

เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองอยุธยาตุ๊กตา

โดย

นางสาวหทัยรัตน์ วงศ์จิริไพฑูรย์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการประกอบการ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กว่า

โดย

นางสาวหทัยรัตน์ วงศ์จิริไพฑูรย์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการประกอบการ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**THE ALTERNATIVE MONEY FOR GOODS AND SERVICES EXCHANGE : A CASE
STUDY OF KOYRUTTAKWA GOLDEN LAND COMMUNITY**

By

Hathairat Wongjirapaitoon

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF BUSINESS ADMINISTRATION

Program of Entrepreneurship

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว ” เสนอโดย นางสาวหทัยรัตน์ วงศ์จิรไพฑูรย์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการประกอบการ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
อาจารย์ ดร.กฤษฎา พ็ชรวานิช

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธรรม รัตนโชติ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.อัญญา นิลนพคุณ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.กฤษฎา พ็ชรวานิช)
...../...../.....

51602368 : สาขาวิชาการประกอบการ

คำสำคัญ : เงินตราทางเลือกระบบแลกเปลี่ยนชุมชน\ชนพึ่งตนเอง

หทัยรัตน์ วงศ์จิรไพฑูรย์ : เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : อ.ดร. กฤษณา พัชราวณิช. 180 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการใช้ระบบเงินตราทางเลือก ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจ รูปแบบ ประโยชน์ การใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ปัญหาและอุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือประชาชนในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว จำนวนประชากรทั้งหมด 677 คน การกำหนดตัวอย่างใช้วิธีของยามานะ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้จำนวนทั้งสิ้น 250 คน และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงบรรยาย

ผลการวิจัยพบว่า การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ทำให้ปริมาณเงินหมุนเวียนในระบบมีไม่เพียงพอจึงเป็นอุปสรรคต่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ หรือการชำระหนี้ จากผลกระทบดังกล่าว ในต่างประเทศใช้เงินตราทางเลือกเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เพื่อแก้ไขปัญหาการว่างงาน มีการสร้างงานสร้างรายได้ ทำให้ปริมาณการซื้อขายสินค้าและบริการเพิ่มขึ้น ประเทศไทยเริ่มใช้ระบบเงินตราทางเลือกในพื้นที่อำเภอภูคุดชุม จังหวัดยโสธร การใช้เงินตราทางเลือกเรียกว่า “บุญกุดชุม” การทดลองใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี้ยขยัน ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้เบี้ยขยันในภาพรวมคือด้านประโยชน์การใช้เบี้ยขยัน โดยมีประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนในท้องถิ่น ทำให้เงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน เป็นสิ่งใหม่ที่น่าเรียนรู้และทดลองใช้ ทำให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือระหว่างกันภายในชุมชน ปัจจัยที่สมาชิกในชุมชนตัดสินใจใช้เบี้ยขยันคือสร้างรายได้/มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น ร้อยละ 36.79 เมื่อสิ้นสุดการดำเนินโครงการมีการนำเบี้ยขยันมาแลกคืนเป็นเงินทั้งสิ้นจำนวน 7,920 บาท มีการใช้เบี้ยขยันหมุนเวียนเป็นเงินจำนวน 25,260 บาท คิดเป็นอัตราความเร็วในการหมุนเวียนของเงินเท่ากับ 1.06 ครั้งต่อเดือน ปัญหาและอุปสรรค คือสินค้าและบริการยังไม่หลากหลาย ร้อยละ 41.07 สิ่งที่ต้องปรับปรุง คือการชักจูงให้มีการเข้าร่วมโครงการ ร้อยละ 38.57

สาขาวิชาการประกอบการ   บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร   ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ .....

51602368 : MAJOR : ENTREPRENEURSHIP

KEY WORDS : ALTERNATIVE MONEY\COMMUNITY EXCHANGE SYSTEM\SELF-RELIANT COMMUNITY

HATHAIRAT WONGJIRAPAITOON : THE ALTERNATIVE MONEY FOR GOODS AND SERVICES EXCHANGE : A CASE STUDY OF KOYRUTTAKWA GOLDEN LAND COMMUNITY. THESIS ADVISOR : KRISADA PACHRAVANICH, Ph. D. 180 pp.

This research aims to study the history of using alternative money, factors affecting decisions, pattern, benefit of using alternative money for goods and services exchange, problems and obstacles of using this money system. In this research, the population was 677 people residing in Koyruttakwa Golden Land Community. From the population of Koyruttakwa Golden Land Community, the samples size of 250 was calculated by Yamane Formula at the confident level of 95% and the Simple Random Sampling Method. The data collection tools included questionnaire, interview and observation. The statistics for data analysis were the descriptive statistics.

It was found from the research that, due to the economic crisis, the supply of money was insufficient, provided that this circumstance obstructed goods and services exchange, or debt payment. From the aforementioned effects, foreign countries applied alternative money as an intermediate of goods and services exchange. This was to solve unemployment, create jobs and incomes, resulting in higher trading volumes. Thai established in Kut Chum District, Yasothon Province, and this alternative money system was called "Boon Kut Chum". In the pilot test on using alternative money (diligent allowance) of Koyruttakwa Golden Land Community, it was found that, the factor affecting the overall use of diligent allowance was its benefit. The benefit covered own benefit and local community benefit, money circulation inside the community. It was new and interest, and enhanced harmony and assistance among community members. The most influenced factors on using diligent allowance of community members were income/ employment at 36.79%. At the end of the project diligent allowances were exchanged to baht in an amount of 7,920 baht. The diligent allowances of 25,260 baht were used for goods and services exchange. Allowance turnover was 1.06 time / month. The problems and obstacles mostly found were non-diversified goods and services at 41.07%. The first matters which should be improved were motivation to participate in the project at 38.57%.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัย เรื่อง เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.)

การวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลงไปด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาอย่างดียิ่งจาก อาจารย์ ดร. กฤษดา พัชราวนิช อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่สละเวลาให้คำปรึกษา คำแนะนำ ข้อคิดเห็นต่าง ๆ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่อง ตลอดจนติดตามความก้าวหน้าในการทำวิทยานิพนธ์ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่งโดยตลอด ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร. สุธรรม รัตนโชติ ประธานกรรมการและคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ได้กรุณาแนะนำเครื่องมือทางสถิติที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ให้ข้อเสนอแนะและคำแนะนำต่าง ๆ ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร. อัญญา นิลนพกุล คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้แนวคิดและข้อเสนอแนะ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ นายบรรจง สมานตระกูล อีหม่ามมัศยิดคอยรุตตี้กัว นายนิทัศน์ รักไทย ผู้อำนวยการโรงเรียนอิสลามลำไทร นายบุญเหลือ สมานตระกูล ผู้อำนวยการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ นายสมชาย สมานตระกูล ประธานชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว นายวิวัฒน์ สมานตระกูล หัวหน้ากลุ่มบ้านที่ 5 ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว นางสุจิตรา มานยาชี อาสาสมัครสาธารณสุขสุขสุนย์สุภาพชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว ตลอดจนสมาชิกในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว ที่กรุณาให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์การให้ข้อมูลและคำแนะนำในทุก ๆ ด้านที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

ขอขอบคุณ พี่ ๆ น้อง ๆ เพื่อน ๆ ที่เป็นกำลังใจ และให้ความช่วยเหลือสนับสนุนในการทำวิจัยในครั้งนี้

สุดท้ายผู้วิจัยใคร่กราบขอขอบคุณ บิดา มารดา ที่เป็นกำลังใจ ให้คำแนะนำ และสนับสนุนส่งเสริมในทุก ๆ ด้าน แก่ผู้วิจัย จนการทำวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ขอบเขตการวิจัย.....	4
กรอบแนวคิด.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	9
แนวคิดเกี่ยวกับระบบเงินตรา.....	9
ทฤษฎีปริมาณเงิน.....	16
แนวคิดระบบเงินตราทางเลือก.....	23
แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน.....	50
แนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน.....	53
แนวคิดชุมชนปฏิบัติ.....	72
แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา... งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	75 101
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	107
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	107
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	108
ความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ.....	109
ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	109
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	110

บทที่	หน้า
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	111
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	113
ปัจจัยส่วนบุคคลของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตคักวา.....	113
ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ.....	116
ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับประโยชน์ของการใช้เงินตราทางเลือก.....	117
การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก.....	119
การวิเคราะห์การใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้า และบริการ.....	120
การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก.....	123
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	126
สรุปผลการวิจัย.....	126
การอภิปรายผล.....	129
ข้อเสนอแนะ.....	129
บรรณานุกรม.....	131
ภาคผนวก.....	133
ภาคผนวก ก ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตคักวา.....	134
ภาคผนวก ข โครงการวิจัยเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและ บริการ.....	144
ภาคผนวก ค แบบสอบถาม.....	168
ภาคผนวก ง การทดสอบค่าความเชื่อมั่น โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS....	178
ประวัติผู้วิจัย.....	180

สารบัญญัตราง

ตารางที่		หน้า
1	สรุปเงินตราทางเลือก.....	44
2	ระบบเงินตราทางเลือก กลุ่มเยาวชนฮักต้นน้ำชี.....	61
3	ตัวอย่างบัญชีของกลุ่มกรงนก (สมุดซื้อ).....	67
4	ตัวอย่างบัญชีของกลุ่มกรงนก (สมุดขาย).....	68
5	แสดงระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	110
6	แสดงร้อยละของอายุจำแนกตามเพศของกลุ่มตัวอย่าง.....	113
7	แสดงร้อยละของสถานภาพสมรสจำแนกตามอายุของกลุ่มตัวอย่าง.....	114
8	แสดงร้อยละของระดับการศึกษาจำแนกตามอาชีพของกลุ่มตัวอย่าง.....	114
9	แสดงร้อยละของอาชีพจำแนกตามรายได้ของตนเองต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่าง.....	115
10	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มี อิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก ด้านปัญหาเศรษฐกิจ ตกต่ำ.....	116
11	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มี อิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก ด้านประโยชน์การใช้ เบี่ยงขึ้นในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ.....	118
12	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงขึ้น.....	119
13	ปัจจัยที่ไม่สนใจเข้าร่วมโครงการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงขึ้น.....	119
14	แสดงจำนวนเบี่ยงขึ้นเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ระหว่างวันที่ 1 ธ.ค. 2552 - 28 ก.พ. 2553.....	120
15	แสดงการใช้เบี่ยงขึ้นหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ระหว่างวันที่ 1 ธ.ค. 2552 - 28 ก.พ. 2553.....	121
16	แสดงร้อยละ เพิ่มขึ้น (ลดลง) ของการใช้เบี่ยงขึ้นหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยน สินค้าและบริการ.....	122
17	แสดงจำนวนและร้อยละการใช้เบี่ยงขึ้นหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้า และบริการ.....	122
18	ปัญหาการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงขึ้น.....	123
19	สิ่งที่ควรปรับปรุงในการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงขึ้น.....	124

ตารางที่		หน้า
20	แสดงอัตราความเร็วในการหมุนเวียนของเงินตราทางเลือกในรูปแบบบัญชี.....	127
21	แสดงระยะเวลาการดำเนินงาน โครงการวิจัยเงินตราทางเลือก.....	148
22	แสดงการคำนวณค่าความเชื่อมั่น.....	179

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบแนวคิดการใช้ระบบเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ....	5
2	กรอบแนวคิด โครงสร้างองค์กรกลาง.....	6
3	อายุขัยที่เพิ่มขึ้นของประชากร: เปรอร์เซ็นต์ผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไปในประเทศกลุ่ม OECD.....	13
4	หัวใจของเครื่องย่นกาลเวลาอยู่ที่เงิน.....	15
5	ความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการถือเงินกับปริมาณเงิน.....	20
6	วงจรแลกเปลี่ยนเครดิตหรือเงินตราชุมชน.....	35
7	ระบบการหมุนเวียนของเงินตราชุมชน HOURS.....	38
8	ระบบบุญกุศล จ. ยโสธร.....	58
9	การแลกเปลี่ยนกลุ่มเกษตรอินทรีย์เมืองปราสาท จ. นครราชสีมา.....	62
10	การแลกเปลี่ยนภายในกลุ่มทอผ้าวังทอง จ. สุพรรณบุรี.....	63
11	การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกลุ่มทอผ้าวังทอง จ. สุพรรณบุรี.....	64
12	กระบวนการยอมรับ.....	87
13	การสื่อสารแบบลูกโซ่.....	95
14	การสื่อสารแบบตัววาย.....	96
15	การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง.....	96
16	การสื่อสารแบบวงกลม.....	97
17	การสื่อสารที่ติดต่อกันได้ทั้งหมด.....	97
18	สัญลักษณ์ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว.....	135
19	ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัวเป็นศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง.....	135
20	โรงเรียนอิสลามลำไทร.....	135
21	มัสยิดคอยรุตต์กัว.....	135
22	แผนที่เขตหนองจอก.....	136
23	แผนที่ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว มีทั้งหมด 12 กลุ่มบ้าน.....	136
24	โครงสร้างการบริหารงานชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว.....	137
25	แสดงการถ่ายทอดความรู้ผลผลิต “แก้วมังกรแดงสยาม”.....	141
26	แสดงผลผลิตจากสวน ไร่ นา นำมาแปรรูปและจำหน่าย.....	141

ภาพที่	หน้า	
27	หงส์ดำสัตว์เศรษฐกิจของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว.....	142
28	นกกระเรียนสัตว์เลี้ยงเพื่ออนุรักษ์.....	142
29	เปิดปากกิ้ง เป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อความสวยงาม.....	142
30	บ้านพักโฮมสเตย์ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว.....	142
31	สหกรณ์ร้านค้าชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว.....	143
32	แสดงสินค้าภายในสหกรณ์ร้านค้าชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว.....	143
33	แสดงภาพรวมกิจกรรมโครงการวิจัยเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและ บริการ.....	145
34	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “TLALOC”.....	151
35	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “HOURS”.....	151
36	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “บุญกุศลชุม”.....	152
37	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบี้ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 5 บาท (ด้านหน้า).....	153
38	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบี้ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 5 บาท (ด้านหลัง).....	153
39	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบี้ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 10 บาท (ด้านหน้า).....	153
40	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบี้ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 10 บาท (ด้านหลัง).....	154
41	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบี้ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 20 บาท (ด้านหน้า).....	154
42	ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบี้ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 20 บาท (ด้านหลัง).....	154
43	โครงสร้างองค์กรกลาง.....	155
44	หทัยรัตน์ (ผู้วิจัย) ปรึกษาการจัดทำโครงการวิจัยเงินตราทางเลือก กับ อ. สมชาย (ประธานชุมชน).....	156
45	อ. สมชาย อธิบายระบบเงินตราทางเลือก กับ สมาชิกในชุมชน.....	157
46	ผู้เข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโครงการวิจัยเงินตราทางเลือก.....	157
47	อ. สมชาย อธิบายรายละเอียดเงื่อนไขการใช้เบี้ยขยัน.....	157
48	อ. สมชาย แสดงตัวอย่างเบี้ยขยัน กับสมาชิกในชุมชน.....	157
49	นายบรรจง สมานตระกูล (อิหม่ามมัสยิดคอยรุตตี้กัว) กล่าวเปิดงานประจำปี มัสยิด.....	159
50	ร้านขายโรตี มีธงเบี้ยขยันแสดงเป็นสัญลักษณ์สามารถใช้เบี้ยขยันซื้อโรตีได้.....	159
51	ร้านขายก๋วยเตี๋ยวเข้าร่วมโครงการเงินตราทางเลือกในงานมัสยิด.....	160

ภาพที่	หน้า
52	ร้านขายกล้วยทอดเข้าร่วมโครงการเงินตราทางเลือกในงานมัสยิด..... 160
53	การแสดงการแต่งกายชุดแต่งงาน ของผู้นับถือศาสนาอิสลามแต่งกายโดยเด็ก นักเรียนโรงเรียนอิสลามลำไทร..... 160
54	อ. วิวัฒน์ กล่าวในที่ประชุมเรื่องการสนับสนุนการทำความดี..... 161
55	นางสุจิตรา (ขณะทำงาน) ผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมสนับสนุนเยาวชนคนดี..... 161
56	เยาวชนผู้ได้รับ “เบ็ยขยัน”..... 161
57	สหกรณ์ร้านค้าชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่า..... 162
58	สินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันมีจำหน่ายที่สหกรณ์ร้านค้าชุมชน..... 162
59	เครื่องใช้ไฟฟ้า และอุปกรณ์เกี่ยวกับการประปาในสหกรณ์ร้านค้าชุมชน..... 162
60	สินค้าทั่วไปภายในสหกรณ์ร้านค้าชุมชน..... 163
61	หทัยรัตน์ (ผู้วิจัย) เข้าร่วมกิจกรรมใช้เบ็ยขยันซื้อสินค้าที่สหกรณ์ร้านค้าชุมชน..... 163
62	อ. สมชาย กล่าวสรุปผลงานโครงการวิจัยเงินตราทางเลือก..... 164
63	ผู้เข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสรุปผลงาน โครงการวิจัยเงินตราทางเลือก.. 164
64	คุณศรีไพร (ผู้เชี่ยวชาญงานด้านพัฒนาชุมชน) เข้าร่วมสัมภาษณ์เจ้าของร้านค้าผู้เข้า ร่วมโครงการวิจัยเงินตราทางเลือก..... 164
65	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์..... 165
66	แผ่นพับหน้า 1..... 165
67	แผ่นพับหน้า 2..... 166
68	ตัวอย่างด้านหลัง “เบ็ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 5 บาท (ใช้แล้ว)..... 166
69	ตัวอย่างด้านหลัง “เบ็ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 10 บาท (ใช้แล้ว)..... 167
70	ตัวอย่างด้านหลัง “เบ็ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 20 บาท (ใช้แล้ว)..... 167

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาวะวิกฤตการณ์การเงินเกิดขึ้นมาหลายครั้งแล้ว รายงานกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund or IMF) อ้างว่าการเกิดวิกฤตการณ์การเงิน ระหว่างปี 2513 - 2550 ได้เกิดขึ้นมาแล้ว 42 ครั้ง ใน 37 ประเทศทั่วโลก รวมทั้งการเกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินที่ประเทศสหรัฐอเมริกา (วิกฤตการณ์ทางการเงินครั้งนี้จะจบลงเมื่อไร และอย่างไร 2551) สาเหตุของการเกิดวิกฤตการณ์การเงินในหลาย ๆ ครั้ง เริ่มจากปัญหาการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด การขาดดุลการค้า การขยายเครดิตที่มากเกินไป และการขาดความรอบคอบในการพิจารณาการให้เครดิต เมื่อใดก็ตามที่ประเทศใดประเทศหนึ่งเกิดปัญหาในระบบเศรษฐกิจขึ้น ภาวะการเปลี่ยนแปลงนั้นจะส่งผลกระทบต่อประเทศต่าง ๆ ทั่วทั้งภูมิภาค เช่น การเกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินของสหรัฐอเมริกา ทำให้เศรษฐกิจภายในประเทศสหรัฐอเมริกาชะงักงัน อัตราแลกเปลี่ยนสกุลเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกาคงตัว การค้าระหว่างประเทศลดลง จำนวนเงินที่จะนำไปลงทุนในภาคอุตสาหกรรมในส่วนของภาคการผลิตลดลง วิกฤตการณ์นี้ส่งผลให้ประเทศคู่ค้าของสหรัฐอเมริกาที่เคยมีเงินจำนวนมากไหลเข้าสู่ประเทศได้รับผลกระทบด้วย ประเทศคู่ค้าเกิดปัญหาในระบบเศรษฐกิจ ภาวะเศรษฐกิจถดถอย การค้าซบเซา การส่งออกสินค้าลดลง ผู้ประกอบการเริ่มลดการผลิต มีการเลิกจ้างแรงงาน ประชาชนมีรายได้น้อยลง อำนาจการซื้อลดลง ปริมาณเงินหมุนเวียนในระบบลดน้อยลง สำหรับประเทศไทยได้รับผลกระทบดังกล่าวเนื่องจากประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นคู่ค้ารายใหญ่ของประเทศไทย

เมื่อปริมาณเงินหมุนเวียนในระบบมีจำนวนน้อย เงินจึงมีจำนวนไม่เพียงพอและเป็นอุปสรรคในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า บริการ หรือการชำระหนี้ ประเทศไทยเคยประสบกับปัญหาวิกฤตการณ์ทางการเงินในปี 2540 คือ “วิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง” (วิรพงษ์ รามางกูร 2551) สาเหตุเกิดจากการเปิดเสรีทางการเงินและการเปลี่ยนแปลงนโยบายอัตราแลกเปลี่ยนที่ผิดพลาด การใช้อัตราแลกเปลี่ยนค่าเงินบาทที่ลอยตัว ทำให้ธุรกิจซึ่งกู้เงินเป็นเงินตราต่างประเทศต้องชำระหนี้สูงขึ้น สถาบันการเงินหลายแห่งถูกระงับการดำเนินงาน ธุรกิจเอกชนปิดกิจการ ลูกจ้างถูกเลิกจ้าง รวมถึงแรงงานจากโรงงานในภาคอุตสาหกรรมถูกเลิกจ้าง เมื่อถูกเลิกจ้างทรัพยากรด้านแรงงานที่เคยถูกดึงไปสู่สังคมเมืองจึงกลับคืนสู่สังคมชนบท และเกิดปัญหาการขาดแคลนเงินเนื่องจากไม่มีรายได้

ผลกระทบดังกล่าว ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาชน จึงเกิดการเคลื่อนไหวและสนับสนุนแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจเพื่อชุมชน การสร้างชุมชนที่เข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยนำทรัพยากรของแต่ละชุมชนที่มีอยู่มาใช้ให้เหมาะสมกับสังคมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ชุมชนได้มีการสร้างระบบการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการผลิตสินค้าและบริการที่หลากหลาย

ในต่างประเทศมีการใช้ระบบเงินตราทางเลือกมานานแล้ว การใช้เงินตราทางเลือกมีรูปแบบที่หลากหลาย ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจการแบ่งปัน และแก้ปัญหาการว่างงานในท้องถิ่น ปัจจุบันมีการใช้เงินตราทางเลือก 1,900 ระบบทั่วโลก (Lietaer 2004 : 31)

ในประเทศไทย โครงการระบบเงินตราทางเลือกไทย (TCCS) เริ่มขึ้นในปี 2540 โดยความร่วมมือขององค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) หลายองค์กร ได้แก่สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม โครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (Focus on the Global South) เสมสิกขาลัย โดยมีอาสาสมัครชาวแคนาดาและชาวเนเธอร์แลนด์เป็นผู้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างองค์กรต่าง ๆ ของไทยกับกลุ่มเงินตราทางเลือกทั่วโลก เกิดขึ้นในเดือนกันยายน 2541 (Lietaer 2004 : 343) ประเทศไทยได้จัดสัมมนาเงินตราทางเลือกภาคปฏิบัติที่ศูนย์ฝึกอบรมของมูลนิธิพัฒนาอีสาน ที่จังหวัดสุรินทร์ โดยมีตัวแทนขององค์กรประชาชนต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่า 50 แห่ง เข้าร่วมสัมมนา รวมถึงผู้แทนของ 4 หมู่บ้านจากอำเภอภูซุ่ม ตัวแทนจากอำเภอภูซุ่มได้เชิญเจ้าหน้าที่ของโครงการระบบเงินตราทางเลือกไปที่หมู่บ้าน เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนในภูซุ่ม โดยมีผู้แทนจาก 5 หมู่บ้าน ๆ ละ 2 คน หลังจากนั้นชุมชนภูซุ่มได้รวมตัวกันเป็นคณะกรรมการจัดการเพื่อแลกเปลี่ยนรายละเอียดในการจัดตั้งระบบเงินตราทางเลือก

การแลกเปลี่ยนโดยการใช้ระบบเงินตราทางเลือกเรียกว่า “บุญภูซุ่ม” ในประเทศไทยได้เริ่มอย่างเป็นทางการในพื้นที่อำเภอภูซุ่ม จังหวัดยโสธร ระบบนี้ได้เริ่มดำเนินการในวันที่ 29 มีนาคม 2543 โดยมีพิธีเปิดที่บ้านสันติสุข และมีการจัดตลาดนัด เพื่อให้สมาชิกนำสินค้ามาแลกเปลี่ยน ระบบนี้มีสมาชิก 5 หมู่บ้าน อันประกอบไปด้วย บ้านโสกชุมปูน บ้านท่าลาด บ้านสันติสุข บ้านภูคหิน อำเภอภูซุ่ม และบ้านโคกกลาง อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร (ปัทมาวดี โปชนุกูล ชูชุกิ 2547 : 31)

“บุญภูซุ่ม” ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการภายในชุมชน “บุญภูซุ่ม” มีลักษณะสำคัญคือใช้แลกเปลี่ยนสินค้าในพื้นที่ชุมชน 5 หมู่บ้านดังกล่าวเท่านั้น ไม่มีดอกเบี้ยไม่ว่าในกรณีฝากหรือยืม ใช้ควบคู่กับเงินบาทได้ มูลค่าของบุญภูซุ่มเทียบเท่ากับเงินบาท คือ 1 บุญ เท่ากับ 1 บาท และไม่สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินบาทได้ ชาวบ้านใช้

บุญ เพื่อหาซื้อสินค้าและบริการในชุมชนของตนเอง การใช้บุญทำให้เกิดการกระตุ้นการผลิตในชุมชนที่หลากหลาย เกิดการสร้างงานในชุมชนของตนเอง สร้างการพึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็ง คนทรัพยากรธรรมชาติและเงินบาทไม่ไหลออกสู่สังคมเมือง (อมรศักดิ์ มาลา 2552 : 6)

อย่างไรก็ตาม การใช้ “บุญกุดชุม” มีปัญหาทางกฎหมายบางประการ ตามมติของคณะผู้บริหารธนาคารแห่งประเทศไทย เห็นว่าการจัดทำและนำออกใช้บุญกุดชุม เข้าข่ายเป็นการทำจำหน่ายใช้ หรือนำออกใช้ ซึ่งวัตถุแทนเงินตรา โดยมีได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง อันเป็นการต้องห้ามตามบทบัญญัติในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501 และเข้าข่ายบุคคลใดนอกจากธนาคารพาณิชย์จะใช้ชื่อหรือคำแสดงชื่อในธุรกิจว่า “ธนาคาร” มิได้ เนื่องจากการต้องห้ามตามบทบัญญัติในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 (ปริษา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ 2547: 151)

อภิชัย พันธเสน (2546) กล่าวว่าปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและการเกิดกรณีชาวบ้านกุดชุมเมื่อปี 2543 ที่ชาวบ้านได้เริ่มนำระบบแลกเปลี่ยนบุญกุดชุมมาใช้ จนก่อให้เกิดความเข้าใจผิดจากรัฐบาลและสื่อมวลชนบางกลุ่มว่า ชาวบ้านต้องการตั้งรัฐอิสระและผลิตเงินตราของตนเองขึ้นมาใช้แทนเงินบาท จนต้องระงับไปชั่วคราว ความจริงชาวบ้านกุดชุมตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและการพึ่งพาตนเอง จึงเห็นว่าการมี “บุญกุดชุม” จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะสนับสนุนให้คนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ป้องกันการไหลออกนอกชุมชนของเงินบาท และช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน

ดังนั้นการใช้เงินตราประจำชาติ (เงินบาท) เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแต่เพียงอย่างเดียวทำให้มีข้อจำกัด คือชุมชนมีสินค้าและบริการ แต่ภายในชุมชนขาดแคลนเงิน ที่จะนำมาซื้อสินค้าและบริการ การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ และไม่ก่อให้เกิดการสร้างงานภายในชุมชน ทรัพยากรบุคคลต้องออกจากชุมชนเพื่อไปขายแรงงานในสังคมเมือง เงินบาทยังถูกกำหนดจากปัจจัยภายนอก เช่น สถานะวิกฤตเศรษฐกิจระดับโลก การเก็งกำไรค่าเงินของนักเก็งกำไร ซึ่งจะเห็นได้ว่าเงินไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (พิศมัย ศรีเนตร 2547 : 22) เงินยังทำหน้าที่เป็นสินค้าด้วยตนเองคือมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนเงินตรา

ต่างประเทศ ระบบการชำระเงินทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินที่ไม่สามารถควบคุมได้ จากปัญหาดังกล่าว จึงเกิดแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน หรือเงินตราทางเลือก ซึ่งเป็นการตกลงร่วมกันของชุมชนในการใช้เงินตราชุมชนเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาราคาขาดแคลนเงินตราประจำชาติ ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ความต้องการและความสามารถในการผลิตของสมาชิกในชุมชน เมื่อสมาชิกรู้ความต้องการแล้ว ความต้องการกระตุ้นทำให้เกิดการผลิตที่หลากหลาย เกิดการสร้างงานภายในชุมชน สร้างบุคลากรของกลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการ

ภายในชุมชน สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในชุมชน การทำงานภายในชุมชนสามารถลดการว่างงาน พื้นฟูชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง ในที่สุดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะส่งผลดีต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยรวม เพราะชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของการใช้ระบบเงินตราทางเลือก
2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก
3. ศึกษารูปแบบ และประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก
4. ศึกษาการใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ
5. ศึกษาปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก

3. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยพัฒนา (Research and Development) ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.1.1 ศึกษาประวัติความเป็นมาของการใช้ระบบเงินตราทางเลือก ในต่างประเทศ เพื่อเข้าใจกระบวนการดำเนินการใช้ระบบเงินตราทางเลือก ประกอบด้วย ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก รูปแบบและประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก การใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ตลอดจนปัญหา อุปสรรค การใช้ระบบเงินตราทางเลือก และสามารถนำแนวคิดระบบเงินตราทางเลือกมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาระบบเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

3.1.2 ศึกษาแนวคิดกระบวนการการใช้ระบบเงินตราทางเลือกของชุมชน เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาชุมชน

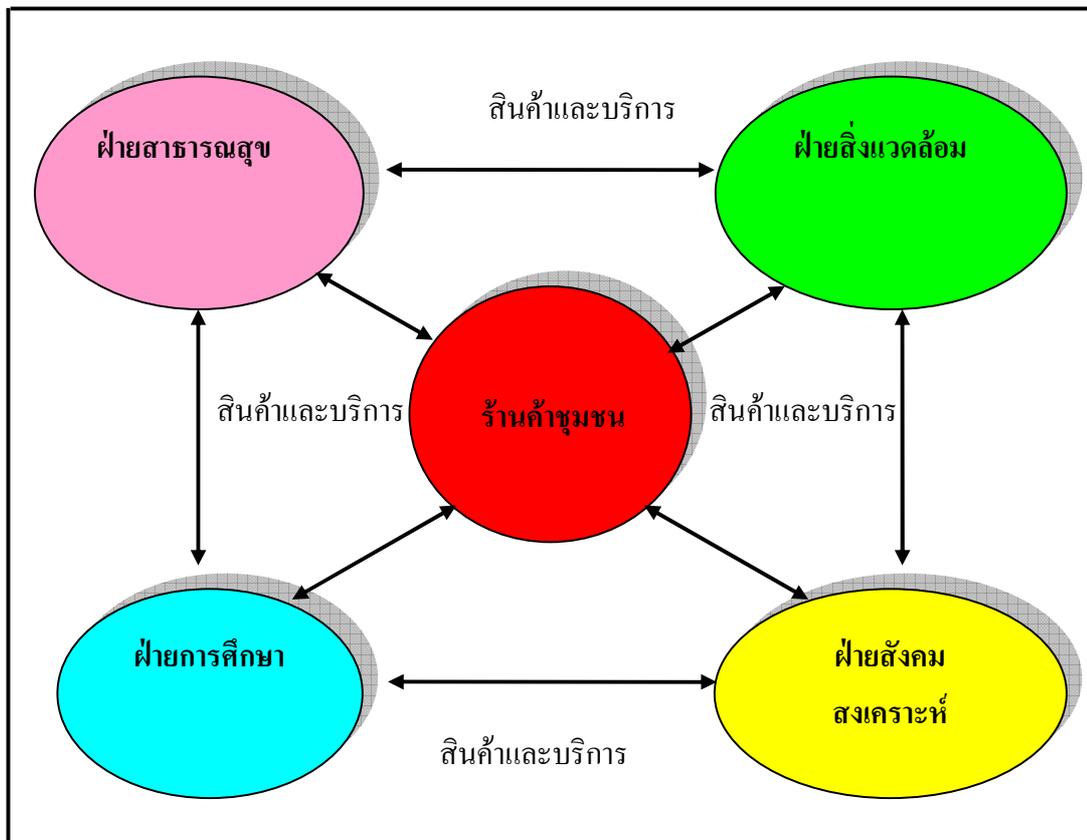
3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา คือชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว เพราะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีกระบวนการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม อย่างเป็นรูปธรรม ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน (สุพจน์ แสงเงิน และ คณะ 2546 : 74)

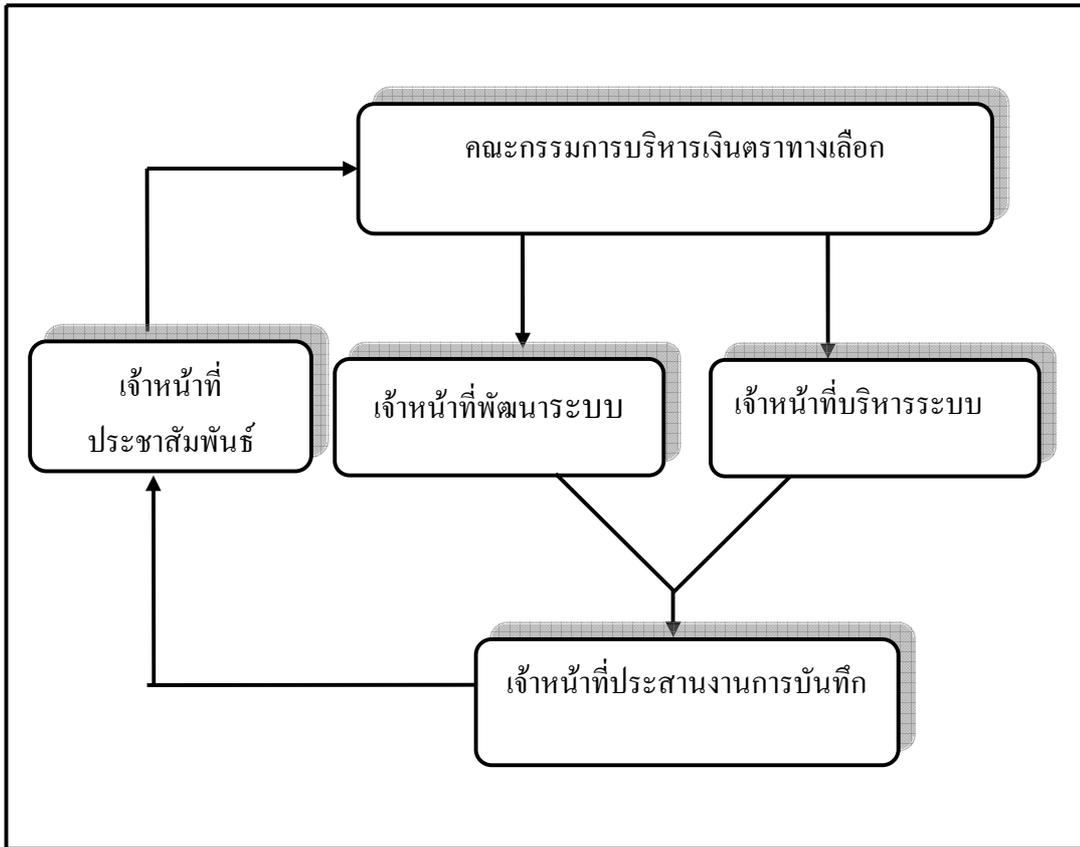
3.3 ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาการศึกษาวิจัย ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2552 – เมษายน 2553 รวมระยะเวลา 12 เดือน

4. กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการใช้ระบบเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดโครงสร้างองค์กรกลาง

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบประวัติความเป็นมาของระบบเงินตราทางเลือก
2. ทราบปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก
3. ทราบรูปแบบ และประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก
4. ทราบการใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ
5. ทราบปัญหา อุปสรรค การใช้ระบบเงินตราทางเลือก

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

เงินตราทางเลือก หมายถึง เงินตราที่ถูกกำหนดขึ้นเองโดยชุมชน เพื่อให้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของสมาชิกในชุมชน มีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ (วิวัฒน์ คติธรรมนิษฐ์ 2541 : 15, อ้างถึงใน อรพินท์ สุวรรณกุล 2546 : 4)

1. ใช้ได้เฉพาะในชุมชนที่จำกัดซึ่งได้มีข้อตกลงการจัดการระบบเงินตราทางเลือกของชุมชนนั้น ๆ
2. ปลอดดอกเบี้ย
3. ใช้ควบคู่กับเงินตราประจำชาติ

ชุมชน หมายถึงการรวมตัวของกลุ่มชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีเป้าหมายที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งคล้ายกันอาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่ หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่คล้ายคลึงกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และมีการจัดการ (มานิดา คอยระงับ 2543 : 7)

องค์กรชุมชน หมายถึงกลุ่ม หรือ ชมรม หรือ สหกรณ์ หรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้น โดยผ่านการทำงานร่วมกัน (สายใยไทย ทั้งเมือง 2550)

เศรษฐกิจเพื่อชุมชน หมายถึงเศรษฐกิจที่ไม่ได้ดำเนินไปด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อธุรกิจและกำไร แต่เป็นกิจกรรมหรือการทำงานเพื่อความพอเพียงในการดำรงชีพ ในครอบครัวโดยอยู่บนพื้นฐานของความหลากหลายของการผลิตทางเกษตรกรรม และดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือมีน้ำใจต่อกันในชุมชน และ ระหว่างชุมชน (พิสมัย ศรีเนตร 2547 : 9)

ชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึงชุมชนที่สามารถผลิตและสามารถสร้างปัจจัยที่สนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของตนเองได้ โดยพึ่งพาภายนอกน้อยที่สุด (พิสมัย ศรีเนตร 2547 : 10)

การบริการ หมายถึงกิจกรรมที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดขึ้น เพื่อให้แก่สมาชิกตามความสามารถและหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน โดยอาศัยความต้องการของสมาชิกที่ได้รับบริการจากหน่วย งานที่เกี่ยวข้อง เป็นแนวทางในการดำเนินโครงการในระยะต่อไป พร้อมทั้งให้เกิดความพอใจแก่สมาชิก (วัชรภรณ์ สุริยาภิวัฒน์ 2546 : 15)

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน หมายถึงการที่สมาชิกในชุมชน จัดทำระบบการจัดการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างสมาชิก (สกฤติ อีสริยานนท์ 2549 : 8)

การแลกเปลี่ยนชุมชน หมายถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่ชุมชนนั้น ๆ สามารถผลิตได้มาแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชน (สกฤติ อีสริยานนท์ 2549 : 8)

การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน หมายถึงการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการส่วนเกิน และการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ ที่ชุมชนขาดแคลน รวมถึงสินค้าที่ชุมชนอื่นมีศักยภาพในการผลิตที่ดีกว่า (สกฤติ อีสริยานนท์ 2549: 8)

ความอุดม หมายถึงความอิสระเพียงพอทางด้านวัตถุ เพื่อมีโอกาสใช้ศักยภาพในเชิงสร้างสรรค์และให้ชีวิตมีความหมาย (Lietaer 2004 : 208)

ความยั่งยืน หมายถึงลักษณะของสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนได้ โดยไม่บั่นทอนอนาคตของชนรุ่นหลัง (Lietaer 2004 : 208)

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเงินตราทางเลือก ด้านบริการ ได้นำเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับระบบเงินตรา
2. ทฤษฎีปริมาณเงิน
3. แนวคิดระบบเงินตราทางเลือก
4. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน
5. แนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน
6. แนวคิดชุมชนปฏิบัติ
7. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับระบบเงินตรา

1.1 คำจำกัดความของเงินตรา

เงินตราคือสิ่งใดก็ได้ (Anything) ที่ยอมรับกันโดยทั่วไปเพื่อใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการแสดงหน้าที่ของเงินตราในฐานะที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ก็คือการยอมรับในการชำระหนี้ (Acceptability in the Settlement of Debts) คำจำกัดความของเงินตราในกรณีนี้จะเป็นคำจำกัดความในเชิงพฤติกรรม และในเชิงจิตวิทยา (Psychological and Behavioral Definition) มากกว่าที่จะเป็นคำจำกัดความในเชิงเศรษฐกิจ กฎหมาย หรือลักษณะทางกายภาพ (Economic, Legal or Physical Definition) แต่แนวความคิดในเชิงจิตวิทยาก็ยึดหลักในการอธิบายถึงความสำคัญที่ประชาชนได้กำหนดขึ้นไว้ในแนวความคิด “ความเชื่อถือ” ในสื่อกลางทางด้านเงินตราในฐานะที่เป็นสิ่งสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งหน้าที่ของเงิน

1.2 วิวัฒนาการของเงินตรา

เนื่องจากความไม่สะดวกของระบบการแลกเปลี่ยนโดยตรง (Direct Exchange) หรือการแลกเปลี่ยนของต่อของ (Barter) เงินตราจึงถูกพัฒนามาตั้งแต่ทำด้วยวัสดุชนิดต่าง ๆ ทั้งวัสดุธรรมดาทั่วไปและวัสดุมีค่า เช่น โลหะ และต่อมาก็เป็นขั้นตอนของการทำเหรียญด้วยโลหะมีค่าและเหรียญ

กษาปณ์ ใบรับฝากหรือบัตรแทนเงินตรา และเงินกระดาษที่มีโลหะหนุนหลังบางส่วน เงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย เงินฝาก เงินเครดิต และปัจจุบันที่มีการโอนเงิน โดยผ่านเครื่องคอมพิวเตอร์อย่างแพร่หลาย จึงกล่าวได้ว่าพัฒนาเป็นเงินอิเล็กทรอนิกส์ในอนาคตข้างหน้า

เงินที่ใช้หมุนเวียนในระยะแรกเป็นเงินวัตถุ (Commodity Money) คือเป็นตามลักษณะของวัตถุที่ใช้ทำนั่นเอง ยังไม่มีมูลค่าเชิงเงินตรา แต่จะประมาณค่าเท่า ๆ กับมูลค่าของวัตถุในตัวของมันเอง เช่น ขนสัตว์ หนังสัตว์ ใบชา ใบยาสูบเกลือ แพะ แกะ วัว ควาย ปลา เปลือกหอยบางชนิด และ ลูกปัด เป็นต้น สิ่งดังกล่าว ขาดคุณสมบัติของเงินที่ดีหลายประการ เช่น ขาดความคงทนแบ่งแยกลำบาก ไม่สามารถพกติดตัวไปในที่ต่าง ๆ ได้สะดวก ดังนั้นโลหะจึงได้รับการยอมรับในระยะต่อมา โดยเฉพาะโลหะทองคำ และโลหะเงิน สามารถแบ่งแยกเป็นหน่วยย่อยได้ง่าย พกติดตัวสะดวก มีน้ำหนักเบา ความยุ่งยากในการแลกเปลี่ยนลดลง เพราะมีขนาดและน้ำหนักสม่ำเสมอจึงใช้แทนเงินวัตถุได้ดีกว่า ต่อมาการออกใบรับฝาก (Certificates) โดยสถาบันรับฝาก ซึ่งเป็นผู้กำหนดปริมาณโลหะในจำนวนที่แน่นอนที่รับฝากไว้ในสถานที่ที่รับฝากนั้น ผู้ที่ถือใบรับฝากสามารถนำมาแลกคืนโลหะที่กำหนดน้ำหนักแน่นอนนั้นได้เมื่อเขาต้องการ ใบรับฝากนี้ตอนแรกออกโดยช่างทองในอังกฤษ ได้รับการยอมรับแพร่หลายเพราะ พกสะดวก ง่ายในการรักษา มูลค่าไม่เสื่อม ต่อมาช่างทองพบว่าผู้ที่นำใบรับฝากมาแลกโลหะคืนนั้น จะขอแลกกับโลหะส่วนหนึ่งกับขอแลกเป็นเหรียญโลหะอีกส่วนหนึ่งช่างทองจึงต้องผลิตเหรียญให้ด้วย ดังนั้นช่างทองควรได้รับค่าตอบแทนการรับฝากและค่าใช้จ่ายในการทำเหรียญด้วย จึงคิดหักโลหะไว้ส่วนหนึ่งและจ่ายคืนไม่เต็มจำนวนที่นำฝากไว้แต่แรก ช่างทองจึงได้กำไรในส่วนที่เหลือหรือส่วนที่ช่างทองหักไว้ให้นำไปให้กูยืมก็จะได้ออกเบี้ยด้วย (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน 2540 : 107)

จากใบรับฝากได้พัฒนาเป็นเงินหมุนเวียนกระดาษ (Paper Currency) เพราะความต้องการเปลี่ยนใบรับฝากไปเป็นโลหะลดลง เพื่อประหยัดการใช้โลหะซึ่งเริ่มหายากขึ้น เช่น โลหะทองคำ จึงมีการกำหนดค่าไว้ในกระดาษที่เป็นใบรับฝากซึ่งต่อมาเรียกว่า ธนบัตร (Notes) แทน และก็ยังคงให้แลกกับทองคำอยู่ แต่กำหนดให้แลกเฉพาะเมื่อมีข้อตกลงในการชำระหนี้ระหว่างประเทศเท่านั้น การเชื่อมโยงระหว่างทองคำกับธนบัตรจึงเกิดขึ้นและใช้อยู่ระยะหนึ่ง ประมาณ ค.ศ. 1933 – 1968 หลังจากนั้นรูปแบบของเงินตราที่หมุนเวียนกลายเป็นธนบัตรที่ออกโดยธนาคารกลาง ซึ่งปัจจุบันก็คือเงินตราที่เรารู้จักกันดีว่า “เงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย” คือ เงินที่ออกมาใช้โดยคำสั่งของรัฐบาลของประเทศ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ยอมรับ เมื่อลูกหนี้ส่งมอบเงินนั้น เป็นเงินตราที่ไม่มีความสัมพันธ์ที่แน่นอนกับปริมาณของทองคำที่สำรองไว้ ณ กระทรวงการคลังหรือธนาคารกลางของแต่ละประเทศ

เงินเครดิตเป็นอีกลักษณะหนึ่งของพัฒนาการของเงินในปัจจุบัน เพราะจากความหมายที่พิจารณาว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนนั้นต้องเป็นสิ่งที่ยอมรับโดยทั่วไป เกร็ดคิดได้ถูกยอมรับจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกแล้วว่ามีความเชื่อถืออย่างมั่นคงและสมบูรณ์แบบในการแลกเปลี่ยน และเนื่องจากปริมาณทองคำในปัจจุบันได้ถูกจำกัดให้ใช้เพื่อความมุ่งหมายพิเศษ ในฐานะที่เป็นเงินตราต่างประเทศ (International Money) เงินเครดิตจึงมีใช้แพร่หลายในปัจจุบัน

1.3 หน้าที่ของเงินตรา

ชนินทร์ พิทยาวิวิช (2534 : 4-5) กล่าวว่าหน้าที่ของเงินตราแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1.3.1 เป็นตัวกลางการแลกเปลี่ยน (Medium of Exchange) คือการยอมรับของบุคคลในสังคมนั้น ๆ ที่จะใช้เงินตราในการซื้อขายสินค้าและบริการต่าง ๆ รวมทั้งการให้กู้ยืม และการชำระหนี้ทุกประเภทด้วย

1.3.2 เป็นตัวสะสมอำนาจการซื้อ (Store of Purchasing Power) คือการยอมรับในค่าของเงินตราทั้งในปัจจุบัน และอนาคตว่าจะมีค่าที่จะชำระหนี้ได้เสมอไป มิใช่จะใช้แล้วจะสูญค่าไป เช่น การเก็บออมไว้ หรือฝากธนาคาร เงินตรานั้นก็ยังมีค่าตามที่ตราไว้อยู่ หรืออาจจะนำไปในลักษณะของการนำเอาเงินตราไปซื้อทรัพย์สินไว้ และอาจจะนำเอาทรัพย์สินนั้นออกขายนำเงินตรามาเก็บสะสมหรือใช้จ่ายได้อีก นั่นก็คือ เงินตราจะมีค่าอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้โดยไม่จำเป็นต้องถือเงินตรานั้นอยู่ก็ได้ แต่ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับระบบการเงินในอันที่จะทำให้เงินตรานั้นมีค่า คงที่

1.3.3 เป็นมาตรฐานในการกำหนดค่า (Standard of Value) ซึ่งหมายความว่าราคาสินค้าต่าง ๆ ถูกกำหนดเป็นหน่วยทางการเงิน รวมทั้งการให้กู้ยืมหรือการชำระหนี้ก็จะถูกกำหนดเป็นหน่วยด้วยเช่นกัน หรือการกำหนดค่าของเงินสกุลหนึ่งเปรียบเทียบกับค่าของเงินอีกสกุลหนึ่ง เช่น การกำหนดค่าของเงินบาทกับเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

นอกจากนี้ในปัจจุบันเงินตรายังมีบทบาทอื่น ๆ อีก ซึ่งมีความสำคัญเนื่องจากส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ คือ (Lietaer 2004 : 480)

1.3.4 การเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็งกำไร ตำราเศรษฐศาสตร์ส่วนมากมิได้กล่าวถึงหน้าที่ของเงินในการเป็นเครื่องมือในการเก็งกำไร แต่ทั้งนี้เป็นที่ชัดเจนว่าเงินเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็งกำไร เนื่องจากร้อยละ 98 ของการซื้อขายเงินตราต่างประเทศในปัจจุบันนั้นเป็นไปเพื่อการเก็งกำไร

1.3.5 การเป็นเครื่องมือของชาติ เงินตราเป็นเครื่องมือหนึ่งที่มีอิทธิพลในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเศรษฐกิจ และรายละเอียดอื่น ๆ ในช่วงเวลาที่ชาติหนึ่ง ๆ

ต้องการสร้างความชอบธรรม เงินตราประจำชาติได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ (ที่ประกอบไปด้วยธงชาติ เพลงชาติ เป็นต้น)

1.4 คุณสมบัติของเงินตราที่ดี

การที่เงินจะสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวมาแล้วได้อย่างสมบูรณ์ จะต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสม ดังนี้ (ชมเพลิน จันทรเรืองเพ็ญ 2535 : 9)

1.4.1 มีค่าในตัวเอง คือมีค่าหรืออรรถประโยชน์เป็นที่ต้องการของประชาชนสามารถนำไปซื้อสินค้าและบริการหรือชำระหนี้ได้ แสดงว่ามีประโยชน์และมีค่า ยิ่งถ้าเงินมีปริมาณน้อย จะมองเห็นค่าเด่นชัดขึ้นไม่ว่าจะทำจากโลหะหรือกระดาษก็ตาม

1.4.2 เป็นที่ยอมรับทั่วไป การยอมรับของคนทั่วไปนี้ถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญมากเพราะหากจะเป็นสิ่งที่ดีเพียงใดแต่ไม่มีผู้ยอมรับเงินก็ไร้ค่า

1.4.3 เป็นของหายาก โดยปกติของหายากย่อมมีค่ามากสิ่งของที่หายากในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกัน ปัจจุบันเน้นลักษณะหายากอยู่ที่ความยากในการปลอมแปลงของสิ่งที่ใช้แทนเงิน เพราะหากมีผู้ทำเลียนแบบง่ายเงินก็จะเสื่อมลง

1.4.4 มีความคงทน เนื่องจากการใช้เงินอยู่ตลอดเวลาของการดำรงชีวิตมนุษย์เงินจะหมุนเวียนเปลี่ยนมือ เปลี่ยนสถานที่บ่อยมาก หากไม่คงทนจะเสื่อมสภาพเร็ว แต่เดิมเป็นโลหะที่เสื่อมสภาพช้า แต่ปัจจุบันโลหะมีน้อยลงเมื่อใช้กระดาษแทนธนบัตร ก็ยังคงต้องใช้กระดาษที่มีคุณสมบัติเหนียวพิเศษ

1.4.5 มีความเหมือนกัน หมายถึงขนาดหรือราคาเดียวกันต้องมีลักษณะเหมือนกันจำได้ง่าย เช่น ของไทยเคยมีปัญหาความไม่เหมือนกัน คือ ประมาณ พ.ศ. 2535 – 2538 มีเหรียญกษาปณ์ ชนิด 25 สตางค์ แบบเดิมเป็นเหรียญทอง ซึ่งมีขนาดเท่ากับเหรียญ 50 สตางค์ แบบใหม่เหมือนเหรียญ 5 บาท ที่ออกใหม่มีขนาดและลักษณะเหมือนกับเหรียญ 1 บาท แบบเดิม เป็นต้น เป็นคุณสมบัติที่ไม่เหมาะสมซึ่งในที่สุดจะถูกเก็บไปเพราะทำให้ประชาชนจำได้ยากเกิดปัญหาในการแลกเปลี่ยน

1.4.6 แบ่งเป็นหน่วยย่อย ๆ ได้ง่าย เมื่อสิ่งของที่แต่เดิมเคยนำมาแลกเปลี่ยนกันแบ่งแยกเป็นหน่วยย่อย ๆ ได้ยาก เช่น ลูกวัว 1 ตัวมีค่าเท่ากับ ห่าน 2 ตัว เมื่อห่าน 1 ตัว จะแลกลูกวัวได้ครึ่งตัวซึ่งแบ่งแยกย่อยลำบาก เงินจึงควรแบ่งแยกย่อยได้โดยสะดวก มีหลายระดับราคา เช่น เงินบาทของไทยมีธนบัตรและเหรียญเป็น 1,000 บาท 500 บาท 100 บาท 50 บาท 20 บาท 10 บาท เหรียญ 10 บาท เหรียญ 5 บาท เหรียญ 1 บาท เหรียญ 50 สตางค์ เป็นต้น

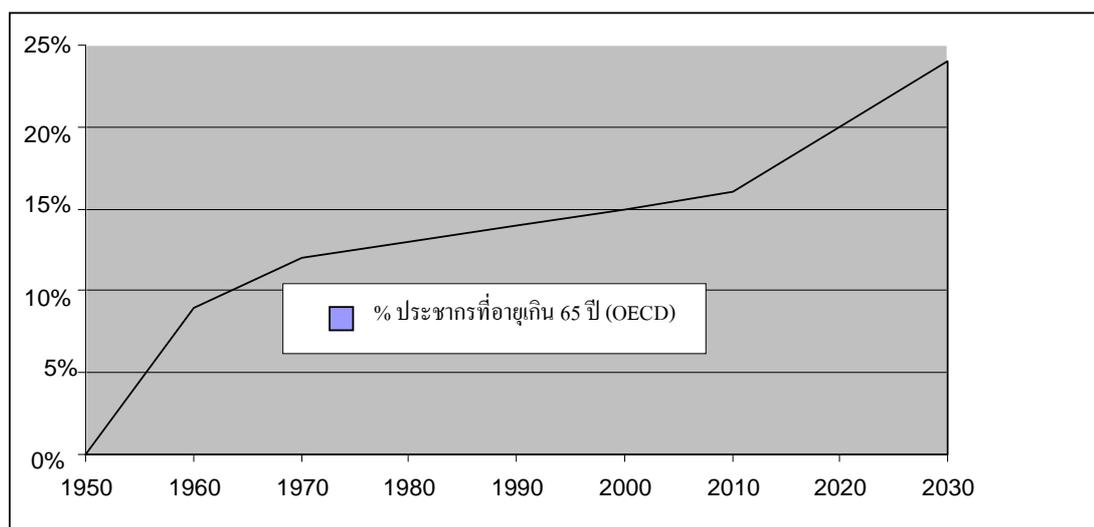
1.4.7 นำติดตัวสะดวก ควรมีน้ำหนักเบา กะทัดรัด แม้จะมีมูลค่ามากก็นำติดตัวได้สะดวกสบาย ไม่ต้องเป็นภาระมาก ในประเทศที่พัฒนาแล้วจะมีการพกเงินที่สะดวกมากยิ่งขึ้น

หรืออาจไม่ต้องพกติดตัวเลยก็สามารถใช้จ่ายเงินซื้อสิ่งของได้ เช่น การใช้บัตรเครดิตที่มีอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

1.4.8 สังกะง่าย คือมีลักษณะเด่นเห็นชัดว่าเป็นเงินแม้จะมองอย่างรวดเร็ว และสามารถบอกได้ว่าเป็นชนิด ขนาด ราคาเท่าใด ทั้งชนิดโลหะหรือธนบัตร แต่ควรยากแก่การปลอมแปลงด้วย

1.5 ปัญหาระบบเงินตรา ปัญหาระบบเงินตราเกิดจากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง 4 ประการ คือ (Lietaer 2004 : 4 - 19)

1.5.1 อายุขัยที่ยืนยาวขึ้นของประชากร ความก้าวหน้าทางการดูแลสุขภาพอนามัย อาหารการกิน วิถีชีวิต และการแพทย์ ส่งผลให้มนุษย์มีชีวิตยืนยาวขึ้น ประเทศพัฒนาอายุขัยของประชากรสูงขึ้นเป็น 80 ปี สำหรับผู้หญิง และ 76 ปี สำหรับผู้ชาย ผลลัพธ์สองในสามของคนที่มีอายุเกิน 65 ปี ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ปัจจุบันประชากร 1 คนใน 7 คน อายุเกิน 65 ปี เพิ่มขึ้นจาก 1 คนใน 11 คน เมื่อปี 1960 สัดส่วนนี้จะเพิ่มขึ้นเป็น 1 ใน 5 ภายในปี 2020 และ 1 ใน 4 ภายในปี 2030 การที่พลเมืองโลกมีอายุขัยเพิ่มขึ้นเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจและเป็นปัญหาสำคัญในด้านนโยบายของรัฐในประเทศพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงมาตรการเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม

ภาพที่ 3 อายุขัยที่เพิ่มขึ้นของประชากร : เปอร์เซนต์ผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไปในประเทศกลุ่ม OECD
ที่มา : เบอ์นาร์ด ลิตาร์, เงินตราแห่งอนาคต, แปลโดย จินตลา วิเศษกุล, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา, 2547), 5.

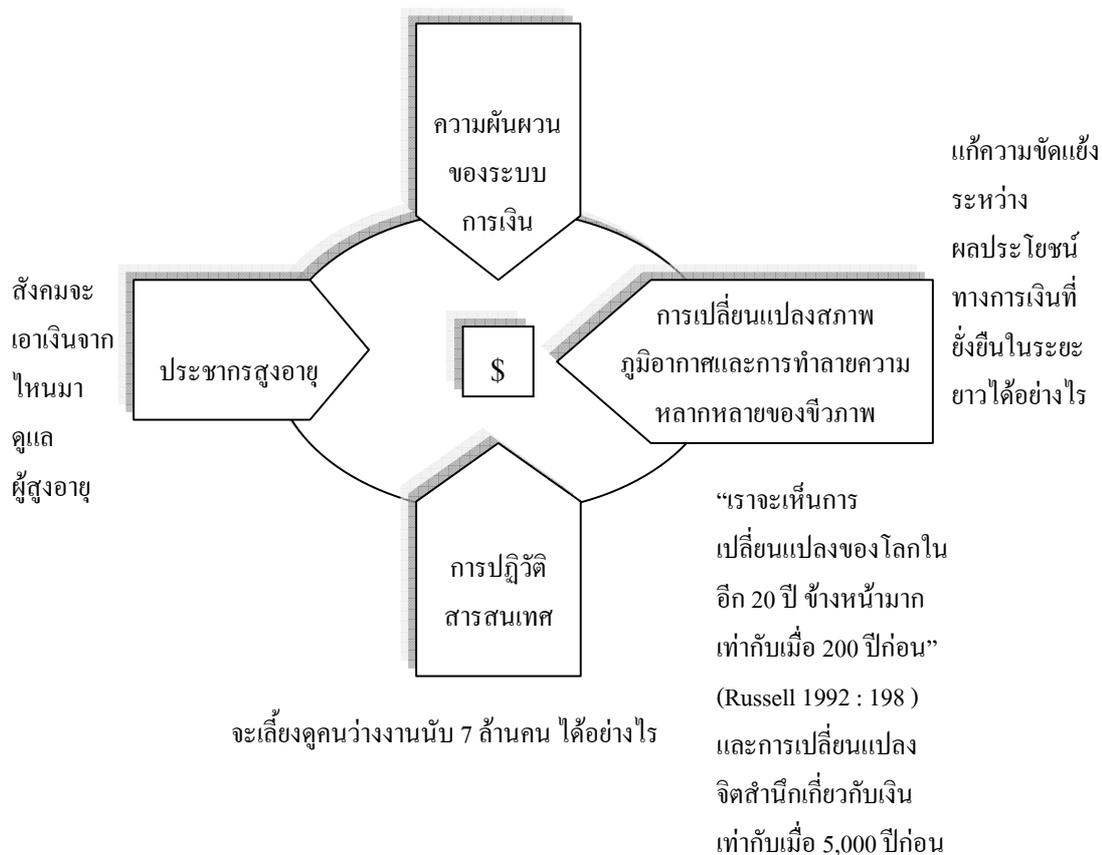
1.5.2 การปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศ ปัจจุบันการต่อสู้แข่งขันกันให้ได้งานทำ ประชากร ที่อยู่ในวัยทำงานทั่วโลกอย่างน้อย 700 ล้านคน ไม่มีงานทำ ปัญหาการว่างงานเคยจำกัด อยู่เฉพาะในโลกที่สาม แต่ปัจจุบันแพร่กระจายไปที่ประเทศพัฒนาแล้ว ยุโรปเผชิญปัญหาการ ว่างงานที่ร้ายแรงที่สุดนับตั้งแต่ทศวรรษ 1930 เช่นเดียวกับ ญี่ปุ่น ในสหรัฐอเมริกา การแข่งขันกัน หางานยังผลให้สภาพแวดล้อมในที่ทำงานแย่ลง มากกว่าที่จะเป็นปัญหาการว่างงานตรง ๆ ขณะที่ ประสิทธิภาพของแรงงานเพิ่มขึ้น 30% ระหว่างปี 1973 – 1993 ค่าแรงที่แท้จริงกลับลดลง 20% ในช่วงเวลาเดียวกัน และชั่วโมงการทำงานโดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้น 15% พนักงานบริษัทต้องทำงานมาก ขึ้น เพราะกลัวตกงาน องค์กรแรงงานโลกสหประชาชาติ ระบุว่าความกดดันในการทำงานเป็น สภาพที่เกิดขึ้นทั่วโลก การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างรวดเร็ว เป็นการปรับเปลี่ยน ลักษณะงานมีผลกระทบรุนแรง ทำให้เกิดการปลดลดคนงานอย่างถาวร

1.5.3 การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการสูญเสียความหลากหลายของ ชีวภาพ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของโลกเกิดขึ้นมากกว่าอันตรายจากภัยพิบัติอื่น ๆ ปัจจุบันภัยพิบัติอันเกิดจากธรรมชาติสูงกว่าในทศวรรษ 1960 ถึง 3 เท่า ทุก ๆ ปี นับแต่ 1998 ความ เสียหายของบริษัทประกันจากवादภัย อุทกภัย ความแห้งแล้งและไฟ มีมูลค่าสูงกว่าที่บริษัท ประกันต้องจ่ายในช่วงทศวรรษ 1980 ประมาณ 85% ของการชดใช้ความเสียหายของบริษัท ประกันทั่วโลก มีสาเหตุจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลจากการตัดไม้ทำลายป่าและการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ สถิติที่บ่งบอกถึงความรุนแรงของภัยธรรมชาติที่เพิ่มขึ้น คือในปัจจุบันผู้เสียชีวิต จากภัยธรรมชาติมีจำนวนถึง 4 เท่าของจำนวนผู้เสียชีวิตจากสงครามและการจลาจล

1.5.4 ระบบการเงินไร้เสถียรภาพ วิกฤตการเงินของเม็กซิโกเดือนธันวาคม ปี 1994 เป็น “วิกฤตการเงินครั้งแรกของศตวรรษที่ 21 เม็กซิโกสามารถแก้ไขความล้มเหลวทาง เศรษฐกิจได้ด้วยมาตรการช่วยเหลือฉุกเฉินจากสหรัฐมูลค่าถึง 50,000 ล้านดอลลาร์ ภายหลังวิกฤต การเงินเม็กซิโก ความรุนแรงและความรวดเร็วของวิกฤตการเงินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี 1997 ซึ่งรุนแรงกว่าปัญหาที่เม็กซิโก รัสเซียเผชิญวิกฤตการเงินในปี 1998 และบราซิลในตอนต้น ของปี 1999 หากไม่ระมัดระวังความเสี่ยงจะเกิดวิกฤตการเงินดอลลาร์ในอีก 5-10 ข้างหน้า (Lietaer 2004 : 17)

ปัจจุบันได้เกิดวิกฤตการเงินในประเทศสหรัฐอเมริกา มีสาเหตุหลักจากการปล่อย สินเชื่อต่อคุณภาพในภาคอสังหาริมทรัพย์ มีการเรียกชื่อวิกฤตการณ์ครั้งนี้ว่า “วิกฤตซับไพรม์” วิกฤตซับไพรม์ เริ่มในปี 2007 เมื่อราคาบ้านเริ่มปรับตัวลดลงตั้งแต่ช่วงปลายปี 2006 พร้อมกับการ ปรับขึ้นของอัตราดอกเบี้ย การผิณัดชำระของลูกหนี้ปรับตัวสูงขึ้น จำนวนบ้านที่ถูกยึดเพิ่มมากขึ้น ทำให้ตราสารอนุพันธ์ที่เชื่อมโยงกับสินเชื่ออสังหาริมทรัพย์ด้อยค่า ส่งผลให้สถาบันการเงินที่

ขยายสินเชื่อด้านนี้ และสถาบันการเงินที่มีตราสารประเภทดังกล่าว ประสบปัญหาขาดทุน ได้แก่ ธนาคารพาณิชย์ (Commercial Banks) ธนาคารเพื่อการลงทุน (Investment Banks) สถาบันการเงินอื่นที่ลงทุนหรือทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสินเชื่อด้านอสังหาริมทรัพย์ ได้แก่บริษัทประกันและกองทุนบริหารความเสี่ยง (Hedge Funds) การขาดทุนและขาดสภาพคล่องจนต้องขายตราสารเพื่อการลงทุนชนิดอื่นไม่ว่าจะเป็นหุ้นหรือตราสารหนี้ออกมา จนเป็นเหตุให้ตลาดเงินและตลาดทุนได้รับแรงกดดันด้านราคา สถานการณ์ลุกลามไปยังสถาบันการเงินในยุโรป วิกฤตการเงินครั้งนี้เป็นครั้งที่ร้ายแรงที่สุดตั้งแต่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในช่วงทศวรรษ 1930 เนื่องจากขนาดเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาและประเทศในกลุ่มยุโรป วัดด้วยมูลค่า GDP รวมกันมีค่าเท่ากับประมาณร้อยละ 47 ของ GDP ทั่วโลก ดังนั้นเมื่อภาวะเศรษฐกิจของทั้งสองกลุ่มตกต่ำ ทำให้จุดเศรษฐกิจของโลกต่ำไปด้วย ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงมีมาตรการทั้งด้านป้องกันและแก้ไขภัยทางเศรษฐกิจ (ถวิล นิลใบ 2551 : 1-3)

ภาพที่ 4 หัวใจของเครื่องย่นกาลเวลาอยู่ที่เงิน
ที่มา : เบอ์นาร์ดี ลีตาร์ด, เงินตราแห่งอนาคต, แปลโดย จินตลา วิเศษกุล, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา, 2547), 19.

2. ทฤษฎีปริมาณเงิน

เงินในระบบเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่อิทธิพลมากต่ออุปสงค์รวมของสินค้า ผลผลิตการจ้างงาน รายได้ และระดับราคา จึงมีนักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากได้พยายามอธิบายความสัมพันธ์ของปัจจัยดังกล่าว โดยเฉพาะอธิบายการเปลี่ยนแปลงของปริมาณเงินซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระดับราคาสินค้า และพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จนได้ข้อสรุปเป็น “ทฤษฎีการเงิน” (Monetary Theory) ดังต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีปริมาณเงินยุคคลาสสิก แนวคิดของสำนักคลาสสิก ให้ความสำคัญกับระยะเวลาความต้องการถือเงิน และอุปนิสัยของผู้ถือเงินเป็นปัจจัยกำหนดที่สำคัญของความต้องการถือเงิน คือความต้องการถือเงินเกิดขึ้นเนื่องจากช่วงเวลารับและจ่ายเงินไม่ตรงกัน ได้แก่ทฤษฎีของเออวิง ฟิชเชอร์ (Irving Fisher)

Fisher (1911) นักเศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิกใหม่ (Neoclassic) ได้พิมพ์หนังสือเรื่อง “The Purchasing Power of Money” เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาทฤษฎีปริมาณเงิน อธิบายทฤษฎีดังกล่าว ให้อยู่ในรูปสมการแลกเปลี่ยน ดังนี้

$$M.V = P.Q$$

และเมื่อจัดสมการ ให้อยู่ในรูปธุรกรรม (Transaction Form) ได้ดังนี้

$$M.V = P.T$$

โดย

M = ปริมาณเงินหมุนเวียนในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง

V = อัตราความเร็วในการหมุนเวียนเงิน

P = ระดับราคาสินค้าและการบริการทั่วไป

Q = ดัชนีชี้วัดมูลค่าแท้จริงของการใช้จ่าย หรือ $P.Q$ คือมูลค่าเงินที่ใช้จ่าย

T = ปริมาณของสินค้าและบริการที่ซื้อขายกันในระยะหนึ่ง

$P.T$ หมายถึงผลรวมของการเปลี่ยนแปลงเงินในขณะใดขณะหนึ่ง ดังนั้นความเร็วของการทำธุรกรรมนี้เท่ากับ $V = P.T/M$

ตัวอย่าง อนุสรณ์ สรรพหม และคณะ (2542)

ถ้าระบบเศรษฐกิจมีปริมาณเงิน 1,000 ล้านบาท อัตราเร็วในการหมุนเวียนของเงิน 4 รอบต่อปี ปริมาณสินค้าที่ผลิตได้ 1,000 ล้านหน่วยต่อปี จะหาระดับราคาสินค้า

กำหนดให้ $M = 1,000$ ล้านบาท

$V = 4$ รอบต่อปี

$T = 1,000$ ล้านหน่วยต่อปี

$$\begin{aligned} \text{จาก} \quad MV &= PT \\ \text{จะได้} \quad P &= \frac{MV}{T} \\ \text{แทนค่า} \quad P &= \frac{1,000 \times 4}{1,000} \end{aligned}$$

$$= 4 \text{ บาทต่อหน่วย}$$

เพราะฉะนั้น ระดับราคาสินค้าโดยทั่วไปเท่ากับ 4 บาทต่อหน่วย

ต่อมาถ้าปริมาณเงินเพิ่มเป็น 2,000 ล้านบาท ในขณะที่ตัวแปรอื่นคงที่ จงคำนวณหา
ระดับราคาสินค้า

$$\begin{aligned} \text{แทนค่า} \quad P &= \frac{2,000 \times 4}{1,000} \end{aligned}$$

$$= 8 \text{ บาทต่อหน่วย}$$

เพราะฉะนั้น ระดับราคาสินค้าโดยทั่วไปเท่ากับ 8 บาทต่อหน่วย

ข้อบกพร่องของทฤษฎีนี้ คือ ศึกษาพิจารณามูลค่าเงินทางด้านอุปทานเพียงอย่างเดียว ไม่ศึกษาอุปสงค์ของเงิน และไม่ได้ระบุว่าเป็นสินค้าในขั้นต้น ขั้นกลาง หรือขั้นสุดท้าย ทำให้ไม่สะดวกในการคำนวณรายได้ประชาชาติ และยังมีตัวแปรอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อค่าเงิน ที่ทฤษฎีนี้ไม่ได้รวมไว้ในแบบจำลองนี้ด้วย เช่น ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น

2.2 ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ให้คำจำกัดความของปริมาณเงินว่ามี 3 ประเภท ดังนี้

2.2.1 M_1 = เงินที่ธนาคารกลางพิมพ์ออกมาหมุนเวียน

2.2.2 M_2 = M_1 + เงินในบัญชีเดินสะพัดและเงินฝากระยะสั้นไม่เกิน 1 ปี

2.2.3 M_3 = M_2 + เงินฝากออมทรัพย์และเงินฝากระยะยาวไม่เกิน 4 ปี

2.2.4 M_4 = M_3 + เงินตราทางเลือก 2 ประเภท คือ

2.2.4.1 เงินที่ออกโดยธุรกิจต่าง ๆ เช่น สื่อที่ใช้ในการบาร์เตอร์สินค้าของบริษัทที่ทำธุรกิจบาร์เตอร์ ไม่ล้สะสมของสายการบิน คะแนนสะสมจากการใช้ผ่านบัตรเครดิต

2.2.4.2 เงินตราทางเลือกประเภทต่าง ๆ เช่น เล็ทส์, ไทม์ดอลลาร์, บุญกุศลชุมชน เงินตราทางเลือกมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในระบบเศรษฐกิจ และช่วยในการทำธุรกรรมต่าง ๆ ที่อาจไม่เกิดขึ้นหากไม่มีเงินตราทางเลือกใช้ เงินตราทางเลือกที่ออกโดยบริษัทใหญ่ ๆ ทั่วโลกมีปริมาณมหาศาล ส่วนเงินตราชุมชนซึ่งยังมีปริมาณน้อยกว่า มีความสำคัญในแง่ของการเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาสังคม เช่น การว่างงาน การส่งเสริมความร่วมมือภายในชุมชน เป็นต้น

M_1 , M_2 , M_3 เป็นปริมาณเงินซึ่งมาจากหลาย ๆ แหล่ง แต่เป็นปริมาณของเงินสกุลเดียว แต่ M_4 รวมปริมาณเงินหลาย ๆ ประเภท ซึ่งมีหน่วยที่แตกต่างจากเงินตราประจำชาติ (เช่น โปแลนด์ ชั่วโงง) ดังนั้น ปริมาณเงิน M_4 จึงนำไปสู่คำถามหลายข้อ ซึ่งยังไม่มีการวิเคราะห์อย่างจริงจัง เช่น ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การว่างงาน หรือเงินเฟ้อ (Lietaer 2004 : 216)

แนวคิดทฤษฎีนี้จัดเป็นแนวคิดดั้งเดิม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกฎของเซย์ (Say's Law) ที่กล่าวว่า ภาวะเศรษฐกิจระยะสั้นเป็นเพียงช่วงเวลาของการปรับตัว (Period of Transition) ซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่ดุลยภาพในระยะยาวเสมอ และเห็นความสำคัญของเงินว่าเป็นอำนาจซื้อชั่วคราว หรือ เงินคือเครื่องรักษามูลค่า (Store of Value) เหมือนเงินฝากประจำ หรือเงินฝากออมทรัพย์ที่ยังไม่ได้ใช้จ่าย แต่พร้อมที่จะเปลี่ยนสภาพเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เพื่อใช้จ่ายได้ตลอดเวลา ดังนั้นความตั้งใจหรือการตัดสินใจถือเงินของประชาชนในแต่ละระยะก็เพื่อไว้ใช้จ่ายในอนาคต ดังนั้นการเพิ่มขึ้นหรือการลดลงของปริมาณเงิน จึงมีผลโดยตรงต่อระดับราคาเท่านั้น โดยเขียนอยู่ในรูปสมการ

$$P = \frac{V}{T} M$$

ถ้าความต้องการถือเงินมีน้อย ในขณะที่ปริมาณเงินมีมาก เงินจะมีมูลค่าลดลง ระดับราคาสินค้าและบริการจะสูง แต่ถ้าความต้องการถือเงินมีมาก ปริมาณเงินมีน้อย มูลค่าของเงินจะสูง ระดับราคาสินค้าจะลดลง

ระบบเศรษฐกิจในช่วงผันผวนนั้นการเพิ่มปริมาณเงินเข้าสู่ระบบที่อยู่ในภาวะสมดุล จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระยะสั้น ผลผลิตยังไม่สามารถปรับตัวเพิ่มขึ้นได้ทันที จึงทำให้ระดับราคามีแนวโน้มสูงขึ้น อัตราดอกเบี้ยยังคงไม่ปรับตัวสูงขึ้นทันที แต่อัตราดอกเบี้ยที่แท้จริงจะลดลงจากอัตราเงินเฟ้อที่สูงขึ้น และเป็นแรงจูงใจให้ธุรกิจต้องการที่จะกู้ยืมเงินมาลงทุนเพิ่มขึ้น ปริมาณเงินที่เพิ่มขึ้นนี้ ทำให้เศรษฐกิจเกิดการขยายตัว และก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรของประเทศสูงขึ้น ระดับรายได้สูงขึ้น ในทางกลับกันหากเศรษฐกิจขาดสภาพคล่อง อัตราดอกเบี้ยจะมีแนวโน้มสูงขึ้น ธุรกิจที่ไม่มั่นคงจะมีการขาดทุนและล้มละลาย ต้นทุนการกู้ยืมสูงขึ้นขณะที่ปริมาณเงินลดลง ระดับราคาสินค้าในประเทศลดลง ขาดแรงจูงใจในการผลิต ขณะเดียวกันระดับอัตราดอกเบี้ยที่ยังไม่ลดลง แต่ระดับราคาสินค้าเริ่มตกต่ำลง ทำให้อัตราดอกเบี้ยที่แท้จริงสูงขึ้น เป็นสาเหตุให้การกู้ยืมของภาคธุรกิจหดตัวลง ทำให้วงจรธุรกิจเข้าสู่ภาวะตกต่ำจนถึงจุดต่ำสุดในระยะยาว เมื่อภาวะเศรษฐกิจเข้าสู่การว่างงานเต็มที่แล้ว การเพิ่มขึ้นของปริมาณเงินจะไม่ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของผลผลิต แต่จะมีผลต่อระดับราคาที่สูงขึ้นในสัดส่วนเดียวกันกับปริมาณเงิน

2.3 ทฤษฎีปริมาณเงินแนวใหม่ของเคนส์ Keynes ได้เสนอแนวคิดแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง ทำให้แก้ไขปัญหานั้นได้ จึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง แนวคิดที่นำเสนอในหนังสือชื่อ *The General Theory of Employment, Interest, and Money* กล่าวโดยสรุปคือ อัตราดอกเบี้ยจะถูกกำหนดโดยอุปทานและอุปสงค์ของเงิน ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยความต้องการของทุนหรือปริมาณการออม Keynes ได้พิจารณาความต้องการถือเงินว่า คุณลักษณะของเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นเมื่อปริมาณเงินมีค่าเท่ากับความต้องการถือเงินซึ่งคล้ายกับแนวคิดในยูคีนีโอคลาสสิกที่กล่าวถึงแล้ว ดังสมการ (Harris 1985 : 49, อ้างถึงใน อภินันท์ จันตะนี 2545 : 140)

$$M^s = M^d$$

เมื่อ M^s = ปริมาณเงิน (Money Supply)

M^d = ความต้องการถือเงิน (Demand for Money)

โดยเน้นที่ความต้องการถือเงินมากกว่าปริมาณเงิน เพราะปริมาณเงินจะถูกกำหนดโดยธนาคารกลาง

ความต้องการถือเงิน (M^d) ในทัศนะของเคนส์มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ ความต้องการถือเงินเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน (Transaction Motive) ความต้องการถือเงินเพื่อกรณีฉุกเฉิน (Precautionary Motive) และความต้องการถือเงินเพื่อเก็งกำไร (Speculative Motive) จากเหตุผล ความต้องการถือเงินด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ดังกล่าว สามารถเขียนเป็นสมการได้คือ

$$M^d = m_1 + m_2$$

เมื่อ M^d = ความต้องการถือเงิน

m_1 = ความต้องการถือเงินเพื่อใช้จ่ายประจำวันกับเพื่อใช้จ่าย กรณีฉุกเฉิน หรือ K (Y)

m_2 = ความต้องการถือเงินเพื่อเก็งกำไรซึ่งขึ้นอยู่กับอัตราดอกเบี้ย หรือ $L(i)$

เมื่อ i คืออัตราดอกเบี้ย ดังนั้นเมื่อแทนค่าจะได้

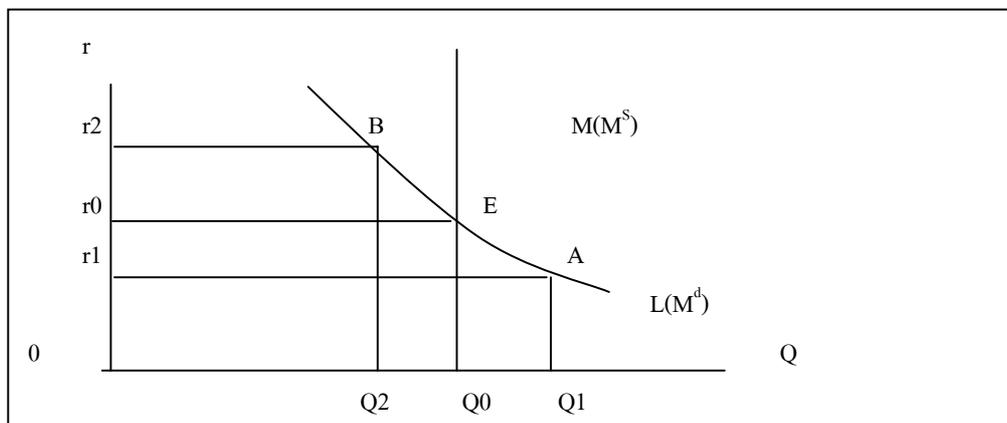
$$M^d = k(Y) + L(i)$$

k = ตัวเลขที่แสดงสัดส่วนของการถือเงินเพื่อใช้จ่ายประจำเพื่อเหตุฉุกเฉินซึ่งมีค่าคงที่

Y = ระดับรายได้ประชาชาติ

L = ความต้องการถือเงินเพื่อเก็งกำไร หรือระดับการถือเงินเพื่อสภาพคล่อง (Liquidity)

จากสมการอุปสงค์หรือความต้องการถือเงิน (M^d) มีความสัมพันธ์กับปริมาณเงิน (M_s) ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการถือเงินกับปริมาณเงิน

ที่มา : อภินันท์ จันตะณี, สถาบันการเงิน [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 11 กันยายน 2552. เข้าถึงจาก <http://aphinant.aru.ac.th/wp-content/uploads/2008/10/chapter-72.doc>

จากภาพที่ 5 r เป็นอัตราดอกเบี้ยระดับต่าง ๆ และ Q เป็นปริมาณเงิน เส้น L เป็นเส้นความต้องการถือเงินเพื่อสภาพคล่อง เส้น MQ_0 แสดงความต้องการถือเงินทั้งสิ้นในระยะเวลาหนึ่ง จุด E เป็นจุดดุลยภาพเพราะเป็นจุดที่ปริมาณเงิน (L) เท่ากับความต้องการถือเงิน (MQ_0) พอดี ณ อัตราดอกเบี้ย r_0 หรือ r_0 คืออัตราดอกเบี้ยดุลยภาพ ถ้าอัตราดอกเบี้ยลดลงจาก r_0 เป็น r_1 แล้วความต้องการถือเงินจะเพิ่มเป็น OQ_1 หรือที่ จุด A แสดงว่าประชาชนต้องการถือเงินไว้มาก เพราะอัตราดอกเบี้ยต่ำไม่ยอมให้กู้ แต่หากอัตราดอกเบี้ยสูงขึ้นเป็น r_2 ความต้องการถือเงินจะลดลงมาอยู่ที่ OQ_2 หรือที่จุด B เพราะหากให้กู้ไปแล้วได้อัตราดอกเบี้ยหรือผลตอบแทนสูงก็ต้องการให้กู้มากขึ้นความต้องการถือเงินจึงลดลง

จึงเห็นได้ว่า ทฤษฎีความต้องการถือเงินของเคนส์นั้น อัตราดอกเบี้ยจะถูกกำหนดโดยปริมาณของเงินและความต้องการถือเงินของบุคคล ดังนั้น ถ้าต้องการถือเงินหรือปริมาณเงินเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ยย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

2.4 ทฤษฎีปริมาณเงินของสำนักการเงินนิยม (Monetarist)

ทฤษฎีการเงินของ Friedman พัฒนารู้นขึ้นจากความคิดที่สานต่อมาจากแนวคิดของทฤษฎีปริมาณเงินสำนักเคมบริดจ์ และมีบางส่วนที่มีแนวคิดคล้ายคลึงกับเคนส์ Friedman เห็นว่าเงินไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (Medium of Exchange) เท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องรักษามูลค่า (Store of Value) ดังนั้นความหมายของเงินจึงครอบคลุมไปถึง

สินทรัพย์ที่มีสภาพคล่องสูงและมีราคาที่ยืดหยุ่น ช้างแน่นอน นักเศรษฐศาสตร์สำนักการเงินนิยมมีความคิดพื้นฐานดังนี้

ปริมาณเงิน เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการกำหนดรายได้ประชาชาติ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปตัวเงินจะถูกกำหนดโดยปริมาณเงินเป็นสำคัญ ปริมาณเงินเป็นสาเหตุและรายได้ที่เป็นตัวเงินจะเป็นผลการเปลี่ยนแปลงในปริมาณเงินกับการเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งปริมาณเงินเป็นตัวแปรที่ถูกกำหนดจากภายนอก (Exogenous Variable) โดยทางการเป็นผู้กำหนด ฉะนั้นจึงต้องพิจารณากำหนดอย่างรอบคอบ เนื่องจากการกำหนดปริมาณเงินมีผลต่อระดับการผลิต ระดับรายได้และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

ปริมาณเงินมีบทบาทที่สำคัญต่อการกำหนดระดับราคาในระยะยาวระดับของกิจกรรมเศรษฐกิจที่แท้จริงจะถูกกำหนดโดยปัจจัยที่แท้จริง เช่น ปริมาณสินค้า ทุนจำนวนคุณภาพของแรงงาน และระดับเทคโนโลยีในระยะยาว ผลผลิตที่แท้จริงไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณเงิน แต่ในระยะสั้นการเปลี่ยนแปลงในปริมาณเงิน นอกจากจะมีอิทธิพลต่อระดับราคาสินค้าโดยทั่วไป ปริมาณเงินยังมีอิทธิพลต่อผลผลิตที่แท้จริงและการว่างงาน เมื่อปริมาณเงินเปลี่ยนแปลงจะทำให้การว่างงานเปลี่ยนแปลงไม่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตในที่สุด

ความต้องการถือเงินของสำนักการเงินนิยม เป็นสมการที่มีเสถียรภาพ อัตราการหมุนเวียนของเงินก่อนข้างจะมีเสถียรภาพ ทฤษฎีปริมาณเงินนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการคาดการณ์เกี่ยวกับอัตราเงินเฟ้อของประชาชนจะมีผลต่อพฤติกรรมความต้องการถือเงิน จึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ และไม่ขัดแย้งกับทฤษฎีปริมาณเงินสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงในปริมาณเงิน จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอุปสงค์รวมที่มีต่อราคาหลักทรัพย์ คือเมื่อปริมาณเงินเพิ่มขึ้น ประชาชนมีอำนาจซื้อมากขึ้นก็จะเปลี่ยนแปลงการถือเงินสดไปถือสินทรัพย์ หรือหลักทรัพย์เป็นผลให้ระดับราคาสินค้าเพิ่มขึ้น

นักเศรษฐศาสตร์สำนักการเงินนิยม เห็นว่าเศรษฐกิจในภาคเอกชนซึ่งประกอบด้วยหน่วยธุรกิจต่าง ๆ และครัวเรือนเป็นภาคที่ไม่มีเสถียรภาพในตัวเอง แต่ความไม่มีเสถียรภาพดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นโดยตัวเอกชนเอง แต่เกิดจากนโยบายของทางการ เช่น รัฐ เข้าไปแทรกแซงโดยการควบคุมราคาสินค้า การกำหนดค่าจ้างขั้นต่ำ การกำหนดอัตราดอกเบี้ยขึ้นสูง เป็นต้น สาเหตุเหล่านี้เป็นตัวการในการทำให้ภาคเอกชนขาดเสถียรภาพ

ความหมายของปริมาณเงิน (M) ใช้ความหมายกว้างกว่าสำนักคลาสสิก โดยเงินไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (Medium of Exchange) เท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องรักษามูลค่า (Store of Value) ดังนั้น ความหมายของเงินจึงครอบคลุมไปถึงสินทรัพย์ที่มี

สภาพคล่องสูง และมีราคาที่ยืดหยุ่นแน่นอน แต่ปริมาณเงินเป็นตัวแปรที่ถูกกำหนดจากภายนอก (Exogenous Variable) กล่าวคือ ทางการเป็นผู้กำหนด

แนวคิดเกี่ยวกับรายได้ สำนักการเงินนิยม เห็นว่า รายได้ถาวรเป็นรายได้ที่แท้จริง หรือเป็นรายได้ในระยะยาว (Permanent Income) ซึ่งเป็นรายได้ที่คิดจากการคำนวณเฉลี่ยน้ำหนักของรายได้ในปีต่าง ๆ ช่วงระยะเวลาหนึ่ง รายได้ในความหมายนี้เป็นการกำหนดความต้องการการถือเงิน สมการความต้องการถือเงินเป็นสมการที่มีเสถียรภาพ ดังนั้นเรื่องอัตราการหมุนเวียนของเงิน (Velocity of Money) จะเป็นค่าที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพ จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ความสัมพันธ์ของความต้องการถือเงินกับระดับราคาและระดับรายได้ที่แท้จริงเป็นไปอย่างมีเสถียรภาพ (ชมพเพลิน จันทรเรืองเพ็ญ 2536: 161-162, อ้างถึงใน อรพินท์ สุวรมงคล 2546 : 13)

2.5 ทฤษฎีความพึงพอใจในสภาพคล่อง

Keynes มีความเห็นว่าเงินเป็นสินทรัพย์ชนิดหนึ่งที่มีอรรถประโยชน์มาก ในฐานะที่เป็นสินทรัพย์ที่มีสภาพคล่องสูงที่สุด ในบรรดาสินทรัพย์ต่าง ๆ ดังนั้น คนเราจึงอาจต้องการถือเงินไว้เพื่อจุดมุ่งหมายอื่นด้วย นอกเหนือจากเพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ทฤษฎีความต้องการถือเงินแบ่งจุดมุ่งหมายในการถือเงินออกเป็น 3 จุดมุ่งหมายคือ เพื่อจับจ่ายใช้สอย เพื่อสำรองไว้ในเหตุฉุกเฉิน และเพื่อเก็งกำไร (อรพินท์ สุวรมงคล 2546 : 13)

2.5.1 ความต้องการถือเงินเพื่อจับจ่ายใช้สอย (Transactions Demand) ความต้องการถือเงินประเภทนี้ได้แก่ ความต้องการถือเงินเพื่อซื้อสินค้าและบริการเพื่อการดำรงชีพ ในแต่ละวัน เช่น ซื้ออาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค และยังรวมถึงการถือเงินของภาคธุรกิจในการดำเนินธุรกิจประจำวัน ความต้องการถือเงินลักษณะนี้ สิ่งที่เป็นตัวกำหนดที่สำคัญคือ รายได้ นอกจากนี้ อัตราดอกเบี้ยระดับสูง ๆ อาจจะมีผลกระทบต่อความต้องการถือเงินประเภทนี้ในลักษณะความสัมพันธ์ที่ผกผันกัน คือ ถ้าอัตราดอกเบี้ยสูงมาก ๆ จะทำให้คนเห็นว่า เป็นการดีที่จะประหยัดหรือจับจ่ายใช้สอยให้พอเพียงกับความต้องการในช่วงเวลานั้น เพื่อที่จะเหลือเงินให้มากขึ้น เพื่อนำไปก่อให้เกิดประโยชน์จากอัตราดอกเบี้ยที่สูงมาก ๆ นั้น อาจจะเป็นการฝากเงินกับธนาคารพาณิชย์ ดังนั้นเมื่ออัตราดอกเบี้ยสูงมาก ๆ อาจจะทำให้ความต้องการเงินลักษณะนี้ลดลงได้

2.5.2 ความต้องการถือเงินไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน (Precautionary Demand) การถือเงินตาม แรงจูงใจประเภทนี้ เกิดจากความไม่แน่นอนของรายรับและรายจ่ายในอนาคต ดังนั้น ความต้องการถือเงินลักษณะนี้ จึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับรายได้ คือ ถ้ารายได้เพิ่มสูงขึ้นความต้องการถือเงินนี้ก็มากขึ้น ความต้องการถือเงินลักษณะนี้อาจจะไม่ได้ใช้ก็ได้ โดยจะมีความไหวตัวต่ออัตราดอกเบี้ยไวกว่าความต้องการถือเงินเพื่อจับจ่ายใช้สอย คือ ถ้าอัตราดอกเบี้ยเพิ่มสูงขึ้นมาก ความต้องการถือเงินประเภทนี้จะลดลงมากกว่าความต้องการถือเงินเพื่อจับจ่ายใช้สอย

2.5.3 ความต้องการถือเงินไว้เพื่อเก็งกำไร (Speculative Demand) จากแนวคิดของสำนักคลาสสิก มีความเชื่อว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งจะไม่ถือเงินไว้เกินความจำเป็นในการจับจ่ายใช้สอยและถือไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน ถ้ามีเช่นนั้นแล้ว จะสูญเสียดอกเบี้ยที่ควรได้ หรือการถือเงินของเขาจะมีค่าเสียโอกาส เช่น การซื้อพันธบัตร เหตุผลมีว่า แม้อัตราดอกเบี้ยจะต่ำเพียงใดก็ตาม การที่ได้ผลตอบแทนบ้างก็ยิ่งดีกว่าไม่ได้อะไรเลย แต่ Keynes ให้เหตุผลว่า คนที่มีพฤติกรรมอย่างมีเหตุผล (Rational Man) ยังคงมีความต้องการถือเงินมากกว่าถือพันธบัตร คือหากอัตราดอกเบี้ยเปลี่ยนแปลง ไปในขณะที่เรายังคงถือพันธบัตรอยู่ ราคาพันธบัตรนั้น จะเปลี่ยนแปลงไป ราคาตลาดของพันธบัตรจะลดลงเมื่ออัตราดอกเบี้ยสูงขึ้น และราคาตลาดพันธบัตรจะสูงขึ้นเมื่ออัตราดอกเบี้ยลดลง การถือพันธบัตรจึงอาจทำให้ผู้ถือมีกำไรส่วนทุน หรือขาดทุนส่วนทุนเกิดขึ้นได้ ผู้ถือพันธบัตรจะได้รับรายได้จากพันธบัตร 2 ทางคือ รายได้จากดอกเบี้ยพันธบัตร และ รายได้จากกำไรส่วนทุนหรือขาดทุนส่วนทุน โดยถือว่าการขาดทุนส่วนทุนเป็นรายได้ที่เป็นลบ การที่บุคคลหนึ่งจะเปลี่ยนจากการถือเงินมาถือพันธบัตรแทนจะมีเหตุผลจากการคาดคะเนว่า อัตราดอกเบี้ยจะลดลง และราคาของพันธบัตรจะสูงขึ้น ซึ่งแสดงว่าบุคคลนี้มีความเห็นว่า อัตราดอกเบี้ยในขณะนี้ค่อนข้างสูง และราคาพันธบัตรในขณะนี้ค่อนข้างต่ำ เขาจึงเลือกที่จะถือพันธบัตรมากกว่าถือเงิน จากที่กล่าวมาความต้องการถือเงินเพื่อเก็งกำไร จะผันแปรไปในทางตรงข้ามกับอัตราดอกเบี้ย

3. แนวคิดระบบเงินตราทางเลือก

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน มักได้รับการอธิบายว่า เป็นระบบเงินตราทางเลือก โดยให้ความสำคัญกับคำว่า “เงินตรา” หรือ “เงิน” (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ 2547 : 22)

ระบบเงินตราทางเลือก หมายถึง ข้อตกลงภายในชุมชนในการยอมรับเงินตราของชุมชนเอง เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เนื่องจากวัตถุประสงค์ของเงินตราทางเลือก ไม่ใช่การทดแทนเงินตราประจำชาติ แต่เป็นการทำหน้าที่ทางสังคมที่ระบบเงินตราปกติไม่ได้กำหนดให้ทำ คนใช้เงินตรานี้เสริมควบคู่ไปกับการใช้เงินตราประจำชาติ การซื้อขายสินค้าบริการส่วนใหญ่เป็นการชำระด้วยเงินตราทั้งสองแบบพร้อม ๆ กัน (Lietaer 2004 : 281)

3.1 คุณลักษณะพิเศษของเงินตราทางเลือก

3.1.1 ปลอดดอกเบี้ย (Free Interest) เพราะดอกเบี้ย คือภาระของผู้กู้ ที่ต้องชำระหนี้ และเป็นสาเหตุที่สำคัญทำให้เกิดความยากจน (กนกศักดิ์ แก้วเทพ 2542, อ้างถึงใน พิสมัช ศรีเนตร 2547 : 24)

3.1.2 ไม่มีการขาดแคลน เพราะการที่เงินไม่มีดอกเบี้ย จึงไม่มีแรงจูงใจให้เกิดการ

กักตุนหรือการเก็งกำไร เงินตราทางเลือกจึงถูกใช้ในกิจกรรมของชุมชนที่จำเป็นจริง ๆ มากกว่าเพื่อผลกำไรสูงสุด (ซาลเวอร์ตา และคณะ 2543, อ้างถึงใน พิสมัย ศรีเนตร 2547 : 24-25)

3.1.3 ใช้เฉพาะในท้องถิ่นเท่านั้น การหมุนเวียนในวงจำกัดทำให้ผู้ใช้เงินตราทางเลือกออกไปมีโอกาสที่จะได้กลับคืนมาเร็ว เงินตราท้องถิ่นจึงกระตุ้นการผลิตและการจ้างงานในท้องถิ่นได้อย่างรวดเร็ว และต่อเนื่อง เป็นการกระตุ้นการทดแทนการนำเข้าหรือเป็นอิสระต่อระบบเงินตราของประเทศ เศรษฐกิจของท้องถิ่นจะไม่ได้รับผลกระทบมากนัก จากความผันผวนของอัตราแลกเปลี่ยน และการแทรกแซงของสถาบันการเงิน การธนาคารส่วนกลาง การฟั่งฟิงเงินตราระดับชาติอย่างเต็มที่และสภาวะการแข่งขันของตลาดโลกมีแนวโน้มที่จะบังคับให้ชุมชนทั้งหมดต้องลดทอนคุณภาพชีวิตและทำลายสภาพแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เงินตราทางเลือกสามารถกำหนดและรักษามาตรฐานคุณภาพชีวิตของตนให้สูงขึ้นได้ (พิสมัย ศรีเนตร 2547 : 25)

3.1.4 กระตุ้นให้คนในท้องถิ่นพึ่งพาอาศัยกันและกันแทนที่จะต้องซื้อหาสิ่งต่าง ๆ จากภายนอกชุมชน (พิสมัย ศรีเนตร 2547 : 25)

3.1.5 เงินตราทางเลือกเป็นกลไกสำคัญในการช่วยรักษาทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการลดการพึ่งพาของชุมชนต่อสังคมภายนอกที่ค่อนข้างเอารัดเอาเปรียบชุมชนในหลายด้าน (ถนนศักดิ์ แก้วเทพ 2542, อ้างถึงในพิสมัย ศรีเนตร 2547 : 25)

3.2 ความเป็นมาของเงินตราทางเลือก แนวคิดและการพัฒนาระบบเงินตราทางเลือกได้เริ่มมาจากชุมชนในประเทศตะวันตกซึ่งประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ วิกฤตการณ์ทางการเงิน ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นแตกต่างกันไปตามปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนนั้น ๆ ในความพยายามต่อสู้กับปัญหาและหาทางออกให้แก่ชุมชนของตนเอง ระบบเงินตราทางเลือกถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ระบบเงินตราทางเลือกมีความเป็นมาที่สตรวยแล้ว การใช้เงินตราทางเลือกในระดับท้องถิ่นถือว่าเก่าแก่ที่สุดและยังมีการใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน คือระบบเงินตรา Guernsey ในหมู่เกาะ Guernsey และ Jersey ของอังกฤษ ชุมชนท้องถิ่นสร้างเงินออกมาใช้ เพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตจากระบบเศรษฐกิจ กระแสหลักซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างสงครามการต่อสู้กับนโปเลียน ซึ่งรัฐบาลอังกฤษอยู่ในสภาพล้มละลาย รัฐได้นำรายได้ร้อยละ 80 ของรายได้ที่ได้จากการเก็บภาษีทั้งหมดไปใช้หนี้ให้กับธนาคารที่เป็นผู้ออกเงิน ทำให้เกิดการขาดสภาพคล่องในระบบเศรษฐกิจ ขณะที่ประชาชนในหมู่เกาะมีทรัพยากรวัตถุอยู่มากมายแต่ไม่มีเงิน (ในฐานะที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน) เพื่อเคลื่อนย้ายทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์

ตั้งนั้นในปี 1816 ชุมชนจึงออกเงินตราของตัวเองมาใช้ 18 เดือนต่อมาประชาชนในหมู่

เกาะสามารถจ่ายหนี้คืนธนาคาร ซ่อมแซมสาธารณูปโภค สร้างโบสถ์ และอนุสาวรีย์ (DeMeulneare 1999, อ้างถึงใน พิสมัย ศรีเนตร 2547 : 25-26)

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 เศรษฐกิจของเยอรมัน อยู่ในสภาพล้มละลายรัฐบาลกลางได้ทำความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวงโดยการพิมพ์เงินมาร์คออกมาหลายล้านมาร์คเพื่อจ่ายค่าปฏิกรณ์สงครามให้แก่ประเทศผู้ชนะ ผลที่เกิดขึ้นคือเกิดภาวะเงินเฟ้อขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้นเพื่อตอบโต้ต่อปัญหานี้ ประชาชนในหลายเมืองทั่วประเทศเยอรมันเริ่มออกเงินตราของตนเองออกมาใช้ หมุนเวียน (พิสมัย ศรีเนตร 2547 : 26)

10 ปี ต่อมาอเมริกาได้ทำผิดพลาดครั้งใหญ่ในตลาดหุ้น ผลกระทบครั้งนี้ คือเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในปี 1929 หลายร้อยชุมชนในอเมริกาและแคนาดา ได้ออกเงินตราของตัวเองเพื่อช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศและช่วยเหลือพลเมืองให้สามารถสนองความต้องการพื้นฐานของตนเองได้ในช่วงนั้น

ในทศวรรษที่ 1930 เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยแผ่ขยายไปทั่วยุโรป ระบบเงินทางเลือกได้ถูกนำไปใช้ใน บาวาเรีย ประเทศออสเตรีย และประเทศใกล้เคียง วัตถุประสงค์ที่สำคัญของการใช้เงินตราทางเลือกรูปแบบต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ 1930 คือให้คนทั่วไปมีสื่อกลางที่จำเป็นในการแลกเปลี่ยน และให้ทุกคนมีงานทำ โดยมีคุณลักษณะสำคัญของระบบเงินตราทางเลือกนี้ประกอบด้วย (Lietaer 2004 : 258)

1. ชุมชนกำหนดเงินตราของชุมชนขึ้นเองเพื่อใช้แทนเงินตราประจำชาติ ที่ขาดแคลน
2. เงินตราชุมชนบางรูปแบบมีการกำหนดเงื่อนไขเพื่อป้องกันการกักตุนไว้แทนที่จะนำไปใช้ เนื่องจากไม่มั่นใจสถานการณ์ในอนาคต ซึ่งจะทำให้ปัญหาการขาดสภาพคล่องรุนแรงขึ้น

Hebecher เป็นผู้ริเริ่มระบบเงินวารา (Wara) เป็นเจ้าของเหมืองถ่านหิน โดยตัดสินใจนำถ่านหินจ่ายเป็นค่าจ้างให้กับคนงาน แทนเงินไรช์มาร์ค (Reichmark) ออกเป็นคูปองท้องถิ่น (Scrip) เรียกว่า (Wara) แทนถ่านหิน คูปอง นี้จะสามารถนำไปใช้ได้หากติดตลาดปีเดือนปัจจุบัน ดังนั้นทุก ๆ สิ้นเดือนจึงต้องติดแสตมป์ใหม่ เพื่อให้คูปองมีมูลค่าสามารถนำไปใช้ในเดือนถัดไปได้

การแก้ไขปัญหาการสะสมมูลค่า (Store of Value) ชาวเหมืองแร่ใช้เฉพาะ วารา (Wara) เท่านั้น จ่ายค่าอาหารและบริการต่าง ๆ ดังนั้นผู้ค้าในท้องถิ่นไม่มีทางเลือกจึงต้องยอมรับ ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่นแก่ผู้ถือคูปอง ความสำเร็จในการใช้เงินรูปแบบนี้ คือชาวเหมืองแร่เป็นอิสระจากหนี้สิน และในปี 1931 เงินตราชนิดนี้ได้แพร่กระจายไปทั่วประเทศเยอรมัน ซึ่งเชื่อมโยงกับธุรกิจกว่า 2,000 ประเภท มีการออกวารามูลค่ากว่า 20,000 ล้าน และมีประชาชนกว่า 2.5 ล้านคนถือเงินวาราในระหว่างปี 1930-1931

Lietaer (2004 : 267-268) ในปี 1932 นายมิคาเอล อุทเทอร์กูเก็น เป็นนายกเทศมนตรีเมือง Worgl ของ ออสเตรีย (1884-1936) ได้ตัดสินใจออกคูปองแบบติดแสตมป์ (Stamp Scrip) มีมูลค่า 40,000 ชิลลิงออสเตรีย (Austrian Shillings) เพื่อแก้ปัญหาการว่างงาน เขาจ่ายคูปองแสตมป์เป็นค่าจ้าง เนื่องจากคูปองแสตมป์ต้องใช้ทุกเดือน และจะมีค่าเมื่อมีการติดแสตมป์ (แสตมป์มีมูลค่า อัตรา 1% ของมูลค่าที่ตราไว้ โดยถือว่าเป็นค่าธรรมเนียม) ทุกคนที่ได้รับค่าจ้างเป็น คูปองแสตมป์ จึงรีบนำออกมาหมุนเวียนจ่าย ซึ่งทำให้เกิดการจ้างงานต่อไป เมื่อคิดไม่ออกว่าจะใช้คูปองแสตมป์ ซื่ออะไร บางคนตัดสินใจเสียดายล้างหน้า

หลังจากนั้น 2 ปี Worgl เป็นเมืองแรกของออสเตรียที่ไม่มีประชากรว่างงาน มีการแจกจ่ายน้ำอย่างทั่วถึง เมืองได้รับการบูรณะ บ้านเรือนส่วนใหญ่ได้รับการซ่อมแซม และทาสีใหม่ ประชาชนจ่ายภาษีเร็วขึ้น และมีการปลูกป่าไม้รอบ ๆ เมืองขึ้น

ผลสำคัญที่เกิดขึ้นนี้มาจากการนำเงินท้องถิ่นมาใช้หมุนเวียนในชุมชน โดยไม่มีการขาดแคลน โดยเฉลี่ยปริมาณการไหลเวียนของเงิน Worgl มีมากกว่าเงินชิลลิงออสเตรียถึง 14 เท่า หรืออาจกล่าวได้ว่าในปริมาณเงินเท่ากัน เงิน Worgl ก่อให้เกิดการสร้างงานได้มากกว่า 14 เท่า

ในทศวรรษที่ 1980 ระบบเงินตราทางเลือกเริ่มปรากฏขึ้นอีกครั้ง ระบบ LETS เป็นระบบเงินตราทางเลือกที่ใช้แพร่หลายที่สุดในขณะนี้ทั่วโลก (Lietaer 2004 : 282)

Linton (1983) คิดระบบการแลกเปลี่ยน เรียกว่าระบบ Local Employment and Trading System หรือ LETS เริ่มใช้ที่คอมอกซ์ วัลเลย์ (Comox Valley) เมืองคอร์ทีเนย์ (Courtenay) แคว้นบริติช โคลัมเบีย (British Columbia) ประเทศแคนาดา ซึ่งเป็นเมืองอุตสาหกรรมการตัดไม้ เมื่ออุตสาหกรรมประสบปัญหาขึ้น ทำให้เกิดปัญหาคนว่างงาน คนในชุมชนมีศักยภาพในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อไม่มีการจ้างงานและมีความขาดแคลนเงินในชุมชนทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านั้นหยุดชะงัก Linton จึงได้นำระบบการแลกเปลี่ยน LETS มาใช้ในชุมชน ซึ่งสมาชิกของระบบสามารถแลกเปลี่ยนสินค้า โดยใช้ระบบเครดิต ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนดำเนินต่อไปได้ เป็นการบรรเทาปัญหาการว่างงานและการขาดแคลนสื่อที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนได้

3.3 จุดมุ่งหมายของระบบเงินตราทางเลือก

“ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน” และ “เงินตราทางเลือก” มีหลายประเภท ตั้งแต่แบบคลาสสิก (พื้นบ้านโบราณ/ประเพณีนิยม) ไปจนถึงแบบ Cybereconomy ในชนบทยุโรป เช่น ฝรั่งเศส มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนชุมชนมากกว่า 300 ชมรม (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ 2547: 3) ทำการแลกเปลี่ยนกันทุกรูปแบบตั้งแต่ค่าเช่านาไปจนถึงผลิตผลการเกษตร และยังมีการ

แลกเปลี่ยนบริการที่ใช้แรงงานตอบแทนกันด้วย นาย ก. สอนดนตรีให้นาย ข. สองชั่วโมง นาย ข. ตอบแทนด้วยการสอนภาษาต่างประเทศให้นาย ก. สองชั่วโมง

กรณีนี้นับว่าเป็นตัวอย่างคลาสสิก ทันทึที่มีการตกลงระหว่างคน 2 คน ที่จะแลกเปลี่ยนกัน โดยใช้ “เงินเวลา” (สองชั่วโมง) ถือได้ว่าคนสองคนนี้ได้สร้าง “เงินตรา” ของพวกเขาเองขึ้นมาแล้ว โดยไม่ต้องไปถามหาเงินบาท เงินยูโร เงินปอนด์/ดอลลาร์ เงินไม่ใช่เป็นปัจจัยที่ขาดแคลนต่อไปแล้ว

Lietaer (2004 : 208-209) ชี้ให้เห็นว่าเงินตราทางเลือกสามารถใช้เสริมกับระบบเงินตราปัจจุบันเพื่อแก้ปัญหาสำคัญ ๆ ของสังคมได้อย่างน้อย 3 ปัญหา

1. ลดปัญหาการว่างงาน ในยุคข้อมูลข่าวสาร การว่างงานมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและสารสนเทศ ประชาชนในพื้นที่ที่มีอัตราการว่างงานสูง เลือกใช้ระบบเงินตราทางเลือกแก้ไขปัญหภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การเลือกใช้เงินตราทางเลือกเป็นกุญแจสำคัญในการผ่อนคลายผลกระทบจากเงินตราของประเทศ

2. ลดปัญหาและฟื้นฟูชุมชน ชุมชนมีความเอื้อเฟื้อกันและกัน เห็นอกเห็นใจกัน มีการสื่อสารกันมากขึ้น ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

3. พัฒนาระบบการเงินระหว่างประเทศใหม่ที่ใช้ควบคู่กับระบบการเงินประจำชาติ เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ทางการเงินระยะสั้น กับความจำเป็นที่ต้องรักษาความยั่งยืน ระบบการเงินใหม่จะต้องไม่ก่อให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ แลกเปลี่ยนเงินอื่นได้โดยอัตโนมัติ และเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความยั่งยืน และบรรเทาความทุกข์ยากของประชาชนได้

ในบทวิเคราะห์ Money Versus Wealth กล่าวว่ายังไม่มีประสบการณ์มากนักในการค้นคิดสร้างเงินตราทางเลือก ที่ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ และธรรมชาติ จึงต้องเริ่มต้นด้วยการแก้ไขระบบการเงินก่อน กล่าวคือ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ 2547 : 3)

1. ต้องลดความสำคัญของ “เงิน” ลงไปเป็นการให้ “เงิน” มารับใช้เราในเชิงสร้างสรรค์มากกว่าทำลายล้าง นั่นแปลว่าต้องแยกให้ชัดเจนระหว่าง “เงิน” กับ “ความมั่งคั่ง” (การสร้าง/หาเงินการสร้าง ความมั่งคั่ง) และระหว่างการลงทุนที่สร้างความหายนะกับการลงทุนที่สร้างสรรค์

2. ฟื้นฟูวิถีชุมชน สร้างชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการให้ซึ่งกันและกัน ไม่ต้องพึ่งพาเงินของทางการ แต่ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนที่ไม่ต้องใช้เงิน (แลกเปลี่ยนแบบธรรมชาติ) หรืออาจให้เงินตราทางเลือกของชุมชนที่ไม่มีดอกเบี้ย

เงินตราทางเลือก มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างระบบแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง
2. เพื่อให้ชุมชนและสมาชิก สามารถควบคุมการตัดสินใจทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง

3. เพื่อให้เงินตรา เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ระดับชุมชนอย่างแท้จริง
4. เพื่อให้มีการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนกันมากขึ้นในการสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน โดยการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน
5. เพื่อสนับสนุนให้คนยากจนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ เพื่อแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากและปัญหาของคนชายขอบในชุมชน

เงินตราทางเลือก ไม่ได้มีไว้เพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจชุมชน หรือปัญหาความยากจนในชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่เป็น “สื่อแลกเปลี่ยน” เท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องมือ เป็น “สื่อของการสื่อสาร” เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือ ความไว้วางใจกัน ระหว่างผู้คนในชุมชน (สิ่งที่เราเรียกว่า “Social Capital”) ไม่ใช่กระตุ้นเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นการกระตุ้นการสื่อสารของ ผู้คนอีกด้วย ซึ่งมีหลายมิติ และเปิดกว้าง ไม่ใช่สำหรับผู้ที่มั่งมีเงินเท่านั้น ผู้คนที่ไม่มีเงินก็มีโอกาสเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนด้วย

เงินตราทางเลือก เป็นเงินตราแห่งภาษาท้องถิ่นด้วย (Virtual / Semantic Local Currency) ซึ่งอยู่ติดกับ “ชุมชนทางความคิด” อย่างแน่นแฟ้น (Virtual Community) “บุญกุศลชุมชน” มีความหมายลึกซึ้งกว่า “เงินบาท” วิเคราะห์ในแง่แล้ว เงินตราทางเลือก คือ สื่อทางวัฒนธรรม ซึ่งเชื่อมโยงวัฒนธรรมพื้นบ้าน ค่านิยมท้องถิ่นและความคิดความรู้สึกของชุมชน

3.4 ประโยชน์ของระบบเงินตราทางเลือก

ระบบเงินตราทางเลือกสามารถก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนได้หลายทางดังนี้

3.4.1 ระบบเงินตราทางเลือกช่วยให้ชุมชนมีอำนาจและอิสระ ในการจัดการเศรษฐกิจของตนเองได้มากขึ้น เพราะชุมชนเป็นอิสระจากปัจจัยด้านการเงินซึ่งต้องหามาจากนอกชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงสามารถวางแผนการผลิตสินค้าหรือการให้บริการเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ครอบครัวและชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการกระตุ้นการผลิตสินค้าและให้บริการภายในชุมชนและก่อให้เกิดการขยายการสร้างงานและการจ้างงานในชุมชนตามมา

3.4.2 ระบบเงินตราทางเลือกช่วยก่อให้เกิดการหมุนเวียนของทรัพยากรในชุมชน ลดการไหลออกของทรัพยากรท้องถิ่นสู่ภายนอก เช่นคน สิ่งแวดล้อม เนื่องจากเมื่อชุมชนใช้เงินตราชุมชนเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในชุมชน จะทำให้ทรัพยากรท้องถิ่นซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ หมุนเวียนอยู่ในชุมชนมากขึ้น เพราะเงินตราชุมชนนี้ใช้ในการแลกเปลี่ยนในชุมชนเท่านั้น ไม่สามารถนำไปใช้นอกชุมชนได้

3.4.3. ระบบเงินตราทางเลือกช่วยลดผลกระทบจากความผันผวนของระบบเศรษฐกิจภายนอกและค่าเงินในระดับประเทศ ภูมิภาค หรือโลกที่มีต่อชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนเบาะ

กันกระแทก (Buffer) ของชุมชนที่ลดทอนความรุนแรงของผลกระทบที่เกิดจากภายนอก เนื่องจากชุมชนลดการผูกติดและพึ่งพากับเงินตราในระบบและมีระบบแลกเปลี่ยนภายในของชุมชนเอง

3.4.4 การที่ระบบเงินตราชุมชนไม่มีดอกเบีย เป็นการลดภาระให้กับสมาชิกในชุมชนที่จะต้องหาเงินมาใช้ดอกเบียของเงินที่กู้ยืมมา โดยจะมีประโยชน์มากสำหรับคนจน เพราะคนที่ขาดแคลนเงินตรากระแสหลักก็คือผู้มีรายได้น้อยหรือคนจน ซึ่งระบบดอกเบียมีผลทำให้คนจน ผู้มีรายได้น้อยที่กู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ ตกอยู่ในวงจรหนี้ที่ไม่มีที่สิ้นสุด อีกประการหนึ่งการที่ไม่มีดอกเบียในระบบเงินตราทางเลือกช่วยให้มีการหมุนเวียนของเงินตราทางเลือกเร็วขึ้น เนื่องจากไม่มีผลตอบแทน(ดอกเบีย)ในการสะสมเอาไว้ ซึ่งเป็นการกระตุ้นการผลิตและแลกเปลี่ยนในชุมชน และการใช้เงินตราชุมชนควบคู่กับเงินตรากระแสหลักในการแลกเปลี่ยนก็จะช่วยการหมุนเวียนของเงินตรากระแสหลักเร็วขึ้นตามไปด้วย ซึ่งเป็นการกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมอีกทางหนึ่ง

3.4.5 ระบบเงินตราทางเลือกยังช่วยให้ชุมชนเป็นอิสระจากการกำหนดมูลค่าของสิ่งต่าง ๆ จากระบบตลาดภายนอก โดยระบบเงินตราทางเลือกจะเป็นกลไกให้ชุมชนสามารถกำหนดคุณค่าและมูลค่าของสิ่งต่าง ๆ ในชุมชน เงินตราทางเลือกสามารถถูกใช้เพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนในด้านสังคม กล่าวคือชุมชนสามารถให้ค่ากับกิจกรรมที่ไม่ถูกให้ค่าในระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก โดยใช้เงินตราทางเลือกเป็นค่าตอบแทน เช่นงานบ้านของผู้หญิง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นการแพทย์แผนไทย รวมถึงกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม เช่นการถ่ายทอดศิลปะพื้นบ้าน

3.4.6 เกิดการพัฒนาธุรกิจชุมชนระบบเงินตราทางเลือกทำให้โอกาสในการลงทุนริเริ่มธุรกิจเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น โดยคนที่ต้องการเริ่มทำธุรกิจของตนเองสามารถลดการพึ่งพิงเงินทุน ที่ต้องกู้จากแหล่งเงินกู้ โดยใช้เงินตราชุมชนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่จำเป็นในการก่อตั้งธุรกิจของตนเอง อีกทั้งยังไม่ต้องรับภาระดอกเบีย ตัวอย่างเช่นการเปิดร้านอาหารที่เจ้าของร้านได้ใช้เงินตราทางเลือก เพื่อแลกเปลี่ยนแรงงานและสินค้าในชุมชน เพื่อก่อสร้างและเตรียมการที่จะเปิดร้านอาหาร เมื่อร้านอาหารเปิด แรงงานเหล่านั้นก็สามารถนำเงินตราทางเลือกมาซื้ออาหารจากร้านได้

3.4.7 สร้างความเข้มแข็งในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน เพราะระบบเงินตราทางเลือกที่เกิดขึ้นเป็นการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันและมีความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดจากการได้ทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยผ่านกระบวนการประชุมสมาชิกและคณะทำงาน

3.4.8 กิจกรรมหลายอย่างไม่เคยมีค่าตอบแทน เริ่มมีความหมายเพิ่มขึ้นมา เช่น งานเลี้ยงดูลูกหลาน งานทั่วไปของผู้หญิง งานชุมชนต่าง ๆ

3.4.9 ระบบเงินตราทางเลือกเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน ในเรื่องระบบเศรษฐกิจในชุมชน ความเชื่อมโยงระหว่างระบบเศรษฐกิจภายในและภายนอกชุมชน การบริหารจัดการระบบทำให้ชุมชนรู้จักการประเมินผลของการดำเนินงาน สรุปบทเรียนและแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหา

3.5 รูปแบบของระบบเงินตราทางเลือก

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2547 : 4-6) กล่าวว่าระบบเงินตราทางเลือก เป็นการริเริ่มของท้องถิ่นที่ดำเนินความพยายามให้ประชาชนแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ โดยไม่ต้องใช้เงินทางการ (หรือ Conventional Money) เงินตราทางเลือก ที่ทดลองใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก มี 3 ประเภท คือ

3.5.1 เป็นรูปแบบแผนกระดาษที่ท้องถิ่นผลิตขึ้นมาเอง (Local Currency) ตัวอย่างที่รู้จักดีที่สุด คือระบบที่เรียกว่า HOURS พัฒนาค้นเป็นครั้งแรกที่ Ithaca (NY State) ใช้ระบบ HOURS 20 เมืองในสหรัฐและชุมชนอื่นหลายแห่งของโลก ธนบัตร HOURS ใช้กันแบบธนบัตรของรัฐบาล เพื่อซื้อสินค้าและบริการ ในพื้นที่ท้องถิ่น ประชาชนเข้าร่วมชมรมเพื่อแลกเปลี่ยนกัน โดยมีสำนักงานกลางคอยทำหน้าที่ประสานงาน แจกจ่ายชื่อร้านที่รับธนบัตร HOURS ทั้งหมด หรือ บางส่วนของราคาสินค้า วัตถุประสงค์หลักของระบบนี้มีไว้เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่น อัตราแลกเปลี่ยน คือ หนึ่ง HOURS = 10 ดอลลาร์สหรัฐ ถ้าสินค้าราคา 20 ดอลลาร์ เราอาจจ่าย สอง HOURS หรือ หนึ่ง HOURS + 10 ดอลลาร์ได้ ระบบ HOURS เป็นเงินตราแบบเงินที่มีการจัดการ (Fiat Currency) นั่นคือ มีสำนักงานกลางคอยทำหน้าที่การจัดการบริหารทางด้านสภาพคล่อง และการหมุนเวียน ในพื้นที่ Ithaca (ปี 1998) มีธนบัตร HOURS หมุนเวียนคิดเป็นมูลค่า 6,700 HOURS (= 67,000 ดอลลาร์)

3.5.2 Community Barter Currency เป็นเงินตราทางเลือกในรูปแบบการทำบัญชี Credits/Debits ซึ่งแสดงการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ ระหว่างสมาชิกของชมรม ระบบนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของ Mutual Credit (MCS) ในที่นี้ MCS คือ ระบบแลกเปลี่ยนชนิดหนึ่ง เงินตราที่จะใช้ในการแลกเปลี่ยนจะถูกสร้างขึ้นในช่วงแรกของการแลกเปลี่ยน และจะปรากฏในบัญชีรายรับรายจ่ายของทั้ง 2 ฝ่ายที่แลกเปลี่ยนกัน เงินตราทางเลือกประเภทนี้เป็นที่รู้จักกันดีที่สุดคือ ระบบ LETS (Local Exchange Trading Schemes) ใช้แพร่หลายใน อังกฤษ แคนาดา ฝรั่งเศส (SEL) และ ชมรม Green Dollar Exchanges ในออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ระบบนี้เกิดขึ้นท่ามกลางขบวนการเคลื่อนไหว New Economics ในทศวรรษที่ 1980 แพร่หลายมากในช่วง 1990 ชมรม LETS ส่วน

ใหญ่เกิดขึ้นจากอาสาสมัครที่มีจิตใจทางด้านการพัฒนาชุมชน (เน้นการสร้างทุนสังคม Social Capital) และการแสวงหาระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบใหม่ (Green Economy) ระบบ LETS สมาชิกชมรมแต่ละคนเสนอความต้องการของตนใน Directory ส่วนกลางว่าสินค้า/บริการ อะไรบ้างที่ตนเองต้องการซื้อ/ขาย การแลกเปลี่ยนจะทำการตามราคาที่ตกลงกัน โดยใช้เงินตราท้องถิ่นที่ทั้ง 2 ฝ่ายคิดกันขึ้นมา (Local Virtual Currency) สมาชิกทั้ง 2 ฝ่าย ติดต่อกัน จัดการแลกเปลี่ยนและบันทึกรายละเอียดลงในบัญชีของตน (หน่วยงานบัญชีส่วนกลางเป็นผู้ดูแล) ระบบ LETS มีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูท้องถิ่น แต่ขอบเขตเล็กมากและไม่คอยตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชมรมมากนัก ระบบนี้ยังไม่กระจายในพื้นที่ที่ยากจน และคนยากจนก็ไม่ได้เข้าร่วมโครงการด้วย อาจเป็นเพราะว่าปรัชญาของ LETS ต้องการสร้างสายใยความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนมากกว่าที่จะส่งเสริมธุรกิจชุมชน

3.5.3 Volunteer Service Credit รูปแบบของสินเชื่อ บริการแรงงาน (Service Credits) หรือ “ธนาคารเวลา” (Time Banks) ระบบนี้ใช้เวลาเป็นเงินตราทางเลือก เช่นระบบ TIME DOLLAR ในสหรัฐ ถ้าคนหนึ่งทำงานให้อีกคนหนึ่งเป็นเวลา 1 ชั่วโมง เข้าก็จะได้ 1 TIME DOLLAR ซึ่งจะเก็บไว้ในอนาคตก็ได้ หรือบริจาคให้คนอื่นในชมรมหรือเอาไปใช้ซื้อสินค้า/บริการ ที่มีใครเสนอขายกันในชมรม ในระบบนี้จะมีธนาคารเวลาคอยทำหน้าที่ประสานงานด้านอุปสงค์/อุปทาน สำหรับสินค้า/บริการ ให้แก่สมาชิกในชมรม ระบบนี้พัฒนาในประเทศสหรัฐอเมริกา กลางทศวรรษที่ 1980 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างระบบสวัสดิการสังคมให้แก่ผู้ยากไร้ในประเทศสหรัฐอเมริกามี 200 ธนาคารเวลา/ชมรม เยอรมัน สวีเดน ญี่ปุ่น สหราชอาณาจักร อังกฤษ มีระบบนี้เช่นกัน โดยเน้นรับสมาชิกที่มีจิตใจสร้างสรรค์ชุมชน TIME BANKS เป็นระบบประเภท “เงินตราอาสาสมัคร” (Volunteer Currency) ที่ต้องการลดช่องว่างระหว่างการบริการของรัฐและภาคเอกชน เป็นระบบที่ต้องการสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) โดยสนับสนุนให้ผู้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นและช่วยเหลือกัน

นอกจากนี้ยังมีระบบผสมระหว่างระบบจดบันทึกในสมุดจดบัญชีกับระบบคูปอง ระบบผสมเป็นความพยายามที่จะผสมผสานความสามารถของสมาชิก LETS ในการสร้างเครดิตเข้ากับความสะดวกสบาย HOURS อธิบายให้ชัดเจนด้วยตัวอย่างของระบบ Guelph LETS ที่ใช้กันในเมืองเกวลฟี จังหวัดออนตาริโอ ประเทศแคนาดา Guelph LETS พิมพ์ธนบัตรดอลลาร์สีเขียว ซึ่งสมาชิกสามารถถอนออกไปใช้ในการค้าภายในชุมชนได้ บัญชีของสมาชิกจะถูกหักออกตามมูลค่าที่ระบุบนธนบัตรแล้วไปเพิ่มเครดิตในบัญชีส่วนกลางที่น่าสนใจคือ ระบบนี้สามารถใช้ได้ในการค้าขายกับผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกด้วย เช่นเดียวกับในระบบ HOURS ที่สมาชิกทำธุรกิจ โดยไม่ต้องเปิดบัญชี ธุรกิจระหว่างสมาชิกกับคนนอก หรือแม้แต่ว่าระหว่างคนนอกด้วยกันเอง โดยใช้ธนบัตรจะไม่

มีการบันทึก เมื่อมีรายการเกิดขึ้นดังที่กล่าวข้างต้น ธนบัตรจะถูกใช้หมุนเวียนจนกระทั่งตกอยู่ในมือของสมาชิกที่ตัดสินใจจะฝากเงินเพิ่มในบัญชี ถึงจุดนี้บัญชีของสมาชิกก็จะมีเครดิตเพิ่มขึ้นตามมูลค่าบนธนบัตร โดยหักออกจากบัญชีส่วนกลางไปพร้อมกัน ธนบัตรเหล่านี้สามารถนำออกหมุนเวียนใหม่เมื่อมีสมาชิกอีกคนถอนออกมา (พิสมัย ศรีเนตร 2547 : 30)

การใช้เงินตราทางเลือกรูปแบบที่หลากหลาย ปัจจุบันมีการใช้เงินตราทางเลือก 1900 ระบบทั่วโลก (Lietaer 2004 : 31) ในต่างประเทศมีการใช้เงินตราทางเลือกที่สำคัญ ดังนี้

เงินตราทางเลือกระบบเล็ตส์ (LETS)

ระบบเล็ตส์ ย่อมาจาก Local Exchange Trading System เป็นระบบเงินตราทางเลือกที่ใช้แพร่หลายที่สุดในขณะนี้ทั่วโลกริเริ่มโดยไมเคิล ลินตัน (Linton 1980) ในต้นทศวรรษ 1980 ที่บริติช โคลัมเบีย ประเทศแคนาดา ระบบเล็ตส์ มีจุดมุ่งหมายที่จะรับใช้ซึ่งกันและกัน และรับใช้ชุมชนของตนโดยไม่แสวงหาผลกำไร หรือดอกเบี้ย (Nishibe 2001)

สมาชิกของระบบ LETS จะทำการแลกเปลี่ยนกันโดยใช้เงินตราทางเลือก และสมาชิกแต่ละคนจะผลิตเงินตราทางเลือกของตนเองขึ้นมา โดยไม่จำกัดปริมาณ โดยต้องทำให้สอดคล้องกับความต้องการของตน การแลกเปลี่ยนเริ่มต้นจาก 0 และติดลบไปเรื่อย ๆ Negative Balance โดยผู้ซื้อผู้นั้นมีพันธกิจต้องชำระหนี้ ณ เวลาที่เหมาะสมตามที่ตกลงกันในอนาคต LET เป็นระบบปิด และดุลบัญชีโดยรวมอยู่ในระดับ 0 ตลอดเวลา หมายความว่า LETS เป็นระบบที่เลี้ยงตัวเองไม่ต้องมีการผลิตเงินตัวจริงขึ้นมาเลย

สมาชิกต้องยึดถือหลักของระบบเล็ตส์ 5 ข้อ ดังนี้ (Linton and Soutar 1994)

1. LETS เป็นระบบที่ไม่แสวงหากำไร มีจริยธรรมเศรษฐกิจที่ไม่ยึดมั่นในเรื่องกำไรและค่าคอมมิชชั่น แต่การทำงานบริหารโครงการต้องมีประสิทธิภาพ และมีการตอบแทนด้วยเงินตราทางเลือก
2. สมาชิก LETS ต้องมีความเชื่อใจกันและกันในการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ และมีพันธกิจต้องชำระหนี้เมื่อดุลบัญชีของตนติดลบ
3. เพื่อให้ LETS ทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกต้องมีความเชื่อมั่นในระบบ คือทำให้ระบบมีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร/ตัวเลข ซึ่งกันและกัน
4. เงินตราทางเลือกมีค่าเท่ากับเงินตราของชาติ เพื่อง่ายในทางปฏิบัติ สำหรับสมาชิกซึ่งคุ้นเคยกับเงินตราของชาติอยู่แล้ว
5. LETS เป็นระบบเงินตราทางเลือกซึ่งมีหน้าที่เพื่อเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยน ไม่ใช่เป็นสื่อเพื่อทำกำไร ในระบบนี้ไม่มีคำว่า “ดอกเบี้ย” ในดุลบัญชีไม่มี “ดอกเบี้ย” ซึ่งหมายถึง “Interest-Free Credit”

ระบบ LETS ต้องมีหน่วยงานกลางเพื่อประสานงานการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยใช้ต้นทุนต่ำสุด บุคลากรของหน่วยงานทำงานด้วยความสมัครใจและได้รับค่าตอบแทนต่ำ ในรูปของเงินตราทางเลือก

ในการพัฒนาระบบ LETS ให้มีความสำคัญด้านจริยธรรมเพิ่มขึ้น คือ

EthicalLETS ระบบนี้ใช้หลักการ Time Dollar System แรงงานทุกคนมีค่าเท่ากันหมด นอกจากนี้ ส่งเสริมหรือปฏิเสธพฤติกรรมบางอย่างของสมาชิก เช่น ส่งเสริมการอนุรักษ์ แต่ปฏิเสธการทำลายสิ่งแวดล้อม

LETSSupport สมาชิกของ LETS ต้องบริจาคส่วนหนึ่งให้แก่กิจกรรมการกุศล หรือเพื่อพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม

LETSShare สมาชิกของ LETS อุทิศเงิน/เวลา อย่างเท่าเทียมกัน ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น

CapitalLETS สมาชิกบางคนเสนอบริการ สินค้า หรือการทำงานฟรี ให้แก่โครงการพัฒนาชุมชน โดยที่ตนเองไม่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงก็ได้ เพียงแต่จ่ายเงินให้กลุ่มคนจำนวนมากได้ทำงานในโครงการพัฒนาท้องถิ่นก็ได้

MultiLETS ระบบ LETS พื้นฐานอาจเพิ่มเสริม LETS ให้มีมิติต่าง ๆ ด้านจริยธรรมพร้อม ๆ กัน

LETS มีถิ่นกำเนิดที่ประเทศแคนาดา ในปัจจุบันประเทศแคนาดามีการใช้เล็ทส์ในชุมชน 25-30 แห่ง แพร่หลายมากในอังกฤษ และประเทศอื่น ๆ อีก 12 ประเทศ โดยเฉพาะในแถบที่มีปัญหาการว่างงานสูง

ประโยชน์ของระบบ LETS (Meulenaere 1998)

1. เงินตราทางเลือกอยู่ในชุมชนไม่หายไปไหน การแลกเปลี่ยนมีวงจำกัด ภายในชุมชน ผลประโยชน์ตกอยู่ในชุมชน
2. เงินตราทางเลือก ใช้กันในชุมชน กระตุ้นธุรกิจชุมชนให้ขยายตัวโดยมีต้นทุนต่ำสุด
3. เงินตราทางเลือก ใช้กันภายในกลุ่มสมาชิก ซึ่งรู้จักกันดี บรรยากาศแลกเปลี่ยนไม่มี ความตึงเครียด เป็นการสร้างความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นให้แก่เครือข่าย สังคมของชุมชน
4. ธุรกิจที่เข้าร่วมระบบ LETS บริจาคเงินจำนวนหนึ่งให้แก่การกุศล หรือการพัฒนาชุมชน สมาชิกของระบบ LETS บริจาคเงินตราทางเลือกให้กับชุมชนเช่นกัน
5. การพัฒนาระบบเงินตราทางเลือก มีบทบาทสำคัญในการลดมลภาวะ คือหลักการพอเพียง (Self-Sufficiency) สามารถทำให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองมากขึ้น ไม่ต้องอาศัยการขนส่งมากขึ้น เป็นการลดมลภาวะทางอากาศ

นอกจากนี้เงินตราทางเลือก เหมือนกับการมีเงินของตนเอง ซึ่งสามารถผลิตและนำออกมาใช้ได้ตลอดเวลาตามความต้องการ สามารถตกลงแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการได้ โดยไม่ต้องใช้เงินที่ผลิตโดยทางการ

จุดอ่อนของระบบ LETS

ระบบ LETS มีข้อจำกัดหลายประการ ประกอบด้วย (Seron 1995)

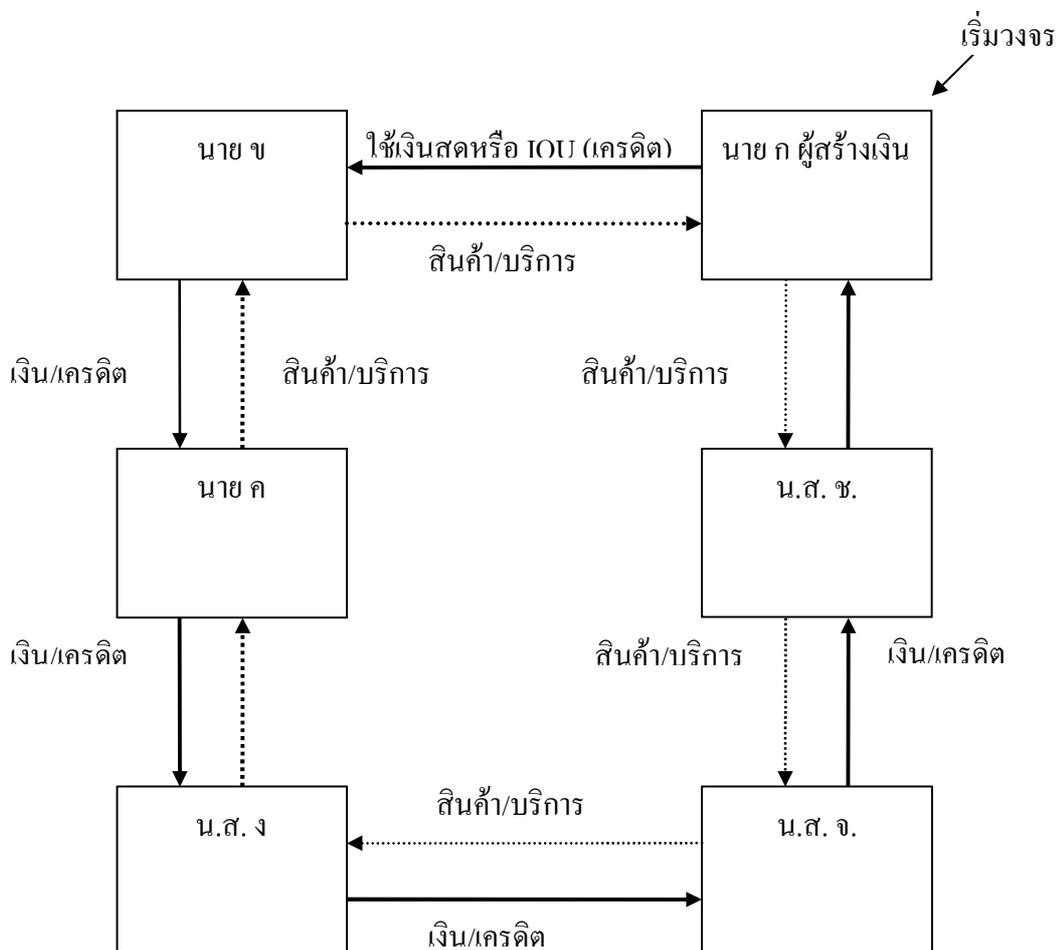
1. ชุมชนไม่เข้าใจ การทำงานของระบบ LETS ว่ามีวิธีการอย่างไร มีความแตกต่างจากเศรษฐกิจแบบการใช้เงินตราประจำชาติอย่างไร

2. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับระบบเงินตราทางเลือก มีความแตกต่างจาก ทฤษฎีกระแสหลักอย่างมาก โดยที่คนทั่วไปไม่เข้าใจ ทำให้มีการต่อต้านเศรษฐกิจที่ไม่ต้องการคิดกำไร สินเชื่อที่ปลอดดอกเบี้ย การเปิดบัญชีแลกเปลี่ยนมีดุลบัญชีติดลบ เป็นต้น

3. การใช้ระบบเงินตราทางเลือกไม่มีอะไรยุ่งยาก เพียงแต่ต้องรู้บัญชีทั้งหมดของสมาชิกแต่ละคน ช่วยให้เข้าใจระบบการแลกเปลี่ยนทั้งหมด ระบบ LETS เป็นระบบเครือข่ายสังคมที่สมาชิกมีจิตสำนึกรับใช้ชุมชน ซื่อสัตย์ โปร่งใส แต่ในทางปฏิบัติไม่มีหลักประกันว่าจะไม่มีการทำผิด เช่นการแลกเปลี่ยนสินเชื่อโดยไม่มีการชำระหนี้แล้วหนีออกจากชมรมไป ในระบบ LETS ไม่มีการบอกชัดเจนว่าในอนาคต คนผู้นั้นจะไม่มีโอกาสเข้ามาอยู่ในชมรมของ LETS ได้อีกหรือไม่

4. ระบบ LETS ยังไม่มีสถานภาพทางกฎหมายที่ชัดเจน

ระบบ LETS สมาชิกจะมีบัญชีของตนเองโดยมีหน่วยงานกลางเป็นผู้บริหารระบบบัญชีทั้งหมด ถ้ามีการบริหารที่ดีทุกบัญชีจะมีดุล = 0 เนื่องจาก LETS เป็นระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนที่ใช้กลไกแบบที่เรียกว่าการแลกเปลี่ยนสินเชื่อระหว่างกัน ดังภาพที่ 6 แสดงกระแสไหลเวียนของเงินตราทางเลือกเป็นวงจร

ภาพที่ 6 วงจรแลกเปลี่ยนเครดิตหรือเงินตราชุมชน

ที่มา : ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, “ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัคราเนนา)

ในวงจร นาย ก. เป็นผู้ริเริ่มการสร้าง “เงินตราทางเลือก” โดยซื้อสินค้า/บริการ จากนาย ข. โดย นาย ก. ให้เงิน หรือสินเชื่อแก่นาย ข. เพื่อแสดงว่าสินค้านี้มีมูลค่าเท่าใด นาย ข. ใช้เงิน “ฉันเป็นหนี้เธอ” (IOU) นี้เพื่อได้สินค้าบางอย่างจากนาย ค. IOU นี้จะเปลี่ยนมือไปหลายมือ หลายครั้ง จนในที่สุด IOU ก็กลับมาหานาย ก. ซึ่งเป็นผู้สร้างเงิน /IOU ในจุดนี้ นาย ก. ต้องใช้หนี้ โดยการขายสินค้า/บริการ ที่ได้รับ เมื่อตอนเริ่มต้นวงจร และเขายินดีรับ IOU เป็นค่าจ้าง โดยที่ IOU นี้คือสิ่งที่เขาสร้างขึ้นมาตนเอง ณ จุดนี้ นาย ก. ได้ทำให้เงินหมดสภาพลงเมื่อครบวงจร

การไม่ยอมรับการแลกเปลี่ยน เงินก็ไม่มี ความหมาย ถ้ามีการยอมรับไม่ว่าจะเป็นเงินบาท หรือเงินตราทางเลือก เงินนั้นก็มีความหมาย ดังนั้นเงินเกิดขึ้นมาจากการให้ผลประโยชน์กัน และกันการร่วมมือทำงานซึ่งกันและกัน เงินถูกสร้างขึ้นมาโดยผู้ซื้อและผู้ซื้อก็จะเป็นผู้ขายในที่สุด เพื่อได้เงินกลับคืนมา เป็นเช่นนี้จนครบวงจร

เงินตราทางเลือก ระบบ SCS และ ระบบไทม์ดอลลาร์ (Time Dollars)

Cahn (1986) เป็นผู้คิดระบบ SCS หรือ Service Credit System (ระบบเครดิตเพื่อบริการแรงงาน) และเป็นผู้ริเริ่มระบบไทม์ดอลลาร์ “สินเชื่อจากการบริการ” แนวคิดพื้นฐานคือบุคคลใดใช้แรงงานช่วยเหลือคนอื่นแทนที่จะได้ค่าจ้างเป็นดอลลาร์สหรัฐ จะได้รับค่าจ้างในรูปแบบของ “สินเชื่อจากการบริการ” (มูลค่า 1 Time Dollars = 1 ชั่วโมงของการใช้แรงงาน) ในภายหลังเมื่อต้องการความช่วยเหลือ โดยการจ้างผู้อื่นมาทำงานให้ และบุคคลนั้นก็จ่ายสินเชื่อจากการบริการ (Time Dollars) ที่มีอยู่เป็นค่าตอบแทน ความนิยมในระบบนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะธุรกรรมที่ใช้ไทม์ดอลลาร์ไม่ต้องเสียภาษี

การทำงานของระบบไทม์ดอลลาร์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

โจ ตาไม่ค่อยดี ไม่สามารถขับรถได้อีกต่อไป แต่ต้องการซื้อรองเท้าที่ร้านอีกฟากหนึ่งของเมือง จูเลียอาสาขับรถไป 1 ชม. เพื่อไปซื้อรองเท้าให้โจ จึงได้รับเครดิต 1 หน่วย สำหรับเวลา 1 ชม. ขณะที่โจเสียเครดิตไป 1 ชม. ซึ่งโจบันทึกไว้บนกระดานคำข้างหน้าทำการของผู้จัดการระบบของชุมชน

จูเลียสามารถนำเครดิตของตัวเองไปซื้อขนมคุกกี้ของเพื่อนบ้าน ขณะที่โจชำระหนี้ โดยดูแลสวนสาธารณะของชุมชน หรืองานอย่างอื่นที่พอจะทำไหว ถ้าโจไปทำสวนให้จูเลีย 1 ชม. ก็จะเป็นเพียงการแลกของกันเฉย ๆ แต่การที่โจไปทำสวนให้ผู้อื่นในชุมชน และการที่จูเลียซื้อคุกกี้จากเจน ทำให้ไทม์ดอลลาร์ เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่ใช้สะดวกกว่าระบบบาร์เตอร์ โจและจูเลียสามารถทำการแลกเปลี่ยนกันได้โดยไม่ต้องมีความต้องการ และทรัพยากรตรงกัน

จุดเด่นของระบบไทม์ดอลลาร์ คือการสร้างความรู้สึกและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ต้องการให้คนทำงานได้รับการยอมรับจากสังคม ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือมีความรู้สึก ว่า ไม่ใช่เป็นคนที่รอรับบริการจากการกุศล หากแต่เป็นผู้มีส่วนร่วม และสร้างสรรค์ในการพัฒนาสังคม

Cahn (1999, 2001) กล่าวว่าเงินตราเป็นสิ่งสำคัญแต่มีอย่างอื่นสำคัญกว่าเรียกว่า “เศรษฐกิจแกนกลาง” (The Core Economy) ประกอบด้วย บ้าน ครอบครัว เพื่อนบ้านและชุมชน สำคัญกว่าเศรษฐกิจแบบตลาด ระบบ Time Dollars เข้าไปกระตุ้น The Core Economy โดยตรง เพื่อให้ชุมชนได้อยู่บนพื้นฐานของความรัก ความห่วงใย วิถีวัฒนธรรม หลักการของ Time

Dollars คือ การผลิตร่วมกัน (Co-Production) หมายความว่า ผู้ที่อยู่ในเศรษฐกิจแก่กลางจะทำการผลิต/บริโภค ในขณะที่เดียวกันได้ทำงานรับใช้ชุมชนด้วย รับค่าตอบแทนเป็น Time Dollars

การบริหารจัดการเงินตราทางเลือกระบบ Time Dollars ต้องมีหน่วยงานกลาง (Time Bank) ทำหน้าที่ประสานงานให้อุปสงค์/อุปทาน มาพบกัน และเป็นผู้กำหนดโดยตรงว่าอาสาสมัครสังคมจะต้องไปทำงานกับใคร ที่ไหนบ้าง

ค่าใช้จ่ายในการเริ่มใช้ระบบนี้ ใช้เพียงกระดานดำ 1 แผ่น หรือกระดาษ 1 แผ่น ถ้าเป็นโครงการใหญ่ ๆ มีซอฟต์แวร์ ไทม์คีปเปอร์ (Timekeeper) คำนวณโหลดได้ฟรีจากอินเทอร์เน็ต บัญชีรายชื่อสมาชิกพร้อมกับเครื่องหมายบวกหรือลบ แสดงเครดิตของสมาชิกเรียกดูได้จากไฟล์ เมื่อสมาชิกคนหนึ่งได้เครดิต สมาชิกอีกคนหนึ่งจะถูกหักเครดิตโดยอัตโนมัติ ดังนั้น ผลรวมของเครดิตทั้งหมดในระบบไทม์ดอลลาร์ จะเท่ากับศูนย์ตลอดเวลา

ระบบไทม์ดอลลาร์ยังเผยแพร่ไปสู่คนชาติอื่น ๆ ที่ตั้งรกรากในสหรัฐฯ ด้วย เช่น โครงการ 3 โครงการ ซึ่ง แพต แม็คมาสเตอร์ ริเริ่มในชุมชนผู้อพยพชาวเขมร ที่เมืองลองบีช แคลิฟอร์เนีย ซึ่งมีชาวเขมรอาศัยอยู่ 50,000 คน ที่โลเวล เซลซี รัฐแมสซาชูเซต (25% ของประชากรเป็นชาวเขมร) และที่ริเวียร่า แมสซาชูเซตส์ สามโครงการใช้ซอฟต์แวร์ ไทม์คีปเปอร์ ที่ คำนวณโหลดฟรีจากอินเทอร์เน็ต เพื่อบันทึกเครดิตชั่วโมงของสมาชิก คนเขมรเองเรียกระบบนี้ว่า “เงินสร้างชุมชน” ซึ่งเป็นชื่อที่แสดงจุดเด่นของระบบ คนเขมรยังวางแผนแพร่ระบบนี้ เนื่องจากช่วยแก้ปัญหาได้

เงินตราทางเลือก ระบบอิทาคา ออวาร์ (Ithaca Hours)

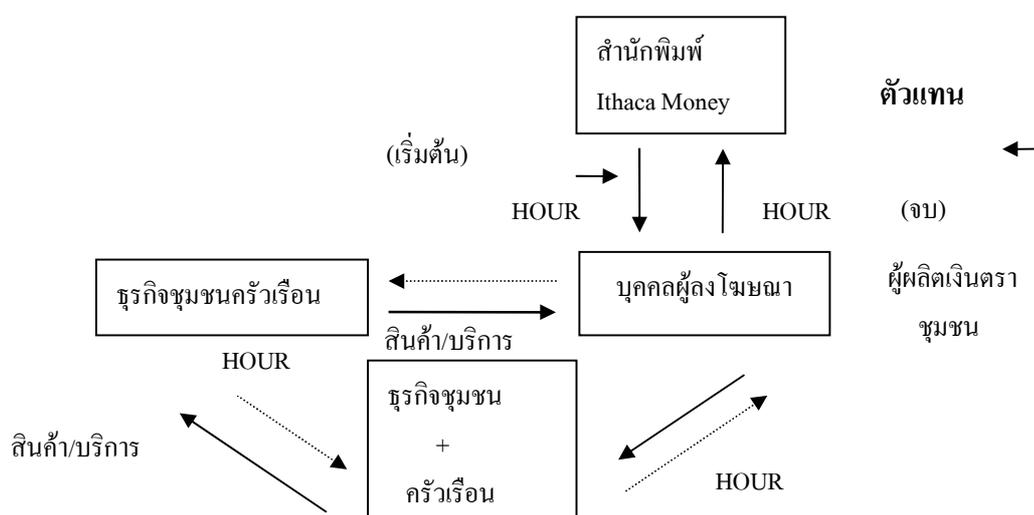
Glover (2000) เป็นผู้ริเริ่มระบบอิทาคา ออวาร์ ได้รับความสำเร็จมากที่สุด在美国 ระบบนี้มีการผลิตธนบัตรของตนเองเรียกว่า HOURS

ความสำคัญของโครงการนี้คือ การออกหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ชื่อว่า Ithaca Money โดยมี Glover เป็นผู้พิมพ์และผู้โฆษณาแจกจ่ายฟรี หนังสือพิมพ์รายปักษ์ซึ่งลงโฆษณาสินค้าและบริการ และรายชื่อธุรกิจที่ยินดีรับเงินออวาร์ วัตถุประสงค์หลักของหนังสือพิมพ์ คือกระตุ้นให้ธุรกิจเอกชน และกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ให้อยอมรับธนบัตร HOURS เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้า/บริการ ในหนังสือพิมพ์มีการแจ้งข่าวด้วยว่าใครต้องการซื้อ/ขายอะไร นอกจากนี้ยังรับลงโฆษณา ซึ่งจะจ่ายเป็นดอลลาร์ หรือ HOURS แจก HOURS ให้คนที่มาเสนอรายการซื้อ/ขาย และร้านค้าที่ยอมรับการจ่ายเงินเป็น HOURS (Glover 1995)

ในการซื้อขายหนึ่งหน่วยออวาร์ มีค่าเท่ากับ 10 ดอลลาร์ และเท่ากับการทำงาน 1 ชั่วโมง คูปองที่พิมพ์เพื่อใช้หมุนเวียนในระบบมีหน่วยเท่ากับ 2 ชั่วโมง 1 ชั่วโมง 30 นาที และ 15 นาที

ในช่วงแรกคูปองอวาร์ ถูกแจกผ่านผู้ลงโฆษณาในหนังสือพิมพ์ ทุกคนที่โฆษณาได้รับคูปองจำนวนเท่ากับ 4 อวาร์ การใช้เงินอวาร์ จำกัดอยู่ในรัศมี 20 ไมล์จากใจกลางเมือง

ระบบอวาร์ นับว่าประสบความสำเร็จและค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานต่ำ จุดอ่อนของระบบอวาร์ คือการพิมพ์เงินควรพิมพ์ปริมาณเท่าใด ความเสี่ยงที่สำคัญที่สุดคือหากมีเงินหมุนเวียนมากเกินไปกว่าความต้องการใช้ เกิดปัญหาเงินเฟ้อและค่าของเงินลดลง ผลสุดท้าย HOURS ไร้ค่า ไม่เป็นที่ยอมรับ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว Greco เสนอ วิธีการแก้ไขปัญหา คือต้องมีการทำข้อตกลงร่วมกัน บุคคลใดก็ตามที่รับเงินตราทางเลือก HOURS ไปแล้วมีพันธะที่ต้องส่งคืน HOURS ให้แก่ตัวแทนในจำนวนเดียวกัน เมื่อเขาไม่ต้องการเข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนต่อไปแล้ว (Greco 1998)

ภาพที่ 7 ระบบการหมุนเวียนของเงินตราชุมชน HOURS

ที่มา : ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, “ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)

เงินตราทางเลือกระบบ WIR

Lietaer (2004 : 290) กล่าวว่า เวียร์ (WIR) เป็นคำย่อของ Wirtschaftsring – Genossenschaft หรือกลุ่มร่วมด้วยช่วยกัน และหมายความถึง “เรา” ในภาษาเยอรมัน

ระบบเวียร์ เป็นระบบเงินตราเสริมในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ดำเนินการโดยชุมชนและผู้ประกอบการรายย่อย เป็นระบบเก่าแก่ที่สุดที่ดำเนินการต่อเนื่องในโลกตะวันตก ก่อตั้งครั้งแรกที่นคร Zurich ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ในปี 1934 เดิมโตต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 60 ปี

ทั้งจำนวนสมาชิกและมูลค่าการการซื้อขาย ในปี 1994 ซึ่งครบรอบ 60 ปีของการก่อตั้งเวียร์ มูลค่าการแลกเปลี่ยนซื้อขายเท่ากับ 2.5 พันล้านสวิสฟรังก์ต่อปี (กว่า 2 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ) และมีเครือข่ายสมาชิก 80,000 คนทั่วประเทศ การดำเนินงานของเวียร์ ใช้ภาษา 4 ภาษา และมีตึกทำการของตัวเองกับสำนักงานสาขาอีก 6 แห่ง

ผู้ก่อตั้งระบบเวียร์ Werner Zimmermann และคณะ นำแบบอย่างมาจากแบบจำลองระบบแลกเปลี่ยนแบบวงกลม (Ring Exchange System) ของกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวียและบอลติก ยึดเอาแนวความคิดของ Silvio Gesell เป็นอุดมการณ์หลักของ WIR ด้วย ระบบ WIR จึงไม่มีคำว่า “ดอกเบี้ย” ตามปรัชญาของ Gesell

WIR เป็นระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น เพื่อธุรกิจโดยเฉพาะสมาชิกของชมรมจะได้รับเงินทุน อัตราดอกเบี้ย = 0 (แต่ต้องมีหลักค้ำประกันตามกฎหมายธนาคารของสวิส) สมาชิกแต่ละคนมีสมุดเช็คที่ใช้เงินตราทางเลือก WIR พร้อมทั้งจดหมายเหตุที่มีการโฆษณาการซื้อขายสินค้า/บริการ คล้าย ๆ กับ LETS (AES Report 1997)

WIR เป็นระบบผสม ใช้ WIR เมื่อมีการซื้อขายสินค้าและบริการระหว่างสมาชิกและเงินปกติเมื่อสมาชิกกู้ยืมเงินจากศูนย์อำนาจการ โดยมีอัตราดอกเบี้ย 1.75% ต่อปี ในทางปฏิบัติการกู้เงินมักมีอสังหาริมทรัพย์หรือทรัพย์สินเป็นหลักประกัน เช่นเดียวกับการกู้เงินทั่วไป ความเชื่อถือเป็นกุญแจสำคัญของระบบเครดิตจาก WIR จะถูกหักออกจากปริมาณเงินหมุนเวียนเมื่อผู้กู้ชำระคืน

WIR 1 หน่วย ถูกกำหนดไว้เท่ากับ 1 สวิสฟรังก์ (1 เวียร์ = 1 สวิสฟรังก์) แต่การชำระค่าสินค้าและบริการต้องใช้เงิน เวียร์ (ในทางเทคนิค หน่วยของระบบเงินเวียร์ คือ สวิสฟรังก์ แต่สื่อในการแลกเปลี่ยนเป็นเวียร์)

สมาชิกเวียร์ มีเหตุผลในการเข้าร่วมด้วยดังต่อไปนี้

1. ประหยัดต้นทุน ค่าธรรมเนียมในการซื้อขายตั้งไว้ที่ 0.6% ของมูลค่าสินค้า
2. มีการถ่วงดุลลูกค้ำ เป็นลูกค้ำที่ซื่อสัตย์ การกู้เงินเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าในระบบเงินปกติ
3. มีบริการอื่น ๆ เช่น การขายตรง การเผยแพร่สินค้าในกลุ่มสมาชิกสิ่งพิมพ์ข้อมูล
4. เป็นเครื่องมือช่วยป้องกันความเสี่ยงจากเหตุการณ์ไม่ปกติ เช่น การขึ้นดอกเบี้ยอย่างกะทันหัน หรือเหตุการณ์ไม่ปกติอื่น ๆ ทางเศรษฐกิจ
5. ธุรกิจรายย่อยได้ประโยชน์ซึ่งในระบบปกติจำกัดอยู่เฉพาะธุรกิจรายใหญ่
6. เวียร์แสดงให้เห็นศักยภาพทางเศรษฐกิจของระบบเงินตราทางเลือก

เงินตราทางเลือกระบบเครดิตการสงเคราะห์ผู้สูงอายุในประเทศญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นมีอัตราการเพิ่มของประชากรสูงอายุเป็นอันดับสองของโลก ชาวญี่ปุ่น 80,000 คน เกษียณอายุแล้ว และอีก 1 ล้านคน ทูพพลภาพ เพื่อบรรเทาปัญหาการดูแลผู้สูงอายุ ญี่ปุ่นนำระบบเงินตราเพื่อการดูแลสุขภาพแบบใหม่มาใช้ ในระบบนี้ จำนวนชั่วโมงที่อาสาสมัครใช้ในการช่วยเหลือผู้สูงอายุหรือคนทุพพลภาพในการดำรงชีวิตประจำวันถูกบันทึกลงในสมุดบัญชีของอาสาสมัคร ที่เหมือนกับสมุดบัญชีออมทรัพย์ธนาคาร ต่างกันตรงที่หน่วยวัดค่าเป็นชั่วโมงแทนเงินเยน เครดิตชั่วโมงใช้คู่กับระบบการประกันสุขภาพปกติ

งานที่อาสาสมัครทำมีค่าต่างกัน เช่น การดูแลผู้สูงอายุ งานทำความสะอาดบ้านและช่วยซื้อของได้เครดิตต่ำกว่าการทำความสะอาดร่างกายผู้สูงอายุ เป็นต้น เครดิตชั่วโมงที่อาสาสมัครได้รับเป็นการประกันว่าเขาจะได้รับการดูแลอย่างเดียวกันในยามสูงอายุ หรือจะโอนให้ผู้อื่นภายในหรือภายนอกครอบครัวก็ได้ โครงการที่ดำเนินงานโดยเอกชนบางโครงการยังประกันว่าอาสาสมัคร ที่ทำงานในโตเกียว เครดิตของเขาสามารถให้กับพ่อแม่หรือใครก็ได้ที่อยู่เมืองอื่น อาสาสมัครหลายคนทำงานนี้โดยหวังว่าเขาไม่ต้องใช้เครดิตในอนาคต อาสาสมัครบางคนยังมอบเครดิตที่ได้รับแก่ผู้อื่นที่เขาคิดว่าต้องการการดูแลด้วย ซึ่งเท่ากับเขาทำงานเพิ่มเป็น 2 เท่า

จำนวนอาสาสมัครในญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก หลายคนทำงานโดยไม่คิดจะเปิดบัญชีบันทึกเครดิต ซึ่งอาจเป็นเพราะการทำงานนี้ทำให้อาสาสมัครรู้สึกว่ามีคุณค่า ดังนั้นจึงไม่ควรกังวลกับคำวิจารณ์ว่าการให้เครดิตแทนเงินเยนอาจทำให้คนไม่ยอมอาสาสมัครทำงานเพื่อสังคม

ณ สิ้นปี 1998 มีระบบเครดิตสำหรับการดูแลสุขภาพในท้องถิ่น 300 ระบบ ส่วนใหญ่บริหารโดยองค์กรเอกชน เช่น ซาวายากา เวลแฟร์ อินสตีติวท์ (Sawayaka Welfare Institute) และ เจแปน แคร์ ซิสเต็ม (Japan Care System) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ได้รับเงินอุดหนุนบางส่วนจากรัฐบาล

ระบบเครดิตการสงเคราะห์ผู้สูงอายุในญี่ปุ่น เป็นระบบที่ประหยัดค่าใช้จ่าย และให้การเอาใจใส่ดูแลดีกว่าระบบในโลกตะวันตก สหรัฐและยุโรปซึ่งจะพบปัญหาประชากรสูงอายุเช่นเดียวกันกับญี่ปุ่น

เงินตราทางเลือกระบบทาลออค (Tlaloc)

ทาลออค เป็นเทพเจ้าแห่งฝนของเผ่าแอซเทค และเป็นชื่อถนนสายหนึ่งในย่านโกโลเนีย ทแลกซ์ปานา ในเมืองหลวงของประเทศเม็กซิโก ถนนสายนี้เป็นที่ตั้งของศูนย์พัฒนาสหกรณ์ (Promocion Del Desarrollo Popular A.C.) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ริเริ่มระบบเงินตราชุมชนทาลออค ภายใต้การนำของหลุยส์ โลเปซเลอร์ (Luis Lopezllera) ตั้งแต่ปี 1987 ที่น่าสนใจเกี่ยวกับระบบนี้

คือเป็นการผสมผสานการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับการไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยี เพราะระบบทำงานได้มีประสิทธิภาพ ไม่จำเป็นต้องมีคอมพิวเตอร์หรือโทรศัพท์ แต่ระบบมีเว็บไซต์ www.laneta.apc.org จดหมายข่าว “La Otra Bolsa De Valores” และบริการสังคมอื่น ๆ

เงินตราทางเลือกในระบบตลาดอก อยู่ในรูปของสมุดเช็คซึ่งแจกให้กับสมาชิกที่คัดแล้ว ว่าเชื่อถือได้ สมาชิกจะเขียนเช็คเป็นตัวเลขกลม ๆ เช่น 1, 2, 5, 10, 50 ข้างหลังเช็คแต่ละใบมีช่องสำหรับเซ็นชื่อ เพื่อให้คนที่ได้รับเช็คคนแรกเซ็นชื่อด้านหลังให้กับคนต่อไป คนใช้เช็คหมุนเวียนแทนเงินตราปกติ บางทีก็มีคนนำเช็คไปที่ศูนย์บริหารระบบเพื่อบันทึกเครดิตของผู้ใช้คนสุดท้าย และหักเครดิตจากบัญชีผู้ออกเช็ค ระบบตลาดอกมีข้อดีของระบบเงินตราชุมชนและเงินตราปกติ ค่าใช้จ่ายที่ต้องลงทุนก็คือซื้อคอมพิวเตอร์หนึ่งเครื่องเพื่อบันทึกบัญชี สมาชิกสามารถใช้เช็คหมุนเวียนเช่นเดียวกับใช้ธนบัตรโดยไม่ต้องโทรศัพท์เข้ามาที่ศูนย์เพื่อแจ้งการซื้อขาย

มีการนำรูปแบบของระบบตลาดอกไปใช้ในชุมชนอื่น ๆ เช่น ระบบเช็ค “คอมโพรมิซอล (Compromisos) ในย่านที่อกทิวโก ในเมืองกิโต ประเทศเอกวาดอร์

ระบบเงินตราทางเลือกในยุคข้อมูลข่าวสาร

การใช้เงินตราทางเลือกเป็นการใช้ควบคู่ไปกับเงินตราประจำชาติ ในอนาคตการแลกเปลี่ยนจะทำได้สะดวกขึ้น โดยใช้สื่อกลางเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะทำให้การชำระเงินของทั้งสองระบบ มีความมั่นคง ปลอดภัยในระดับเดียวกันและเสียค่าใช้จ่ายในการจัดตั้งระบบชำระเงินอัตโนมัติเท่า ๆ กับการใช้เงินระบบเดียว

ตัวอย่างระบบเงินตราผสมของบริษัทคอมมอนวีล ที่เมืองมินิอาโพลิส

โจเอล โฮดรอฟ ผู้ก่อตั้งบริษัทคอมมอนวีล ในเมืองมินิอาโพลิส รัฐมินเนโซต้า เป็นคนแรกที่รวมกันชำระเงินด้วยเงินตราประจำชาติและเงินตราทางเลือกเป็นระบบเดียวกัน ความคิดของเขาได้รับการยอมรับจากนักธุรกิจ รวมทั้งประธานธนาคารหลายแห่ง และเจ้าของศูนย์การค้าใหญ่ที่สุดในอเมริกา ผู้นำท้องถิ่นและผู้นำคนงาน คณะกรรมการเมือง นักเคลื่อนไหวในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญเทคโนโลยี ฯลฯ

เงินตราทางเลือกระบบคอมมอนวีล ฮีโรการ์ด (Commonweal Community Herocard) ให้ประโยชน์แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ร้านค้าได้ลูกค้าและกำไรเพิ่ม องค์กรพัฒนาเอกชนมีอาสาสมัครเพิ่มและประหยัดค่าใช้จ่ายได้ นอกจากนี้ยังได้ส่วนแบ่งรายได้ทุกครั้งที่มาชิกของหน่วยงานซื้อของด้วยฮีโรการ์ด (ระบบทำงานเหมือนเดบิตการ์ด แต่สามารถแปลงเป็นบัตรเครดิต สำหรับเงินตรา 2 ระบบได้ ถ้าร้านค้ามีเครื่องอ่านบัตรเครดิต) ที่สำคัญคือ ชุมชนสามารถนำกำลังการผลิตหรือทรัพยากรส่วนเกินไปใช้ในการแก้ปัญหาภายในท้องถิ่นเอง

องค์ประกอบต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยี มีพร้อมและได้รับการทดสอบแล้ว ที่ยังขาดอยู่ก็คือการนำทุกอย่างมารวมกันเป็นระบบรวมเงินตราประจำชาติ และเงินตราทางเลือกเข้าในระบบเดียวกัน

เมืองมินิอาโพลิส เงินตราที่ใช้คือดอลลาร์สหรัฐ และดอลลาร์ชุมชน (ดอลลาร์ชุมชนย่อมาจาก Community Service Dollars-CS\$D) โดย 1 ดอลลาร์ชุมชน มีค่าเท่ากับ 1 ดอลลาร์สหรัฐ และเวลาที่ใช้ให้บริการ 1 ชั่วโมง มีค่าเท่ากับ 10 ดอลลาร์ชุมชน

ระบบฮีโร่การ์ดมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง 2 กลุ่ม คือกลุ่มองค์กรธุรกิจที่แสวงหากำไร และองค์กรพัฒนาชุมชนที่ไม่แสวงหากำไร กลุ่มแรกติดต่อกับสมาชิกที่ทำธุรกิจปกติและมีรายได้เช่นเดียวกับบริษัทที่ทำธุรกิจบัตรเครดิต ส่วนกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นผู้หาดอลลาร์ชุมชนให้แก่ชุมชน

ธุรกิจทุกชนิดมีกำลังการผลิตส่วนเกินไว้รองรับความต้องการตามฤดูกาล หรือบางชั่วโมง กำลังการผลิตส่วนนี้จะมีเหลือใช้ในแต่ละวัน เช่น โรงภาพยนตร์ มักว่างในช่วงบ่าย ร้านอาหารในบางช่วง ห้องพักรีสอร์ทในระหว่างวันธรรมดา โรงงานส่วนใหญ่สามารถเพิ่มการผลิตโดยเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มเพียงเล็กน้อย เช่น โรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์ หรือโรงงานผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป สามารถผลิตสินค้าเพิ่มขึ้นจากปริมาณปกติ กำลังการผลิตส่วนเกินนี้มักไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ หรือ บางทีนำสินค้าที่ผลิตเกินมาแลกเปลี่ยนหรือขายลดราคา เช่น ในธุรกิจโรงแรม หรือการซื้อ 1 แดม 1 ของร้านอาหาร เป็นต้น

ที่เมืองมินิอาโพลิส ร้านค้ามีทางเลือกอีกทางหนึ่ง คือเป็นสมาชิกโครงการคอมม่อนวีลฮีโร่การ์ด และรับชำระเงินเป็นดอลลาร์ชุมชน ตัวอย่างเช่น ร้านอาหารรับ 50% ของค่าอาหารเป็นดอลลาร์ชุมชน ถ้าลูกค้ารับประทานก่อน 19.00 น. แทนที่จะใช้วิธีกิน 2 คน จ่ายคนเดียว หลังจาก 19.00 น. ร้านอาหารรับดอลลาร์ชุมชน 40% หรือโรงภาพยนตร์รับค่าตั๋วเป็นดอลลาร์ชุมชน 90% ในรอบบ่าย เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายคงที่อยู่แล้ว เป็นต้น

ดอลลาร์ชุมชนถูกจัดสรรให้แก่องค์กรพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นเพื่อจ่ายเป็นค่าตอบแทนแก่อาสาสมัคร เงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งของระบบที่ใช้ในเมืองมินิอาโพลิส คือเมื่อคนนำดอลลาร์ชุมชนไปใช้ในร้านค้าปกติ เงินจำนวนนี้จะถูกหักออกจากระบบทันที (ดอลลาร์ชุมชนเหมือนกับไมล์สะสมของสายการบิน หรือบัตรเครดิต) ดอลลาร์ชุมชนจำนวนใหม่จะถูกจัดสรรเพื่อการทำกิจกรรมสังคม ดังนั้นระบบนี้จึงไม่ต้องมีการตัดสินใจว่าจะออกเงินตราเสริมมากน้อยเพียงใด

ข้อดีของระบบ

ระบบฮีโร่การ์ดช่วยดึงคนที่มีความมากกว่ามีเงินเข้ามาในระบบเศรษฐกิจทางการ

เช่นเดียวกับระบบโทมัสคอลลาร์ และยังเป็นกลยุทธ์การตลาดที่มีประสิทธิผลด้วย เนื่องจากได้
ลูกค้าเพิ่มโดยไม่สูญเสียลูกค้าปกติ สมาชิกทุกฝ่ายในชุมชนได้ประโยชน์ ดังนี้

ร้านค้าที่ร่วมโครงการ

การรักษาฐานลูกค้าเดิมและได้รับคำชมเชยในฐานะมีบทบาทช่วยเหลือสังคม ร้านค้าได้
ธุรกิจเพิ่มจากผู้ที่ไม่มีโอกาสเป็นลูกค้าหากไม่มีระบบนี้ และได้กำไรเพิ่มขึ้นเนื่องจากรายได้มากกว่า
ต้นทุนหน่วยสุดท้ายรวมภาษี

องค์กรพัฒนาชุมชน

สามารถทำกิจกรรมสังคมได้มากขึ้น และได้รับการยอมรับมากขึ้น

สมาชิกโครงการ

สามารถผสมผสานการทำงานและการมีงานทำไปพร้อม ๆ กัน การทำงานของเขามีคน
รับรู้มากขึ้น และได้รับประโยชน์จากคุณภาพชีวิตในชุมชนที่ดีขึ้น

คนตกงานและผู้ด้อยโอกาส

ระบบทำให้สามารถแปรเวลาเป็นเงินได้ ดังนั้นคนที่ด้อยโอกาสจึงสามารถเข้ามาอยู่ใน
ระบบเศรษฐกิจทางการ เนื่องจากคนกลุ่มนี้มีเวลามากกว่าเงิน นอกจากนี้ยังมีโอกาสอีกครั้งในการ
ทำงานกับองค์กรพัฒนา วิธีการชำระเงินที่ไม่โจ่งแจ้ง (คนจ่ายเงินเท่านั้นที่ทราบว่าการจ่ายเป็น
ดอลลาร์ปกติหรือดอลลาร์ชุมชน) ทำให้ผู้ได้รับการสงเคราะห์มีศักดิ์ศรีกว่าระบบแปดหม้อปีอาหาร
หรือเช็คประกันสังคม และยังไม่มียื่นตอนยุ่งยาก

คนในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิก

แม้แต่คนในชุมชนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบก็ได้ประโยชน์ ถ้าไม่มีโครงการนี้
บริการสังคมหลาย ๆ อย่างในชุมชนอาจไม่มีหรือต้องอาศัยเงินอุดหนุนจากภาษีอากร

ระบบคอมมอนวีล ฮีโรการ์ด ช่วยให้มีการนำทรัพยากรส่วนเกินในชุมชนมาใช้ในการ
แก้ปัญหาของชุมชน โดยใช้กลไกตลาดในการดำเนินงานและไม่ต้องอาศัยเงินภาษีอากร

ในปี 1998 โครงการคอมมอนวีล เริ่มทดลองทำที่ย่านลินเดล ในเมืองมินิอาโพลิส
องค์กรธุรกิจที่เข้าร่วมในโครงการมีอาทิ มอลต์ออฟอเมริกา และเนชั่นแนลซิตีแบงก์ ซึ่งเป็น
ผู้บริหารระบบบัญชีและสเตทเมนต์ในรูปแบบดอลลาร์ชุมชน รูปแบบของระบบคอมมอนวีล ที่การ
ชำระเงินทั้งสองประเภททำครั้งเดียว เป็นการรวมวงจรธุรกิจกับกิจกรรมที่ไม่แสวงกำไรเข้าเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นตัวอย่างของระบบเศรษฐกิจแบบบูรณาการ เป็นการแสดงให้เห็นแนวทาง
ในการนำทรัพยากรที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาของชุมชน และ
เป็นผลดีทั้งต่อธุรกิจและการพึ่งพากันในชุมชน

การกำหนดรูปแบบที่เหมาะสม

การเลือกรูปแบบเงินตราทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จากตัวอย่างที่มีอยู่หลากหลายในปัจจุบัน ดังที่สรุปตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปเงินตราทางเลือก

ระบบ	หน่วย	ผู้ออก	ลักษณะสำคัญ	ประโยชน์
เงินตราประจำชาติ	ดอลลาร์ ยูโร เยน ปอนด์ (อัตราแลกเปลี่ยน ต่อดอลลาร์)	เงินกระดาษออก โดยธนาคารภายใต้ การดูแลของ ธนาคารกลาง	ชำระหนี้มีดอกเบี้ย	เป็นสื่อในการ ชำระหนี้ที่ถูกต้อง ตามกฎหมาย
เล็ทส์	1 กรีนดอลลาร์ = 1 ดอลลาร์ สรอ.	ระบบบัญชีเครดิต	ใช้กันแพร่หลาย ที่สุดในขณะนี้	ง่ายในการกำหนด ค่า (1 หน่วย = 1 ดอลลาร์)
โทมดอลลาร์	ชั่วโมงที่ทำกิจกรรม	ระบบบัญชีเครดิต	อัตราแลกเปลี่ยน คงที่ 1 ช.ม. = 1 ช.ม.	เป็นระบบที่ง่าย ที่สุด
เวียร์	1 เวียร์ = 1 สวิส ฟรังก์	ระบบบัญชีเครดิต + เงินกู้	เงินกระดาษ	เป็นระบบที่มี ปริมาณธุรกรรม มากที่สุด ปีละ 2 พันล้านเหรียญ
อิทาคา ออว์	1 ออว์ = 10 ดอลลาร์	เงินกระดาษออก โดยศูนย์ของชุมชน	ต้องกำหนดปริมาณ เงินที่ออกหมุนเวียน	ง่ายในการใช้ (เป็นเงินกระดาษ)
บริการคนชรา ญี่ปุ่น	ชั่วโมงที่ทำกิจกรรม	องค์กรที่ไม่แสวง กำไร หน่วยงานรัฐ ในท้องถิ่น	ศูนย์หักบัญชี ระดับชาติ	บริการสังคมโดย ไม่ต้องใช้เงินภาษี ของประชาชน
ทาลอค	1 ทาลอค = 1 เปโซเม็กซิกัน	ระบบบัญชีเครดิต	ออกเช็ค	ไม่ต้องอาศัย เทคโนโลยี (ไม่ใช่ คอมพิวเตอร์หรือ โทรศัพท์)

ที่มา : เบอ์นาร์ด์ ลิตาร์, เงินตราแห่งอนาคต, แปลโดย จินตลา วิเศษกุล, พิมพ์ครั้งที่ 2

(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา, 2547), 371.

ตารางข้างต้นสรุประบบเงินตราทางเลือก ยกเว้น อาร์โอซีเอส ซึ่งย่อมาจาก Robust Currency System หรือระบบรวมการเงิน แต่ละระบบมีข้อดีข้อเสียขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ตัวอย่าง ข้อดีของการกำหนดหน่วยของเงินเทียบเท่ากับหน่วยเงินประจำชาติ (เช่น กรณีของระบบ เล็ทส์ เวย์ร์ และทาลอค) ก็คือทำให้ง่ายในการกำหนดราคาสินค้าและบริการ แต่หากวิกฤติการเงินทำให้เงินประจำชาติลดค่า ค่าของเงินตราทางเลือกย่อมตกต่ำลงด้วยเหมือนกัน ดังนั้น บทบาทของเงินตราทางเลือกในการเป็นกันชน หรือ “ยางอะไหล่” ย่อมลดน้อยลง

อีกประเด็นหนึ่งที่ต้องตัดสินใจจะใช้เงินกระดาษ (เช่นกรณีของ อิทธาอา ออว์ หรือ เวย์ร์) หรือระบบบันทึกบัญชีเครดิต (เช่นกรณีของ เล็ทส์ ทัมคอลลาร์ ทาลอค หรืออาร์โอซีเอส) เหตุผล 2 ประการที่สนับสนุนระบบบันทึกบัญชี โดยเฉพาะถ้าจะมีการขยายขนาดระบบเงินตราทางเลือกให้ใหญ่ขึ้นมีดังนี้

1. เงินกระดาษโดยนิยามออกโดยหน่วยงานกลาง ไม่ว่าจะป็นศูนย์บริหารงานของชุมชน บุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือคณะกรรมการ สิ่งสำคัญที่ต้องตัดสินใจ ก็คือปริมาณเงินที่พิมพ์ออกมาหมุนเวียนเช่นเดียวกับที่ธนาคารกลางต้องตัดสินใจ หากพิมพ์เงินออกมามากเกินไปก็จะเกิดปัญหาเงินเฟ้อและชุมชนจะไม่ยอมรับ หากพิมพ์น้อยเกินไปก็จะจำกัดบทบาทของเงิน ส่วนระบบบันทึกบัญชีเครดิตมีข้อดีตรงที่ปริมาณเงินถูกควบคุมโดยอัตโนมัติ ด้วยกลไกของระบบเอง สมาชิกเป็นผู้สร้างเครดิตขึ้นในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ดังนั้นโดยนิยามปริมาณเงินหมุนเวียนจึงมีจำนวนแน่นอน และจะลดลงเมื่อสมาชิกใช้เครดิตที่มี (ตัวอย่าง เมื่อสมาชิกได้รับเครดิตจากการให้บริการและใช้เครดิตนั้นในการซื้อสินค้าจากผู้อื่น เมื่อหักกลับกันแล้ว บัญชีเหลือเท่ากับศูนย์) การมีกลไกควบคุมปริมาณเงินโดยอัตโนมัติเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นการตัดปัญหาเรื่องการกำหนดปริมาณเงินตราที่จะนำออกมาใช้หมุนเวียน

2. เหตุผลทางยุทธศาสตร์ ธนาคารกลางมีอำนาจในการห้ามใช้เงินตราทางเลือก ดังเช่น สมัยทศวรรษ 1930 ธนาคารกลางมีหน้าที่ตามกฎหมายในการป้องกันภาวะเงินเฟ้อ หากมีการออกเงินกระดาษมาใช้จำนวนมากย่อมผลักดันให้เกิดภาวะเงินเฟ้อและกระทบต่อการบริหารของธนาคารกลางได้ ระบบบัญชีเครดิตไม่ก่อความกดดันต่อเงินเฟ้อ จึงสามารถพัฒนาให้เติบโตได้โดยธนาคารกลางไม่ต้องเข้ามาแทรกแซงโดยหน้าที่

ในช่วงเริ่มต้นของยุคข้อมูลข่าวสาร การจะกำหนดว่าระบบเงินตราทางเลือกที่สมบูรณ์แบบควรจะมีหน้าตาอย่างไร ควรมีการทดลองและสร้างสรรค์รูปแบบ คือระบบอาร์โอซีเอสเป็นการรวมข้อดีของทุก ๆ ระบบไว้ ทำให้ระบบมีความแข็งแกร่ง แต่ในขณะนี้ยังไม่มีการนำระบบอาร์โอซีเอสไปใช้ในทางปฏิบัติ

อาร์โอซีเอส ใช้หน่วยเป็นชั่วโมง จึงเป็นมาตรฐานสากล และปลอดภัย หากเกิดวิกฤต ในระบบการเงินของประเทศ การบันทึกบัญชีเครดิตตัดตามความเสี่ยง จากการมีปริมาณเงิน หมุนเวียนมากเกินไป ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของระบบที่ใช้เงินกระดาษอาร์โอซีเอส ต่างจากโทม คอลลาร์ ตรงที่ผู้ซื้อและผู้ขายเป็นผู้รองรับกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนชั่วโมงกันเอง โดยยอมรับว่า เวลาของแต่ละคนมีค่าไม่เท่ากัน เช่น เวลาของทันตแพทย์ หรือ ศัลยแพทย์ อาจมีค่ามากกว่า ดังนั้นเขาอาจไม่ยอมรับโทมคอลลาร์เป็นสื่อในการแลกเปลี่ยน ข้อดีของอาร์โอซีเอส คือมีการคิด ค่าธรรมเนียมเพื่อกระตุ้นการหมุนเวียน

องค์ประกอบของเงินตราทางเลือกลหลายร้อยระบบที่ใช้ในทศวรรษ 1930 รวมทั้ง เวอร์เกิล (Worgl) คือการเก็บค่าธรรมเนียมเพื่อป้องกันการกักตุนเงิน ทั้ง ๆ ที่เป็นคุณสมบัติที่ สำคัญและน่าจะเป็นประโยชน์

จุดอ่อนของระบบเงินตราทางเลือกในปัจจุบัน คือต้องมีการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องโดยผู้ ริเริ่มระบบ หลาย ๆ ระบบต้องเลิกล้มไปเมื่อผู้ริเริ่มเกิดความเบื่อหน่ายที่ต้องคอยทำหน้าที่ส่งเสริม อยู่เรื่อย ๆ แต่หากมีการนำค่าธรรมเนียมป้องกันการกักตุนมาใช้ สมาชิกของระบบจะเป็นผู้ ผลักดันให้มีการใช้เงินกันเองโดยอัตโนมัติ

ความไม่สะดวกของการใช้บัตรแสดมปี ในวันก่อนหน้าที่แสดมปีรายเดือนจะหมดอายุ ร้านค้าจะได้รับแสดมปีจำนวนมากจากคนที่ไม่ต้องการจ่ายค่าแสดมปี ระบบแสดมปีรายสัปดาห์ ออกแบบเพื่อลดปัญหานี้ แต่ก็ตัดปัญหาได้เพียงบางส่วน อย่างไรก็ตามเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ น่าจะแก้ปัญหาค่าความไม่สะดวกดังกล่าวได้โดยง่าย เนื่องจากระบบเงินตราชุมชนส่วนใหญ่ใน ปัจจุบันมีการบันทึกข้อมูลอยู่ในคอมพิวเตอร์อยู่แล้ว จึงเป็นการง่ายที่จะเก็บค่าธรรมเนียมสะสม เป็นรายเดือนในอัตรา 1% โดยเฉลี่ยเก็บเป็นรายชั่วโมงหรือรายวัน เป็นต้น หากใช้สมาร์ตการ์ด ทำได้โดยอัตโนมัติ

ควรเก็บค่าธรรมเนียมในอัตรา 1 % ต่อเดือน หากต่ำเกินไปก็จะไม่เป็นการกระตุ้นการ หมุนเวียน หากสูงเกินไปก็จะทำให้ผู้คนไม่ยอมรับ อัตราค่าธรรมเนียมควรปรับให้เหมาะสมกับ สภาพการณ์

การศึกษา พัฒนาและเผยแพร่ระบบเงินตราทางเลือกในประเทศไทย

การศึกษา พัฒนาและเผยแพร่ระบบเงินตราทางเลือกในประเทศไทยได้เริ่มขึ้นเมื่อเดือน ธันวาคม 2540 ภายใต้โครงการระบบเงินตราชุมชน (Thai Community Currency Systems Project) ดำเนินการโดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ได้รับสนับสนุนจากมูลนิธิญี่ปุ่นหน่วยงานอาสาสมัคร แคนาดา (CUSO) หน่วยงานอาสาสมัครอังกฤษ (VSO) โครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา โดยโครงการมีวัตถุประสงค์เพื่อ

ศึกษาระบบเศรษฐกิจทางเลือกซึ่งมุ่งเน้นการพึ่งตนเองของชุมชนทั้งในบริบทของไทย และต่างประเทศ

แลกเปลี่ยนข้อมูลในเรื่องบทบาทของระบบเงินตราทางเลือกในการพัฒนาระหว่าง องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ

พัฒนาและประเมินผลระบบเงินตราทางเลือกไทยที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ในการ ทำงานพัฒนาชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชนไทยและประสบการณ์ในการดำเนินงานระบบเงินตรา ชุมชนขององค์กรระหว่างประเทศ

เผยแพร่ข้อมูลและประสบการณ์ของการจัดตั้งระบบเงินตราทางเลือกในประเทศไทย และขยายผลในชุมชนอื่น ๆ ทั้งในประเทศและประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การดำเนินโครงการแบ่งออกเป็น 4 ระยะ

ระยะแรก ศึกษาระบบเงินตราทางเลือกในต่างประเทศและระบบเศรษฐกิจทางเลือกใน ประเทศไทย

ในระหว่างเดือนมกราคมถึงมีนาคม 2541 โครงการฯ ได้ศึกษาแนวทางพื้นฐานการ บริหารจัดการ ประโยชน์ อุปสรรคของระบบเงินตราทางเลือกที่ใช้ในทวีปยุโรปและทวีปอเมริกา เหนือหลังจากนั้นโครงการฯ ยังได้ศึกษากิจกรรมในระบบเศรษฐกิจทางเลือกในประเทศไทย ซึ่ง ดำเนินกิจกรรมอยู่ในชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นกลุ่มออม ทรัพย์ กลุ่มเครดิตยูเนียน ธนาคารมุสลิม ประเพณีในต่างประเทศและกิจกรรมในระบบเศรษฐกิจ ทางเลือกในประเทศไทย เพื่อวิเคราะห์หายุทธศาสตร์ที่เหมาะสมที่จะเผยแพร่ระบบเงินตรา ทางเลือกในประเทศไทยต่อไป

ระยะที่สอง เผยแพร่แนวคิดเรื่องระบบเงินตราทางเลือกและคัดเลือกชุมชนเพื่อจัดตั้ง ระบบเงินตราทางเลือก

จัดเสวนากับกลุ่มนักวิชาการถึงปัญหาของการพัฒนาในปัจจุบันที่มีต่อชุมชนและ ทางออก และโครงการฯ ยังได้จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยอันได้แก่ ภาคใต้ (วันที่ 3-5 สิงหาคม 2541 ที่จังหวัดสงขลา) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (วันที่ 21-23 กันยายน 2541) และภาคเหนือ (วันที่ 16-17 ตุลาคม 2542 ที่จังหวัดเชียงใหม่) เพื่อสร้างความเข้าใจเรื่อง ผลกระทบของระบบเศรษฐกิจภายนอกต่อชุมชน และเพื่อแนะนำ เผยแพร่แนวคิดและวิธีการ ทำงานของระบบเงินตราชุมชน โดยมีตัวแทนของกลุ่มองค์กรชุมชน นักพัฒนา และ นักวิชาการเข้า ร่วม จากการสัมมนาดังกล่าว ตัวแทนจากองค์กรชุมชนที่ร่วมสัมมนาได้ให้ความสนใจที่จะจัดทำ ระบบเงิน ตราทางเลือกขึ้นในชุมชนของตนเองทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และได้ กลับไปปรึกษาหารือกับสมาชิกในชุมชน ผลปรากฏว่ากลุ่มองค์กรจากอำเภอภูซุ่ม จังหวัด

ยโสธร มีความสนใจ และต้องการที่จะจัดทำระบบเงินตราทางเลือกรู้กันในชุมชนของตนเอง เมื่อเจ้าหน้าที่โครงการฯ ได้เข้ามาสำรวจชุมชนแล้วเห็นว่า ชุมชนมีความพร้อมในหลายด้าน กล่าวคือ ชุมชนมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันเพื่อการพึ่งตนเองมาเป็นเวลานาน มีผู้นำและกลุ่มองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีการผลิตที่หลากหลายในชุมชน (เช่น โรงสีข้าว กลุ่มผลิตน้ำตาลหู้ กลุ่มผลิตแชมพูและน้ำยาล้างจาน ศูนย์สุขภาพ กลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน ฯลฯ) ดังนั้นระบบเงินตราทางเลือกรู้กันจึงถูกจัดทำขึ้นที่อำเภอกุฉินชัย จังหวัดยโสธร

สำหรับการเผยแพร่แนวคิดและสร้างความเข้าใจเรื่องระบบเงินตราทางเลือกรู้กัน โครงการฯ ได้ทำอย่างต่อเนื่อง โดยเจ้าหน้าที่ของโครงการฯ ได้รับเชิญไปบรรยายและจัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจเรื่องระบบเงินตราทางเลือกรู้กันจากองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน สถาบันการศึกษา สถาบันวิจัย และองค์กรต่าง ๆ เช่น สมัชชาคนจน NIDA สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ฯลฯ นอกจากนี้โครงการฯ ยังได้เผยแพร่แนวคิดเรื่องระบบเงินตราทางเลือกรู้กันผ่านสื่อต่าง ๆ ในรูปแบบของบทความในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ และอินเทอร์เน็ต

ระยะที่สาม จัดตั้งระบบเงินตราทางเลือกรู้กันในชุมชน

หลังจากที่ได้ตกลงร่วมกันระหว่างแกนนำในชุมชนของโครงการฯ ที่จะจัดตั้งระบบเงินตราทางเลือกรู้กันในชุมชน เจ้าหน้าที่โครงการฯ เข้าพื้นที่เพื่อศึกษากิจกรรมในด้านงานพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนและวัฒนธรรมประเพณี จากกันนั้นได้จัดเวทีประชุมในหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องแนวคิดและวิธีการทำงานของระบบเงินตราทางเลือกรู้กันให้แก่สมาชิกในชุมชน พร้อมกับปัญหา ผู้ที่สนใจเข้าร่วมจัดตั้งระบบเงินตราทางเลือกรู้กัน มี 5 หมู่บ้านตกลงที่จะร่วมกันจัดทำระบบเงินตราทางเลือกรู้กัน และมีตัวแทนจาก 5 หมู่บ้านเป็นคณะทำงานจำนวน 14 คน ได้ร่วมกันทำงานกับโครงการฯ เพื่อพัฒนารูปแบบของระบบเงินตราทางเลือกรู้กัน กำหนดวัตถุประสงค์การออกแบบบัตร วางแผนและนโยบายการจัดการระบบโดยเรียกเงินตราชุมชนที่ตั้งขึ้นว่า “บุญกุศุม”

ระยะที่สี่ ติดตามประเมินผล

พัฒนาระบบเงินตราทางเลือกรู้กัน และขยายผลในชุมชนอื่นโครงการฯ ได้วางแผนที่จะติดตามและประเมินผลหลังจากที่ชุมชนได้ใช้เงินตราทางเลือกรู้กันไประยะหนึ่งและนำเสนอผลการประเมินมาพัฒนาระบบเงินตราทางเลือกรู้กัน ที่ตอบสนองความต้องการชุมชนและใช้ทรัพยากรท้องถิ่นหมุนเวียนอยู่ในชุมชน ขณะเดียวกันกรณีที่มีชุมชนอื่นมีความสนใจที่จะจัดระบบเงินตราทางเลือกรู้กันโครงการฯ ก็สามารถสนับสนุนจัดตั้งระบบเงินตราทางเลือกรู้กันได้

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานในระยะที่สี่ยังไม่สามารถทำได้เต็มที่ เนื่องจากหลังจากพิธีเปิดการใช้บุญกุศุม เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2543 ที่ผ่านมามีปรากฏว่าสื่อต่างๆ ได้ให้ความ

สนใจและนำเสนอเรื่องราวของบุญคุณชุมอย่างกว้างขวาง ทำให้เป็นที่สนใจจากฝ่ายต่าง ๆ อีกทั้งแนวความคิดเรื่องระบบเงินตราทางเลือก ยังเป็นสิ่งใหม่สำหรับประเทศไทย ทำให้หลายฝ่ายที่ได้รับข้อมูลไม่เพียงพอและยังไม่เข้าใจแนวคิดเกิดความเข้าใจผิดและมีมุมมองด้านลบ มีผลทำให้หน่วยงานราชการต่าง ๆ เข้าไปในพื้นที่เพื่อหาข้อมูลและตรวจสอบการใช้บุญคุณชุม จากนั้นคลังจังหวัดยโสธร ได้ยื่นเรื่องต่อธนาคารแห่งประเทศไทยขอให้พิจารณาบุญคุณชุม ทางธนาคารแห่งประเทศไทยได้วินิจฉัยว่าการใช้บุญคุณชุนั้นเข้าข่ายละเมิดกฎหมาย 2 มาตรา กล่าวคือ เป็นการจำหน่าย ใช้ หรือ นำออกวัตถุประสงค์เงินตรา โดยมีได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง อันเป็นการต้องห้ามตามบทบัญญัติมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501 และบุคคลใดนอกจากธนาคารพาณิชย์จะใช้ชื่อหรือคำแสดงชื่อในธุรกิจว่าธนาคารมิได้ ซึ่งเป็นการต้องห้ามตามมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505

หลังจากทราบผลการพิจารณาของธนาคารแห่งประเทศไทย คณะทำงานบุญจึงได้มีมติให้ระงับใช้บุญชั่วคราว และเปลี่ยนชื่อจาก “ธนาคารบุญคุณชุม” เป็น “กลุ่มพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง” และขอให้สภานายความยื่นเรื่องถึงกระทรวงการคลังพิจารณากรณีบุญคุณชุมใหม่ และขออนุญาตใช้บุญคุณชุมต่อไป

ปัญหาที่นำวิถกเกี่ยวกับระบบเงินตราทางเลือก

การทดลองใช้ระบบเงินตราทางเลือก อาจเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และอาจเป็นภัยต่อชุมชน ข้อวิถกที่สำคัญมีดังนี้

1. ในระบบเงินตราทางเลือก ไม่มีการแข่งขัน เศรษฐกิจไม่มีประสิทธิภาพ ผู้บริโภคเสียประโยชน์
  2. ถ้ามีเงินตราทางเลือกมากเกินไปโดยที่ปริมาณสินค้าบริการและการแลกเปลี่ยน มีน้อย ภาวะเงินเฟ้ออาจเกิดขึ้นได้
  3. ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน เกิดขึ้นในรูปแบบที่รัฐบาลกลางไม่สามารถเรียกกรองเก็บภาษีได้
  4. ระบบเงินตราทางเลือกไม่มีดอกเบี้ย ดังนั้นจึงไม่มีแรงจูงใจที่จะให้มีการออมทรัพย์ และการลงทุน
  5. เงินตราทางเลือกเป็นสิ่งที่ปลอมแปลงง่าย และไม่มีระบบป้องกันที่มีประสิทธิภาพ
- ปัญหาที่น่าเป็นห่วงมากที่สุดคือ เรื่องเกี่ยวกับการทำให้เศรษฐกิจมีสถานะภาพที่ไม่เป็นทางการ (Informalization of the Economy) ถ้าระบบเงินตราทางเลือกแพร่หลายมากขึ้น เศรษฐกิจท้องถิ่นก็จะขยายตัวพร้อมกับระบบการผลิตท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจภาคที่มีใช้ทางการที่มีต้นทุนต่ำ มีการจ้างแรงงานโดยใช้เงินตราท้องถิ่นไม่ต้องเสียภาษี ผลิตสินค้าและบริการ ขายใน

ราคาต่ำกว่าธุรกิจภาคทางการ (Formal Sector) ซึ่งไม่อาจแข่งขันกันได้ ธุรกิจท้องถิ่นที่เป็นแบบทางการ จึงอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ เป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการต่อต้านระบบเงินตราทางเลือก

นักทฤษฎีเงินตราทางเลือกยอมรับว่า ผลกระทบต่อชุมชนของระบบนี้มีน้อยมากแต่อาจแก้ไขได้ คือ เพื่อส่งเสริมการลงทุนขนาดย่อมให้กว้างขวาง ควรจะมีการนำเอา “ระบบเงินตราทางเลือก” เชื่อมโยงกับแนวคิดการให้สินเชื่อขนาดเล็ก (Micro Credit) นำเอาเงินทุนมาจากภายนอกหรือระดมทุนภายในชุมชนด้วยตนเองแล้วปล่อยสินเชื่อให้แก่สมาชิกที่ต้องการลงทุน

ข้อควรพิจารณาในการนำเอาระบบเงินตราทางเลือกมาทดลองใช้

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบเงินตราทางเลือก หรือระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น เป็นผลผลิตของโลกตะวันตกอย่างแท้จริง การทดลองใช้ระบบนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในโลกตะวันตก ซึ่งเป็นพื้นที่ของชุมชนภายในประเทศอุตสาหกรรมที่มีการพัฒนาระดับสูงพอสมควร ความสำเร็จและความล้มเหลวจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขเฉพาะของระบบและชุมชนในประเทศนั้น การนำเอาแนวคิดทฤษฎีระบบเงินตราทางเลือก มาทดลองใช้ในบริบทโลกตะวันตก อย่างเช่นสังคมไทย จึงเป็นเรื่องที่ต้องทำด้วยความระมัดระวัง

จากประสบการณ์ของโลกตะวันตก เป็นที่แน่ชัดว่า ธุรกิจชุมชนของเศรษฐกิจท้องถิ่นไม่ค่อยจะให้ความสนใจเกี่ยวกับการใช้ระบบเงินตราทางเลือก เช่น ระบบ LETS ซึ่งมีการบันทึกแต่เพียงรายรับ รายจ่ายที่สำนักงานกลาง โดยไม่เห็นด้วยเงินในรูปแบบธนบัตร ธุรกิจรู้สึกว่าเป็นระบบที่สลับซับซ้อนเกินไป ดูเหมือนจะง่าย แต่ใช้ยากในการแลกเปลี่ยนประจำวันดังนั้น ถ้าประเทศไทยจะนำเอาระบบนี้มาใช้กับธุรกิจชุมชน ต้องหารูปแบบที่ง่าย มีประสิทธิภาพและคำนึงถึงธุรกิจชุมชนที่ยึดหลักการเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนและการให้ประโยชน์แก่กลุ่มผู้ยากไร้ในสังคม

ชุมชนและสมาชิกต้องมีความชัดเจนในความต้องการว่า จะทดลองใช้ระบบเงินตราทางเลือก เพื่อวัตถุประสงค์อะไร เช่น เพื่อแสวงหาสื่อแลกเปลี่ยนแบบใหม่ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจการค้าท้องถิ่นของตนเป็นหลัก หรือเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างชุมชน สร้างพลังอำนาจ สร้างความยั่งยืนและการพึ่งตนเอง ให้แก่ชุมชนเป็นหลักใหญ่

4. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ไกรศักดิ์ ศรีพนม (2549) กล่าวว่า “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” คือทางเลือกหนึ่งของการพัฒนา นอกเหนือจากแนวคิดของภาครัฐ ที่มุ่งพัฒนาประเทศเพื่อเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมแต่เพียงด้านเดียว และในช่วงเวลาดังกล่าวถือว่า “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีบทบาทชี้นำทิศทางการพัฒนาโดยเฉพาะขบวนการพัฒนาในแวดวงองค์กรพัฒนาเอกชน

พัฒนาการของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ขบวนการชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคมในประเทศไทยเป็นผลผลิตที่เกิดมาจาก “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” ที่มีจุดกำเนิดจากองค์กรพัฒนาเอกชนเมื่อต้นพุทธทศวรรษที่ 2520

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทยมีพัฒนาการแบ่งได้เป็น 3 ระยะ ซึ่งในแต่ละขั้นตอนของพัฒนาการ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ปะทะและประสานกับแนวคิดอื่นในกระบวนการดังกล่าว ทำให้สาระสำคัญของแนวคิดนี้ได้รับการเสริมเติมจนมีความเข้มแข็งมากขึ้น และได้รับการยอมรับกว้างขวางขึ้น

ระยะที่ 1 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในฐานะ “เป็นทางเลือกของการพัฒนา” (พ.ศ. 2520 – 2529)

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกำเนิดจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในชนบทเพื่อเฝ้ามองผลกระทบอันเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศตามทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของรัฐ

องค์กรพัฒนาเอกชนที่จุดประกายแนวคิดนี้มี 2 สาย ได้แก่ มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยที่ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นผู้ก่อตั้ง ซึ่งนักวิจัยของมูลนิธิได้ค้นพบองค์ความรู้จากการฝังตัวในพื้นที่ชนบทภาคกลางที่จังหวัดชัยนาทว่าแท้ที่จริงแล้ว ท่ามกลางกระแสการพัฒนาในระบบทุนนิยมนั้น เมืองไทยมีวัฒนธรรม 2 กระแส คือด้านหนึ่งเป็นวัฒนธรรมทุนนิยม อีกด้านหนึ่งคือวัฒนธรรมชาวบ้าน และเสนอว่าการพัฒนาประเทศควรยึดแนววัฒนธรรมชาวบ้าน

อีกสายหนึ่งคือสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา ผู้นำนักพัฒนาขององค์กรได้แนวคิดจากการประชุมสังคายนาวาติกันที่ 2 (ค.ศ.1962 – 1965) ซึ่งเสนอว่า ศาสนจักรคาทอลิกต้องเข้าใจวัฒนธรรมพื้นเมือง และต้องทำให้ศาสนาคริสต์กลายเป็นศาสนาพื้นเมือง มิใช่มุ่งปรับเปลี่ยนพื้นเมืองให้เป็นตะวันตก

กล่าวโดยสรุปแล้วสาระสำคัญของแนวคิดนี้ในช่วงต้นมี 3 ประการ ได้แก่

1. มีความเข้าใจแล้วว่าสังคมไทยประกอบขึ้นจากชุมชนของชาวบ้าน วัฒนธรรมแต่โบราณของไทยเป็นวัฒนธรรมที่เป็นความสำคัญของความเป็นชุมชน ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมทุนนิยมที่เน้นความเป็นปัจเจกชนตัวใครตัวมัน แข่งขันและเอารอดเอาเปรียบ
2. จะพัฒนาชุมชนต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมของชุมชน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมส่วนรวมจะสำเร็จได้ไม่ยาก และสามารถต่อต้านการเอารอดเอาเปรียบจากภายนอกได้
3. วิธีการพัฒนาชุมชนต้องทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกที่แจ่มชัดในคุณค่าวัฒนธรรมของเขา

ซึ่งปัญญาชนของชาวบ้าน (Organic Intellectual) และชาวบ้านควรร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนของเขาเอง

ระยะที่ 2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนพัฒนาขึ้นเป็น “แนวคิดเศรษฐกิจและสังคม” (พ.ศ. 2530 – 2539)

จาก “ทางเลือกการพัฒนา” ของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ต่อมาได้รับการพัฒนาทางด้านแนวคิดทฤษฎีโดยกลุ่มนักวิชาการสถาบันต่างๆ จนสามารถยกระดับขึ้นเป็น “แนวคิดเศรษฐกิจและสังคม” โดยชี้ให้เห็นความสำคัญ 2 ประการ คือ

1. สถาบันชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนในประวัติศาสตร์คือฐานะ และบทบาทของชาวบ้านในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ชุมชนเป็นระบบซึ่งเป็นแกนกลางของสังคมไทย วัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมไทย โดยพื้นฐานสังคมไทยเป็นสังคมแบบชุมชน ไม่ใช่แบบทุนนิยม

2. เส้นทางการพัฒนาโดยแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นเส้นทางที่ชอบธรรมที่ให้ประโยชน์เต็มที่แก่ชาวบ้านพื้นเมือง และเป็นเส้นทางของผู้คนส่วนมากที่สุดในประเทศ อีกทั้งเป็นเส้นทางที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ความอุดมสมบูรณ์ของเขตทรอปิก สถานะทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีหน่วยพื้นฐานคือครอบครัวและชุมชน

ระยะที่ 3 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในฐานะ “อุดมการณ์ของสังคม” (พ.ศ.2540 – ปัจจุบัน)

หลังวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้รับการขานรับอย่างกว้างขวางจากประชาชนจนมีฐานะเป็น “อุดมการณ์ของสังคม” กล่าวคือเป็นอีกอุดมการณ์หนึ่งที่สำคัญที่สุดของสังคมไทยปัจจุบัน ที่นอกเหนือจากอุดมการณ์ทุนนิยม

แนวคิดสำคัญที่หลอมรวมและมีส่วนสำคัญในการขยายแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนให้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในช่วงนี้ได้แก่

1. แนวคิดเชิงพุทธ ซึ่งเสนอให้ปรับปรุงวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยเพิ่มหลักธรรมของพุทธศาสนาเข้าไปเป็นฐานชุมชนธรรมนิยม

2. แนวคิดธุรกิจชุมชน ที่เสนอว่าธุรกิจชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจชุมชน และเป็นส่วนที่ไปติดต่อกับระบบเศรษฐกิจทุน แต่ไม่ใช่เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจทุน

3. แนวคิดความขัดแย้ง ซึ่งเป็นกลุ่มแนวคิดสำนักมาร์กซิสม์ที่มีเป้าหมายโต้แย้งแนวคิดทุนนิยมโดยตรง แต่แนวคิดนี้สุดโต่งและไม่สอดคล้องกับสังคมไทยจึงอ่อนกำลังลงในภายหลัง

4. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเสนอแนวทาง

ดำเนินงานเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนพออยู่พอกินพึ่งตนเองได้ ขั้นตอนรวมพลังเป็นชุมชนในรูปแบบสหกรณ์ และขั้นตอนการร่วมมือกับองค์กรหรือภาคเอกชนภายนอก

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2550 : 18) มีความเชื่อมั่นว่ากระบวนการพัฒนาของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทย ที่ “ชุมชนเป็นแกนหลัก พื้นที่เป็นตัวตั้ง” และพยายามผลักดันให้หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนเกิดความเข้าใจ ยอมรับและร่วมทำงานไปในทิศทางเดียวกัน

5. แนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

อภิชาติ พันธเสน (2547 : 1) กล่าวว่า “ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน” หมายถึง ระบบที่สมาชิกในชุมชนจัดการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยตนเอง ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนอาจเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า หรือบริการโดยตรง การแลกเปลี่ยนโดยใช้สื่อกลางบางพื้นที่ใช้ระบบหักบัญชี หลายชุมชนในต่างประเทศมีการสร้าง “ระบบเงินตรา” ขึ้นมาเพื่อใช้ในท้องถิ่นของตน เงินตราทางเลือกสามารถใช้จ่ายในท้องถิ่น ออมทรัพย์ในท้องถิ่น และลงทุนในท้องถิ่นได้ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนไม่ใช่เพียงแต่เป็นเครื่องมือเพื่อการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเครื่องมือสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้

ในอดีตสังคมไทย สมาชิกในชุมชนมีความใกล้ชิดกันเปรียบเสมือนเป็นครอบครัวใหญ่ มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน จึงเป็นระบบ “ขอ-ให้-แบ่งปัน” ไม่จำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของกลับคืน แต่เมื่อลักษณะการผลิตมีความชำนาญเฉพาะด้านมากขึ้น สังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น สมาชิกในสังคมเน้นความเป็นเจ้าของส่วนตัวมากขึ้น ในขณะที่ยังมีความต้องการสิ่งของและบริการนอกเหนือจากที่ตนผลิตได้ ระบบแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้น

ปัจจุบันระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อังกฤษ แคนาดา ญี่ปุ่น ออกเตรเลียและนิวซีแลนด์ เป็นระบบที่เกิดขึ้นจากความต้องการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มยูฟูในประเทศญี่ปุ่นมีความต้องการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินพลังเศรษฐกิจของนายทุนที่เข้าสู่ชุมชน เกื้อหนุนให้ผู้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ขณะที่ระบบในประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น อาร์เจนตินา มีเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การว่างงาน หลังวิกฤตเศรษฐกิจ และการล่มสลายของระบบสวัสดิการสังคม

สำหรับประเทศไทยความสัมพันธ์ในชุมชนลดน้อยลง และยังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ดังนั้นระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจึงเกิดขึ้น จากความต้องการฟื้นฟูความสัมพันธ์ภายในชุมชน และความต้องการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ดังนี้

1. เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของสมาชิก โดยคาดว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะช่วยลดรายจ่ายเงินสดและช่วยออมเงินบาท

2. เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาหารและวัตถุดิบของชุมชน เช่นกลุ่มทางภาคใต้ไม่สามารถปลูกข้าวได้พอเพียงกับการบริโภคในชุมชน จึงต้องการแลกเปลี่ยนสินค้าประมงกับข้าวจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มส่วนใหญ่คาดว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะช่วยลดการพึ่งพิงเงินบาท กระตุ้นให้เกิดการผลิตเพื่อใช้ในชุมชน

4. เพื่อลดความเสี่ยงและต้นทุนในการดำเนินธุรกิจชุมชน เช่น กลุ่มทอผ้าวังทอง สุพรรณบุรี แลกวัตถุดิบกับผลผลิตของสมาชิก

สิ่งสำคัญที่ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนแตกต่างจากระบบเงินตราของประเทศ คือแนวคิดหลักและรูปแบบระบบเงินตราของประเทศมีหลักการและจุดแข็งอยู่ที่ความสะดวก ในการแลกเปลี่ยนทำให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจและการขยายความสามารถในการบริโภคผ่านการขยายการผลิตและการลงทุน คนต่างถิ่นก็สามารถแลกเปลี่ยนได้โดยใช้เงินตราและไม่จำเป็นต้องรู้จักกัน

ภายใต้สถานการณ์เศรษฐกิจปัจจุบัน การไม่มีเงินบาทเป็นอุปสรรคในการผลิตและความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นทั้ง ๆ ที่ในแต่ละชุมชน ยังคงมีปัจจัยในการดำรงชีพและการผลิต เช่น วัตถุดิบตามธรรมชาติ และแรงงาน ความผันผวนของค่าเงินดอลลาร์ และเงินบาท ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นผ่านราคาสินค้าที่ชุมชนต้องซื้อหาจากภายนอก

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนตั้งอยู่บนหลักการของความไว้วางใจและช่วยเหลือกัน ซึ่งมีผลต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนและก่อให้เกิดการพึ่งตนเองโดยใช้ปัจจัยการผลิตที่มีในชุมชนเพื่อผลิตสินค้าและบริการตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ส่วนต่างของมูลค่านั้น อาจไม่ใช่เรื่องสำคัญสำหรับการแลกเปลี่ยนระหว่างคนรู้จักที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน ต้องการช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจ ภายใต้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน สมาชิกสามารถกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนได้ตามความสมัครใจของผู้ซื้อและผู้ขาย การได้พบปะเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันในชุมชนช่วยฟื้นความสัมพันธ์ในชุมชนทำให้เกิดความเอื้อเฟื้อกัน เป็นพลังสู่ความร่วมมือในการทำกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน เนื่องจากระบบเกิดจากข้อตกลงร่วมกันในหมู่สมาชิกที่รู้จักกัน ไว้วางใจกัน การใช้จึงมีขอบเขตจำกัดเฉพาะกลุ่ม ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนแบบที่ใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน คือ เงินตราทางเลือคนั้น ไม่มีดอกเบี้ย ไม่สามารถสะสมค่าได้ สมาชิกจึงจำเป็นต้องนำเงินตราชุมชนมาใช้ให้เกิดการผลิตและบริโภคหมุนเวียนในชุมชน การสร้างระบบแลกเปลี่ยนย่อย ๆ ขึ้นมาในท้องถิ่นจะทำให้เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยน กระตุ้นการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองในชุมชน และช่วยสมาชิกออมเงินบาท

รูปแบบของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

อภิชาติ พันธเสน และ คณะ (2547 : 14-30) กล่าวว่ารูปแบบของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน มี 2 ประเภท คือระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชน และระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน

1. ระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชน มี 3 รูปแบบ ระบบแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า ระบบที่ใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และระบบการหักบัญชี

1.1 ระบบการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้าโดยตรง เป็นระบบที่สมาชิกสามารถนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของกันโดยตรง สินค้าที่ใช้แลกเปลี่ยนส่วนใหญ่เป็นพืชผักอาหาร การจัดการใช้รูปแบบง่าย ๆ เป็นตลาดนัดแลกเปลี่ยนชุมชน อาจทำการแลกเปลี่ยนกันที่ลานหรือศาลา วัด ศาลา ของศูนย์เรียนรู้ชุมชน เป็นต้น บางกลุ่มอาจมีกระดานข่าวแจ้งว่าใครจะนำสินค้าอะไรมาแลกเปลี่ยน หรือต้องการอะไร บางกลุ่มที่จัดรวมกันหลายหมู่บ้านจะใช้วิธีส่งข่าวถึงกันทางโทรศัพท์ โดยมีแกนนำกลุ่มเป็นผู้ประสานงาน บางกลุ่มจะกำหนดการจัดตลาดนัดเป็นประจำทุกเดือน บางกลุ่มใช้วิธีนัดเป็นครั้ง ๆ ไปตามความสะดวกของสมาชิก

กลุ่มที่จัดการแลกเปลี่ยนโดยตรง เช่น กลุ่มบ้านวังตอตั้ง จ. ชัยภูมิ ศูนย์การเรียนรู้พลังชุมชน ต. ห้วยยาง จ. ชัยภูมิ กลุ่มเยาวชนฮักคันน้ำชี จ. ชัยภูมิ กลุ่มบ้านเขาน้อย จ. พิษณุโลก

1.2 ระบบแลกเปลี่ยนโดยมีการหักบัญชี การหักบัญชีมีการลงรายการรับ รายการจ่าย และยอดคงเหลือสำหรับสมาชิกแต่ละคน กลุ่มที่ใช้ เกิดขึ้นกับการแลกเปลี่ยนผ่านร้านค้าชุมชนซึ่งใช้ “บาท” เป็นหน่วยทางบัญชี เนื่องจากร้านค้าชุมชนมีการซื้อขายสินค้าอื่น ๆ กับภายนอกด้วยเงินบาท จึงเป็นการสะดวกกว่าที่จะมี “บาท” เป็นหน่วยทางบัญชีเพียงหน่วยเดียว ในการแลกเปลี่ยน สมาชิกจะเอาสินค้าของตนมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าในร้านค้าชุมชน แล้วทางร้านค้าลงบัญชีรับจ่ายไว้ อาจชำระส่วนที่ขาดเหลือเป็นเงินบาทในทันทีหรือหักบัญชีคงค้างไว้

กลุ่มที่แลกเปลี่ยนโดยการหักบัญชี ได้แก่

กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนา กรุงเทพมหานคร สมาชิกทำ ซาลาเปา ขนม และอาหารที่หลากหลาย หรือมาช่วยทำงานในกลุ่มแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ร้านค้าชุมชน

กลุ่มทอผ้าบ้านวังทอง จ. สุพรรณบุรี สมาชิกนำผ้าทอมาแลกเปลี่ยนกับเส้นไหมประดิษฐ์และสินค้าอุปโภคบริโภคในร้านค้าชุมชน ที่กลุ่มรับซื้อสินค้าบางอย่างมาจากกลุ่มเครือข่าย

1.3 ระบบที่ใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน มีการสร้างบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน มีคณะทำงานเป็นหน่วยกลางดูแลการออกบัตร การหมุนเวียนและการใช้บัตร การใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยนที่สำคัญ คือ

1.3.1 ระบบ “บุญกุดชุม” ที่กลุ่ม อ. กุดชุม จ. ยโสธร ตัวอย่างเช่น ที่บ้านสันติสุขมีสมาชิก 23 คน ครัวเรือน บัตรแลกเปลี่ยนชุมชนมีหน่วยที่เรียกว่า “บุญ” บริหารงาน โดยมี

คณะทำงานบุญกุศลชุม คณะทำงานบุญกุศลชุมจะเป็นผู้ออกบุญให้ 100 บุญ ต่อครัวเรือน สมาชิกสามารถใช้บุญคู่กับเงินบาทได้ โดยมีการสำรวจการใช้บุญเป็นระยะ และต้องส่งบุญคืนภายในระยะเวลาที่กำหนด การแลกเปลี่ยนสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาตามความพอใจของกลุ่มแลกเปลี่ยน มีการจัดตลาดนัดชุมชนเป็นกิจกรรมเสริม

1.3.2 ระบบ “ทุน” ที่กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ จ. มุกดาหาร มีสมาชิก 18 คน บัตรแลกเปลี่ยนชุมชนทำด้วยกระดาษอย่างง่ายมีหน่วยเรียกว่า “ทุน” มีคณะกรรมการกลางดูแล มีเยาวชนสามคนเป็นฝ่ายประสานงานและบันทึกข้อมูล คณะกรรมการเป็นผู้ออก “ทุน” ให้ 10 ทุน ต่อคน สามารถใช้ “ทุน” ร่วมกับเงินบาทได้ และมีการจัดตลาดนัดชุมชนและแผงขายสินค้าของกลุ่มสมาชิก

1.3.3 ระบบ “ใจ” ที่กลุ่มเกษตรอินทรีย์ อ. โนนสูง จ. นครราชสีมา มีสมาชิก 10 คน การดำเนินการมีคณะกรรมการกลางดูแล โดยสมาชิกรับข้าวและมูลสัตว์มอบให้กลุ่มเพื่อแลก “ใจ” ที่เป็นบัตรที่คัดแปลงจากบัตรโทรศัพท์ที่ใช่แล้ว สมาชิกสามารถใช้ “ใจ” ร่วมกับเงินบาทได้ โดยชำระเงินบาทสำหรับส่วนของต้นทุนสินค้า และชำระ “ใจ” สำหรับส่วนของกำไรหรือแรงงาน

การเปรียบเทียบระบบแลกเปลี่ยนในชุมชน 3 ระบบ

ระบบแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า เกิดขึ้นได้ง่ายที่สุด เนื่องจากต้นทุนการบริหารจัดการต่ำที่สุดระบบไม่ซับซ้อนและมีความยืดหยุ่น ไม่มีกฎเกณฑ์มากมายเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนเดิมของชุมชน ส่วนใหญ่จะไม่มีการติดหนี้สิน ยกเว้นบางกรณีอาจมีการนำสินค้าไปก่อนแล้วค่อยนำสินค้าอื่นมาแลกคืนในภายหลัง ข้อดีอีกประการหนึ่งของการแลกเปลี่ยนโดยตรงคือกิจกรรมการแลกเปลี่ยนของกลุ่มสามารถเกิดขึ้นได้แม้ชุมชนจะไม่มีทุนทางสังคมมากนัก เพียงแต่สมาชิกต้องการแลกเปลี่ยน ผลคือ ระบบนี้ทำให้สมาชิกได้รู้จักใกล้ชิดกันมากขึ้น

ข้อจำกัดของระบบแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้าเกิดขึ้นในกรณีที่มีความต้องการไม่ตรงกัน ณ จุดเวลานั้น เช่น การแลกเปลี่ยนบริการโดยสารรถมอเตอร์ไซด์ กับ อาหาร จำเป็นที่สมาชิกจะต้องรู้จักไว้ใจกันจึงจะยอมให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง “ได้รับ” ก่อน ข้อจำกัดที่พบอีกประการหนึ่ง คือกรณีเกิดวิกฤติ เช่น ภัยแล้ง ทำให้ผลผลิตที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนเสียหาย ในกรณีเช่นนี้ระบบแลกเปลี่ยนโดยใช้บัตรแลกเปลี่ยนชุมชนหรือระบบหักบัญชีและการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนจะสามารถช่วยลดปัญหาความต้องการที่ตรงกันในเวลาที่กำหนดได้

ระบบหักบัญชี มีกลุ่มที่ใช้ระบบนี้เป็นจำนวนน้อย เนื่องจากชาวบ้านทั่วไปยังไม่คุ้นเคยกับระบบบัญชี จึงเหมาะกับกลุ่มที่มีความคุ้นเคยกับระบบบัญชี เช่น ร้านค้าชุมชน อีกทั้งยังเป็นระบบซื้อขายเชื่อจนกว่าจะมีการหักบัญชี จำเป็นต้องมีความเอื้ออาทรไว้ใจกันสูงหรือมีข้อมูล

ว่าจะมีโอกาสได้รับการชำระหนี้คืน ระบบนี้ใช้ได้คือการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบกับสินค้า ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะต้องพึ่งพากัน ผู้ใช้วัตถุดิบจำเป็นต้องขายสินค้าและผู้จำหน่ายสินค้าจำเป็นต้องทำให้เกิดการผลิต ระบบนี้มีข้อดีที่มีการคิดต้นทุนในการบริหารจัดการไว้ที่ร้านค้าชุมชนแล้ว ทำให้ระบบสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ไม่ต้องประสบปัญหาการมีต้นทุนในการบริหารจัดการ ระบบนี้สามารถเป็นระบบที่ใช้เชื่อมต่อกับระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ซึ่งจะช่วยเสริมความเข้มแข็งให้แก่ระบบการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน เนื่องจากจะช่วยเพิ่มทางเลือกในการมีสินค้าที่สามารถบริการชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

ระบบที่ใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน อยู่กึ่งกลางระหว่างสองระบบดังกล่าว เนื่องจากใช้ง่ายกว่าระบบหักบัญชีเพราะสมาชิกแต่ละคนไม่ต้องจัดการบัญชีและได้รับบัตรแลกเปลี่ยน ชุมชนเป็นหลักฐานสำหรับการชำระหนี้ มีความสะดวกในการแลกเปลี่ยนมากกว่าระบบแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า เพราะไม่ต้องรอความต้องการสินค้าตรงกันในขณะที่ การกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนขึ้น กับความพอใจระหว่างสมาชิกที่แลกเปลี่ยนกัน อีกทั้งบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนยังสามารถพกพาได้ แต่ระบบที่ใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยนจะมีต้นทุนในการจัดการของหน่วยงานกลาง เช่น การกำหนดปริมาณบัตรชุมชน ดูแลให้บัตรมีการหมุนเวียนไม่กระจุกตัวหรือสะสมอยู่ที่คนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การสะสมบัตรเกิดขึ้นกับสมาชิกที่ไม่สามารถผลิตสินค้ามาแลกเปลี่ยนได้จึงไม่ยอมใช้บัตร หรือเกิดกับสมาชิกที่ผลิตได้มากแต่ไม่มีความต้องการสินค้าของคนอื่น

2. ระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน เกิดจากความต้องการสินค้าที่ชุมชนท้องถิ่นของตนไม่สามารถผลิตได้ กลุ่มตั้งอยู่บนหลักการเพื่อนช่วยเพื่อน มีการระดมทุนในการผลิตและกระจายสินค้า โดยแต่ละชุมชนสำรวจการผลิตและความต้องการของสมาชิกในชุมชน เพื่อรวบรวมสินค้าจากสมาชิกและกระจายสินค้าที่แลกเปลี่ยนมาสู่สมาชิก โดยผ่านร้านค้าชุมชนของกลุ่ม

การใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของกลุ่มต่าง ๆ ที่สำคัญ

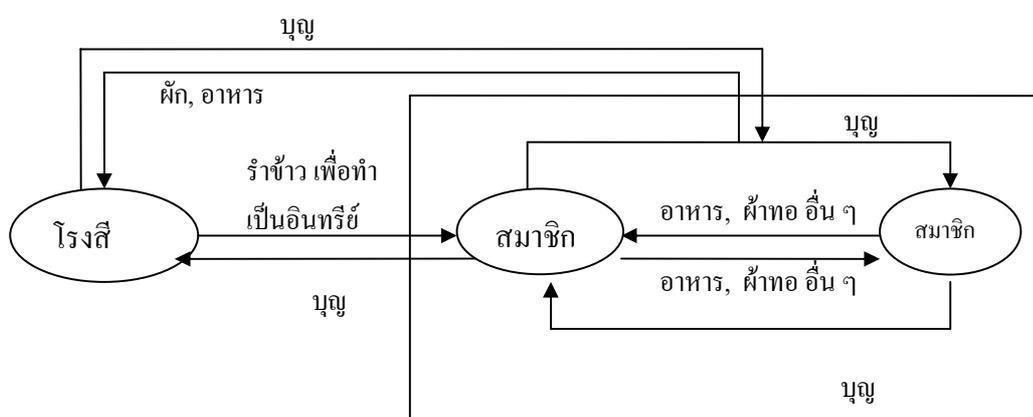
กลุ่มพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านสันติสุข อำเภอภูคดชุม จังหวัด ยโสธร เป็นกลุ่มแรกที่จัดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนแบบใช้บัตรแลกเปลี่ยนซึ่งเดิมเรียกว่า “เบี้ยภูคดชุม” หลังจากถูกกล่าวหาจากธนาคารแห่งประเทศไทยว่าทำผิดพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501 จึงเปลี่ยนหน่วยเรียกบัตรแลกเปลี่ยนเป็น “บุญ”

กลุ่มบ้านสันติสุขเลือกระบบการใช้บัตรแลกเปลี่ยนเนื่องจากเห็นว่า เป็นระบบที่มีการใช้สะดวกคล้ายการใช้เงินบาท กลุ่มมีคณะกรรมการบุญ บริหารและเก็บข้อมูลการใช้บุญ สมาชิก 23 ครัวเรือนได้รับบุญคนละ 100 บุญ และต้องส่งบุญคืนเมื่อครบกำหนด มีการจัดตลาดนัดชุมชนเพื่อให้สมาชิกได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าทุกสัปดาห์ ในระยะแรก การแลกเปลี่ยนยังไม่

หลากหลายเนื่องจากสมาชิกยังไม่รู้ความต้องการของเพื่อนสมาชิกคนอื่น ๆ สมาชิกบางคนเกรงว่าจะใช้บุญหมด ไม่มีบุญคืนให้กลุ่มจึงไม่ยอมใช้บุญ กรรมการต้องทำความเข้าใจกับสมาชิก

ปัจจุบันกลุ่มเชื่อมโยงกับโรงสีชุมชนชมรมรักษาระบบชาติ บ้านนาโส ซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ติดกัน มีนโยบายส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ ทุกเดือนโรงสีต้องเสียค่าใช้จ่ายประมาณ 10,000 บาท ในการจัดเตรียมอาหารสำหรับสมาชิกที่มาช่วยงาน (เป็นสวัสดิการหรือค่าจ้างที่ไม่เป็นตัวเงิน) โรงสีจึงเปิดให้สมาชิกใช้ “บุญ” มาซื้อ แกลบรำไปจากโรงสีเพื่อนำไปทำปุ๋ย แล้วโรงสีก็นำ “บุญ” ไปซื้ออาหาร พืชผักจากสมาชิก ทำให้ทั้งโรงสีและสมาชิกสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายได้

การใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมีต้นทุนในการบริหารจัดการ เป็นระบบที่สมาชิกสามารถเรียนรู้กลไกการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจได้ดี เมื่อกลุ่มมีขนาดใหญ่ขึ้นการจัดการจัดการจะซับซ้อนยุ่งยากมากขึ้น กลุ่มอาจต้องหาแนวทางจ่ายค่าตอบแทนให้แก่คณะทำงานโดยอาจจ่ายเป็น “บุญ” ที่ได้มาจากการหักค่าธรรมเนียมจากสมาชิก เป็นต้น โดยวิธีนี้ระบบจะสามารถอยู่ได้โดยไม่เป็นภาระหรือการเสียสละของคณะทำงานบุญมากเกินไปในขณะที่เดียวกันสมาชิกได้รับประโยชน์ก็มีส่วนช่วยรับภาระต้นทุนการจัดการ

ภาพที่ 8 ระบบบุญกุดชุม จ. ยโสธร

ที่มา : อภิรัช พันธ์เสน และคณะ, “การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)

กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนา เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร เป็นกลุ่มในชุมชนเมือง เริ่มก่อตั้งขึ้นในปี 2539 (อภิชัย พันธเสน 2547: 20) แต่ตั้งกลุ่มได้สำเร็จในปี 2541 มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นชุมชนมุสลิมที่มีความพยายามพึ่งตนเอง ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกมากนัก ปัญหาที่สำคัญของชุมชนคือ ปัญหาหนี้สินและปัญหาการว่างงาน จึงมีการรวมกลุ่มแม่บ้านเพื่อช่วยเหลือกันและกันภายในกลุ่มโดยมีสถาบันศาสนาเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจ ผู้นำกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการผลักดันสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มและเป็นผู้ได้รับการยอมรับสูงจากสมาชิก

กลุ่มมีกิจกรรมหลากหลาย ได้แก่ การออมทรัพย์ของแม่บ้านและเยาวชน การจัดสวัสดิการในกลุ่มกิจกรรมอาชีพสร้างรายได้ เช่น ทำน้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำยาล้างจาน ดอกไม้ประดิษฐ์ ตัดเย็บเสื้อผ้า และทำขนม แต่ต้องประสบปัญหาการแข่งขัน และต้องปรับปรุงคุณภาพอย่างต่อเนื่องเพื่อจำหน่ายภายนอก มีร้านค้าชุมชนที่จำหน่ายสินค้าจากนอกชุมชนเป็นหลัก กลุ่มมีจุดแข็งคือ มีทุนทางสังคมภายในกลุ่มสูง สมาชิกมีจิตสำนึกของการช่วยเหลือกันและกัน กลุ่มประสบปัญหาด้านความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นในชุมชน เนื่องจากมีกลุ่มอื่นที่จัดตั้งขึ้นทางการเมืองเพื่อรับเงินสนับสนุนจากรัฐ ทำให้กลุ่มใหม่มีงบประมาณมากกว่า ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านบนฐานการพึ่งตนเองกับกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก สมาชิกบางส่วนได้ออกไปจากกลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนาเพื่อเข้าร่วมในกลุ่มใหม่

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจึงเกิดขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดของกลุ่ม คือการช่วยเหลือกันและกัน การแลกเปลี่ยนชุมชนที่มีอยู่แล้วเป็นวิถีชีวิตแต่ดั้งเดิมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยสมาชิกจะนำสินค้าแลกเปลี่ยนกันในร้านค้าและรับหรือจ่ายส่วนต่างเป็นเงินบาท ร้านค้ามีระบบบัญชีบันทึกการแลกเปลี่ยนของสมาชิกที่นำของมาแลกเปลี่ยนราย ๆ ไป อย่างไรก็ตามการแลกเปลี่ยนดังกล่าวอิงบนฐานราคาตลาด และสินค้าที่สมาชิกผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนยังมีเพียงไม่กี่ชนิด ได้แก่ ชาลาเปา โรตี แต่ได้เริ่มมีการผลิตอาหารเพื่อแลกเปลี่ยนหลากหลายมากยิ่งขึ้น

ระบบแลกเปลี่ยนทำให้เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานแลกเปลี่ยนกับสินค้าในร้านค้า เช่น ร้านค้าได้สมาชิกมาช่วยดูแล ทำความสะอาดร้าน ซ่อมแซมร้าน ช่วยบริการการจัดกิจกรรมกลุ่ม การพัฒนาสิ่งแวดล้อมและบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน สินค้าที่แลกเปลี่ยนจากร้านค้า เช่น ข้าวสาร ไข่น้ำปลา

กลุ่มบ้านเขาน้อย ตำบลคงประคำ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มบ้านเขาน้อยอยู่ในชุมชนชนบท ก่อนข้างห่างไกลจากเมืองและหมู่บ้านอื่น ๆ รวมทั้งไกลจากการเข้าถึงของโครงการต่าง ๆ ของรัฐ ชาวบ้านมีอาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง มีปัญหาเรื่องขาดแคลนแหล่งน้ำ การอยู่ใกล้เขา ซึ่งยังมีของป่าอยู่บ้าง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เชี่ยวชาญด้านอาชีพอย่างจริงจัง แต่มีบางครอบครัวที่มีอาชีพจักสาน หรือแปรรูปอาหาร

ชุมชนบ้านเขาน้อย เคยมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้านแต่ปัจจุบันได้ขาดหายไป ชาวบ้านใช้เงินตราซื้อของเพราะสะดวก ประหยัดเวลา ไม่ต้องไปหาตามป่าเขา การแลกเปลี่ยนในชุมชนเกิดขึ้นอีกครั้งหลังจากชาวบ้านได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนและได้ร่วมกิจกรรมในพื้นที่ที่นักวิจัยจัดขึ้น ประกอบกับความกระตือรือร้นของผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ และคณะซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวมีความมุ่งมั่น ทำให้ชาวบ้านได้ทดลองจัดตลาดนัดแลกเปลี่ยนชุมชนได้รับความสนใจจากชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกแลกเปลี่ยน กลุ่มแลกเปลี่ยนชุมชนบ้านเขาน้อยจึงเป็นกลุ่มใหม่ที่ไม่มีการจัดตั้งในรูปแบบองค์กรดังเช่นกลุ่มอื่นๆ

กลุ่มแลกเปลี่ยนมีกระดานสำหรับแจ้งรายการสินค้าที่ตนเองต้องการให้เพื่อนสมาชิกได้รับทราบและจัดหาเตรียมไว้ก่อนวันแลกเปลี่ยน ในระยะเริ่มต้นซึ่งเป็นขั้นตอนของการทดลองจัดการแลกเปลี่ยนชุมชน จะจัดตลาดนัดแลกเปลี่ยนชุมชนที่ศาลาวัดประมาณเดือนละ 1 ครั้ง การแลกเปลี่ยนทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของพืชผักตามธรรมชาติ ข้าวของที่ไม่สามารถขายได้ แต่นำมาแลกเปลี่ยนได้ ชาวบ้านจะใช้เวลาว่างในช่วงวันไปเก็บพืชผักตามธรรมชาติมาแลกเปลี่ยนกัน เช่น กลอย สายบัว หอยขม ลูกข่อย ข้าวสาร และเครื่องจักรสาน การแลกเปลี่ยนใช้เวลาเพียง 1 ชั่วโมง มีชาวบ้านเข้าร่วมประมาณ 20 คน

กลุ่มอนุเยาวชนฮักต้นน้ำชี อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ เป็นกลุ่มอนุเยาวชนอายุไม่เกิน 12 ปี รวมกลุ่มเพื่อรณรงค์การอนุรักษ์ต้นน้ำชี ซึ่งเป็นต้นน้ำอยู่พื้นที่ของหมู่บ้าน หมู่บ้านมีน้ำอุดมสมบูรณ์จึงปลูกพืชผักผลไม้ พืชไร้ได้ผลดี ผู้ใหญ่จึงมีกิจกรรมการผลิตด้านการเกษตรตลอดทั้งปี

การแลกเปลี่ยนเป็นกิจกรรมเสริมของกลุ่ม โดยเด็ก ๆ จะนำอาหารมาแลกเปลี่ยนกันในเช้าวันอาทิตย์ สมาชิกตั้งราคาตามแต่จะตกลงกัน โดยมีราคาและหน่วยทางบัญชี เป็นหน่วย “ชี” เด็ก ๆ แต่ละคนจะมีสมุดบัญชีของตนเองและเด็ก ๆ จะลงบัญชีรับจ่ายเอง ตัวเลขบัญชีจะเป็นบวกเมื่อ “รับชี” หรือ “ให้ของ” และเป็นลบเมื่อ “จ่ายชี” หรือ “รับของ” เมื่อสิ้นเดือนจะมีการคิดตัวเลขสุทธิหากยังเป็นบวกหมายถึงมีการขายหรือผลิตให้แก่เพื่อนสมาชิกมากกว่ารับจากเพื่อนสมาชิก เป็นที่น่าสนใจว่า เด็กมีความสามารถในการลงบัญชีทั้งที่เป็นระบบที่ผู้ใหญ่เห็นว่ายุ่งยาก เนื่องจากไม่คุ้นเคย การดำเนินการของกลุ่มดังกล่าว เป็นการกระทำในลักษณะเป็นการทดลอง เมื่อผู้ใหญ่ยังไม่พร้อมจะทำเอง โดยที่กลุ่มเด็กดังกล่าว ได้รับการสนับสนุนจากบิดามารดา เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้ใหญ่ในชุมชน ในขณะเดียวกันก็เป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนในระยะยาวด้วย

ตารางที่ 2 ระบบเงินตราทางเลือก กลุ่มเยาวชนฮักคั้นน้ำชี

หน่วย : ชี

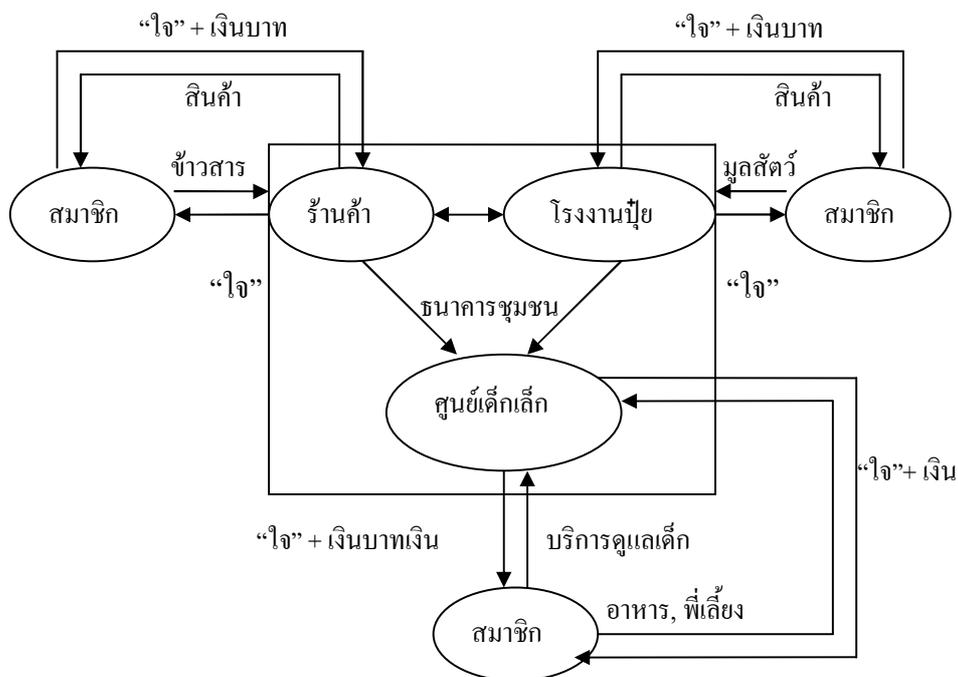
วัน เดือน ปี	รายการ	รับ	จ่าย	คงเหลือ
20 ก.ค. 46	ซื้อไข่ 3 ฟอง	-	9	-9
20 ก.ค. 46	ขายกระท้อน 1 ลูก	5	-	-4
20 ก.ค. 46	ขายกระท้อน 1 ลูก	5	-	+1

ที่มา : อภิรัช พันธ์เสน และคณะ, “การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัครำเนา)

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เมืองปราสาท บ้านโนนตากกลาง อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา เป็นกลุ่มในชุมชนชนบท ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรณาน้ำฝน มีอาชีพเสริมคือการเลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง บ้านโนนตากกลาง มีลักษณะเด่นที่สำคัญคือ บทบาทของพระสมุห์สุรพงษ์ ปัสันนจิตโต เจ้าอาวาสวัดโคกตากกลาง เป็นพระนักพัฒนาที่รวบรวมชาวบ้านให้รวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์เกษตรกรอินทรีย์ เพื่อแก้ไขปัญหาอาชีพและเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการใช้สารเคมีมาเป็นเกษตรกรอินทรีย์ มีแกนนำที่มีอาชีพหน้าที่หลากหลาย มีความรู้ความสามารถ และมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม เช่น เจ้าของร้านค้า เจ้าของร้านอาหาร และครู เป็นต้น

พระสมุห์สุรพงษ์ ปัสันนจิตโต สนใจแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมากเนื่องจากเห็นว่าเป็นแนวทางพึ่งตนเอง มีการจัดตั้งกรรมการโครงการระบบแลกเปลี่ยน และเริ่มโครงการในวันที่ 1 กรกฎาคม 2546 วัตถุประสงค์ของโครงการแลกเปลี่ยนชุมชนของกลุ่ม คือเพื่อออมเงินบาท เกิดการพึ่งพากันระหว่างสมาชิก เกิดงานใหม่ สินค้าใหม่ที่ชุมชนไม่ต้องพึ่งพาจากเมือง ปลอดภัยสิน และสร้างสวัสดิการให้แก่สมาชิก กลุ่มเลือกใช้ระบบแลกเปลี่ยนในทำนองเดียวกับที่กลุ่มชุมชนโดยดัดแปลงใช้บัตรพลาสติกที่ใช้แล้ว (เช่น บัตรเติมเงินโทรศัพท์เคลื่อนที่) นำมาประทับหรือพิมพ์ทับลงในบัตร ที่มีหน่วยเรียกว่า “ใจ” เพื่อให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของโครงการที่ใช้จิตใจที่เอื้อเพื่อต่อกัน การแลกเปลี่ยน กลุ่มมีความพยายามเชื่อมโยงการใช้ “ใจ” กับร้านค้า โครงการนุ้ยชุมชนและศูนย์เด็กเล็กกลุ่ม โดยให้สมาชิกนำข้าวสารหรือมูลโคมาแลกเปลี่ยนเป็นบัตร “ใจ” แล้วนำบัตรใจไปแลกเปลี่ยนสินค้าอื่น ๆ ในระบบ จุดเด่นของระบบแลกเปลี่ยนในกลุ่มนี้คือ ทำให้มีการนำของที่มีมากในชุมชนแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ คือมูลโค มาทำให้เกิดประโยชน์และมีมูลค่าในการ

แลกเปลี่ยนความยากของระบบ คือจะดูแลให้เกิดการหมุนเวียนของ “ใจ” ได้อย่างไร ปัจจุบันกลุ่มกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาแนวทางและดูแลให้เกิดการหมุนเวียนของระบบใจ

ภาพที่ 9 การแลกเปลี่ยนกลุ่มเกษตรอินทรีย์เมืองปราสาท จ. นครราชสีมา

ที่มา : อภิชัย พันธเสน และคณะ, “การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)

กลุ่มผ้าวังทอง ตำบลจรเข้สามพัน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มจรเข้สามพันมีทั้งหมด 15 หมู่บ้าน 2,455 ครัวเรือน จำนวนทั้งสิ้น 12,761 คน (อภิชัย พันธเสน 2547 : 25) มีอาชีพหลัก คือการทำไร่อ้อย อาชีพรองคือ การทำสวนผลไม้ ทำนาและการทอผ้า ปัจจุบันชาวบ้านยังประสบปัญหาหนี้สินจากการทำการเกษตรแต่อยู่ในระดับไม่สูงนัก

กิจกรรมของกลุ่ม กลุ่มทอผ้าวังทอง ตั้งขึ้นในปี 2520 โดยเริ่มการทอผ้าเพื่อขายให้เพื่อนบ้านใกล้เคียง และพัฒนาวิธีการทอตามลำดับ และในปี 2543 มีการเลือกตั้งประธานกลุ่มทอผ้าคนใหม่ คือนางกัลยา เทียงธรรม ซึ่งเป็นผู้นำที่มีศักยภาพประกอบกับสมาชิกมีความสามัคคี มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย มีการบริหารจัดการด้านตลาดและมีการเชื่อมโยงเครือข่ายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงซึ่งถือเป็นจุดแข็งในการดำเนินการของกลุ่มวังทอง แต่ยังคงประสบปัญหาการ

ดูแลสมาชิกและการพัฒนาการทอผ้าไหมให้มีคุณภาพดีขึ้น

ในอดีตการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนเคยมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตด้านการเกษตร และการแลกเปลี่ยนแรงงานในช่วงที่มีงานบุญต่าง ๆ สำหรับการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน มีการแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่เอาผ้าทอมาแลกเปลี่ยนกับเส้นไหมประดิษฐ์ ที่กลุ่มทอผ้าวังทองซื้อโดยตรงจากโรงงาน และเมื่อทอเป็นผืนเสร็จแล้วก็จะนำมาฝากจำหน่ายที่กลุ่มวังทองต่อไป และอีกกรณีเป็นการแลกเปลี่ยนของกลุ่มกับผลิตภัณฑ์ เช่น น้ำยาซักผ้า แชมพูของกลุ่มเครือข่ายอื่นในจังหวัด ปัจจุบันวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนสินค้ายังคงมีอยู่ โดยการนำผ้าที่ทอเสร็จแล้วมาแลกเปลี่ยนกับอุปโภคบริโภคที่กลุ่ม โดยหักค่าสินค้าจากราคาผ้า ซึ่งบางครั้งยังมีเงินเหลือเป็นรายได้แก่ชาวบ้าน และยังช่วยลดภาระการใช้เงินสดในการซื้อสินค้าของชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

ชาวบ้านมีความสนใจการทดลองแลกเปลี่ยนผ้าทอสำเร็จรูปกับสินค้าอุปโภคบริโภค โดยความต้องการของสมาชิกเพื่อจัดหาสินค้าที่ตรงความต้องการมากขึ้น กลุ่มมีปัญหาด้านการควบคุมดูแลสมาชิก ต้องสร้างความเข้าใจแก่สมาชิก และสร้างความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ในชุมชนเพื่อลดการพึ่งพาดตลาดนอกชุมชน สำหรับการแลกเปลี่ยนนอกชุมชนยังต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อขยายเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้น

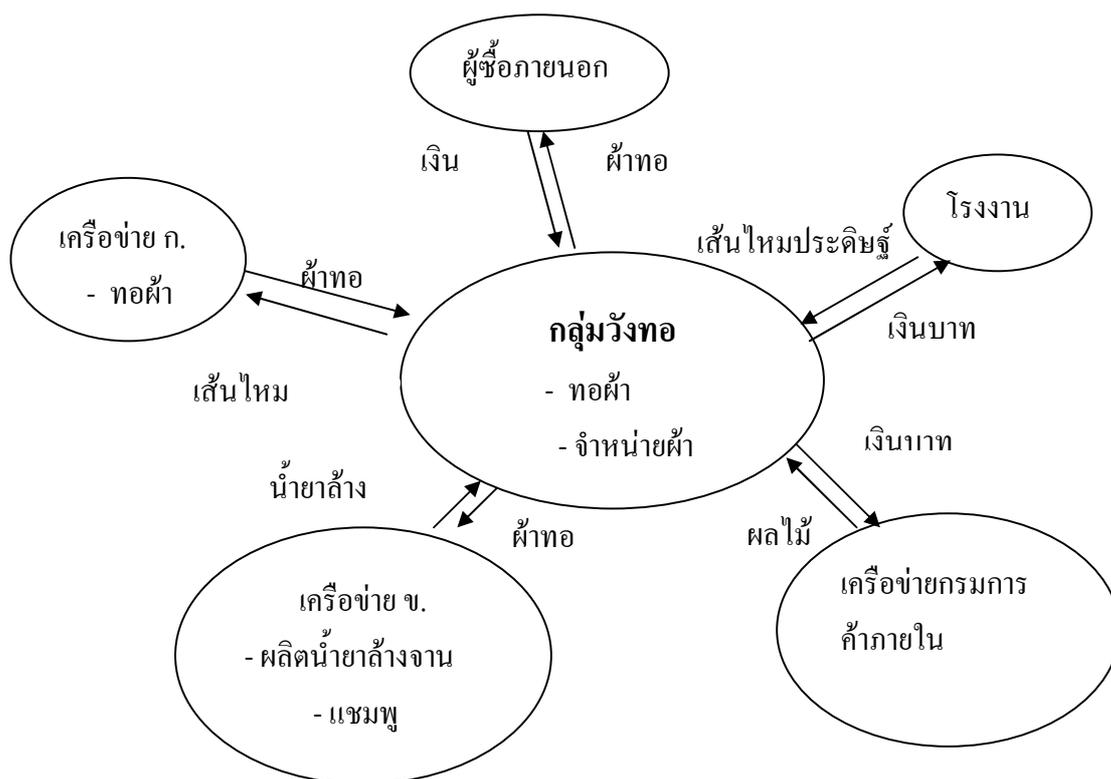
จุดเด่นในการแลกเปลี่ยนของกลุ่ม คือการเชื่อมโยงการผลิตและการบริโภคระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในเครือข่ายโดยมีร้านค้าชุมชนเป็นศูนย์กลางและใช้ระบบหักบัญชี กลุ่มให้สมาชิกนำเส้นไหมประดิษฐ์ไปทำการผลิตก่อนโดยลงบัญชีไว้ที่ร้านค้าชุมชน เมื่อสมาชิกนำผ้าทอมาส่งคืน ก็จะหักบัญชี สมาชิกสามารถรับส่วนเกินเป็นเงินบาท หรือสินค้าอื่น ๆ ในร้านได้ โดยในร้านจะรับสินค้าอุปโภคบริโภคจากเครือข่ายมาวางในร้านให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนด้วย

ภาพที่ 10 การแลกเปลี่ยนภายในกลุ่มทอผ้าวังทอง จ. สุพรรณบุรี

ที่มา : อภิชัย พันธเสน และคณะ, “การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัคราเสนา)

สมาชิกส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระบบนี้ เพราะสะดวกไม่จำเป็นต้องใช้เงินสด เพียง แต่ใช้แรงงานทอผ้าก็สามารถแลกเปลี่ยนค่าอุปโภคที่จำเป็น ไปใช้ได้และในบางกรณีมีเงินเหลือ เพื่อใช้ในกิจการอื่นด้วย

ภาพที่ 11 การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกลุ่มทอผ้าวังทอง จ. สุพรรณบุรี

ที่มา : อภิรัช พันธ์เสน และคณะ, “การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)

กลุ่ม “เพื่อน เลี้ยว กลอ” ตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์สำคัญ คือเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยความ เป็นกัลยาณมิตร แนวคิดเริ่มต้นเกิดจากตัวแทนเครือข่ายชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจาก คณะกรรมการร่วมพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน (คพช.) เช่น ตัวแทนเครือข่ายจังหวัดนครศรีธรรมราช นครราชสีมา พระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร บางเครือข่ายเห็นว่าแนวทางการออกร้าน จำหน่ายสินค้าชุมชน เป็นการแย่งกันออกร้าน แข่งขันในเชิงธุรกิจ ทำให้เกิดความบาดหมางจน สิ้นสุดความเป็นเพื่อน เครือข่ายเหล่านี้ จึงเริ่มคิดถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น

โดยรวบรวมผลผลิตของสมาชิกกลุ่มเครือข่ายในจังหวัดของตนที่มีแล้วนำมาแลกเปลี่ยนกัน เช่น แลก ข้าวจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับอาหารทะเลจากภาคใต้ เป็นต้น

กลุ่มคิดรูปแบบในทางปฏิบัติด้วยวัตถุประสงค์ที่จะเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนผลผลิต ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง เครือข่ายที่เข้าร่วมได้แก่เครือข่ายจังหวัดนครศรีธรรมราช เครือข่ายจังหวัดสงขลา เครือข่ายจังหวัดกระบี่ เครือข่ายองค์กรชุมชนคลองเตยกรุงเทพมหานคร เครือข่ายจังหวัดยโสธร และเครือข่ายจังหวัดศรีสะเกษ

ลักษณะเด่นของการดำเนินการของกลุ่ม “เพื่อน เลี้ยว เกลอส” คือ ความพยายามสร้างความเข้าใจและต่อยอดแนวคิดของการช่วยเหลือกันระหว่างมิตร การพยายามทำความเข้าใจปัญหาและความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วม กล่าวคือชุมชนทางภาคใต้ไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอกับความต้องการ ในขณะที่มีผลผลิตจากทะเลและมะพร้าวมาก แต่ชาวประมงก็มีหนี้สินและมะพร้าวก็ราคาต่ำ ชุมชนในจังหวัดยโสธรและศรีสะเกษ มีสมาชิกเป็นเกษตรกรทำนา ไร่พริก และหอมแต่ไม่มีเงินทุนของตนเองเพื่อทำการผลิต ต้องกู้เงินจากภายนอกก่อนทุกครั้ง และเมื่อผลิตแล้วก็ไม่มีตลาดเป็นของตนเอง ส่วนชุมชนคลองเตยก็ต้องซื้ออาหารบริโภค ในขณะที่ชุมชนมีเพียงแรงงานเป็นทุนพื้นฐานที่สำคัญ

ความเข้าใจในปัญหาพื้นฐานของชุมชนสมาชิก กิจกรรมแลกเปลี่ยนของกลุ่ม “เพื่อน เลี้ยว เกลอส” จึงไม่ได้มีเพียงการแลกเปลี่ยน แต่มีร่วมคิด ร่วมทุน และร่วมรับประโยชน์ โดยมีการระดมทุนจัดตั้งเป็นกองทุนกลาง เพื่อให้กลุ่มสมาชิกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ใช้ในการลงทุนทำการเกษตร มีการจัดทำระเบียบกองทุน มีกติกาการใช้และการจัดสรรผลกำไรที่เกิดขึ้นเป็นสวัสดิการและเงินปันผล มีคณะกรรมการทำงาน มีการสำรวจรายรับ รายจ่ายครัวเรือน จัดทำข้อมูลสินค้าที่สมาชิกต้องการแลกเปลี่ยน มีการจัดตั้งร้านค้าชุมชนเป็นศูนย์รวบรวมและกระจายสินค้าในพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีสมาชิกเป็นจำนวนมากด้วย

สิ่งที่กลุ่มต้องดำเนินการ คือ การจัดระบบการรวบรวม ขนส่ง และกระจายสินค้า การหาหุ้นส่วนที่จะช่วยสนับสนุนในเรื่องระบบขนส่ง การคิดอัตราแลกเปลี่ยนสินค้า และระบบบัญชีในการแลกเปลี่ยน แม้ปัจจุบันยังไม่มีระบบที่เป็นรูปธรรมมากนัก แต่ก็มีเริ่มซื้อข้าวสารระหว่างเครือข่ายจังหวัด สงขลา และกลุ่มโรงสีชุมชน จังหวัดพัทลุง

การแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่ม หากประสบความสำเร็จจะเป็นไปได้สูงในการก่อให้เกิดความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน เพราะสินค้าจะมีความหลากหลายมากกว่าการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน ด้วยระบบแลกเปลี่ยน ราคาที่สมาชิกได้รับไม่ผันผวนตามราคาดตลาดมากนัก สมาชิกมีตลาดที่แน่นอน เป็นการลดความเสี่ยงด้านการตลาด นอกจากนั้นทำให้ระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชนแต่ละแห่งมีความเข้มแข็งมากขึ้น เพื่อการบริการสมาชิก

เงื่อนไขความสำเร็จขึ้นอยู่กับความสามารถในการวางแผนและการจัดการ ความเข้าใจ ความไว้วางใจเชื่อใจระหว่างกัน ความยึดมั่นในหลักการของการช่วยเหลือกัน เนื่องจากการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนมีความเสี่ยงอยู่หลายประการ นับตั้งแต่กระบวนการผลิต การรวบรวมผลผลิต การแปรรูป การขนส่ง การกระจายสินค้า เช่น ผลผลิตทางการเกษตรอาจไม่สม่ำเสมอตามแผนที่วางไว้ ภัยธรรมชาติ อาจทำให้คุณภาพสินค้าแปรปรวน หรือราคาสินค้าเกษตรในท้องตลาดบางช่วงอาจสูงหรือต่ำในขณะที่สมาชิกรับอัตราแลกเปลี่ยนที่เป็นราคาเฉลี่ย หากสมาชิกคิดอิงกับราคาตลาด อาจทำให้เกิดความรู้สึกได้เปรียบเสียเปรียบ และรู้สึกหมดความไว้วางใจ กลุ่มนี้ได้เริ่มต้นด้วยอุดมการณ์ที่ถูกต้องคือ ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน พยายามทำความเข้าใจปัญหาของกันและกัน และร่วมมือกันในลักษณะร่วมทุกข์ ร่วมสุข ตามความหมาย “เพื่อน-เลี้ยว-เกลอ”

กลุ่มผู้ผลิตทรงนก และหัวทรงนก อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา มีลักษณะเป็นชุมชนเมือง อาชีพหลักคือการทำสวนยาง ค้าขายทำทรงนกและหัวทรงนก ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม นิยมเลี้ยงนกเขาและเป็นแหล่งผลิตทรงนกเขาที่มีชื่อเสียงของประเทศไทย ในชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง โดยกลุ่มรับซื้อทรงนกจากสมาชิกนำมาคอกแต่ง รวบรวมและขายต่อให้พ่อค้าคนกลาง เงินทุนในการจัดตั้งกลุ่มมาจากกลุ่มออมทรัพย์ของสมาชิก และได้จัดสรรเงินทุนส่วนหนึ่งมาทำร้านค้าชุมชน ทำให้ทั้งสามกลุ่ม คือ กลุ่มผลิตทรงนกและหัวทรงนก กลุ่มออมทรัพย์ และร้านค้าชุมชน มีความเชื่อมโยงกัน โดยมีเงินทุนในการบริหารจัดการเดียวกัน มีคณะกรรมการชุดเดียวกันและมีสมาชิกกลุ่มเดียวกัน เพราะผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกจะต้องเป็นสมาชิกทั้งสามกลุ่ม

กลุ่มมีการใช้ระบบแลกเปลี่ยนเนื่องจากต้องการแก้ไขปัญหาสภาพคล่อง จึงเสนอให้สมาชิกรับสินค้าในร้านค้าชุมชนบางส่วนแทนการรับเงินสดเพียงอย่างเดียว และกลุ่มมีแนวคิดที่จะส่งเสริมอาชีพในชุมชน โดยการให้สมาชิกนำวัตถุดิบไปผลิตก่อนได้แล้วจึงนำทรงนกมาหักบัญชีในภายหลัง จึงเกิดเป็นการแลกเปลี่ยนแบบหักบัญชีขึ้น และต่อมามีการพัฒนาเป็นการให้สินเชื่อกับสมาชิก เช่น การแลกเปลี่ยนวัสดุก่อสร้างกับหัวทรงนก รถจักรยานยนต์แลกกับทรงนก ซึ่งปริมาณของสิ่งของที่แลกเปลี่ยนเป็นไปตามตกลงระหว่างกลุ่มกับสมาชิก นอกจากนี้จะมีการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มกับสมาชิกแล้ว กลุ่มยังมีการแลกเปลี่ยนกับภายนอกชุมชนอีกด้วย คือการส่งทรงนกให้กับพ่อค้าคนกลาง โดยรับเป็นวัตถุดิบบางส่วนและเป็นเงินสดบางส่วน เพื่อช่วยลดปัญหาการให้เครดิตกับพ่อค้าคนกลาง แต่อัตราแลกเปลี่ยนยังเทียบเท่ากับเงินบาทเป็นลักษณะของการหักบัญชี

ระบบแลกเปลี่ยนของกลุ่มมีจุดเด่นในเรื่องการแก้ไขปัญหาสภาพคล่องทางการเงินทั้งด้านของกลุ่มและสมาชิก เป็นการได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย แต่ยังมีข้อด้อยอยู่ในเรื่องของการจำกัดสมาชิกที่ผลิตทรงนกเท่านั้น ยังไม่มีการส่งเสริมให้เกิดการผลิตที่หลากหลายเพิ่มขึ้นและมี

การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น ระบบยังไม่ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองในชุมชนเพราะสินค้าในร้านค้าชุมชนต้องซื้อมาจากภายนอกอีกทั้งกรรณกยังต้องพึ่งพาตลาดภายนอกเป็นส่วนใหญ่มาก

ตารางที่ 3 ตัวอย่างบัญชีของกลุ่มกรรณก (สมุดซื้อ)

สมุดซื้อ

วัน เดือน ปี	จำนวน ชิ้น	รายจ่าย	จำนวนเงิน (บาท)	
			ซื้อ	สด
24 ก.พ. 46	10	จ่ายค่ากรรณกให้ สมชาย (จ่ายเป็นข้าวสารคิดเป็นเงิน) อธิบาย กลุ่มซื้อกรรณกจาก นายสมชาย (สมาชิก) เป็นจำนวนเงิน 180 บาท รับเป็นข้าวสารแทนเงิน		180

ที่มา : อภิชาติ พันธเสน และคณะ, “การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)

ตารางที่ 4 ตัวอย่างบัญชีของกลุ่มกรรณก (สมุดขาย)

วัน เดือน ปี	จำนวน ชั้น	รายจ่าย	จำนวนเงิน (บาท)	
			เชื่อ	สด
26 ก.พ. 46	10	ส่งกรรณก ให้ร้านคุยฎี รับค่ากรรณกจากร้านคุยฎี เป็นลูกตุ้ม คิดเป็นเงิน อธิบาย ขายกรรณกให้ร้าน คุยฎี (ร้านค้าภายนอกชุมชน) เป็นจำนวนเงิน 2,500 บาท รับเป็นลูกตุ้ม คิดเป็นเงิน 1,200 บาท และยังคงค้างอีก 1,300 บาท	1,300	1,200

ที่มา : อภิชาติ พันธเสน และคณะ, “การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยน
ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม
2547. (อัครสำเนา)

ปัจจัยหรือเงื่อนไขสนับสนุนการเกิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศไทย

ประกอบด้วย

1. ความเข้มแข็งของกลุ่ม ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเกิดจากความต้องการแก้ไขปัญหา
ภายในชุมชน ไม่จำเป็นที่กลุ่มที่มีความเข้มแข็งแล้วมีความต้องการใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน เนื่อง
จาก เห็นว่ากลุ่มไม่ประสบปัญหาในการดำเนินธุรกิจ ไม่ประสบปัญหาความสัมพันธ์ระหว่าง
สมาชิก และไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันด้วยระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ดังนั้นจึงมี
ปัจจัยอื่นที่มีความสำคัญต่อการเกิดระบบมากกว่าความเข้มแข็งของกลุ่ม

2. ความเชื่อมั่นไว้วางใจต่อผู้นำกลุ่ม สมาชิกในชุมชนตัดสินใจเข้าร่วมระบบแลกเปลี่ยน
ชุมชนด้วยความเชื่อมั่นไว้วางใจในผู้นำกลุ่ม ความเชื่อมั่นในผู้นำเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นยิ่ง
กว่าความไว้วางใจกันในหมู่สมาชิก เช่น ประสบการณ์ของประเทศในตะวันตก ความสนใจของ
ผู้นำและความเสียสละเวลาของผู้นำมีความสำคัญอย่างมากในการริเริ่มหรือฟื้นฟูระบบแลกเปลี่ยน
ชุมชน

3. สมาชิกไว้วางใจกันและเห็นพ้องกันถึงความจำเป็นในการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหา และ คาดว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะเป็นทางออกหนึ่ง สมาชิกในชุมชนมีความเห็นร่วมกันที่จะ รวม กลุ่มเพื่อบรรเทาปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน เช่น ความยากจน การว่างงาน ซึ่งมีความจำเป็นต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อีกทั้งมีความเข้าใจว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะเป็นทางออกหนึ่ง

4. ความสามารถในการผลิต ชุมชนที่จะเกิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนได้ ควรเป็นชุมชนที่มีผลผลิตหลากหลาย แต่เงื่อนไขที่สำคัญกว่าการมีผลผลิตหลากหลายในปัจจุบันคือความสามารถในการผลิต ศักยภาพของสมาชิกและศักยภาพของชุมชนที่จะผลิตสินค้าอื่น ๆ ที่แตกต่างจากสินค้าหรือบริการที่ผู้อื่นผลิต ทั้งนี้เนื่องจากสภาพการผลิตเป็นการผลิตเพื่อขายอยู่ภายใต้ขีดจำกัดของตลาดและเงินทุน สมาชิกในชุมชนจึงผลิตสินค้าคล้ายคลึงกัน ไม่สามารถแสดงทักษะของตนออกมาได้อย่างเต็มที่ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนที่มุ่งกิจกรรมการผลิตขนาดเล็ก มีตลาดคือความต้องการของคนในชุมชน ไม่ต้องการลงทุนมาก จะทำให้สมาชิกในชุมชน ค้นหาศักยภาพของตนเองที่จะผลิตสินค้าหรือบริการอื่น ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของสมาชิกภายในชุมชน

5. การค้นหาทางออกของภาระหนี้สิน การแก้ไขปัญหาภาระหนี้สินมีสองแนวทาง คือ การเพิ่มรายได้ หรือ ลดรายจ่าย ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมีผลทางลดรายจ่ายที่เป็นเงินบาทมากกว่าการเพิ่มรายได้ ดังนั้นในกลุ่มที่เน้นพยายามหารายได้ที่เป็นเงินบาทเพื่อการใช้หนี้จะเห็นว่าระบบแลกเปลี่ยนมิใช่ทางออก กลุ่มที่ยอมรับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน คือกลุ่มที่เห็นว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นการช่วยลดรายจ่ายของสมาชิก

6. ขนาดของกลุ่มสมาชิกและระยะทางระหว่างสมาชิก ขนาดของกลุ่มสมาชิกที่ใหญ่เกินไปทำให้ยากในการบริหารจัดการและสมาชิกอาจไม่รู้จักคุ้นเคยอย่างทั่วถึง แต่ขนาดที่เล็กเกินไปทำให้สินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนไม่หลากหลายการแลกเปลี่ยนไม่น่าสนใจ

เงื่อนไขด้านระยะทางไม่ใช่เงื่อนไขจำเป็นของการเกิดกลุ่มแลกเปลี่ยนชุมชน ในกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีความเป็นเครือขาย หรือมีการเชื่อมร้อยกันโดยกิจกรรมใด ๆ แม้ว่าระยะทางอยู่ไกลก็สามารถเกิดตลาดนัดแลกเปลี่ยนได้ เช่น กรณีของศูนย์เรียนรู้พลังชุมชนห้วยบง จังหวัดชัยภูมิ และกรณีของบุญกุศลชุม มีสมาชิกจากต่างหมู่บ้าน กรณีศูนย์เรียนรู้กลุ่มอีโต้้น้อย ใช้วิธีเวียนจัดตลาดแลกเปลี่ยนชุมชนไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือขาย แต่สมาชิกก็ยอมรับว่าระยะทางเป็นอุปสรรคสำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมด้วยเช่นกัน

7. กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน การเก็บหาของธรรมชาติมาแลกเปลี่ยนแสดงให้เห็นว่า แม้ที่ดินจะมีเจ้าของแต่ผลผลิตตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากผืนดินนั้น ยังเป็นทรัพย์สินเปิด (Open Access) ที่ไม่ได้กีดกันการใช้และผลผลิตตามธรรมชาติก็มีใช้ทรัพย์สินร่วม (Common Property)

เนื่องจากชุมชนไม่มีกลไกมาจัดการดูแลควบคุมการใช้หนี้ ระบบกรรมสิทธิ์เช่นนี้เอื้อในการเกิดระบบแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรงระหว่างกันสำหรับกลุ่มที่ยากจน หากเป็นสังคมเมืองที่เคร่งครัดกับระบบสิทธิ์ในทรัพย์สิน เช่น ผักหญ้าในนาข้าว นาย ก. เป็นทรัพย์สินเฉพาะของนาย ก. คนจนที่ไม่มีที่ดิน ไม่มีโอกาสในการแลกเปลี่ยน ยกเว้นการใช้แรงงาน ในทางตรงข้ามหากมีการแลกเปลี่ยนขึ้นบ่อยครั้งในปริมาณที่มากขึ้นและจำนวนสมาชิกแลกเปลี่ยนก็เพิ่มขึ้นจำนวนมาก ระบบกรรมสิทธิ์แบบเปิด อาจนำไปสู่การริบแรงเก็บเกี่ยวทรัพยากรธรรมชาติ จนธรรมชาติสร้างใหม่ไม่ทัน ดังนั้นชุมชนต้องมีระบบการจัดการทรัพย์สินร่วม เพื่อให้คนยากจนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรควบคู่กับการจัดการอนุรักษ์ด้วย

8. ระดับฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มหรือชุมชน กลุ่มที่มีผลประกอบการทางธุรกิจดีมีแนวโน้มไม่เห็นประโยชน์ของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน เนื่องจากประโยชน์การออมเงินบาทคิดเป็นสัดส่วนที่เล็ก กลุ่มที่มีผลประกอบการทางธุรกิจดี และมีแนวโน้มใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน คือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งกับสมาชิก คือ สมาชิกรับวัตถุดิบจากกลุ่ม และกลุ่มรับซื้อสินค้าจากสมาชิก เป็นการรวมตัวที่เอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อสมาชิก และต่อกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ผลิตทรงนกและหัวทรงนก จังหวัดสงขลา และกลุ่มทอผ้าวังทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ปัจจัยที่กำหนดรูปแบบของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

การกำหนดรูปแบบของระบบว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรง ใช้บัตรแลกเปลี่ยนหรือใช้การหักบัญชี เป็นผลของปัจจัยด้านต้นทุนของระบบเป็นหลัก ซึ่งแต่ละชุมชนมีต้นทุนของการสร้างระบบที่แตกต่างกันตามพื้นฐานประสบการณ์ของชุมชนนั้น

1. พื้นฐานทางวัฒนธรรม สังคมชนบทไทยมีพื้นฐานของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันสมาชิกเห็นว่าไม่จำเป็นต้องคิดส่วนต่างของมูลค่าเสมอไป มีความยินดีให้ บางครั้งให้เอาไปก่อนแล้วค่อยนำมาแลกเปลี่ยนภายหลัง แสดงถึงความไว้วางใจและความเอื้ออาทรที่มีต่อเพื่อนสมาชิก ดังนั้นระบบที่ใช้ได้ดีกับลักษณะทางสังคมเช่นนี้ คือระบบแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้าโดยตรง

2. ประสบการณ์ของกลุ่ม กลุ่มที่มีร้านค้าชุมชนสามารถเข้าใจระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนได้เร็วกว่ากลุ่มที่ไม่มีร้านค้าชุมชน หรือธุรกิจชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของการลงบัญชีตัวเลข ระบบบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนสามารถใช้ได้กับกลุ่มที่มีความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่ม เนื่องจากต้องมีการควบคุมดูแลระบบที่ส่วนกลาง

3. ความไว้วางใจและทุนทางสังคม การแลกเปลี่ยนบริการอาจเป็นการแลกเปลี่ยนคนละขณะเวลา เช่นการแลกเปลี่ยนแรงงาน การแลกเปลี่ยนคนละขณะเวลา หมายถึงผู้รับบริการมีพันธะที่จะต้องตอบแทนในโอกาสต่อไป ในสังคมไทยที่ไม่มีการจดบันทึก ลงบัญชีหรือการใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเพื่อแสดงพันธะการชำระหนี้ ต้องมีความเอื้ออาทรหรือความไว้วางใจ

กันสูงการแลกเปลี่ยนจึงจะเกิดขึ้นได้ แต่ในต่างประเทศนาระบบการแลกเปลี่ยนโดยใช้บัตรชุมชน หรือการลงบัญชี (หรือเงินตราของประเทศ) ซึ่งแสดงพันธะสัญญาในการชำระหนี้ เนื่องจากมีระบบคิดของการต่างตอบแทนเป็นหลัก

4. ความต้องการพื้นฐานของชุมชน ชุมชนไม่สามารถผลิตปัจจัยสี่หรือปัจจัยการผลิตได้เพียงพอ เช่น อาหาร เสื้อผ้าไหม รูปแบบการแลกเปลี่ยนที่ต้องการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ระบบที่มีความคล่องตัวคือ การหักบัญชี เงื่อนไขสำคัญคือต้องพึ่งพากัน เอื้อประโยชน์ให้แก่กัน กลุ่มเพื่อน-เลี้ยว-เกลอ พัฒนาระบบหักบัญชีเพื่อการแลกเปลี่ยนอาหารระหว่างภูมิภาคโดยเน้นความเป็น มิตร และการร่วมทุกข์ร่วมสุขเป็นอุดมการณ์นำ

5. บทบาทของนักวิจัยและผู้นำกลุ่ม ระบบที่ซับซ้อนอย่างเช่นระบบบัตรแลกเปลี่ยนชุมชน เกิดขึ้นเพราะบทบาทของนักวิจัยในพื้นที่หรือผู้นำในพื้นที่ ซึ่งมีแนวคิดก้าวหน้า ความเหมาะสมของระบบขึ้นอยู่กับสภาพของปัญหาและความสามารถในการจัดการ การใช้บัตรแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นการยุ่งยากสำหรับชุมชน แต่ระบบบัตรแลกเปลี่ยนมีศักยภาพมากในการแก้ไข ปัญหา เช่น ในปีที่ฝนแล้ง อาหารขาดแคลน ระบบแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรงไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ชาวนาบางคนประสบปัญหาต้องหาซื้อข้าวหรือหาสินค้าอื่นมาแลกข้าวกับชาวนาที่พอจะปลูกข้าวได้ ทั้งสองทางเป็นทางเลือกที่จำกัดสำหรับการมีข้าวให้เพียงพอสำหรับบริโภคตลอดทั้งปี ทางออกอีกทางหนึ่งคือชุมชนจัดทำบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนให้สมาชิกที่ไม่มีข้าว สมาชิกสามารถนำบัตรไปแลกข้าวจากชาวนามีข้าวและมีความยินดีช่วยเหลือ ชาวนามีข้าวจะขายข้าวส่วนหนึ่งในตลาด อีกส่วนหนึ่งแบ่งปันให้เพื่อนสมาชิกโดยยอมรับบัตรชุมชนเป็นส่วนลดหรือใช้วิธีการลงบัญชีทั้งหมด คณะกรรมการอาจกำหนดให้สมาชิกที่รับบัตรแลกเปลี่ยนชุมชน ต้องนำบัตรนั้นมาคืนกรรมการภายในระยะเวลาที่กำหนด ในระหว่างนี้สมาชิกหาทางผลิตสินค้าหรือให้บริการแก่สมาชิกอื่น ๆ ในชุมชน หรือทำสิ่งอื่นให้แก่ชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนบัตรชุมชนกลับคืนมาส่งคืนกลุ่มเมื่อถึงกำหนด โดยวิธีนี้ชาวนาไม่ต้องใช้วิธีขอข้าว หรือกู้เงินสดเพื่อซื้อข้าวทั้งหมด การใช้บัตรแลกเปลี่ยนชุมชน หรือการหักบัญชี ช่วยแก้ไขปัญหาได้ หรือการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนพื้นที่ที่มีผลผลิตข้าวเหลืออาจช่วยเหลือกลุ่มเครือข่ายที่ประสบภัยแล้ง โดยให้ข้าวหรืออาหารโดยการหักบัญชี แต่ทั้งนี้ทุกวิธีการมีต้นทุนในการจัดการทั้งสิ้น

คนยากจนที่ไม่มีปัจจัยการผลิต เช่น อาจมีเฉพาะแรงงาน สามารถได้ประโยชน์จากระบบบัตรแลกเปลี่ยนชุมชน หรือการหักบัญชีมากกว่าระบบแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรง เพราะสามารถรับวัตถุดิบมาแปลงเป็นสินค้าหรือบริการแล้วจึงนำผลผลิตไปแลกคืนในภายหลัง สิ่งสำคัญที่ต้องการคือ ความขยัน ความซื่อสัตย์ ของผู้รับมาก่อน กับความรู้สึเกื้ออาทร ความไว้วางใจของผู้ที่ให้

6. แนวคิดชุมชนปฏิบัติ

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนปฏิบัติ ถือเป็นแนวคิดสำคัญที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงมากที่สุดในการบริหารจัดการสมัยใหม่ เนื่องจากเป็นการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติการณ์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเกี่ยวเนื่องกันกับ “สำนึกร่วมแห่งความเป็นชุมชน” (Sense of Community) หรือความเป็นชุมชนที่เกิดจากการมีประสบการณ์ร่วมกันของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดก็ตาม ดังนั้นการสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้จึงสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยตัวของมันเอง (พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ 2546) ชุมชนปฏิบัติต้องประกอบด้วย โดเมน ชุมชน และแนวทางปฏิบัติ

โดเมน หมายถึงหัวข้อความรู้ที่ชุมชนมีแรงปรารถนา (Passion) ร่วมกัน ทั้งนี้แรงปรารถนาเป็นมากกว่าคำว่า “ความสนใจ” และเป็นองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นว่าทำไมบางชุมชนจึงประสบความสำเร็จ ในขณะที่บางชุมชนล้มเหลว ถ้ามีการตั้งหัวข้อที่สมาชิกมีแรงปรารถนา

อย่างแรงกล้าที่จะพัฒนาความรู้ของตนเองในด้านใดได้อย่างเหมาะสม สมาชิกจะมีแรงขับภายในอย่างมหาศาล ที่จะช่วยผลักดันกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่องในที่สุด

ชุมชน เป็นมโนทัศน์ที่มีการกล่าวถึงกันมากในทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคมมีความหมายมากกว่าความเป็นโครงสร้าง การก่อรูป สถานที่ตั้ง หรือลักษณะอื่นใดก็ตาม

McMillan and Chavis (1986) ได้ให้นิยามของสำนึกร่วมแห่งความเป็นชุมชนไว้ว่า ลักษณะ 4 ประการคือ ความเป็นสมาชิก (Membership) ความมีอิทธิพลต่อกัน (Influence) การร่วมเติมเต็มความต้องการซึ่งกันและกัน (Integration and Fulfillment of Needs) และการแบ่งปันอารมณ์ร่วมที่เกี่ยวข้องกัน (Shared Emotional Connection)

ประการแรก ความเป็นสมาชิก ประกอบด้วยการมีลักษณะที่ร่วมกันบางสิ่งบางอย่าง อาทิเช่น ภาษา การแต่งกาย และพิธีกรรม ซึ่งเป็นตัวชี้วัดว่าใครเป็นสมาชิกร่วมหรือใครที่ไม่ใช่ สมาชิกกลุ่มรู้สึกว่าเป็นความชอบธรรมให้การปกป้องความใกล้ชิดกันทางสังคมระหว่างกลุ่มคนกลุ่มเดียวกัน โดยเฉพาะพิธีกรรม งานเฉลิมฉลองต่าง ๆ ประเพณีในการเปลี่ยนผ่านสถานภาพรูปแบบของการพูดการปราศรัย และการแต่งกาย เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความสัมพันธ์ทางสังคมได้ดี เพราะเป็นตัวชี้วัดถึงจิตวิญญาณของชุมชนซึ่งก่อกำเนิดจากประกายแห่งมิตรภาพระหว่างกัน

(McMillan and Chavis 1986: 315)

ประการที่สอง ความมีอิทธิพลต่อกัน สมาชิกของกลุ่มจำเป็นต้องรู้สึกถึงการเสริมพลังต่อกันและกันจึงจะเป็นกลุ่มที่แน่นแฟ้น และความแน่นแฟ้นของกลุ่มยังขึ้นอยู่กับการที่สมาชิกได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกันด้วย ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าความแน่นแฟ้นขึ้นอยู่กับตัวคนแต่ละคนเท่า ๆ กับกลุ่มที่ได้รับการสถาปนาขึ้น ((McMillan and Chavis 1986: 11)

ประการที่สาม การร่วมเติมเต็มความต้องการซึ่งกันและกัน ความต้องการในที่นี้หมายถึง ความปรารถนาและการให้คุณค่า ทั้งยังหมายถึงการตระหนักรู้ว่าตนเองต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกันกับบุคคลอื่น เป็นความต้องการพึ่งพิงโดยการให้และการกระทำสิ่งใด ๆ เพื่อผู้อื่นในสิ่งซึ่งเราก็คาดหวังจากเขาด้วยเช่นเดียวกัน หรือกล่าวโดยย่อได้ว่าเป็นการแสวงหาลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกันนั่นเอง (Search for Similarities)

ประการที่สี่ การแบ่งปันอารมณ์ร่วมที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ ความใกล้ชิดที่เพิ่มมากขึ้น คุณภาพของปฏิสัมพันธ์ การแก้ปัญหาที่ยากหรือการเผชิญสถานการณ์คลุมเครือร่วมกัน ความซื่อสัตย์ต่อกันและการมีจิตวิญญาณที่ผูกพันเชื่อมร้อยกัน

ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในทางสังคมวิทยาที่มีความคล้ายคลึงกับแนวทางจิตวิทยาสังคมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เนื่องจากชุมชนหมายถึงมิติตามสัมพันธ์ที่มีได้จำกัดขอบเขตเพียงขอบเขตพื้นที่ แต่หมายถึงความสัมพันธ์ที่คนกลุ่มหนึ่งมีต่อกัน โดยลักษณะใดลักษณะหนึ่งด้วย (Rose, N and P.Miller 1992 : 173)

Wenger (1998) เริ่มขยายแนวคิดเรื่องชุมชนปฏิบัติ (Community of Practice) ในแวดวงวิชาการในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ว่าหมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ของคนที่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือมีปฏิบัติการร่วมกัน มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ที่ไม่ได้เน้นการสอนให้จำ แต่จะเป็นการซึมซับผ่านการเลียนแบบและมองเห็น การเรียนรู้จึงไม่ได้เกิดจากความสามารถของปัจเจกชน แต่เป็นกระบวนการที่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมปฏิบัติการกับสังคม (Social Practice)

แนวคิดชุมชนปฏิบัตินี้จึงมีความแตกต่างจากชุมชน ในแง่ที่ “ชุมชนปฏิบัติ” นั้นมีปฏิสัมพันธ์หลายระดับ ขอบเขต ความรู้ และมีความสัมพันธ์อันลึ้นไหล แต่ปฏิสัมพันธ์เหล่านั้นก็ยังคงอยู่ในกลุ่มตลอดเวลา ตรงข้ามกับ “ชุมชน” ในมโนทัศน์ของหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีขอบเขตชัดเจน (Wenger 1998, อ้างถึงใน ธวัช มณีพอง 2546 : 13-14) แนวคิด “ชุมชนปฏิบัติ” อาจจะไม่แทรกอยู่ใน “ชุมชน” แต่จะไม่ซ้อนทับกับกรอบของชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนปฏิบัติ จะดำรงอยู่ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ใน 3 มิติ คือ

1. การมีพันธะสัญญา หมายถึงสมาชิกชุมชนปฏิบัติเข้าไปร่วมในกิจกรรมของชุมชน ซึ่งการเข้าร่วมจะมีการต่อรองความหมายกับผู้อื่น
2. การมีส่วนร่วมในกิจกรรม เป็นผลมาจากกระบวนการต่อรองภายในกลุ่ม ซึ่งจะทำให้สมาชิกรับรู้ว่าจะพูดหรือปฏิบัติตัวอย่างใด เกิดการสร้างระบอบและกฎเกณฑ์ร่วมกัน หรือสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วม ในที่สุดก็จะซึมเข้าไปในสมาชิก
3. การมีทรัพยากรร่วม เป็นแหล่งที่มาของการเกาะเกี่ยวของสมาชิก ความสัมพันธ์หรือทรัพยากรในชุมชนปฏิบัติ เช่น เครื่องมือ งานประจำวัน ศัพท์ หรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้

กิจกรรมในชุมชนปฏิบัติมีความต่อเนื่อง ขณะเดียวกันก็นำมาสู่การต่อรองและความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงความหมายภายในชุมชน ดังนั้นชุมชนปฏิบัติจึงมีพลวัต ความขัดแย้งและมีการแข่งขันกันภายใน

ชุมชนปฏิบัติมีความหมายแตกต่างจากการทำงานเป็นกลุ่ม (Team) ที่มีผู้จัดการ เพราะชุมชนปฏิบัติเน้นความหลากหลาย และผู้เรียนรู้สามารถมีเป้าหมายที่แตกต่างกันได้ เพราะผู้เรียนรู้ อาจมีความสนใจที่แตกต่างกัน ชุมชนปฏิบัติจึงมีขอบเขตที่คลุมเครือและไม่ชัดเจน เพราะสมาชิกของชุมชนอาจเป็นสมาชิกของกลุ่มอื่น ๆ ด้วย (Wenger 1998, อ้างถึงใน ธวัช มณีพ่อง 2546 : 14)

ขั้นตอนการก่อกำเนิดและรูปธรรมที่จะนำไปใช้

ขั้นตอนแรก เริ่มจากตัวผู้นำ เมื่อคำนึงถึงโลกแห่งความเป็นจริงของการเกิดแนวคิดหรือรูปธรรมใด ๆ ก็ตาม ความเป็นชุมชนปฏิบัติน่าจะมาจากการริเริ่มของใครคนใดคนหนึ่ง ซึ่งมีประสบการณ์ชีวิต ประสบการณ์การทำงาน และมีความคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับโดเมน หรือหัวข้อที่เป็นแรงปรารถনার่วมกันของคนในองค์กรนั้น ๆ อาทิ การบริหารจัดการที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนหรือผู้รับบริการ เป็นต้น ซึ่งคุณสมบัติเบื้องต้นที่ผู้นำควรมีคือ

1. การเป็นนายเหนือตนเอง (Personal Mastery) เป็นมนุษย์ที่แท้เป็นคนที่มีความสามารถในหลาย ๆ ด้านหรือเป็นคนเก่งที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ต้องมีการพัฒนาฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอจนมีความเป็นเลิศ

2. สามารถจัดการประชุมแบบสุนทรียสนทนาได้ นั่นคือ ต้องเข้าใจภาพรวมความคิดของคนอื่น ทั้งในเรื่องของกระบวนการทัศนคติ ความเชื่อ ท่าที พฤติกรรม สร้างบรรยากาศให้กลุ่มคนมาร่วมประชุมโต้แย้งกันได้อย่างมีสติ และต้องฟังอย่างลึกซึ้งเพื่อจะได้เข้าใจว่าทำไมคนนั้นคิดอย่างนั้น คนนี้คิดอย่างนี้ เหล่านี้มีสมมติฐานตรงไหน คนคิดต่างกันเพราะอะไร เพื่อจะได้สร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน (วิศิษฐ์ วังวิญญู 2548)

3. การเชื่อมโยงเหตุและปัจจัยอย่างเป็นระบบ (System Thinking) สามารถส่งเสริมคนเก่งให้ขึ้นมาเป็นผู้นำในระดับรอง ๆ ได้ แล้วทำงานเอื้อซึ่งกันและกัน และยึดหลักการการเป็นผู้นำที่รับใช้ผู้อื่น (ผู้นำในเส้นทางโพธิสัตว์)

ขั้นตอนที่สอง การสร้างชุมชนในหมู่คนที่ทำงานใกล้เคียงกัน มีความสนใจในโดเมนหรือหัวข้อที่เป็นแรงปรารถনার่วมกัน โดยทั่วไปความเป็นชุมชนมักเกิดจากความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีอยู่แล้ว เช่น กรณีของบริษัท ซัลมเบอร์เจอร์ เริ่มจากชุมชนปฏิบัติในแผนกวิจัย สมาชิกเกือบทุกคนก็เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเชื่อมโยงผ่านระบบกระจายข่าวสาร (Bulletin Board System) ของบริษัทอยู่แล้ว (พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ 2546 : 50) หรือการก่อตัวอาจเกิดจากคนไม่กี่คนมานั่งพูดคุยกันว่ามีหลักการสำคัญอะไรในชุมชนซึ่งมีความหมายในการดำรงอยู่ในชุมชนร่วมกัน นั่นคือ

ความมีสติกับความละเอียดอ่อนในการเรียนรู้ (Awareness and Sensibility) ความเชื่อมั่นต่อกัน (Believe) ความเชื่อในการจัดการตัวเอง (Self-Organization) เหล่านี้จะทำให้มีท่าทีใจเย็นในการพูดคุยกัน มีสติในการจับความรู้สึคนึกคิดของผู้อื่น ซึ่งต้องอาศัยทักษะในการปฏิสัมพันธ์ (Skill and Capacity) ด้วย

ขั้นตอนที่สาม แนวปฏิบัติ ต้องเชื่อในตัวมนุษย์ทุกคนที่มีความสนใจร่วมกันและมาอยู่รวมในชุมชนเดียวกันนี้ว่า มีศักยภาพที่จะสร้างวงจรการเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง (Deep Learning Cycle) เป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาไปเรื่อย ๆ ผ่านการลองผิดลองถูก หรือการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน ที่สำคัญคือทุกคนควรมีทัศนคติการเคารพคุณค่าความเป็นมนุษย์ เพราะความคิดนี้จะทำให้เราปฏิบัติต่อกันแตกต่างไปจากเดิม

ขั้นตอนที่ดี การฝึกฝนและพัฒนาแนวทางปฏิบัติ การประชุมเป็นยุทธวิธีหนึ่งในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่นและพูดคุยกับตนเองอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งรูปแบบการประชุมอาจเป็นทางการมีวาระชัดเจน หรือเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบบไม่เป็นทางการ

ขั้นตอนที่ทำให้ ให้การเรียนรู้เป็นไปเพื่อมุ่งสู่ความสุข การตามทันความคิด อารมณ์ และการหมั่นสังเกตตนเองอย่างสม่ำเสมอ จะกลายเป็นแรงปรารถนาให้เราทำงานด้วยความสุข การทำงานและการปฏิบัติตัวต่อกันในชุมชนจะไม่แยกขาดและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

7. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

แนวคิดในการพัฒนาชุมชนในรูปแบบใหม่ ๆ จะเปลี่ยนมุมมองมาเป็นการให้ความสำคัญกับประชาชนในการดูแลและพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเอง โดยให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ร่วมกันแก้ปัญหา วางแผน วางระบบจัดการ ภายใต้ชุมชนของตนเองเพื่อที่จะได้แนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมกับท้องถิ่น หรือชุมชนของตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ควรพิจารณา เพราะการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กิจกรรม หรือการพัฒนาชุมชนเกิดผลสำเร็จได้

โดยสรุปความหมายจากนักวิชาการหลายท่านเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1. ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจในการเข้าร่วมด้วยตัวเอง
2. การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมก็เพื่อจะเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการพัฒนาตนเอง
3. กระบวนการพัฒนาควรจะเริ่มจากประชาชน โดยรัฐจะต้องกระจายอำนาจให้แก่กลุ่มชน

นอกจากนี้ยังมีศึกษากรณีมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจได้ อธิบายไว้ว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนเป็นคณะกรรมการ การร่วมเป็นผู้นำ และการร่วมเป็นผู้ริเริ่ม โดยการมีส่วนร่วมในการประชุมมากที่สุด รองลงมาคือ ร่วมออกแรงและร่วมเป็นผู้ชักนำดังที่ได้ ศึกษาและสรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมเป็น 10 ประการ (กรณีศึกษา ชมดี 2524 : 11, อ้างถึงใน มานิตา คอยระงับ 2543 : 14)

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
5. การมีส่วนร่วมสัมภพณ์
6. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม หรือ ผู้ริเริ่มการ
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

การใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมเข้ามาวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านใน ชุมชนแผ่นดินทองคอยระงับดีกว่า เพื่อคัดค้านขั้นตอนและพัฒนาการตลอดจนการใช้เบียดเบียน ซึ่งใน เรื่องของขั้นตอนการมีส่วนร่วมนั้นสามารถแบ่งแยกประเด็นในการพิจารณาได้ดังนี้

อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 101, อ้างถึงใน มานิตา คอยระงับ 2543 : 15) ได้กล่าวถึงการมี ส่วนร่วมของคนในชุมชนว่า มีขั้นตอนคือ

1. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหา
2. การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

ซึ่งสอดคล้องกับเจมส์คีย์ ปีนทอง (2526 : 10, อ้างถึงใน มานิตา คอยระงับ 2543 : 15) ที่ อธิบายถึงขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมิน

การใช้ขั้นตอนการมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์การเกิดขึ้นและการแพร่ของเบียดเบียน จะเป็นการแสดงให้เห็นว่า การแพร่ของนวัตกรรมเบียดเบียนนั้น คนในชุมชนเอง หรือสมาชิกของชุมชนแผ่นดินทองคอรุตตีควา ได้ดำเนินการร่วมกันในขั้นตอนการค้นหาสาเหตุของปัญหา การวางแผนการปฏิบัติ และการติดตามประเมินผลเบียดเบียนอย่างไร

แนวคิดการรวมกลุ่มของประชาชน และประชาสังคม

ความหมายของกลุ่ม

เชน (Schein, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 15) ได้ให้คำจำกัดความของกลุ่มว่า กลุ่มเป็นบุคคลจำนวนหนึ่งที่ติดต่อสื่อสารระหว่างกันในช่วงระยะเวลาหนึ่งและมีจำนวนน้อยพอที่จะทำให้บุคคลแต่ละคนติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นได้ทั้งหมดและเป็นการติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า

เฟลดมาร์ และอาร์โนลด์ (Feldmars and Arnold , อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ : 16) ให้คำนิยามไว้ว่า “กลุ่ม” หมายถึง คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมตัวกัน โดยมีลักษณะสำคัญคือ มีความสัมพันธ์ รับรู้ว่าคุณมีความสนใจและเป้าหมายร่วมกันและมารวมตัวกันเพื่อความสำเร็จของกิจกรรมในการทำงาน

ชอว์ (Shaw, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 16) ได้ให้ความหมายว่า กลุ่ม คือบุคคลสองคนหรือมากกว่า ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในลักษณะที่บุคคลแต่ละคนมีอิทธิพลและได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกัน และจากการที่กลุ่มบุคคลมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนี้เองทำให้กลุ่มมีลักษณะที่แตกต่างจากการรวมตัวกันเฉย ๆ

กระบวนการสำคัญกระบวนการหนึ่งในการร่วมการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication Process) ซึ่งเป็นเรื่องกระบวนการสนทนาโต้ตอบกัน (Dialogical Process) ของสมาชิกในสังคม บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน (Equal Basis) เพื่อค้นหาแนวทางในการเปลี่ยนแปลงสังคม และดำเนินการร่วมกัน โดยเชื่อว่าการสนทนาโต้ตอบกันของสมาชิกในสังคม คือการระดมสมองของสมาชิกในสังคม (Brain Storming) ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมได้หันหน้าเข้าหากัน พุดคุยเจรจากัน เพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลข่าวสารเบื้องต้น หลักการและแนวทางที่หลากหลายสำหรับการตัดสินใจร่วมกันเกี่ยวกับสังคมคนซึ่งจะนำไปสู่การเกิดสำนักเชิงสาธารณะร่วมกัน (Public Conscientization) กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ระหว่างสมาชิกในสังคม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เหมาะสม และเป็นสิ่งที่เห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในสังคม (ปารีชาติ สถาปิตานนท์ 2543 : 19) และการที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนตนเองจะต้องอาศัยการรวมพลังกันของทุกฝ่ายในชุมชน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น

ซึ่งกันและกัน และร่วมกันหาทางออกในการแก้ไขปัญหา นั่นก็คือ การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนนั่นเอง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 17) กล่าวถึงตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกันหรือนวกรรมเงินตราชุมชนว่า ถือเป็นสิ่งที่ชุมชนในท้องถิ่นสร้างขึ้นเองด้วยการตกลงปลงใจร่วมกัน ความศักดิ์สิทธิ์ของตัวกลางจึงตั้งอยู่บนความไว้นับถือเชื่อใจกัน ส่วนความไว้นับถือเชื่อใจกันนั้นเกิดขึ้นได้จากความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันของชุมชนเอง ความสัมพันธ์ในเชิงเกื้อกูลกันหรือความเป็นปึกแผ่น จึงมักเป็นหัวใจของการรวมกลุ่มเพื่อสร้างตัวกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนในท้องถิ่นเหล่านี้เสมอ

การรวมกลุ่มของประชาชนจะหมายถึงการรวมกลุ่มและองค์กรที่ไม่ผิดกฎหมายแต่ชอบธรรม ซึ่งจะมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นการรวมกลุ่มของคนแปลกหน้า หมายถึงคนทั่วไปที่ไม่ใช่ในเครือญาติกัน หรือเพื่อนฝูงสนิทกันเท่านั้น แต่ต้องเป็นกลุ่มที่เปิดรับสมาชิกที่เป็นคนแปลกหน้า หรือ คนอื่นคนไกลเข้ามาด้วยให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

2. สมาชิกมารวมตัวกันอย่างสมัครใจ และสามารถเข้าหรือจากสมาชิกภาพของกลุ่มหรือองค์กรนั้น โดยเสรี

3. การทำงานในองค์กร หรือ กลุ่มนั้นต้องเป็นไปอย่างคนที่ค่อนข้างเท่าเทียมกัน แต่ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีการบังคับบัญชากันเลย ยิ่งถ้าเป็นองค์กร หรือกลุ่มใหญ่ขึ้นเท่าไรก็ย่อมต้องมีความสัมพันธ์แบบสูงกว่าต่ำกว่าของสมาชิกเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่การทำงานจะไม่ถือปฏิบัติกับแบบผู้ใหญ่มากกับผู้น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องไม่เป็นแบบมูลนายกับไพร่ ซึ่งจะไม่ถือว่าระบบอุปถัมภ์ที่มีอยู่มากมายในสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มตามหลักประชาสังคม

นอกจากนี้ มีการสรุปกระบวนการเกิดกลุ่มของนักวิชาการหลายท่านไว้ในแนวเดียวกัน (สุริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์ 2540 : 10, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 18) ดังนี้

1. ขึ้นก่อตัวของกลุ่ม ที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนกระทั่งกลายเป็นการกระตุนใจตักต้อนถึงสิ่งที่เผชิญอยู่

2. ขึ้นดำเนินการเคลื่อนไหว หรือ การรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม หลังจากที่ถูกคุกคามกดดัน จึงต้องมีการวางแผนงาน วางระเบียบและวางแนวทางในการทำงานกลุ่ม

3. ขึ้นการเจริญเติบโตและการขยายกิจกรรมของกลุ่ม ระดมทรัพยากรจากภายในและภายนอกชุมชน ในกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ในการสร้างเครือข่ายกลุ่ม

ดังนั้นแนวคิดเรื่อง ประชาสังคม จึงเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มของประชาชนในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันกระแสการรื้อฟื้นชุมชน (Community Rebuilding) หรือ การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อดูแลรักษาชุมชนของตนเองนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับกระแสการสร้างแนวคิด “ประชาสังคม” และนักคิดคนสำคัญของไทยได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับประชาสังคมไว้ดังนี้

ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 18) ได้ให้ความหมายของประชาสังคมว่า เป็นการสร้างความเป็นชุมชน (Community Building) คือการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในบางเรื่อง ในการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีระบบการจัดการในกลุ่ม

แนวคิด และทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการรวมกลุ่ม

ความพยายามทั้งหลายของชาวบ้านตั้งแต่การรวมตัวครั้งแรก ไม่ได้เกิดเพราะความต้องการของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากแต่เป็นความต้องการของกลุ่มชาวบ้านจำนวนไม่น้อยของชุมชนนั้น ที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของตนเอง ความพยายามนี้มีรากฐานที่สำคัญมาจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีมาเนิ่นนาน ประกอบด้วยความศรัทธาซึ่งกันและกัน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2541) เรียกว่า วัฒนธรรมการรวมตัวของชาวบ้านในการสร้างกิจกรรมใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาของพวกเขาโดยมีรากฐานทางวัฒนธรรมเป็นการสร้างความยืดหยุ่นในการปะทะกับปัญหาใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้น ความยืดหยุ่นนี้มีค่ามากกว่าการใช้เงินสร้าง “ตาข่ายนิรภัยทางสังคม” ของรัฐตามคำแนะนำของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ

การที่บุคคลจะเข้ามารวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยเฉพาะการรวมกลุ่มของประชาชนในการร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง สิ่งหนึ่งที่เราควรพิจารณาได้แก่ ปัจจัยที่ดึงดูดให้บุคคลเหล่านั้นเข้ามารวมตัวกัน ซึ่งในการเข้ากลุ่มของบุคคลมักประกอบไปด้วยเหตุผลส่วนตัวและส่วนรวมมาวิน ซอว์ (Shaw, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 19) ได้เน้นไว้ว่าสาเหตุที่คนเข้ารวมกลุ่มนั้นมีอยู่ด้วยกัน 5 ประการสำคัญคือ

1. ความน่าสนใจอันเกิดจากความสัมพันธ์ส่วนตัว (Interpersonal Attraction) Shaw ได้เน้นถึงกลุ่มคนที่รวมกันว่ามีส่วนสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกัน การติดต่อกันบ่อยๆ จนกระทั่งเกิดผลแห่งการปฏิกริยาร่วมกันในการปฏิบัติแก่กัน เกิดความรักชอบกันเป็นการส่วนตัว อันอาจเกิดจากความเหมือนกันในทัศนคติ รูปร่าง ความสามารถ ฯลฯ การมีลักษณะท่าทาง และบุคลิกที่น่าศรัทธาก็เป็นได้

2. กิจกรรมของกลุ่ม (Group Activities) การที่คนเราเข้าร่วมกลุ่ม กิจกรรมของกลุ่มมี

ความสำคัญไม่น้อย กิจกรรมของสมาชิกกลุ่มหรือผู้ไปร่วมกลุ่มกับกิจกรรมที่กลุ่มจัดนั้นสอดคล้อง
 พ้องกับความสนใจของผู้เข้าร่วม ความสนใจในกิจกรรมในทีนี้มีจำเป็นว่าผู้เข้ากลุ่มจะต้องมีความ
 สามารถ แต่เขามีความสนใจในกิจกรรมนั้น

3. เป้าหมายของกลุ่ม (Group Goal) การมีเป้าหมายของกลุ่มที่น่าสนใจ หรือเป้าหมาย
 เดียวกันในคนอาชีพเดียวกัน มีความในใจเหมือนกัน แม้ต่างอาชีพกันแต่หากมีงานอดิเรกที่มี
 เป้าหมายตรงกันก็คบกันได้และรวมกลุ่มกันได้ ซึ่งเห็นอยู่เสมอ ๆ เพราะฉะนั้นจึงพอสรุปได้ว่า
 เป้าหมายของกลุ่มที่ทำให้คนรวมกัน หรือ เข้ากลุ่มกันก็เพราะเขามีความรับผิดชอบในเป้าหมายของ
 กลุ่มที่วางไว้เหมือนกันนั่นเอง

4. ความเป็นสมาชิกของกลุ่ม (Group Membership) ในการเป็นสมาชิกของกลุ่มใดก็
 ตามสมาชิกย่อมได้รับรางวัลอยู่ด้วยเสมออย่างน้อยก็คือ ความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เป็นที่เพื่อน้อง
 กัน มีการเคารพอย่างไม่เคยคิดมาก่อน ความสบายใจ ชื่อเสียง (Prestige) จะติดตามมา มีการ
 ขอมรับกันในกลุ่ม สิทธิในกลุ่ม ฯลฯ เน้นว่า การตัดสินใจบางประการของสมาชิกเมื่อทำผิดกติกาจะ
 เป็นการส่งเสริมให้คนระวัง และกระตือรือร้นในการอยู่ร่วมกลุ่มได้อย่างดี

5. การเอาความเป็นสมาชิกกลุ่มเป็นเครื่องมือหาประโยชน์ (Instrumental Effects of
 Group Membership) จากการศึกษาเรื่องกลุ่ม ได้ค้นพบว่า สมาชิกบางคนเข้าร่วมกลุ่มเพื่อหวัง
 ประโยชน์บางประการมิใช่เป็นเป้าหมายของการรวมกลุ่ม การเข้าสมาคมที่มีชื่อเสียงเพราะได้มี
 โอกาสสนิทสนมกันผู้ใหญ่อันจะเป็นประโยชน์แก่หน้าที่การงานหรือภารกิจที่ประกอบอยู่ เพราะ
 คนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันก็อยากที่จะให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายเหมือนกันและทุก ๆ คน แต่หาก
 เป้าหมายส่วนตัวของคนในกลุ่มยังไม่บรรลุ การเห็นอกเห็นใจกันก็จะเกิดขึ้น การช่วยเหลือส่วนตัว
 มักจะเกิดขึ้น

แนวความคิดเรื่อง “การพึ่งตนเอง”

การพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญมาก โดยความเข้าใจและการให้คำนิยามของ
 การพึ่งตนเอง นั้น ยังมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป เช่น

การให้ความหมายในเชิงปัจเจก การพึ่งตนเอง หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดย
 ปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา

การให้ความหมายในลักษณะของกลุ่ม การพึ่งตนเองหมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการ
 จัดระบบ ให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (Self Fulfillment)
 ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้ การพึ่งตนเอง
 อย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่า กลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการ
 ดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนเอง

หากศึกษาในประเด็นของวิธีการรวมกันเป็นกลุ่ม ความหมายของ “กลุ่มช่วยเหลือตัวเอง” ในที่นี้คือ องค์กรหรือปัจเจกชนมารวมกัน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อจุดมุ่งหมายในการบรรลุเป้าประสงค์ร่วมบางอย่างที่จะสามารถให้หลักประกันการดำรงชีพแก่ทุกคนได้ และเนื่องจากสภาพข้อเท็จจริงในชนบทที่ว่า นอกจากชาวบ้านจะไม่สามารถแสวงหาปัจจัยการผลิตได้มากขึ้นกว่าเดิม พวกเขายังไม่สามารถจะเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่มีอยู่อีกด้วย ฉะนั้นในแง่ของความหมายของ “วิธีการช่วยเหลือตนเอง” จึงมีความหมายในลักษณะที่แคบเฉพาะลงมา นั่นคือหมายถึง “ความสามารถและความเป็นไปได้ที่จะใช้แหล่งทรัพยากรที่มีอยู่และใช้งบประมาณที่มีอยู่” (กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ 2530)

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2542 : 154, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 21) กล่าวว่า ความหมายและความสำคัญของเงินตราทางเลือก หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development Paradigm) ว่า “เงินตราทางเลือก” (Alternative Currency) หมายถึง เงินตราที่ถูกกำหนดขึ้นเองโดยชุมชน เพื่อช่วยให้การแลกเปลี่ยนหมุนเวียนของสินค้าและบริการเป็นไปอย่างสะดวกมากขึ้นกว่าระบบแลกเปลี่ยนของ (Barter System) และอาจกล่าวได้ว่าบทบาทและความสำคัญของระบบเงินตราชุมชนยังมีฐานะเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่สำคัญในการกระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์ใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้นในขณะนี้

ระบบเงินตราทางเลือกจะไม่สามารถก้าวขึ้นมาเป็นเงินตราของโลกได้ แต่จะทำหน้าที่เป็นทางเลือกที่น่าจะเป็นไปได้สำหรับผู้ที่ยึดเอาใช้เป็นที่หลบภัยทางเศรษฐกิจโลกาภิวัตร์เท่านั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็เป็นระบบเงินตราของชุมชนที่ดำรงอยู่ในท่ามกลางระบบเงินตราหลักของโลก ในแง่นี้ก็เปรียบเสมือนกับ “หนึ่งประเทศ หลายระบบเงินตรา” เฉกเช่นฐานะและที่ทางของเศรษฐกิจพึ่งตนเองในระบบเศรษฐกิจชาติ หรือเศรษฐกิจโลกที่รู้จักกันดีในชื่อของ “หนึ่งครัวเรือน สองวิธีการผลิต” หรือ “หนึ่งประเทศ หลายวิธีการผลิต” (Localization in Globalization) หรือ ในท้ายที่สุดก็คือ จากการพึ่งพาเศรษฐกิจโลกสู่การพึ่งพาซึ่งกันและกันของเศรษฐกิจชุมชน (From Global Dependence to Community Interdependence) (กนกศักดิ์ แก้วเทพ 2542 : 155)

Porter and Clark (1985, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 21) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงทศวรรษปี พ.ศ.2513 นั้น ในบรรดาองค์กรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับงานพัฒนานั้น แม้จะมีความแตกต่างในแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา แต่ก็มีแนวคิดร่วมพื้นฐานอยู่อย่างน้อย 3 แนวคิด คือ หนึ่งการให้ความสำคัญกับสถาบันชุมชน (Community) โดยถือเป็นองค์ประกอบ พื้นฐานและเป็นรากฐานของการพัฒนา สองแนวคิดเรื่องการพึ่งพาตนเอง (Self-Help or Self-Reliance) และ

สามแนวคิดเรื่อง ความสัมพันธ์ฉันท์มิตรที่เท่าเทียมกัน (Partnership) ระหว่างองค์กรชาวบ้านกับองค์กรพัฒนา หรือ ระหว่างองค์กรพัฒนาท้องถิ่นกับองค์กรสนับสนุนทางการเงิน

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530, อ้างถึงใน มานิดา คอยระจับ 2543 :

21) ได้กล่าวถึง กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาว่ามีอยู่ 2 ส่วนใหญ่ คือ

1. ประชาชนที่จัดตั้งกลุ่ม จัดตั้งองค์กรของตัวเองขึ้นมาที่เรียกว่า องค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน (Self-Help Organization) องค์กรลักษณะนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นสถาบันที่ประสานเป้าหมายที่จะปรับปรุงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มประชากรที่เสียเปรียบในสังคม พร้อมกับมีเป้าหมายที่จะดำเนินการให้ประชาชนส่วนนี้ได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการกำหนดวัตถุประสงค์และในกระบวนการตัดสินใจ องค์กรดังกล่าวนี้อาจจะเป็นกลุ่มสหกรณ์ ซึ่งเป็นรูปแบบที่รู้จักกันแพร่หลายที่สุด หรือ อาจอยู่ในรูปแบบอื่น ๆ ตามแต่ความต้องการ ปัญหา และสภาพการณ์ในแต่ละท้องถิ่นซึ่งแตกต่างกันออกไป

2. บรรดากลุ่มหรือองค์กรจากภายนอก ที่เข้าไปให้ความร่วมมือช่วยเหลือ สนับสนุนที่เราเรียกว่า “ องค์กรสนับสนุนการช่วยเหลือตนเอง ” (Self-Help Promotion in Stitution) ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ สถาบันหรือองค์กรที่ทำงานติดต่อกับชาวบ้านโดยตรง เช่น กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ฯลฯ อีกส่วนหนึ่งได้แก่ กลุ่มหรือสถาบันที่ให้การสนับสนุนผ่านองค์กรที่ทำงานกับชาวบ้านโดยตรง เช่น องค์กรเงินทุนระหว่างประเทศ เป็นต้น

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) กล่าวว่า กระบวนการพัฒนาจึงเป็นการแปรสภาพจากการช่วยตนเองไม่ได้ของชาวบ้านหรือช่วยตนเองได้แต่น้อย (ที่เป็นจริงอยู่ในปัจจุบัน) ไปสู่สภาพที่ทำให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น

ผลจากงานวิจัยหลายชิ้น ได้ยืนยันถึงข้อสรุปที่อ้างถึงข้อสรุปที่สอดคล้องต้องกันประการหนึ่ง กลุ่มประชาชนในชนบทนั้นมีศักยภาพในการช่วยเหลือตนเองอยู่ แต่สิ่งที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่ก็คือเหตุใดศักยภาพนี้จึงถูกปิดกั้นมิให้แสดงออกมา เราอาจจะกล่าวได้ว่า สิ่งที่เป็นเงื่อนไขบีบรัด (Constraint) ปิดกั้นมิให้ศักยภาพดังกล่าวออกมา มีทั้งเงื่อนไขภายใน เช่น ความนึกคิดที่คนจนมีต่อตนเอง เป็นต้น และเงื่อนไขภายนอก เช่น ระบบการกีดกันที่คิดดอกเบี้ยในอัตราสูง เป็นต้น และเงื่อนไขทั้งสองนี้ ได้ทำงานประสานกันอยู่ตลอดเวลา

จะเห็นได้ว่า รูปแบบของการเกิดขึ้นของการตระหนักในปัญหาร่วมกัน ตลอดจนขั้นตอนการมีส่วนร่วมและการรวมกลุ่มคนในชุมชนในระบบของการพึ่งตนเองนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะแสดงให้เห็นภาพการเชื่อมโยงและลำดับขั้นของการแพร่กระจายในชุมชน โดยเฉพาะรูปแบบการสื่อสารของชุมชนในขั้นตอนการริเริ่มระบบเงินตราทางเลือก

ทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรม (Adoption of Innovations Theories)

Golsen and Rails (อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 25) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมไว้ 3 ประการ คือ

1. เป็นการยอมรับครั้งแรกหรือเป็นการทดลองใช้นวัตกรรมของคนใดคนหนึ่งหรือของกลุ่ม
2. เป็นการใช้นวัตกรรมนั้นต่อไปเรื่อย ๆ
3. เป็นความคิดเห็นว่าเป็นการยอมรับภายในจิตใจของคนแต่ละคนที่มีต่อนวัตกรรมนั้น เมื่อคนเหล่านี้มีวิถีชีวิตในสังคมเดียวกัน

ดังนั้นการที่จะถือว่าเป็นการยอมรับนวัตกรรมอย่างสมบูรณ์นั้น ต้องรวมแนวความคิดทั้ง 3 ข้อ เข้าด้วยกันแต่ในการวิจัยนี้จะศึกษาถึงแนวความคิดที่ 1 และ 3 เท่านั้น โดยไม่คำนึงว่าจะมีการใช้นวัตกรรมนั้นต่อไปหรือไม่

ทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรมนี้ เกี่ยวกับการสื่อสารและการเผยแพร่ นวัตกรรม โดยถือว่าการเผยแพร่ นวัตกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสาร ต่างกันที่ว่าการสื่อสารเป็นการเผยแพร่ข่าวสารทุกประเภทไม่ว่าเก่าหรือใหม่ แต่ในการเผยแพร่ นวัตกรรมนั้น ข่าวสารที่ผู้รับสารได้รับเป็นสิ่งใหม่เท่านั้น ผู้รับสารจึงต้องเสี่ยงต่อการยอมรับหรือไม่ยอมรับ นวัตกรรม

ในการเผยแพร่ นวัตกรรมทำให้เข้าใจถึงกระบวนการสื่อสารในฐานะที่เป็นกระบวนการหลายขั้นตอน (Multi-Step Flow) ดังนั้นการศึกษาถึงการเผยแพร่ นวัตกรรมจะต้องศึกษาถึงความคล่องตัวของการสื่อสาร โดยพิจารณาถึงบทบาทของช่องทางการสื่อสารที่ต่างกัน สื่อมวลชนจะมีความสำคัญในการที่จะให้คนรับรู้และให้ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมนั้นแก่ผู้รับสาร และสื่อบุคคลจะมีบทบาทสำคัญในการที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสารที่มีผลต่อนวัตกรรม โรเจอร์และชูมาร์คเกอร์ (Rogers and Shoemaker (1971, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 26))

สรุปว่าในการเผยแพร่ นวัตกรรมจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ

1. นวัตกรรม (Innovation) จะต้องเป็นสิ่งใหม่หรือความคิดใหม่ที่ต้องการจะเผยแพร่
2. สื่อหรือช่องทางการสื่อสาร (Communication Channel) นวัตกรรมจะเผยแพร่ไปสู่ผู้รับนวัตกรรม โดยผ่านสื่อ หรือช่องทางการสื่อสาร
3. ระยะเวลา (Over Time) ในการเผยแพร่ นวัตกรรมจะต้องใช้ระยะเวลาในการที่เขาจะตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับ นวัตกรรม
4. ผู้รับนวัตกรรม (Adopter) ได้แก่ สมาชิกในสังคมที่มีนวัตกรรมนั้นเกิดขึ้น

Rogers and Shoemaker (1971) ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า ในการเผยแพร่ นวัตกรรมไปสู่ผู้รับนวัตกรรมจะต้องประกอบด้วย

1. ความคิดใหม่
2. บุคคลที่รู้เรื่องความคิดใหม่นี้
3. บุคคลที่ไม่รู้เรื่องความคิดใหม่นี้มาก่อน
4. ช่องทางการสื่อสารที่บุคคลรู้เรื่องความคิดใหม่จะใช้ติดต่อถึงบุคคลที่ไม่รู้เรื่องความคิดใหม่นี้

Rogers (1995, อ้างถึงใน มานิดา คอระระงับ 2543 : 26) ซึ่งให้เห็นว่านวัตกรรมต่าง ๆ ที่จะได้รับการยอมรับได้ช้าหรือเร็ว มีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการด้วยกัน คือ

1. ความได้ประโยชน์เชิงเทียบ (Relative Advantage) หมายถึงการที่ผู้ยอมรับนวัตกรรม คิดว่า นวัตกรรมดีกว่า มีประโยชน์มากกว่าความคิดเก่า สิ่งเก่า หรือ วิถีปฏิบัติเก่าที่เคยใช้
2. ความเข้ากันได้ หรือ ความสอดคล้องกัน (Compatibility) หมายถึง การที่ผู้รับนวัตกรรมคิดว่านวัตกรรมนั้นเข้ากันได้กับค่านิยม ประสบการณ์ในอดีต ตลอดจนความต้องการของผู้ยอมรับ
3. ความสลับซับซ้อน (Complexity) หมายถึงการที่ผู้ยอมรับนวัตกรรมเห็นว่านวัตกรรมนั้นยากแก่การเข้าใจและยากแก่การนำไปใช้
4. ความสามารถในการนำไปทดลองใช้ (Trialability) หมายถึงการที่ผู้ยอมรับนวัตกรรมสามารถนำนวัตกรรมนั้นไปทดลองใช้ในปริมาณน้อย ๆ ได้
5. ความสามารถสังเกตได้ (Observability) หมายถึง การที่ผลของนวัตกรรมเป็นสิ่งที่สามารถมองเห็นได้โดยสมาชิกภายในระบบสังคม

นวัตกรรมใดที่มีความได้เปรียบเชิงเทียบสูง มีความเข้ากันได้ง่าย มีความสลับซับซ้อนน้อย สามารถนำไปทดลองใช้ได้ง่ายและสามารถสังเกตเห็นผลได้ง่าย จะถูกยอมรับในระยะเวลาที่รวดเร็วกว่านวัตกรรมที่มีลักษณะตรงกันข้าม

แต่ลักษณะของนวัตกรรมเพียงปัจจัยเดียว ไม่ได้เป็นเครื่องประกันความสำเร็จของการเผยแพร่ นวัตกรรม จำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับนวัตกรรมด้วย คือ

1. ประเภทของการตัดสินใจในการยอมรับนวัตกรรม โดยทั่วไปการตัดสินใจของผู้มีอำนาจทำให้เกิดอัตราการยอมรับนวัตกรรมที่เร็วที่สุด ทั้งนี้เพราะบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจน้อยที่สุด การตัดสินใจโดยเอกชนจะทำให้มีการยอมรับนวัตกรรมที่เร็วเป็นอันดับสอง ส่วนการตัดสินใจร่วมกันหรือการตัดสินใจโดยกลุ่ม จะทำให้เกิดอัตราการรับนวัตกรรมที่ช้ากว่าการตัดสินใจ 2 ประเภทที่ผ่านมา ทั้งนี้เพราะการตัดสินใจร่วมกันต้องมีการจูงใจสมาชิกส่วนมากในระบบสังคมให้เห็นด้วยกับนวัตกรรม ส่วนการตัดสินใจที่ขึ้นอยู่กับมติคนอื่น ๆ น่าจะมีอัตรา

การยอมรับนวัตกรรมที่ช้าที่สุด ทั้งนี้เพราะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจตั้งแต่สองประเภทขึ้นไป ซึ่งต้องเกิดขึ้นก่อนหลังตามลำดับ

2. ช่องสารที่ใช้ในการเผยแพร่ข่าวสารอาจมีอิทธิพลต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรมด้วย เช่น ถ้าต้องใช้ช่องสารระหว่างบุคคลเพื่อก่อให้เกิดการตื่นตัวว่ามีนวัตกรรมอุบัติขึ้นแล้ว ดังที่ปรากฏเสมอในกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรที่มีช่องทางสื่อสารมวลชนเข้าถึงก็จะทำให้เกิดอัตราความรู้และอัตราการยอมรับนวัตกรรมต่ำ

3. ตัวแปรอีกประการหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรม คือ ธรรมชาติของระบบสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรทัดฐานของระบบสังคมที่มีบรรทัดฐานทันสมัย มีอัตราการยอมรับนวัตกรรมสูง ทั้งนี้เพราะสมาชิกของระบบสังคมมีทัศนคติที่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงตรงกันข้ามในระบบสังคมที่มีบรรทัดฐานตามแบบประเพณีจะมีอัตราการยอมรับนวัตกรรมต่ำ

4. ระดับความพยายามของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมในการเผยแพร่ข่าวสารเป็นตัวแปรอีกตัวหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการยอมรับนวัตกรรมและระดับความพยายามของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม ไม่มีลักษณะโดยตรง (Direct) และเป็นเส้นตรง (Linear) หมายความว่า การเพิ่มระดับความพยายามของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะไม่ทำให้เกิดผลโดยตรงต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรม และการเพิ่มระดับความพยายามทุก ๆ หนึ่งหน่วยจะไม่ทำให้เกิดการเพิ่มอัตราการยอมรับนวัตกรรมทุก ๆ หนึ่งหน่วยเสมอไป โดยปกติความพยายามในระยะแรกของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม อาจจะไม่มียผลต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรม แต่เมื่อมีการใช้ความพยายามจนถึงระดับหนึ่ง ก็จะทำให้อัตราการยอมรับนวัตกรรมเพิ่มสูงขึ้นเร็วกว่าปกติ

นอกจากปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวแล้ว ยังต้องคำนึงถึงความเห็นของ “ผู้นำความคิดเห็น” และ “กลุ่มอิทธิพล หรือ กลุ่มผลประโยชน์ในระบบสังคม” ด้วย ผลการวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่าทัศนคติที่ดีต่อนวัตกรรมของผู้นำทางความคิดอาจจะเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดอัตราการยอมรับนวัตกรรมที่สูง (เสถียร เขยประทับ 2531 : 63, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 28)

ในการเผยแพร่ข่าวสารโดยเฉพาะที่เป็นนวัตกรรมด้านการเกษตร สามารถกระทำได้ 4 แนวทาง คือ

1. อย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ เพื่อนบ้าน ญาติ
2. พนักงานเดินตลาดและพ่อค้าขายปลีก
3. เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร
4. สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และเอกสารสิ่งพิมพ์ทุกชนิด

เมื่อนวัตกรรมเผยแพร่ผ่านแนวทางทั้งสี่แนว ไปยังสมาชิกสังคมแล้ว ก็มีได้หมายความว่า

สมาชิกของระบบสังคมนั้น จะยอมรับนวัตกรรมนั้นทีเดียว สมาชิกจะยอมรับนวัตกรรมเร็วหรือช้าต่างกันเพราะในแต่ละสังคมมีปัจจัยอื่นๆ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่างกัน

Beal and Bohlen (1960, อ้างถึงใน มานิตา คอยระงับ 2543 : 28) นักสังคมวิทยาชนบท ได้เสนอขั้นตอนในการยอมรับนวัตกรรมไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นการรับรู้ (Awareness Stage) เป็นขั้นที่คนเริ่มรับรู้และเรียนรู้นวัตกรรมนั้น แต่ยังไม่ขาดรายละเอียด
  2. ขั้นสนใจ (Interest Stage) เป็นขั้นที่คนมีความสนใจในนวัตกรรมนั้นและแสวงหารายละเอียดเพิ่มเติม
  3. ขั้นประเมินผล (Evaluation Stage) เป็นขั้นที่คนนำนวัตกรรมมาไตร่ตรองดูว่านวัตกรรมนั้นดีหรือไม่ ควรยอมรับหรือไม่ยอมรับ การประเมินผลนี้จะอยู่ในจิตใจของแต่ละคน
  4. ขั้นทดลองปฏิบัติ (Trial Stage) เป็นขั้นที่คนเอานวัตกรรมนั้นมาทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง
  5. ขั้นยอมรับ (Adoption Stage) เป็นขั้นสุดท้าย เมื่อได้ทดลองปฏิบัติจนเป็นที่พอใจแล้ว ถ้าเขาเห็นว่านวัตกรรมนี้ดี ก็จะยอมรับนวัตกรรมนั้นและนำไปปฏิบัติต่อไป
- ขั้นตอนการยอมรับทั้ง 5 ขั้นตอน จะเป็นไปตามลำดับ จะข้ามขั้นตอนใดตอนหนึ่งไม่ได้

โรเจอร์ (Rogers, อ้างถึงใน มานิตา คอยระงับ 2543 : 29) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม จะประกอบด้วยขั้นตอน 5 ขั้นตอน คือ

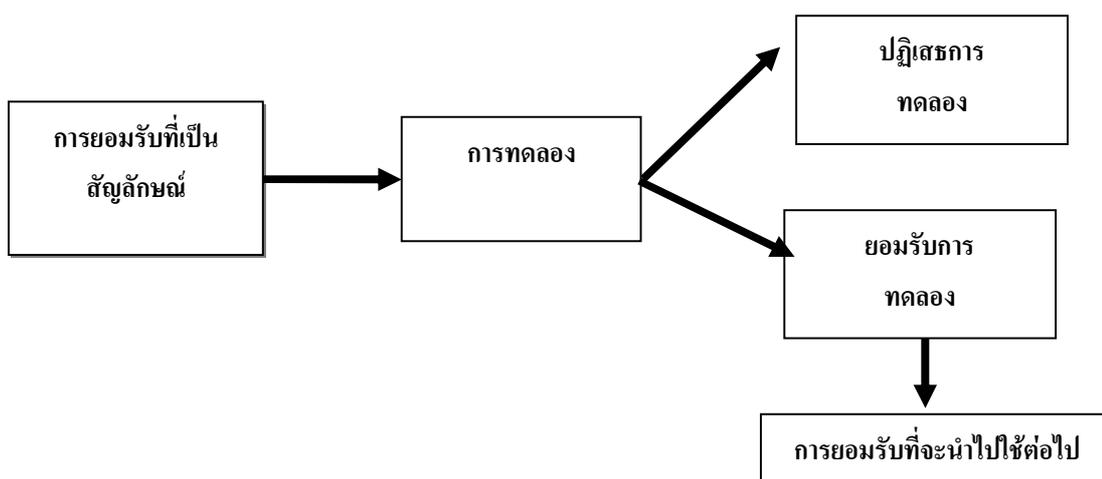
1. ขั้นความรู้ (Knowledge Stage) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือหน่วยการตัดสินใจใด ๆ รับรู้ว่ามีนวัตกรรมอยู่ และทำความเข้าใจในการทำงานของนวัตกรรมนั้น
2. ขั้นการโน้มน้าวใจ (Persuasion Stage) เกิดขึ้นเมื่อบุคคล หรือหน่วยการตัดสินใจใด ๆ สร้างทัศนคติด้านบวกหรือลบต่อนวัตกรรมนั้น ๆ
3. ขั้นตัดสินใจ (Decision Stage) เกิดขึ้นเมื่อบุคคล หรือหน่วยการตัดสินใจใด ๆ มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมซึ่งนำไปสู่การเลือกรับ หรือ ปฏิเสธนวัตกรรม
4. ขั้นลงมือปฏิบัติ (Implementation) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือหน่วยการตัดสินใจใด ๆ นำนวัตกรรมนั้น ๆ ไปใช้
5. ขั้นยืนยัน (Confirmation Stage) เกิดขึ้นเมื่อบุคคล หรือหน่วยการตัดสินใจใด ๆ ยืนยันการตัดสินใจเดิม เพื่อยอมรับหรือปฏิเสธนวัตกรรม หากมีการเปิดรับข้อมูลที่ขัดแย้งกับนวัตกรรม นั้น

สำหรับลำดับก่อนหลังในการยอมรับนวัตกรรมนั้น Lionberger (อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 29) ได้แบ่งผู้ยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 5 พวก คือ

1. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Innovator)
2. พวกยอมทำตามเร็ว (Early Adopters)
3. พวกส่วนใหญ่ที่ยอมรับทำตาม (Early Majority)
4. พวกส่วนใหญ่ที่ยอมรับทำตามช้ากว่า (Late Majority)
5. พวกล่าหลัง (Laggards)

พวกต่าง ๆ เหล่านี้จะมีความแตกต่างกันในการหาแหล่งสารเพื่อช่วยในการตัดสินใจ อย่างเช่น ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และพวกยอมทำตามเร็วจะใช้การศึกษาและเทคนิคอื่น ๆ ในขณะเดียวกันเพื่อนบ้านจะเป็นแหล่งข่าวสารสำคัญของพวกส่วนใหญ่ที่ยอมรับทำตามและพวกส่วนใหญ่ที่ยอมรับทำตามช้ากว่า

Klonglan and Coward (อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 30) กล่าวว่า การยอมรับที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbolic Adoption) เป็นการยอมรับทางจิตใจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยอมรับ ดังนั้นการยอมรับความคิดเห็นในเรื่องนวัตกรรมหลังจากได้ประเมินผลแล้ว แต่ยังไม่ได้ปฏิบัติ การริเริ่มนำความรู้ใหม่ ๆ ไปใช้ การยอมรับการปฏิบัติเช่นนั้นเป็นความคิดที่ดี การยอมรับหลังจากได้ทดลองทำแล้ว ซึ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการยอมรับ สามารถเขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 12 กระบวนการยอมรับ

ที่มา : มานิดา คอยระงับ, “การแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราชุมชน : เบี้ยกุดชุม ในอำเภอกุดชุมจังหวดยโสธร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 30.

ได้มีผู้สรุปความเห็นอย่างกว้างๆ ในเรื่องการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมไว้ดังนี้

1. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนจะมีอายุไม่แตกต่างจากผู้ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
2. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมจะเป็นผู้อ่านออกเขียนได้ มากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
3. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมจะเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคม สูงกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
4. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมจะมีขนาดที่ดินมากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
5. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมเข้าร่วมในกิจกรรมสังคมมากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
6. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมมีประสบการณ์ภายนอกสังคมมากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
7. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมติดต่อกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงมากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
8. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมเปิดรับสื่อมวลชนมากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
9. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมมีการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลมากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง
10. ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมก่อนย่อมจะเสาะหาข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมนั้นมากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมในภายหลัง

ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (Theories of Social Action)

ทฤษฎีการกระทำทางสังคมนี้พยายามจะอธิบายพฤติกรรมของคนในสังคม ซึ่งทฤษฎีเหล่านี้จะบอกถึงปัจจัยบางอย่างที่มีผลต่อพฤติกรรมของคนในการวิจัยนี้จะศึกษาถึงพฤติกรรมผู้รับนวัตกรรม ดังนั้นจึงได้ทฤษฎีการกระทำทางสังคมมาเกี่ยวข้องด้วย

Reeder (อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 31) ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการกระทำทางสังคมไว้ว่า ทฤษฎีนี้สามารถที่จะเข้าใจวินิจฉัย และอธิบายพื้นฐานเบื้องต้นทางด้านจิตวิทยาของตน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจของคนเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ปัจจัยดึงดูด (Pull Factor) ปัจจัยผลักดัน (Push Factor) และปัจจัยสนับสนุน (Able Factor) องค์ประกอบที่เป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

1. ปัจจัยดึงดูด

- 1.1 เป้าหมาย (Goals) การกระทำทุกอย่างจะต้องมีเป้าหมายหรือมีวัตถุประสงค์

อาจจะเป็นความเชื่อ ความรู้สึก แดงการณ์ของราชการ และอาจจะเป็นจากเงื่อนงำที่ตนเองหรือคนอื่นเป็นผู้กำหนดขึ้นให้เป็นไปตามความปรารถนา

1.2 ความเชื่อ (Beliefs) เป็นความคิดหรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเอง โดยปราศจากการอ้างอิงใด ๆ ความเชื่อนี้จะมีอิทธิพลมากต่อการตัดสินใจ เพราะคนส่วนมากจะเลือกกระทำตามความเชื่อพื้นฐานที่เขามีอยู่ดั้งเดิม

1.3 ค่านิยม (Value) เป็นระบบหนึ่งของความเชื่อ การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม นั้น ๆ จะต้องสร้างเงื่อนงำในการดำรงชีวิต การที่จะทำหรือ ไม่ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด มีพื้นฐานมาจากการที่สังคมตัดสินแล้วว่าดีหรือเลว

1.4 ความเคยชินและขนบธรรมเนียมประเพณี (Habits and Customes) เป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นมาจากความรับผิดชอบภายในกลุ่ม ซึ่งคนในสังคมจะยอมรับด้วยความเต็มใจเป็นแบบอย่างที่มีบรรณและมิเหตุผล การกระทำที่แสดงออกมาเช่นนี้ เพราะความเคยชิน และเป็นประเพณีดั้งเดิมที่ยึดถือกันมานาน

2. ปัจจัยผลักดัน

2.1 ความคาดหวัง (Expectation) เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในตัวเรา หรือที่เกิดขึ้นจากบุคคล กลุ่ม และสังคม ที่ได้คิดหรือหวังให้ตัวเราควรจะมี ความเชื่อ มีความรู้สึก หรือแสดงการกระทำออกมาตามที่เขาต้องการ

2.2 ข้อผูกพัน (Commitments) เมื่อมีการรวมกลุ่มกิจกรรมพิเศษขึ้นในสังคม ก็จะมีข้อผูกพันที่สมาชิกในกลุ่มที่จะต้องทำตามสัญญาหรือข้อผูกพันตามที่กลุ่มได้ตั้งขึ้น

2.3 การบังคับ (Force) เป็นความรู้สึกของคนที่จะต้องกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยไม่มีทางเลือก อาจจะถูกบังคับโดยกฎหมาย หรือ กฎหมายก็ได้ การบังคับนี้จะรุนแรงกว่าการสมัครใจทำเอง

3. ปัจจัยสนับสนุน

3.1 โอกาส (Opportunity) เป็นความเชื่อของคน ที่คิดว่าตนเองอยู่ในสถานการณ์ที่สามารถจะเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ตามโอกาสที่ตนมีอยู่ แต่บางคนก็ไม่มีโอกาสจะเลือกกระทำได้ เพราะสถานการณ์ไม่เอื้ออำนวย

3.2 ความสามารถ (Ability) การที่คนยอมรับว่าตนเองมีขีดความรู้ความสามารถเพียงใด ที่จะสามารถกระทำสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จลุล่วงไปได้

3.3 การสนับสนุน (Support) เป็นส่วนหนึ่งของการช่วยเหลือ หรือต่อต้านซึ่งเกิดจากตัวบุคคลหรือกลุ่มให้ความสนับสนุนด้านความคิด หรือเป็นแรงกระตุ้นให้คนกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป เนื่องจากเขารู้สึกว่ามีผู้สนับสนุนให้เขาทำ

องค์ประกอบของการกระทำทางสังคมที่กล่าวแล้วข้างต้น จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคน และ Reeder ได้อธิบายต่อไปว่าการกระทำทางสังคมนี้จะแสดงออกได้ 5 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. ความคิดเห็น (Opinions)
2. อารมณ์ หรือความรู้สึก (Sentiments)
3. การกระทำที่สมมุติขึ้นมา (Hypothetical Actions)
4. การตอบสนองโดยแสดงพฤติกรรมแปลก ๆ (Gross Behavioral Responses)
5. ความชำนาญ หรือเล่ห์เหลี่ยม (Artifacts)

แนวคิดผู้นำตามธรรมชาติในกระบวนการชุมชน

ศ.นพ.ประเวศ วะสี ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถก่อให้เกิดสังคมมีจุดมุ่งหมายร่วมกันและรวมพลังกันปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย (มานิตา คอยระงับ 2543 : 33)

ผู้นำตามธรรมชาติในกระบวนการชุมชนที่สมาชิกร่วมคิดร่วมทำจะเกิดผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นเสมอ เรียกว่าเกิดขึ้น 100 เปอร์เซ็นต์ ผู้นำตามธรรมชาติจะมีลักษณะดังนี้คือ

1. ฉลาด ผู้นำตามธรรมชาติจะเป็นคนที่ฉลาดเสมอ แต่ผู้นำ (ผู้ดำรงตำแหน่ง) ที่ได้มาจากการแต่งตั้งหรือ โดยการเลือกตั้งไม่ว่าจะเป็นคนฉลาด เพราะการแต่งตั้งและการเลือกตั้งมีเหตุปัจจัยที่ทำให้ไม่ได้ของแท้ แต่ในกระบวนการร่วมคิดร่วมทำ ของแท้จะปรากฏตัวให้สมาชิกได้รับรู้เสมอ

2. เป็นคนเห็นแก่ส่วนรวม คนเห็นแก่ส่วนรวมทำให้ส่วนรวมมีกำลัง คนเห็นแก่ตัวทำให้ส่วนรวมอ่อนกำลัง ในกระบวนการทำงานร่วมกัน ความเห็นแก่ตัวหรือความเห็นแก่ส่วนรวมจะปรากฏให้ผู้คนรับรู้ แต่ในการแต่งตั้งและการเลือกตั้งคุณสมบัติเหล่านี้อาจยังไม่เป็นที่ปรากฏ

3. เป็นคนติดต่อสื่อสารกับผู้คนรู้เรื่อง คนฉลาดและเห็นแก่ส่วนรวม แต่เป็นคนไม่ติดต่อสื่อสารหรือติดต่อสื่อสารไม่รู้เรื่องก็เป็นผู้นำไม่ได้

4. เป็นที่ยอมรับของสมาชิกโดยอัตโนมัติ ผู้นำตามธรรมชาติจะเป็นที่ยอมรับของสมาชิกโดยอัตโนมัติ ทำให้การทำงานในองค์กรราบรื่น มีความสุข และมีประสิทธิภาพ ซึ่งต่างจากการได้ผู้นำโดยวิธีอื่น ซึ่งมักเป็นเรื่องขัดแย้งแตกแยกเรื้อรังและทอนกำลังขององค์กร

ผู้นำตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นในกระบวนการชุมชนจะมีหลายคน และมีทั้งหญิงและชายตามธรรมชาติของความเหมาะสม การมีผู้นำหลายคนช่วยประกันความยั่งยืนและต่อเนื่อง ต่างจากผู้นำเดี่ยวที่แม้ดีก็มีความเป็นอนิจจังไม่ยั่งยืน

คนที่มีความสามารถจะเป็นผู้นำ หากไม่ได้ผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน ก็ไม่ทราบว่าคุณเองมีความเป็นผู้นำและคนอื่นก็ไม่ทราบ ฉะนั้นถ้าคนยังไม่เคยทำงานร่วมกันมาก่อน อยู่ดี ๆ ก็

ให้เลือกตั้งก็จะเลือกไม่ถูก แต่กระบวนการทำงานร่วมกันจะทำให้ความเป็นผู้นำโผล่ออกมา (Emerge) นี่เป็นเช่นเดียวกับคำกล่าวที่ว่า “สถานการณ์สร้างผู้นำ” กุญแจของเรื่องนี้คือ กระบวนการทำงานร่วมกันอันจักก่อให้เกิดผู้นำตามธรรมเนียมปรากฏตัวขึ้น

ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการยอมรับ อาทิ ผู้เผยแพร่ข่าวกรรม ผู้นำทางความคิด ลักษณะของนวัตกรรม ห้วงเวลาที่เหมาะสมในการแพร่ข่าวกรรม ตลอดจนลักษณะการแพร่ของนวัตกรรมนั้น เรื่องของกรอบแนวคิดเรื่องการยอมรับนวัตกรรม หรือแนวคิดที่ว่าด้วยการแพร่ระบาดของความคิด หรือพฤติกรรมบางอย่างหรือ Tipping Point เพื่อดูลักษณะการแพร่ระบาดของ ตลอดจนแนวคิดทางสังคมและผู้นำตามธรรมชาตินับได้ว่ามีความสำคัญในการวิเคราะห์กระบวนการการรับนวัตกรรม บุญคุณชุมในครั้งนี้ตามปัญหาทำการวิจัยที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารกับสาธารณะและการจัดการในชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในอนาคต จำเป็นที่จะต้องกระทำในรูปของการร่วมคิด ร่วมทำของฝ่ายต่างๆ อาทิ การเปิดเวทีสาธารณะ โดยเฉพาะในการเปิดโอกาสให้สาธารณชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนของการ “ค้นพบปัญหา” จนถึง “การแสวงหาทางออก” เพื่อให้ประชาชนได้ร่วมพิจารณาปัญหา ร่วมศึกษา ข้อมูลเพื่อใช้เทคนิคแก้ปัญหา ร่วมวางแผนการทำโครงการ และร่วมตัดสินใจกับภาครัฐในการดำเนินโครงการ ตลอดจนร่วมติดตามผลกระทบจากโครงการที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 34)

ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาในเรื่องของการสื่อสาร และการจัดการสื่อสารต่อสาธารณะของชุมชนบท ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในการร่วมกันพัฒนาตนเอง ประเด็นที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับการจัดการของชุมชนคือ การติดต่อสื่อสาร การเผยแพร่ข่าวสาร การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน วิธีการของประชาคมในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะกรณีการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิอย่างชอบธรรมในการใช้ระบบเงินตราชุมชน

เงื่อนไขที่จะทำให้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคม ได้แก่แนวคิดด้านประชาธิปไตยการสื่อสาร(Democratic Communication) กล่าวถึงกระบวนการสนทนาโต้ตอบกันระหว่างสมาชิกในสังคมจำเป็นต้องดำเนินไป โดยคำนึงถึงการเท่าเทียมกันของบุคคล สิทธิและเสียงของบุคคลในการแสดงความคิดเห็น (Right to Communication) โอกาสในการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง (Accessibility to Information) การมีจิตสำนึกในเชิงประโยชน์ของสาธารณะเหนือประโยชน์ส่วนตัว การตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและการปฏิบัติตามทางที่ได้รับการเห็นชอบจากสมาชิกส่วนใหญ่ เชื่อว่าปรัชญาการสื่อสารในเชิงประชาธิปไตย

จะนำไปสู่การเพิ่มพลัง (Empowerment) ให้กับสมาชิกในสังคม การกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม หรือ โครงการต่าง ๆ ที่ได้ร่วมกำหนดตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการดูแลและตรวจสอบโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล 2542 : 4)

Peck (1987) เสนอว่าการที่จะเกิดการรวมตัวของคนในชุมชนได้เมื่อเกิดภาวะวิกฤตในชุมชน หรือคนในชุมชนเห็นปัญหาร่วมกันในชุมชนแล้วจึงรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมแก้ไขปัญหา และเมื่อปัญหาต่าง ๆ หดหายไป การรวมตัวของคนในชุมชนจะลดลงไปด้วยเช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามเราสามารถที่จะสร้างสรรค์การรวมตัวของคนในชุมชนขึ้นมาได้ โดยจะเรียกการรวมตัวในลักษณะนี้ว่า “Communication by Design” โดยได้เสนอพื้นฐานต่าง ๆ ในการรวมตัวของประชาชนในลักษณะนี้ไว้ 6 ประการ คือ

1. มีกระบวนการในการรวมตัว ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้จะใช้การสื่อสารเป็นกลไกหลักในกระบวนการต่างๆ
2. มีการสื่อสารระหว่างบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามารวมตัวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการรวมตัว และควรมีการสื่อสารที่ดีเป็นพื้นฐานในการรวมตัวกัน
3. ควรมีกระบวนการทำงานที่ชัดเจน เพื่อให้คนที่เข้าร่วมได้มีการเรียนรู้ เพื่อที่จะนำไปสู่การสนใจเข้าร่วมในที่สุด
4. การรวมตัวกันเป็นชุมชน สามารถที่จะถ่ายทอดให้คนในชุมชนได้รู้ได้ในวิธีการต่าง ๆ
5. การสื่อสารในการสร้างชุมชน ควรมีการเรียนรู้จากความเคยชิน
6. คนในชุมชนส่วนใหญ่จะรับรู้ว่าการทำตามกระบวนการเข้าร่วมเป็นอย่างไร ถ้าพวกเขาว่าการเข้าร่วมเป็นไปเพื่ออะไร จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารและเครือข่ายการสื่อสาร

ในการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการชุมชน ซึ่งเป็นการรวมตัวของประชาชนในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งจะต้องมีการประสานงานและสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างประชาชนทั่วไปในชุมชน สมาชิกประชาคม และหน่วยงานภายนอก ดังนั้นจึงนำแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและเครือข่ายการสื่อสารเข้ามาพิจารณาเกี่ยวกับการสื่อสารในการจัดการชุมชนด้วย

เราสามารถจำแนกรูปแบบของการสื่อสารออกได้ตามทิศทางการสื่อสาร ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ทิศทาง ได้แก่

1. การสื่อสารทางเดียว (One – Way Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดข่าวสารหรือคำสั่งไปยังผู้รับสาร มีลักษณะเป็นเส้นตรง ไม่มีการย้อนกลับหรือดู

ปฏิกิริยาของผู้รับสาร โดยทั่วไปจะเป็นในรูปของนโยบาย คำสั่งและอาจจะผ่านสื่อมวลชนในการเสนอข่าวสาร หรือ รายงานข่าวสารต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์

2. การสื่อสารแบบสองทาง (Two – Way Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถส่งข่าวสารและแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างกันและกัน ผู้ส่งสารจะให้ความสนใจกับปฏิกิริยาโต้ตอบกลับของผู้รับสาร (Feedback) ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เป็นการเปิดโอกาสให้อีกฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นและความเข้าใจในเรื่องราวต่างๆ นับว่าเป็นการลดช่องว่างทางการสื่อสารที่ดี ป้องกันการตีความหมายผิด และสามารถสร้างขวัญและการมีส่วนร่วมในการดำเนินการได้ และสร้างความรู้สึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของผลงานร่วมกัน ซึ่งการสื่อสารในลักษณะนี้ จะออกมาในลักษณะของการประชุมหรือการปรึกษาหารือ ซึ่งบุคคลมีการทำการสื่อสารในลักษณะนี้ควรเป็นบุคคลที่กระตือรือร้น (Active) ในการแสวงหาและรับฟัง รวมทั้งกระจายข่าวสารไปยังฝ่ายตรงข้ามไม่ควรนิ่งเฉย (Passive) รอให้ข่าวสารมาถึงตัวเองตลอดเวลา

นอกจากนี้ยังมีการจำแนกการสื่อสารได้ตามช่องทางเดินสาร ได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การสื่อสารแบบบนลงล่าง (Downward Communication) เป็นข้อมูลที่ส่งจากบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งสูงกว่าลงมายังผู้ปฏิบัติงาน รูปแบบของการสื่อสารอาจจะเป็นคำสั่งด้วยวาจา เป็นลายลักษณ์อักษรหรือภาพ อาจเป็นข่าวสารเกี่ยวกับวิธีการทำงาน นโยบาย เป้าหมายในการดำเนินงาน ผลการปฏิบัติงาน เสนาะ ดิเยว (2542 : 441) กล่าวว่า การสื่อสารในแบบนี้เป็นแนวคิดแบบดั้งเดิมที่ผู้บริหารย่อมมีสิทธิที่จะสั่งการไปยังผู้ใต้บังคับบัญชาได้ และการสื่อสารในลักษณะจะทำให้ตัวสารมีน้ำหนัก มีความน่าเชื่อถือ เนื่องจากเป็นสารที่ส่งมาจากผู้ที่ได้รับการยอมรับ ทำให้เป็นข่าวสารที่น่าสนใจ

2. การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Upward Communication) เป็นข้อมูลที่ส่งจากบุคคลที่อยู่ในระดับต่ำกว่าไปยังบุคคลที่มีตำแหน่งหรือระดับสูงกว่า ซึ่งการสื่อสารในรูปแบบนี้จะทำให้ฝ่ายบริหาร หรือ ผู้ที่มีตำแหน่งสูงกว่ารับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ในระดับการปฏิบัติ และสามารถนำข้อมูลในส่วนนี้ไปใช้ประโยชน์ได้

3. การสื่อสารในแนวนอน (Horizontal Communication) เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลในระดับเดียวกัน จะเป็นสิ่งแวดล้อมให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพราะพื้นฐานของการสื่อสารนี้ขึ้นอยู่กับบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ที่เกิดขึ้นโดยสมัครใจของแต่ละคนโดยไม่ต้องมีสิ่งจูงใจ

เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอน เป็นกิจกรรมทางการสื่อสารที่เสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลให้ดีขึ้น แต่ก็มีผลกระทบต่อสื่อสารในรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่ควรระวังมี 3 ประการ คือ

1. การขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอนมีลักษณะค่อนข้างเป็นการสื่อสารไม่เป็นทางการ คือ มักจะเป็นเรื่องส่วนตัวไม่ว่าจะเป็นการประสานงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือ การสร้างความเข้าใจร่วมกัน ความไว้วางใจจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้การสื่อสารดังกล่าวบรรลุวัตถุประสงค์

2. ผลกระทบต่อการสื่อสารในแนวตั้ง เมื่อบุคคลในระดับเดียวกันติดต่อกันเอง แม้จะทำให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงอย่างรวดเร็ว แต่บางครั้งการประสานงานกันอาจเกิดความผิดพลาดได้ ทำงานอาจไม่เป็นแบบอย่างเดียวกัน

3. ก่อให้เกิดการแข่งขันซึ่งกันและกัน ระหว่างเพื่อร่วมงาน ซึ่งผลการแข่งขันจะกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้

ทั้งนี้ Windahl (1992 : 46, อ้างถึงใน เวทีนิ สตะเวทิน 2543 : 44) ได้ระบุถึงรูปแบบการสื่อสาร โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ว่ามีส่วนที่จะทำให้การสื่อสารนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยได้ศึกษาถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารใน 4 ลักษณะ คือ

1. ผู้รับสารและผู้ส่งสารตื่นตัว จะทำให้เกิดสภาพการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

2. ผู้ส่งสารตื่นตัว ผู้รับสารเป็นฝ่ายรับฝ่ายเดียว รูปแบบการสื่อสารจะเป็นลักษณะที่ผู้ส่งสารส่งสารอย่างเดียวแต่ผู้รับสารไม่มีปฏิกิริยาตอบโต้ใด ๆ

3. ผู้ส่งสารเป็นฝ่ายรับฝ่ายเดียว แต่ผู้รับสารตื่นตัว คือ ผู้ส่งสารมีข้อมูลข่าวสารและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

4. ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารตั้งรับทั้งคู่ จะไม่เกิดผลอะไรขึ้น เพราะข้อมูลข่าวสารทุกอย่างจะถูกเก็บไว้

ดังนั้นประชาชนที่จะเข้ามาดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพควรที่จะสร้างความตื่นตัวทั้งผู้รับและผู้ส่งเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชน

การศึกษาการแพร่ข่าวสาร “เบย์ซัน” ของสมาชิกในชุมชนแผ่นดินทองคอรุดตี๊กว่าครั้งนี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสื่อสารที่ประชาชนมีส่วนร่วม ซึ่งเน้นการสื่อสารแบบสองทางอย่างต่อเนื่อง (Two-Way Interactive Communication) ในแนวระนาบ (Horizontal Communication) ในหมู่สมาชิกของสังคมโดยอาจใช้วิธีการสื่อสารหลากหลายกันไป เช่น การสื่อสารแบบตัวต่อตัว การสื่อสารของกลุ่มบุคคล ตลอดจนการใช้สื่อมวลชน หรือ สื่อสมัยใหม่รูปแบบต่าง ๆ

ดังนั้นในการดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกจึงต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารและความคิดระหว่างกันตลอดเวลา และการแลกเปลี่ยนข่าวสารกันนี้เองย่อมก่อให้เกิดความร่วมมืออันดีระหว่างกันและนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน และยังช่วยในการชี้ค สมาชิกในกลุ่มให้รวมตัวกันได้อย่างมั่นคง และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดระหว่างกันของสมาชิกในกลุ่มนี้เอง เราจะเรียกว่าเครือข่ายการสื่อสาร (Communication Network) (Monge, อ้างถึงใน Fisher และ Ellis 1990 : 69) กล่าวว่เครือข่ายการสื่อสารของกลุ่มจะประกอบด้วยรูปแบบการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งมีการปฏิบัติสัมพันธ์กับบุคคลอื่นภายในกลุ่ม และนอกกลุ่มด้วย และเครือข่ายการสื่อสารมีทั้งเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการและเครือข่ายแบบเป็นทางการ ผู้เชี่ยวชาญเรื่อง พฤติกรรมองค์กร กล่าวว่เครือข่ายที่เป็นทางการที่สมาชิกได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานมีการวาง แผนจะเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มาก (ฉิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ 2534 : 47)

เครือข่ายการสื่อสาร สามารถจำแนกออกได้เป็น 5 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. เครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network) เป็นเครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกแต่ละคนจะติดต่อไปยังสมาชิกคนอื่นที่อยู่ถัดไปเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องการประสานงาน และการติดต่อระหว่างสมาชิกในกลุ่ม บางครั้งจึงเป็นความลำบากที่กลุ่มจะทำงานได้สำเร็จ และการขาดความเป็นอิสระในการติดต่อสื่อสาร เพราะสมาชิกจะติดต่อกับบุคคลอื่นได้เพียง 1 หรือ 2 คนเท่านั้น จึงทำให้ความพอใจของสมาชิก

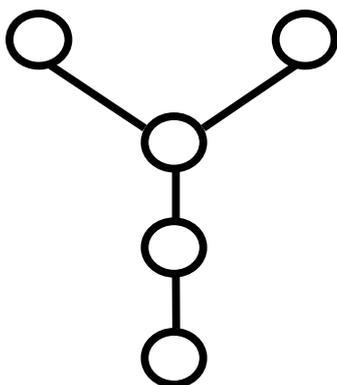

ภาพที่ 13 การสื่อสารแบบลูกโซ่

ที่มา : มานิดา คอยระจับ, “การแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราชุมชน : เบี้ยกุดชุม ในอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 44.

2. เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย (Y Network) เป็นเครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกที่อยู่ตรงกลางเพียง 2 คน ซึ่งจะทำหน้าที่ประสานงานและส่งข้อมูลที่ได้รับจากสมาชิกส่งต่อไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ ที่รอบนอก การสื่อสารแบบนี้มีความเหมาะสมมากกว่าแบบลูกโซ่ในแง่ที่ ทำให้งานสำเร็จ เพราะข้อมูลสามารถผ่านทิศทางต่าง ๆ ได้มากกว่า แต่สมาชิกที่อยู่ตรงกลาง 2 คนเท่านั้น ที่จะพอใจต่อรูปแบบการสื่อสารนี้ แต่ส่วนผู้ที่อยู่รอบนอกจะมีความพอใจต่ำ เครือข่ายการ

สื่อสารแบบนี้มักจะเกิดขึ้นในกลุ่มที่มีสมาชิกเพียง 1 หรือ 2 คนที่เต็มใจที่จะรับผิดชอบต่อผลงาน ในขณะที่ส่วนที่เหลือของกลุ่มจะไม่ยอมรับผิดชอบ

ภาพที่ 14 การสื่อสารแบบตัววาย

ที่มา : มานิดา คอยระงับ, “การแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราชุมชน : เบี้ยกุดชุม ในอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศและการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 45.

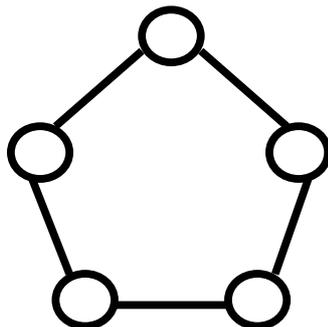
3. เครือข่ายการสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Wheel Network) เป็นเครือข่ายที่มีสมาชิกคนหนึ่งที่เป็นผู้รับข่าวสารจากสมาชิกคนใดคนหนึ่งแล้ว ส่งข่าวสารนั้นไปยังสมาชิกคนอื่นๆ บุคคลที่อยู่ตรงกลางของกลุ่มจะเป็นผู้ที่มีอำนาจอย่างแท้จริง และเป็นผู้นำของกลุ่ม เพราะเป็นผู้เดียวที่รับผิดชอบผลสำเร็จของงาน

ภาพที่ 15 การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง

ที่มา : มานิดา คอยระงับ, “การแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราชุมชน : เบี้ยกุดชุม ในอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศและการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 45.

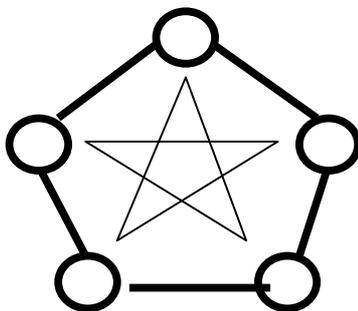
4. เครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม (Circle Network) เป็นเครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกในกลุ่มทุกคนสามารถติดต่อสื่อสารกับสมาชิกที่อยู่ถัดจากตนทั้ง 2 ข้าง สถานะของทุกคนมีความเท่าเทียมกันและทุกคนมีความพอใจ ปัญหาเรื่องความรับผิดชอบจะเกิดขึ้น เพราะจะหาคนรับผิดชอบไม่ได้ เพราะแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกัน จะหาใครมาเป็นศูนย์กลางของกลุ่มไม่ได้

ภาพที่ 16 การสื่อสารแบบวงกลม

ที่มา : มานิดา คอยระงับ, “การแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราชุมชน : เบี้ยกุดชุม ในอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 45.

5. เครือข่ายการสื่อสารที่ติดต่อกันได้หมดทุกคน (All – Channel Network) เป็นเครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกคนอื่นได้โดยตรง ไม่ต้องผ่านสมาชิกคนอื่น ๆ ทั้งในการรับข่าว การส่งข่าว เครือข่ายการสื่อสารแบบนี้มีทั้งผลดีและผลเสียเท่ากัน ทั้งในแง่ความพอใจและความสำเร็จของงาน

ภาพที่ 17 การสื่อสารที่ติดต่อกันได้ทั้งหมด

ที่มา : มานิดา คอยระงับ, “การแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราชุมชน : เบี้ยกุดชุม ในอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 46.

จากรูปแบบของเครือข่ายการสื่อสารที่สำคัญทั้ง 5 นั้นอาจสรุปได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่
คือ

1. รูปแบบของเครือข่ายการสื่อสารแบบรวมอำนาจ (Centralized Network) ซึ่งได้แก่
เครือข่ายแบบลูกโซ่, แบบตัว Y และแบบมีศูนย์กลาง

2. รูปแบบของเครือข่ายการสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Network)
คือ แบบวงกลม และ แบบติดต่อกันได้หมดทุกคน

เสนาะ ตีเขาว์ (2542 : 193, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 46) ได้ให้ความเห็นว่า
อิทธิพลของเครือข่ายการสื่อสารจะมีอิทธิพลต่อลักษณะความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เพราะลักษณะ
ความสัมพันธ์ของสมาชิกจะขึ้นกับว่าในกลุ่มมีเครือข่ายการสื่อสารอย่างไร ซึ่งผลกระทบดังกล่าว
เราสามารถพิจารณาได้จาก

1. การเกิดขึ้นของความเป็นผู้นำกลุ่ม (Group Leaderships) เครือข่ายการสื่อสารจะมี
ผลโดยตรงกับการเกิดผู้นำ เพราะบุคคลที่มีระดับศูนย์กลางรวมในกลุ่ม (Relative Centrality) สูง ชีด
ความสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อกลุ่มก็จะสูงและบุคคลนั้นก็จะเป็นผู้นำของกลุ่มไปในที่สุด ซึ่งทำให้
บุคคลดังกล่าวมีอำนาจควบคุม หรือ สั่งการ ในกลุ่ม และสามารถยืดขยายงานที่สำคัญที่เป็นหัวใจของ
กลุ่ม ดังนั้นการตัดสินใจของเขาจึงก่อให้เกิดผลกระทบต่องานของกลุ่มได้มากกว่าคนอื่น ๆ จะเห็น
ได้ชัดในเครือข่ายแบบมีศูนย์กลาง (Wheel Network) บุคคลที่อยู่ตรงกลางจะเป็นผู้นำ ซึ่งต่างจาก
เครือข่ายแบบติดต่อกันหมด และแบบวงกลม ซึ่งไม่มีผู้ที่อยู่ตรงกลางเพราะทุกคนมีระดับศูนย์กลาง
เท่ากันหมด และสมาชิกแต่ละคนจะสลับกันทำหน้าที่เป็นผู้นำ ดังนั้นการเกิดขึ้นของความเป็นผู้นำ
จะเกิดขึ้นในเครือข่ายการสื่อสารแบบมีศูนย์กลางมากกว่า แต่ก็อาจเกิดปัญหาได้มากเช่นกัน ใน
กรณีของการเกิดความหนาแน่นมากเกินไปของกิจกรรมทางการสื่อสาร เพราะข้อมูลและการ
ตัดสินใจมักจะรวมอยู่ที่ผู้นำ หรือศูนย์กลางของกลุ่มทำให้รับภาระมากเกินไปและผลงานที่ออกมา
อาจขาดประสิทธิภาพได้

2. การแก้ปัญหาของกลุ่ม (Group Problem Solving) ประสิทธิภาพของเครือข่ายการ
สื่อสารที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มจะมีมากน้อยเพียงใด จะขึ้นอยู่กับชนิดของปัญหาและ
ความยุ่งยากซับซ้อนของปัญหา ถ้าเป็นปัญหาง่าย ๆ ที่ไม่ต้องใช้ความคิดลึกซึ้งมากในการแยกแยะ
ปัญหาจะเหมาะสมกับเครือข่ายแบบรวมอำนาจ (Centralization Network) แต่สำหรับปัญหาที่
ต้องอภิปรายเพื่อหาข้อสรุปที่เหมาะสมจะต้องใช้เครือข่ายแบบกระจายอำนาจจะมีประสิทธิภาพ
มากกว่า เพราะปัญหายุ่งยากลึกซึ้งนี้ ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างรอบคอบและ
ต้องผัด พลาดน้อยที่สุด

3. ผลกระทบต่อขวัญของกลุ่ม (Group Morale) กลุ่มที่มีลักษณะเครือข่ายแบบกระจายอำนาจ จะทำให้ความพึงพอใจในการทำงานสูงกว่ากลุ่มที่มีลักษณะเครือข่ายแบบรวมอำนาจ ซึ่งระดับความพึงพอใจของสมาชิกที่อยู่รอบนอกของกลุ่มต่ำกว่าระดับความพึงพอใจของสมาชิกที่ตรงศูนย์กลางของกลุ่ม จะเห็นได้ว่ารูปแบบการสื่อสารในกลุ่มที่ทำให้ขาดความเป็นอิสระทางการสื่อสารมากเท่าใดความพึงพอใจในการทำงานยิ่งลดลงและในแง่ความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสมาชิก ในกลุ่มเครือข่ายการสื่อสารแบบรวมอำนาจจะทำให้สมาชิกมีความสัมพันธ์ต่อกันในทางลบ เมื่อเปรียบเทียบกับเครือข่ายการสื่อสารแบบกระจายอำนาจ

Harris (1993 : 181, อ้างถึงใน มานิดา คอยระงับ 2543 : 47) กล่าวว่าบทบาทของแต่ละบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายเป็นแนวคิดที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารในที่นี้ได้ โดยบทบาทของคนอื่นอยู่ในเครือข่ายสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. ผู้ประสานงาน (Liasons) ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับบุคคลต่าง ๆ ภายในกลุ่มโดยจะเป็นผู้รับความคิดเห็น ผลงานจากสมาชิกในกลุ่ม และจะนำไปแจกจ่าย หรือ มอบหมายให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานนั้นได้ทำต่อ ดังนั้นผู้ประสานงานจึงเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลต่าง ๆ ภายในกลุ่มเป็นอย่างดี และสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในกลุ่มได้ ผู้ประสานงานจึงเป็นที่คาดหวังว่าจะต้องเป็นบุคคลที่ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ผู้ควบคุมการไหลของข่าวสาร (Gatekeeper) เป็นผู้ควบคุมการไหลของข่าวสารจากภายนอกเข้ามาสมควรให้เข้ามาเผยแพร่ภายในกลุ่มได้หรือไม่ และมีหน้าที่สำคัญมากเช่นเดียวกัน เพราะถ้าผู้ควบคุมการไหลของข่าวสารไม่เปิดโอกาสให้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มเข้ามาในกลุ่ม ก็จะทำให้ขาดข้อมูลข่าวสารในส่วนนั้นไป

3. ผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leader / Star) จะเป็นผู้ที่เป็นจุดรวมของการสื่อสารภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม และมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้ที่มีความคิดกว้างไกล เป็นที่ยอมรับ นับถือ และมีอิทธิพลเหนือสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม

4. ผู้ที่ติดต่อกับบุคคลภายนอก (Cosmopolite) คือผู้ที่มีการติดต่อ หรือมีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก หรือ สภาพแวดล้อมภายนอกสูง ซึ่งจะมีบทบาทในการหาข้อมูลข่าวสารใหม่ ๆ ให้กับกลุ่ม และนำข้อมูลข่าวสารของกลุ่มที่ต้องการเผยแพร่ไปเผยแพร่ให้กับคนนอก

5. ผู้ที่แยกตัวเอง (Isolate) คือผู้ที่มีแนวโน้มที่จะไม่ติดต่อกับสมาชิกอื่น ๆ ในกลุ่ม และไม่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม ซึ่งสาเหตุของการไม่เข้ากลุ่ม คือ การไม่เข้าร่วมในการตัดสินใจบางอย่าง เพราะคิดว่าตนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือ คิดว่างานบางอย่างควรเป็นไปอย่างอิสระ ไม่ควรมีหน้าที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งผลจากการที่บุคคลในกลุ่มบางคนแยกตัวออกมาจะทำให้

การไหลของข้อมูลข่าวสารขาดช่วงไป และการขาดข้อมูลนี้เองทำให้เป็นการยากที่จะดูแลและปรับปรุงกลุ่มการสื่อสาร หรือ ร่วมกันทำกิจกรรมภายในกลุ่ม และอีกประการหนึ่ง คือ คนกลุ่มนี้จะไม่กระตือรือร้น ที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม เพราะตนเองปิดการรับรู้ข่าวสารข้อมูลของกลุ่ม

Harris (1993, อ้างถึงใน มานิตา คอระงับ 2543 : 48) ระบุถึงเครือข่ายการสื่อสารอีกประเภทหนึ่งที่ควรพิจารณาคือ “ความแน่นหนาของความสัมพันธ์แบบหลวม” (The Strength of Weak Ties) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ห่างไกลกัน ไม่ได้เป็นบุคคลที่อยู่ในกลุ่ม หรือ สภาพแวดล้อมเดียวกัน ซึ่งเมื่อคนเหล่านี้ได้มาพบปะกันแบบเป็นครั้งคราวก็จะรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารจากที่อื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น ซึ่งต่างจากการพบปะกันของคนกลุ่มเดียวกัน เพราะพวกเขาจะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นข้อมูลข่าวสารในเรื่องเดิม ๆ ที่พวกเขารับรู้กันอยู่แล้ว จะเห็นว่าความแน่นหนาของความสัมพันธ์แบบหลวมจะมีส่วนสัมพันธ์กับการเผยแพร่ แลกเปลี่ยน ความคิดเห็นข้อมูลใหม่ ๆ เข้าไปยังกลุ่มต่าง ๆ และเป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายต่าง ๆ เข้าด้วยกันและเราสามารถใช่ประโยชน์จากความแน่นหนาของความสัมพันธ์แบบหลวมในการจัดการของกลุ่มได้ เช่น ในการตัดสินใจและควบคุมวิกฤตการณ์ของกลุ่มช่วยสนับสนุนในการตัดสินใจ ช่วยให้การปรึกษาแนะนำติดตามกิจกรรมของกลุ่ม หรือช่วยเป็น “สะพาน” ในการขยาย หรือสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ ต่อไป

แนวคิดการแก้ไขความขัดแย้งกรณีนโยบายของรัฐและกิจกรรมของรัฐกับชุมชน

ความขัดแย้งมีมากมายหลายลักษณะซึ่งรวมทั้งความขัดแย้งจากข้อมูล ความขัดแย้งจากผลประโยชน์ ความขัดแย้งจากปัญหาเชิงโครงสร้าง ความขัดแย้งจากปัญหาความสัมพันธ์และความขัดแย้งจากค่านิยม (Moore 1986, อ้างถึงใน มานิตา คอระงับ 2543 : 49)

ทั้งนี้ พฤติกรรมเมื่อเกิดความขัดแย้ง (Conflict Behavior) นั้น มีงานวิจัยบางส่วนกล่าวถึงแนวทางในการจัดการความขัดแย้ง 5 แนวทาง คือ

1. Competition , Forcing or Compelling : การแข่งขันเอาชนะ

การแข่งขันเอาชนะ เกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีความต้องการที่จะผลักดันให้บรรลุเป้าประสงค์ของตน โดยไม่คำนึงถึงการประสานความร่วมมือกับผู้อื่น อาจเป็นการแสดงถึงคนที่มีความแข่งขันสูง ผู้ซึ่งอาจจะใช้อำนาจอะไรก็ได้ที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย วัตถุประสงค์ถึงแม้จะต้องทำให้ผู้อื่นสูญเสีย หรือบางครั้งเราอาจแข่งขันเมื่อเห็นว่ามันจำเป็นต้องลุกขึ้นสู้ (Stand up) สำหรับหลักการหรือสิทธิ

2. Accommodating or Smoothing : การยอมรับ

การยอมรับ เป็นวิธีที่ใช้เมื่อมีความใส่ใจในการประสานความร่วมมือมากและมีความสนใจในการผลักดันให้บรรลุในเป้าประสงค์ของตนน้อย เป็นข้อตกลงที่เหมาะสมกับบุคคลอื่น

โดยที่ตนเองเสียประโยชน์ พฤติกรรมการยอมรับเป็นการเชื่อฟังคำสั่งการยอมรับในแนวคิด หรือยอมตามความต้องการของบุคคลอื่น ๆ ลักษณะในการยอมรับนี้จะถูกมองว่าเป็นความอ่อนแอ หรือสามารถปิดปากด้วยสินบนได้ในสังคมตะวันตก

3. Compromising or Sharing : การประนีประนอม

เป็นรูปแบบที่เดินสายกลาง ระหว่างการผลักดันให้บรรลุเป้าประสงค์ของตน และการประสานความร่วมมือ การประนีประนอมอาจจะไม่เหมาะสมหรือใช้ไม่ได้ผล ในกรณีที่มีความขัดแย้งเป็นเรื่องเกี่ยวกับโลกทัศน์ (World View) หรือค่านิยมพื้นฐาน (Fundamental Values)

4. Avoiding or Withdrawing : การหลีกเลี่ยงหรือถอนตัว

กระทรวงมหาดไทย (2539) ให้ความหมายว่าเป็นการแสดงถึงความสำคัญต่อความสัมพันธ์การบรรลุเป้าประสงค์น้อย การศึกษาวิจัยในสังคมของพวกกลุ่มนิยม (Collectivist) ซึ่งได้แก่หลายประเทศในเอเชียและละตินอเมริกาได้ระบุว่า การหลีกเลี่ยงและการยอมรับเป็นสิ่งที่ถูกมองว่าเป็นการช่วยรักษาความสัมพันธ์และเห็นว่าเป็นการช่วยรักษาหน้า (Face-Preserving) ของตนเองและของบุคคลอื่น (Ting and Tommy 1994)

การจัดการของชุมชนในการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะเพื่อคลี่คลายปัญหา (ประเด็นความขัดแย้งกันภาครัฐ) เป็นการสื่อสารเหตุผลให้กลุ่มประชาชนที่บริโภคข่าวสารได้รับรู้เหตุผลตามความต้องการของชุมชน รวมทั้งสื่อให้กับหน่วยงานภาครัฐผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจต่อการทดลองใช้ระบบเงินตราทางเลือกของชาวบ้าน โดยการใช้สื่อเพื่อสร้างผลกระทบในแง่ที่ชุมชนสามารถเปิดพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ที่ส่งข่าวสารต่อสังคม เช่น การนำเสนอแนวคิดใหม่ ๆ ต่อสังคม เช่น ชุมชนพึ่งตนเอง ระบบเงินตราทางเลือก ฯลฯ นั้น มีความสำคัญต่อการอธิบายกระบวนการสื่อสารกับสาธารณะ และนำไปสู่การให้คำอธิบายต่อปัญหานำวิจัย

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สกฤติ อีสริยานนท์ (2549) ศึกษาบริบททางเศรษฐกิจและการเมืองที่มีผลต่อการก่อรูปแบบแลกเปลี่ยน ได้แก่บริบทเชิงโครงสร้าง คือ ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 และระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยของนายทุนช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปัจจัยเชิงบริบททั้งสองส่งผลต่อการก่อรูปแบบแลกเปลี่ยนที่ดำเนินการโดยภาครัฐและภาคประชาชนในการวิเคราะห์อุดมการณ์ โดยผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมพบว่าภาครัฐภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาทุนนิยมแนวทักษิณมิกส์ ได้สร้างวาทกรรม โดยอ้างเหตุผลในการแลกเปลี่ยนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในการสร้างความชอบธรรมของระบบผู้ว่าราชการจังหวัดเชิงบูรณาการ (CEO) ส่วนในกระบวนการแลกเปลี่ยนนั้น พันธมิตรระหว่างนักธุรกิจการเมืองและชนชั้นนำข้าราชการได้กำหนดกระบวนการแลกเปลี่ยน

เปลี่ยนจากบนลงล่าง (Top-Down Approach) จัดองค์กรในรูปแบบทางการ (Formal Organization) โดยใช้รูปแบบการแลกเปลี่ยนแบบหักบัญชี (Account Trade) แต่ผลของการแลกเปลี่ยนของภาครัฐจะมีลักษณะของไฟไหม้ฟาง ส่วนในภาคประชาชนจะใช้อุดมการณ์การพัฒนา 2 รูปแบบ คือ แนวอนาธิปไตยนิยมและแนวสหกรณ์นิยม อุดมการณ์แนวอนาธิปไตยนิยมสายวัฒนธรรมชุมชนสร้างวาทกรรมของระบบแลกเปลี่ยนผ่านกลุ่มเพื่อน-เลี้ยว-เกลอ โดยการอ้างถึง การสร้างเครือข่ายชุมชนที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในตลาดและบริการพันธมิตรชนชั้นกลาง และผู้ผลิตรายย่อยในชนบทได้กำหนดกระบวนการแลกเปลี่ยนจากล่างขึ้นบน (Bottom-Up Approach) การจัดองค์กรเป็นไปในลักษณะกึ่งทางการ (Semi-Formal Organization) โดยใช้รูปแบบการแลกเปลี่ยนที่หลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นของต่อของ (Barter Trade) การหักบัญชี การใช้เงินสด การแลกเปลี่ยนของกลุ่มเพื่อนเลี้ยวเกลอ ต้องประสบกับการชะงักงัน ในการดำเนินงานเนื่องจากขาดประสิทธิภาพทางธุรกิจ ส่วนอุดมการณ์สหกรณ์นิยมของกลุ่มจะสะสมทรัพย์สินสร้างวาทกรรมการแลกเปลี่ยน โดยต้องการลดการทุจริตของพ่อค้าคนกลางในระบบทุนนิยม รวมทั้งกระจายผลประโยชน์ให้กับทุกฝ่าย โดยใช้ระบบสหกรณ์ กลุ่มทางสังคมที่เป็นพันธมิตรระหว่างชนชั้นภายใต้เอกภาพของพุทธศาสนาได้จัดกระบวนการดำเนินงานในลักษณะของการพบกันครึ่งทาง (Two-Ways Approach) คือ การร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐ การจัดองค์กรเป็นลักษณะไม่เป็นทางการ (Informal Organization) รูปแบบของการแลกเปลี่ยนเป็นแบบ ของต่อของ ส่วนการแลกเปลี่ยนของกลุ่มนี้พบว่าไปได้เพียงครึ่งทาง ดังนั้น ภาคประชาชนทั้งสองกลุ่มจึงจำเป็นต้องรวมพลังเพื่อสร้างยุทธศาสตร์ใหม่ในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนต่อไปในอนาคต

อรพินท์ สุวรรณกุล (2546) ศึกษารูปแบบระบบเงินตราทางเลือกและเงินตราทางเลือกที่น่าจะใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถแก้ไขปัญหาการขาดสภาพคล่องของชาวบ้านภายในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งต่างได้รับผลกระทบต่อเนื่องจากสถานะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้มีรายได้ลดน้อยลง ในขณะที่หนี้สินกลับมีเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าแต่ละครัวเรือนจะมีผลผลิตต่าง ๆ อยู่ในมือ แต่ไม่สามารถซื้อขายกันได้ ด้วยขาดแคลนเงินตราประจำชาติ ซึ่งถูกกำหนดให้ใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้ากับสินค้า

การศึกษาในครั้งนี้ ถือว่าเป็นการศึกษาในเชิงบุกเบิกก่อนที่ธนาคารแห่งประเทศไทยจะมีคำสั่งระงับการใช้เบี้ยกุดชุมซึ่งพบว่า มีการใช้เบี้ยกุดชุมในการแลกเปลี่ยนสินค้าในช่วงระหว่างวันที่ 29 มีนาคม – 29 เมษายน 2543 เพียง 4 ครั้งเท่านั้น มีปริมาณการใช้เพียง 7,000 เบี้ย หรือเพียงร้อยละ 23 จากจำนวนทั้งหมด 30,000 เบี้ย ผลการศึกษา ร้อยละ 79 ของผู้ตอบแบบสอบถาม มีความสนใจ เข้าร่วมโครงการเงินตราชุมชน โดยส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า เงินตราชุมชนช่วยทำให้มีการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันเพิ่มขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงเงินบาท อีกทั้ง ยังเป็นการ

ช่วยส่งเสริมและขยายการจ้างงานภายในชุมชน ทำให้มีรายได้หรือค่าจ้างเพิ่มขึ้น สินค้าที่ใช้เงินตราชุมชนซื้อขายแลกเปลี่ยนร่วมกับเงินบาทส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตรกรรม หัตถกรรม และพืชผักสวนครัว การจับจ่ายใช้สอยโดยใช้เงินตราชุมชนยังอยู่ในวงแคบ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสนับสนุนและผลักดันให้มีการใช้อย่างแพร่หลายในหลาย ๆ ชุมชน เพื่อให้สินค้ามีความหลากหลาย สำหรับผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ รายจ่าย และผลกระทบที่ได้รับจากปัญหาการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจนั้น มีความสัมพันธ์กับเหตุผลที่ตัดสินใจใช้เงินตราทางเลือก

พลอยบงกช ชุ่มเพ็งพันธ์ (2550) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการฟื้นฟูระบบแลกเปลี่ยนชุมชนรวมทั้งแนวทางในการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในภาคตะวันออก โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ผลการศึกษาปรากฏว่ากระบวนการฟื้นฟูระบบแลกเปลี่ยนชุมชนพวานั้น เกิดจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมมาสู่ชุมชนส่งผลให้ชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายทำให้ชาวทวยในพวกต้องประสบกับภาวะหนี้สินเรื้อรัง การฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนจึงเป็นการนำวัฒนธรรมอีสานกลับมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหานี้สิน โดยเริ่มจากการแลกเปลี่ยนที่ไม่ใช้สื่อกลาง ซึ่งมี 3 รูปแบบ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนแรงงาน และการแลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้ซึ่งมีขึ้นทุกเดือน แต่การแลกเปลี่ยนดังกล่าวไม่เกิดผลในการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน จึงทำให้เกิดการขับเคลื่อนไปสู่การแลกเปลี่ยนในระบบคูปอง ซึ่งจะสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยอาศัยแนวคิดการพึ่งตนเองของวนเกษตรและความผูกพันในระบบเครือญาติ โดยมีความเชื่อเรื่องศีลและการนำพุทธศาสนาเป็นหลักในการตั้งชื่อคูปอง ว่า “รู้จักพอ” หลังจากการใช้คูปองไปได้ระยะหนึ่งจะพบว่า คูปองประสบกับปัญหาของวัฒนธรรมสมัยใหม่ทำให้ชาวทวยเกิดพฤติกรรมบริโภคนิยม และการเข้ามาของระบบตลาดทำให้การใช้คูปองของกลุ่มบ้านทวยยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้นในการพัฒนาระบบคูปองจึงต้องใช้เนื้อหาของวัฒนธรรมชุมชน แต่ใช้ในรูปแบบของวัฒนธรรมสมัยใหม่ เนื่องจากระบบคิดของกลุ่มบ้านทวย ในชุมชนทวย ยังมีวิถีคิดและผูกพันกับวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่เดิม แต่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับพลังภายนอก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมสมัยใหม่ เพื่อให้ระบบคูปองสามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อไป

พิศมัย ศรีเนตร (2547) ศึกษา ประวัติ แนวคิด และกระบวนการของชุมชน รวมถึงปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัด ในการนำเบี้ยกุดชุมมาใช้ในอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และเพื่อทำความเข้าใจแนวคิด ทฤษฎี รูปแบบ ตลอดจนประสบการณ์การใช้เงินตราชุมชนในต่างประเทศ

ผลการศึกษา พบว่า การเกิดระบบเบียดชุมชนในฐานะเครื่องมือในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชนนั้น มีปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญจากภายในชุมชน คือความพร้อมของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยกรณีประสบความสำเร็จ การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีการบริหารจัดการที่ดี มีผู้นำที่เข้มแข็งและมุ่งมั่นที่จะพึ่งตนเอง และชุมชนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายรองรับการใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ส่วนปัจจัยที่มีผลทำให้ชุมชนตัดสินใจเลือกเบียดชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน คือความสอดคล้องของแนวคิดเงินตราทางเลือกรับกับแนวทางการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของชุมชน และการตระหนักได้ถึงประโยชน์ที่จะเกิดแก่ชุมชนหากมีการนำเบียดชุมชนมาใช้ นอกจากนี้ปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการนำระบบเบียดชุมชนมาใช้ในชุมชนกุดชุม คือทัศนคติของรัฐที่มีต่อเครื่องมือการพัฒนาของชุมชนดังกล่าว โดยวินิจฉัยว่าเบียดชุมชนละเมิดกฎหมายเงินตราของชาติและจะเป็นภัยคุกคามต่อเศรษฐกิจของชาติ

อภิชัย พันธเสน และคณะ (2547) ศึกษาและพัฒนาารูปแบบการแลกเปลี่ยนของชุมชนที่เหมาะสมกับสังคมไทยและส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเอง และเพื่อสร้างนักบริหารจัดการของชุมชนในการวางฐานระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งในอนาคต

ในการวิจัย มีการศึกษายาทเรียนของต่างประเทศและการศึกษาภาคสนามเป็นระยะเวลา 10 เดือน โดยนำประสบการณ์จากกุดชุม และจากต่างประเทศมาประยุกต์ใช้ มีการจัดเวทีชาวบ้านเล่นบทบาทสมมติ จัดตลาดนัดชุมชน ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบ สร้างตัวบ่งชี้ และวิเคราะห์ข้อมูลการพัฒนาและผลของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ระบบแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นมีรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายไปตามความเหมาะสมของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชน เช่น กลุ่มที่อยู่ใกล้เมืองและมีระบบเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับภายนอกมากจะไม่เห็นประโยชน์ของระบบแลกเปลี่ยน หรือเห็นเป็นเรื่องยุ่งยาก กลุ่มที่มีกิจกรรมมากจะขาดผู้นำในการดำเนินกิจกรรม และบางกลุ่มยังไม่รู้ความต้องการของสมาชิก ทำให้มีการแลกเปลี่ยนน้อย และเนื่องจากระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมีผลในทางลดรายจ่ายมากกว่าเพิ่มรายได้ กลุ่มหรือสมาชิกที่มองทางออกของปัญหาภาระหนี้สิน โดยเน้นการเพิ่มรายได้มีแนวโน้มที่จะยอมรับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนนี้ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ และแนวคิดของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนให้ตรงกัน รัฐจะต้องเข้าใจว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะเป็นระบบที่สร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ผู้ที่ยากจนและผู้ที่ตกอยู่ในชายขอบทั้งในเมืองและชนบท รัฐควรสนับสนุนให้กลุ่มมีการขยายตัวมากขึ้นด้วยการให้ข้อมูลเชิงบวกแก่ประชาชน อาจมีความจำเป็นที่จะต้องมีมาตรการทางกฎหมายที่จะคุ้มครองสิทธิในการพึ่งตนเองของชุมชน

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2547) แบ่งการศึกษาเป็น 4 ภาค คือ

ภาคที่ 1 ศึกษาแนวคิดประสบการณ์ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น และเงินตราทางเลือก ภายใต้บริบทเศรษฐศาสตร์ใหม่ คือเศรษฐศาสตร์ชุมชนที่มีความหมายครอบคลุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกประเภทที่ส่งเสริมความเป็นชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเน้นการสะสมทุนทางสังคมมากกว่าการสะสมทุนทางกายภาพ โดยมีระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงแพร่หลายมากที่สุดเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศแคนาดา มีชื่อว่า LETS หรือ Local Exchange Trading System ซึ่งเป็นรูปแบบของระบบการให้สินเชื่อแก่สมาชิกเริ่มต้นเท่ากัน และมีการหักบัญชีระหว่างกันเมื่อมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเกิดขึ้น โดยมีสาเหตุจากการประสบปัญหาความยากจน ทั้ง ๆ ที่มีแรงงานและทรัพยากร แต่ขาดแคลนเงินตราในฐานะที่เป็น “สื่อแลกเปลี่ยน” ดังนั้นชุมชนจึงได้ใช้ระบบแลกเปลี่ยนเงินตราทางเลือก เพื่อนำมาแก้ปัญหาสมาชิกในชุมชนมีโอกาสค้นพบศักยภาพของตนเองมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนสิ่งอื่น ๆ ตามมา ที่สำคัญที่สุดคือการแลกเปลี่ยนความรู้และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากขึ้นเป็นการเพิ่มทุนทางสังคมที่สำคัญ

ภาคที่ 2 ศึกษาประสบการณ์ที่มีการทดลองในประเทศอื่น ๆ ประกอบด้วย ประสบการณ์ของประเทศออสเตรเลีย ญี่ปุ่น ประเทศไทย เป็นต้น พบว่าประเทศที่มีการทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมาก่อน และยังเป็นนำมาเป็นกรณีศึกษาในประเทศ มีการขยายตัวของระบบแลกเปลี่ยนอย่างรวดเร็วในระยะสั้น เป็นผลจากการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในประเทศออสเตรเลียมีวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี 1993 ทำให้เกิดระบบแลกเปลี่ยนทั้งในระดับชุมชนและในระดับธุรกิจ โดย มีจุดเริ่มต้นครั้งแรกที่เมืองมาเลนิรัฐควีนส์แลนด์ในปี 1987 เนื่องจากชุมชนมีความกระตือรือร้น ที่จะแสวงหารูปแบบทางเลือกเหมือนอิตาลี ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยใช้หน่วยของตนเองเรียกว่า Bunyas นอกจากนี้ ยังได้นำระบบ LETS ไปใช้และประสบความสำเร็จในระดับกว้าง ทั้งระดับชุมชนและระดับประเทศ อันเนื่องมาจากการตระหนักถึงความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจหลัก

ภาคที่ 3 ศึกษาการประยุกต์ใช้ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราทางเลือกในประเทศไทย นอกจากกรณีของบุญกุดชุมแล้ว มีการก่อตัวของกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย คือกลุ่มผลิตภัณฑ์และหัตถกรรม กลุ่มศูนย์การเรียนรู้พลังชุมชน กลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นบ้าน กลุ่มอนุเยาวชนฮักคันทันน้ำชี เป็นต้น พบว่าทุกกลุ่มต้องได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเพื่อสามารถดำเนินการได้อย่างเข้มแข็ง เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีของกลุ่มอื่น ๆ ต่อไป

ภาคที่ 4 ศึกษาการกระจายอำนาจเศรษฐกิจชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชน ปัจจัยเสริมการพัฒนาาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนและประเด็นทางกฎหมาย กลยุทธ์ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในฐานะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศในระยะยาว ทั้งสามประเด็นสามารถเชื่อมร้อยกันได้ดีด้วยระบบแลกเปลี่ยนชุมชน เพราะนอกจากจะเป็นการสร้างทุนทางสังคมช่วยให้มีความเข้มแข็งแล้ว ยังเป็นการหนุนช่วยเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น และยังเป็นการกระจายอำนาจบริหารจัดการต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นลงไปสู่ชุมชนโดยตรงมากขึ้น

มานิดา คอยระงับ (2543) ศึกษาการแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราทางเลือก “บุญกุศลชุมชน” ที่อำเภอกุศุดชุม จังหวัดยโสธร พบว่านวัตกรรมของบุญกุศลชุมชนมีลำดับขั้นตอนของการนำความคิดเข้าสู่ชุมชนกุศุดชุม โคนเน้นที่การใช้สื่อบุคคลด้วยเชื่อมโยงกับผู้นำความคิดและการสร้างแกนนำของนวัตกรรมในชุมชน เพื่อสื่อสารต่อไปยังผู้รับนวัตกรรมในระดับชาวบ้าน และมีการใช้สื่อเชิงสัมภาษณ์รวมถึงการใช้สื่อพื้นบ้าน โดยเน้นความสอดคล้องของนวัตกรรมกับทัศนคติการพึ่งตนเองของชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อนวัตกรรม พบว่า ลักษณะเฉพาะของชุมชนและคนในชุมชน คุณลักษณะผู้นำแรงกตทางเศรษฐกิจของชุมชน การกระจายอำนาจสู่ชุมชนและคุณลักษณะของนวัตกรรมที่สอดคล้องกับค่านิยมของคนในชุมชน เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับนวัตกรรมระบบเงินตราทางเลือกในการแก้ไขปัญหาช่วงวิกฤติข่าวสาร ได้มีการใช้ข่ายการสื่อสารในชุมชนเพื่อกระตุ้นกำลังใจและใช้เครือข่ายพันธมิตรภายนอกชุมชนนำเสนอผ่านสื่อมวลชนเพื่อการสื่อสารสู่สาธารณะ

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอบรูตต์กว่า หมู่ 5 แขวงโคกแฝด เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในลักษณะที่เป็นกรณีศึกษา การศึกษาครั้งนี้ใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนแผ่นดินทองคอบรูตต์กว่า แขวงโคกแฝด เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีจำนวนครัวเรือน 163 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 677 คน (สุพจน์ แสงเงิน และคณะ 2546 : 74)

ขนาดกลุ่มตัวอย่าง (Sampling Size) ในการคัดเลือกตัวอย่างประชากรที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่าง แบบสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) มีการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณวิธี ยามาเน่ (สูตรธรรม รัตนโชติ 2551 : 95) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และมีความคลาดเคลื่อนได้ ร้อยละ 5 ดังสูตรต่อไปนี้

$$\text{สูตร } n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

เมื่อ n แทน ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง
N แทน ประชากร
e แทน ความคลาดเคลื่อนในการสุ่มตัวอย่าง
แทนค่าในสูตร

$$n = \frac{677}{1 + 677 (0.05)^2} \quad n = 250$$

การวิจัยครั้งนี้กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 250 ตัวอย่าง/คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้พัฒนาจาก ใบประเมินความสนใจต่อระบบแลกเปลี่ยนชุมชน โครงการวิจัยและพัฒนาวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ของสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มุลินธิบูรณะชนบทในประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ มีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ ดังต่อไปนี้

2.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และรายงานผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากกรอบแนวคิด หลักการความรู้เกี่ยวกับระบบเงินตราทางเลือก โครงการวิจัยและพัฒนาวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ของสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มุลินธิบูรณะชนบทในประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

2.2 สร้างแบบสอบถามตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เป็นแบบสอบถามเพื่อการสัมภาษณ์ เป็นแบบปลายปิด โดยแบบสอบถามแบ่งเป็น 6 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลด้านประชากรศาสตร์ เช่น สถานภาพทางครอบครัว อายุ รายได้ของครอบครัว จำนวนสมาชิกในครอบครัว อาชีพ การศึกษา เป็นต้น

ตอนที่ 2 ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ

ตอนที่ 3 ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก

ตอนที่ 4 การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก

ตอนที่ 5 การวิเคราะห์การใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ตอนที่ 6 การวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก ตลอดจนข้อเสนอแนะ เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมได้

2.3 การสัมภาษณ์ ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth Interview) โดยรวบรวมข้อมูล เพื่อนำข้อมูลมาอ้างอิง และอธิบายในประเด็นต่าง ๆ ของงานวิจัย โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเข้าไปหาข้อมูลในพื้นที่ (Field Research) และสัมภาษณ์จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเป็นหลัก (Key – informants)

2.4 การสังเกตการณ์ เป็นการสังเกตการณ์ในการเรียนรู้ พัฒนารูปแบบของระบบการใช้เงินตราทางเลือก สังเกตการณ์พฤติกรรมของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม

3. ความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ

ขั้นที่ 1 สร้างแบบสอบถามโดยศึกษาจากเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดประเด็น และกำหนดข้อคำถามในแต่ละประเด็น

ขั้นที่ 2 นำคำถามตรวจสอบคุณภาพด้านความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้ผู้ชำนาญการจำนวน 3 คน ตรวจสอบความสอดคล้อง (Consistency) และประเมินความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยใช้วิธีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IC) ตรวจสอบความเหมาะสมของภาษา (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2543 : 57-68) ทำการปรับปรุงแก้ไขเพื่อความชัดเจนของภาษาตามข้อเสนอแนะของผู้ชำนาญการ

ขั้นที่ 3 นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try-out) กับบุคคลทั่วไป ที่มีใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน แล้วนำแบบสอบถามมาวิเคราะห์หาคุณภาพด้านความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability) โดยใช้วิธีการหาสัมประสิทธิ์แอลฟา (Coefficient) ของครอนบัก (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.94 ความเชื่อมั่นด้านทัศนคติเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจเท่ากับ 0.89 ความเชื่อมั่นด้านทัศนคติเกี่ยวกับประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือกรูปแบบเบี่ยงขึ้นส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจเท่ากับ 0.92 แสดงว่าแบบสอบถามที่พัฒนาขึ้นนี้เป็นแบบสอบถามที่มีคุณภาพทั้งความเที่ยงตรงตามเนื้อหา และความเชื่อมั่นในระดับที่ใช้ได้ดี เนื่องจากมีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ 0.7 ขึ้นไป (บุญธรรม กิจปริดาภิวัตน์ 2540 : 207-212)

นอกจากความน่าเชื่อถือจากการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว การใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจะใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการดังนี้ (สกฤติ อีสริยานนท์ 2549: 42)

1. สัมภาษณ์บุคคลหลายระดับที่มีความแตกต่างกัน ทางตำแหน่ง หน้าที่ และความรับผิดชอบซึ่งเป็นผู้มีส่วนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในชุมชน
2. ใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลายตรวจสอบซึ่งกันและกัน คือระหว่างข้อมูลที่ได้จากเอกสาร ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์
3. ใช้วิธีการสัมภาษณ์ซ้ำ โดยเปลี่ยนเวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์เพื่อให้สามารถยืนยันข้อมูลในกาลและเทศะที่แตกต่างกัน และให้เกิดความเชื่อมั่นในข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

4. ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่ช่วงเดือน พฤษภาคม 2552 ถึง เดือน เมษายน 2553 รวมระยะเวลา 12 เดือน โดยมีช่วงระยะเวลาการดำเนินงาน ดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

รายการ	2552							2553				
	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.
ศึกษาความเป็นมาและความสำคัญ	←————→											
ศึกษาทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	←————→											
จัดเก็บและรวบรวมข้อมูล	←————→											
วิเคราะห์ข้อมูล								←————→				
สรุปผลการวิจัย										↔		
นำเสนอผลงานวิจัย												↔
จัดทำบทความวิจัย	←————→											

การวิจัยในครั้งนี้มีค่าใช้จ่ายโดยประมาณ 40,000.00 บาท เป็นค่าใช้จ่ายในการผลิตคู่มือ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับการใช้ระบบเงินตราทางเลือก ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ในครั้งนี้การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ประเภท

5.1 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลดิบ ผู้ศึกษาได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างด้วยการแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างสามารถตอบคำถาม และแสดงความคิดเห็นได้อย่างเปิดเผย แนวคำถามเกี่ยวข้องกับเหตุผลและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้เงินตราทางเลือก การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ของชุมชนแผ่นดินทองคอบรูตตี้กัว

การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างที่ไม่คำนึงถึงความน่าจะเป็น ในลักษณะการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ คือให้ผู้ที่ตอบแบบสอบถามแนะนำบุคคลอื่น ๆ ที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับที่คณะผู้วิจัยต้องการต่อไปเรื่อย ๆ จำนวน 250 ตัวอย่าง

กลุ่มเป้าหมาย คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว แขวงโคกแฝด เขตหนองจอก กรุงเทพฯ

การสัมภาษณ์ ใช้การเลือกตัวอย่างแบบจงใจโดยเลือกสัมภาษณ์บุคคลที่มีความสำคัญในแง่ของการจัดการระบบเงินตราทางเลือกของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว ประกอบด้วย

1. คณะกรรมการเงินตราทางเลือก
2. เจ้าหน้าที่บริหารระบบ
3. เจ้าหน้าที่พัฒนาระบบ
4. เจ้าหน้าที่ประสานงานการบันทึก
5. เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์
6. สมาชิกที่ใช้ระบบ

วิธีการสัมภาษณ์

1. การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ
2. การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้างซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า และใช้คำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าเรื่อง ได้อย่างเต็มที่
3. การสัมภาษณ์ผู้ถูกสัมภาษณ์พร้อมกันเป็นกลุ่ม (Focused Group) เพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

การสังเกตการณ์

1. กลุ่มเป้าหมาย คือ ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว
2. วิธีการสังเกตการณ์ที่สหกรณ์ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว (ผู้ศึกษาลองเข้าไปซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าด้วย) นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้ทำการสอบถาม สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการพร้อมกันไปด้วย

5.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์แล้วระดับหนึ่ง ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ วารสาร วิทยานิพนธ์ รายงานทางวิชาการ งานวิจัย และบทความต่าง ๆ เพื่อทบทวนการศึกษาวิจัยในประเด็นนี้ การทบทวนทำให้ได้ทฤษฎี กรอบแนวคิด และเค้าโครงในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ แล้วดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

- 6.1 นำแบบสอบถาม ที่คัดเลือกทั้งหมดลงหมายเลขประจำฉบับ โดยเรียงลำดับ จาก 001-003
- 6.2 จัดทำคู่มือลงรหัส (Code Book)
- 6.3 นำข้อมูลทั้งหมดลงรหัส เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล
- 6.4 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยคือ SPSS (Statistical Package for the Social Science) และการใช้สถิติเชิงบรรยาย (Descriptive Statistics) วิเคราะห์ ข้อมูลโดยระเบียบวิธีทางสถิติ เช่น ร้อยละ ค่าเฉลี่ยหรือค่ามัชฌิมเลขคณิต และ ค่าส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน เพื่อแสดงภาพรวมของตัวแปรที่มีระดับการวัดแบบช่วง
- 6.5 แปลความหมายของข้อมูลตามประเด็นคำถามเป็นรายชื่อ รายด้าน และโดยรวม โดยการหาค่าเฉลี่ยของระดับคะแนน แบ่งเป็น 5 ช่วง ตามระดับความสำคัญที่มีต่อปัจจัยต่าง ๆ (ธีรวิภา เอกะกุล 2549: 116) ดังนี้
  - ค่าเฉลี่ย 4.50 – 5.00 หมายความว่า มีความสำคัญอยู่ในระดับมากที่สุด
  - ค่าเฉลี่ย 3.50 – 4.49 หมายความว่า มีความสำคัญอยู่ในระดับมาก
  - ค่าเฉลี่ย 2.50 – 3.49 หมายความว่า มีความสำคัญอยู่ในระดับปานกลาง
  - ค่าเฉลี่ย 1.50 – 2.49 หมายความว่า มีความสำคัญอยู่ในระดับน้อย
  - ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.49 หมายความว่า มีความสำคัญอยู่ในระดับน้อยที่สุด
- 6.6 วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก
- 6.7 วิเคราะห์รูปแบบ และประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก
- 6.8 วิเคราะห์การใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ
- 6.9 วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก
- 6.10 การถอดเทปข้อมูลจากการสัมภาษณ์
- 6.11 สรุปผลการศึกษา ตลอดจนเสนอคำแนะนำ และจัดทำเป็นรูปเล่ม เพื่อรายงานผล การศึกษาต่อไป

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถแบ่งได้เป็น 6 หัวข้อ ได้แก่

1. ปัจจัยส่วนบุคคลของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว
2. ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ
3. ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก
4. การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก
5. การวิเคราะห์การใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ
6. การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก ตลอดจนข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. ปัจจัยส่วนบุคคลของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี้กัว

ข้อมูลที่ได้จากการสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ รายละเอียดเรื่อง เพศ อายุ ระดับการศึกษา สภาพภาพสมรส อาชีพ และรายได้ตนเองต่อเดือน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 แสดงร้อยละของอายุจำแนกตามเพศของกลุ่มตัวอย่าง

อายุ	เพศกลุ่มตัวอย่าง		รวม
	ชาย	หญิง	
น้อยกว่า 20 ปี	10.00	4.29	14.29
21-35 ปี	10.71	16.79	27.50
36-50 ปี	11.79	20.00	31.79
50 ปีขึ้นไป	15.36	11.07	26.43
รวม	47.86	52.14	100.00

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีอายุ 36-50 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.79 แบ่งเป็นเพศหญิง ร้อยละ 20.00 และเพศชาย ร้อยละ 11.79 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 21-35 ปี คิดเป็นร้อยละ 27.50 แบ่งเป็นเพศหญิง ร้อยละ 16.79 และ เพศชาย ร้อยละ 10.71 ตามลำดับ ดังปรากฏในตารางที่ 6

ตารางที่ 7 แสดงร้อยละของสถานภาพสมรสจำแนกตามอายุของกลุ่มตัวอย่าง

สถานภาพสมรส	อายุ				รวม
	น้อยกว่า 20 ปี	21-35 ปี	36-50 ปี	50 ปีขึ้นไป	
โสด	13.93	11.07	2.14	0.36	27.50
แต่งงานแล้ว	0.36	16.43	29.29	25.00	71.07
แยกกันอยู่	0.00	0.00	0.00	0.36	0.36
หม้าย	0.00	0.00	0.36	0.71	1.07
รวม	14.29	27.50	31.79	26.43	100.00

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส แต่งงานแล้ว ร้อยละ 71.07 แบ่งเป็นผู้ที่มีช่วงอายุ 36 – 50 ปี มากที่สุดร้อยละ 29.29 อายุ 50 ปีขึ้นไป ร้อยละ 25 ช่วงอายุ 21- 35 ปี ร้อยละ 16.43 และ อายุต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 0.36 รองลงมามีสถานภาพสมรส คือ โสดร้อยละ 27.50 แบ่งเป็น อายุต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 13.93 ช่วงอายุ 21 – 35 ปี ร้อยละ 11.07 อายุ 36 – 50 ปี ร้อยละ 2.14 และ อายุ 50 ปีขึ้นไป ร้อยละ 0.36 ตามลำดับ ดังปรากฏในตารางที่ 7

ตารางที่ 8 แสดงร้อยละของระดับการศึกษาจำแนกตามอาชีพของกลุ่มตัวอย่าง

ระดับการศึกษา	อาชีพ						รวม
	เกษตรกร	รับจ้างทั่วไป	รับราชการ	พนักงานบริษัทเอกชน	นักเรียน/นักศึกษา	อื่นๆ	
ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	2.86	13.93	1.07	0.71	2.86	10.36	31.79

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ระดับการศึกษา	อาชีพ						
	เกษตรกรรม	รับจ้างทั่วไป	รับราชการ	พนักงานบริษัทเอกชน	นักเรียน/นักศึกษา	อื่น ๆ	รวม
มัธยมศึกษา หรือ ปวช.	1.07	7.14	4.29	6.07	6.07	8.57	33.21
อนุปริญญา หรือ ปวส.	0.36	2.50	1.43	2.50	2.14	3.21	12.14
ปริญญาตรี	1.07	2.50	7.14	7.50	0.36	1.79	20.36
ปริญญาโท	0.00	0.00	1.43	0.36	0.00	0.71	2.50
รวม	5.36	26.07	15.36	17.14	11.43	24.64	100

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา หรือ ปวช. คิดเป็นร้อยละ 33.21 แบ่งเป็น อาชีพ อื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน ร้อยละ 8.57 รับจ้างทั่วไป ร้อยละ 7.14 พนักงานบริษัทเอกชน และ นักเรียน/นักศึกษา ร้อยละ 6.07 รับราชการ ร้อยละ 4.29 อาชีพเกษตรกรรมร้อยละ 1.07 รองลงมาคือ ผู้ที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ร้อยละ 31.79 แบ่งเป็นอาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 13.93 อื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน ร้อยละ 10.36 เกษตรกรรม และ นักเรียน/นักศึกษา ร้อยละ 2.86 รับราชการ ร้อยละ 1.07 และ อาชีพ พนักงานบริษัทเอกชน ร้อยละ 0.71 ตามลำดับ ดังปรากฏในตารางที่ 8

ตารางที่ 9 แสดงร้อยละของอาชีพจำแนกตามรายได้ของตนเองต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่าง

อาชีพ	รายได้ตนเองต่อเดือน (หน่วย : บาท)				
	น้อยกว่า 20,000	20,001-30,000	30,001-40,000	มากกว่า 50,000	รวม
เกษตรกรรม	4.29	1.07	0.00	0.00	5.36
รับจ้างทั่วไป	25.00	1.07	0.00	0.00	26.07

ตารางที่ 9 (ต่อ)

อาชีพ	รายได้ตนเองต่อเดือน (หน่วย : บาท)				รวม
	น้อยกว่า 20,000	20,001-30,000	30,001-40,000	มากกว่า 50,000	
รับราชการ	8.57	5.71	1.07	0.00	15.36
พนักงาน บริษัทเอกชน	13.21	3.57	0.36	0.00	17.14
นักเรียน/ นักศึกษา	11.43	0.00	0.00	0.00	11.43
อื่น ๆ	22.86	1.43	0.00	0.36	24.64
รวม	85.36	12.86	1.43	0.36	100.00

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปมากที่สุดร้อยละ 26.07 แบ่งเป็น ผู้ที่มีรายได้ตนเองต่อเดือนน้อยกว่า 20,000 บาท ร้อยละ 25.00 และมีรายได้ตนเองต่อเดือน 20,001-30,000 บาท ร้อยละ 1.07 รองลงมาคือ อาชีพอื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 24.64 แบ่งเป็นผู้ที่มีรายได้ตนเองต่อเดือนน้อยกว่า 20,000 บาท ร้อยละ 22.86 มีรายได้ตนเองต่อเดือน 20,001-30,000 บาท ร้อยละ 1.43 และมีรายได้ตนเองต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาท ร้อยละ 0.36 ตามลำดับ ดังปรากฏในตารางที่ 9

2. ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ

ตารางที่ 10 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก ด้านปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ

ประเด็นคำถามด้านปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ	การใช้เบี่ยงเบน		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการตัดสินใจ
1. ส่งผลรายได้/รายรับของท่านมีการเปลี่ยนแปลง	2.99	0.78	ปานกลาง

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ประเด็นคำถามด้านปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ	การใช้เบี่ยงเบน		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการตัดสินใจ
2. ส่งผลให้รายจ่าย/ค่าใช้จ่ายของท่านมีการเปลี่ยนแปลง	2.99	0.77	ปานกลาง
3. ส่งผลทำให้ภาระหนี้สินของท่านมีการเปลี่ยนแปลง	2.94	0.77	ปานกลาง
4. ราคาสินค้าที่ผลิตภายในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง	2.98	0.74	ปานกลาง
5. ราคาสินค้านำมาจากภายนอกชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง	2.81	0.87	ปานกลาง
รวม	2.94	0.73	

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับความสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.94$) โดยมีปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำส่งผลรายได้/รายรับ และ ส่งผลต่อรายจ่าย/ค่าใช้จ่าย ของบุคคลในชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.99$) รองลงมาคือราคาสินค้าที่ผลิตภายในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.98$) ตามลำดับ ดังปรากฏในตารางที่ 10

ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดตักวามีวิถีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถพึ่งตนเองได้ คือส่วนใหญ่แต่ละครอบครัวมีพื้นที่ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้ในการทำอาหาร มีบางส่วนที่เหลือใช้สามารถนำออกจำหน่ายได้ เมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจึงมีผลกระทบอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น

3. ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับประโยชน์ของการใช้เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ตารางที่ 11 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก ด้านประโยชน์การใช้เบียดันในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ประเด็นคำถามด้านประโยชน์การใช้เบียดัน	การใช้เบียดัน		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการตัดสินใจ
1. เป็นสิ่งใหม่ที่น่าสนใจและทดลองใช้	3.59	0.67	มาก
2. มีประโยชน์ต่อท่านและชุมชนท้องถิ่นของท่าน	3.60	0.69	มาก
3. ช่วยให้มีการซื้อขายระหว่างกันเพิ่มขึ้น	3.58	0.69	มาก
4. ช่วยประหยัดเงินบาทที่ใช้ซื้อขายสินค้าระหว่างกัน	3.57	0.71	มาก
5. ช่วยทำให้มีเงินเหลือ สามารถนำไปลดหนี้สินได้	3.48	0.79	ปานกลาง
6. ช่วยกระตุ้นให้คนทำงานเพิ่มขึ้น	3.55	0.70	มาก
7. ช่วยกระตุ้นให้เกิดสินค้าที่ผลิตจากคนในชุมชนเพิ่มขึ้น	3.53	0.74	มาก
8. ทำให้เงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน ไม่รั่วไหลไปภายนอกชุมชน	3.60	0.73	มาก
9. ทำให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือระหว่างกันภายในชุมชน	3.59	0.71	มาก
รวม	3.57	0.66	

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับความสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.57$) มีความคิดเห็นช่วยทำให้มีเงินเหลือสามารถนำไปลดหนี้สินได้อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.48$) ดังปรากฏในตารางที่ 11

เมื่อชุมชนได้ทดลองใช้เบียดันแล้ว มีความคิดเห็นว่าการช่วยกระตุ้นให้คนภายในชุมชนทำงานมากขึ้น ร้านค้าขายสินค้าได้เพิ่มขึ้น ประหยัดเงินบาทในการซื้อขายสินค้าระหว่างกัน ทำให้มีเงินออมเพิ่มขึ้น เนื่องจากนำเงินบาทไปซื้อสินค้าและบริการที่จำเป็นซึ่งภายในชุมชนไม่มีจำหน่าย การซื้อสินค้าภายในชุมชนเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนให้มีการหมุนเวียนเพิ่มขึ้น เงินไม่รั่วไหลไปภายนอกชุมชน เกิดแนวคิดเพิ่มการผลิตสินค้าและบริการภายในชุมชน เพื่อสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชนได้อย่างครบถ้วน การใช้เบียดันเป็นเรื่องใหม่ จึง

ต้องมีการประชาสัมพันธ์โดยการชักจูงหรือชักชวนเข้าร่วมโครงการ ทำความเข้าใจร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดการสื่อสารกันมากขึ้น ช่วยเหลือระหว่างกันมากขึ้น จากคนที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

4. การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก

ตารางที่ 12 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงชั้น

ประเด็นคำถามการตัดสินใจใช้เงินตราทางเลือก ในรูปแบบเบี่ยงชั้น ด้วยปัจจัยใดมากที่สุด	จำนวนคน	ร้อยละ
1. สร้างรายได้/มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น	103	36.79
2. ประหยัดเงินบาท มีเงินออมเพิ่มขึ้น	96	34.29
3. ทำให้สินค้าภายในชุมชนมีการซื้อขายเพิ่มขึ้น	88	31.43
4. ลดการพึ่งพิงเงินทุนจากแหล่งเงินกู้	13	4.64
5. อื่น ๆ (ไปรตระบุ)	1	0.36

หมายเหตุ เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่สมาชิกในชุมชนตัดสินใจใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงชั้นในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ มากที่สุดคือสร้างรายได้/มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น ร้อยละ 36.79 รองลงมาคือประหยัดเงินบาทมีเงินออมเพิ่มขึ้นร้อยละ 34.29 ดังปรากฏในตารางที่ 12

ตารางที่ 13 ปัจจัยที่ไม่สนใจเข้าร่วมโครงการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงชั้น

ประเด็นคำถามปัจจัยที่ไม่สนใจเข้าร่วมโครงการใช้ เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงชั้น	จำนวนคน	ร้อยละ
1. ไม่สนใจ ไม่ชอบ ไม่อยากรู้ ไม่อยาก	18	6.43
2. รู้ว่ามีประโยชน์ แต่ไม่กล้าทดลองใช้	36	12.86
3. รอให้มีการใช้กันอย่างแพร่หลายก่อน	32	11.43
รวม	86	30.71

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่สมาชิกในชุมชนไม่สนใจเข้าร่วมโครงการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี้ยขยัน จำนวนทั้งสิ้น 86 คน จากจำนวนทั้งสิ้น 280 คน คิดเป็นร้อยละ 30.71 ปัจจัยที่ไม่สนใจเข้าร่วมโครงการมากที่สุดคือ รู้ว่ามิประโยชน์ แต่ไม่กล้าทดลองใช้ ร้อยละ 12.86 รองลงมาคือ รอให้มีการใช้กันอย่างแพร่หลายก่อน ร้อยละ 11.43 จากการสัมภาษณ์ผู้ที่ไม่เข้าร่วมโครงการแล้วพบว่า ส่วนใหญ่ไม่เข้าใจเรื่องโครงการเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่ ไม่เคยมีการใช้มาก่อน ระยะเวลาในการทดลองใช้มีจำกัด ดังปรากฏในตารางที่ 13

5. การวิเคราะห์การใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ตารางที่ 14 แสดงจำนวนเบี้ยขยันเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ระหว่างวันที่

1 ธ.ค. 2552 – 28 ก.พ. 2553

มูลค่าเบี้ยขยันฉบับละ (บาท)	จำนวนเบี้ยขยัน (ฉบับ)	จำนวนเงิน (บาท)	หมายเลขเบี้ยขยัน
5	800	4,000.00	ท. 0001 - ท. 0800
10	300	3,000.00	ส. 0001 - ส. 0300
20	150	3,000.00	ย. 0001 - ย. 0150
รวม	1,250	10,000.00	

ผลการศึกษาพบว่า เบี้ยขยันใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของชุมชน มีมูลค่าเทียบเท่ากับเงินบาท มีมูลค่าฉบับละ 5 บาท 10 บาท และ 20 บาท รวมจำนวนทั้งสิ้น 1,250 ฉบับ เป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท จำนวนเบี้ยขยันมากที่สุดมีมูลค่าฉบับละ 5 บาท จำนวน 800 ฉบับ หมายเลขเบี้ยขยันตั้งแต่ ท. 0001 – ท. 0800 เป็นเงิน 4,000 บาท เพื่อสะดวกในการแลกเปลี่ยนและราคาสินค้าภายในชุมชนไม่สูง รองลงมา มูลค่าฉบับละ 10 บาท หมายเลขเบี้ยขยันตั้งแต่ ส. 0001 – ส. 0300 เป็นจำนวน 300 ฉบับ เป็นเงิน 3,000 บาท และ มูลค่าฉบับละ 20 บาท หมายเลขเบี้ยขยันตั้งแต่ ย. 0001 – ย. 0150 จำนวน 150 ฉบับ เป็นเงิน 3,000 บาท ดังปรากฏในตารางที่ 14

รายละเอียดกิจกรรมโครงการวิจัยเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ตามภาคผนวก ข

ตารางที่ 15 แสดงการใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ระหว่างวันที่

1 ธ.ค. 2552 - 28 ก.พ. 2553

มูลค่า เบี่ยชยัน	การใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ							
	ธ.ค. 2552		ม.ค. 2553		ก.พ. 2553		รวม	
	จำนวน (ครั้ง)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ครั้ง)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ครั้ง)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ครั้ง)	มูลค่า (บาท)
5	700	3,500	722	3,610	696	3,480	2,118	10,590
10	212	2,120	212	2,120	397	3,970	821	8,210
20	56	1,120	102	2,040	165	3,300	323	6,460
รวม	968	6,740	1,036	7,770	1,258	10,750	3,262	25,260

ผลการศึกษาพบว่า การใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการรวมทั้งสิ้น 3,262 ครั้ง เป็นเงิน 25,260 บาท แบ่งเป็นมูลค่าเบี่ยชยันฉบับละ 5 บาท จำนวน 2,118 ครั้ง เป็นเงิน 10,590 บาท ฉบับละ 10 บาท จำนวน 821 ครั้ง เป็นเงิน 8,210 บาท และ ฉบับละ 20 บาท จำนวน 323 ครั้ง เป็นเงิน 6,460 บาท การใช้เบี่ยชยันหมุนเวียน เดือน ก.พ. 2553 มากที่สุด จำนวน 1,258 ครั้ง เป็นเงิน 10,750 บาท แบ่งเป็นมูลค่าเบี่ยชยันฉบับละ 5 บาท จำนวน 696 ครั้ง เป็นเงิน 3,480 บาท ฉบับละ 10 บาท จำนวน 397 ครั้ง เป็นเงิน 3,970 บาท และ ฉบับละ 20 บาท จำนวน 165 ครั้ง เป็นเงิน 3,300 บาท รองลงมา เดือน ม.ค. 2553 จำนวน 1,036 ครั้ง เป็นเงิน 7,770 บาท แบ่งเป็น มูลค่าเบี่ยชยันฉบับละ 5 บาท จำนวน 722 ครั้ง เป็นเงิน 3,610 บาท ฉบับละ 10 บาท จำนวน 212 ครั้ง เป็นเงิน 2,120 บาท และ ฉบับละ 20 บาท จำนวน 102 ครั้ง เป็นเงิน 2,040 บาท ดังปรากฏในตารางที่ 15

การทดลองใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ของชุมชนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกภายในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่า ระยะแรกการใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการน้อย การใช้เบี่ยชยันไม่ถูกต้องตามเงื่อนไข เช่น นายจ้าง ผู้รับเบี่ยชยันร้านค้า ไม่ลงลายมือชื่อและวันที่กำกับตามช่องที่กำหนดในเบี่ยชยัน คณะทำงานจึงวิเคราะห์ปัญหาพบว่าสมาชิกในชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจการใช้ระบบเงินตราทาง เลือกในรูปแบบเบี่ยชยัน จึงดำเนินการจัดประชุมเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ สร้างองค์ความรู้ให้สมาชิกในชุมชนเข้าใจระบบเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการมากขึ้น เช่น อธิบายประโยชน์ที่จะได้รับวิธีการและรูปแบบการใช้เบี่ยชยัน จึงทำให้การใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 16 แสดงร้อยละ เพิ่มขึ้น (ลดลง) ของการใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

มูลค่าเบี่ยชยัน (บาท)	ธ.ค. - ม.ค. 2553		ม.ค. - ก.พ. 2553		ธ.ค. 2552 - ก.พ. 2553	
	จำนวน (ครั้ง) เพิ่มขึ้น (ลดลง)	ร้อยละ เพิ่มขึ้น (ลดลง)	จำนวน (ครั้ง) เพิ่มขึ้น (ลดลง)	ร้อยละ เพิ่มขึ้น (ลดลง)	จำนวน (ครั้ง) เพิ่มขึ้น (ลดลง)	ร้อยละ เพิ่มขึ้น (ลดลง)
5	22	3.14	-26	-3.60	-4	-0.57
10	0	-	185	87.26	185	87.26
20	46	82.14	63	61.76	109	194.64
รวม	68	7.02	222	21.43	290	29.96

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนมีการใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนเพิ่มขึ้น เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเดือน ธ.ค. 2552 - ก.พ. 2553 จำนวนทั้งสิ้น 290 ครั้ง เพิ่มขึ้นร้อยละ 29.96 แบ่งเป็นมูลค่าเบี่ยชยันฉบับละ 10 บาท เพิ่มขึ้น จำนวน 185 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 87.26 ฉบับละ 20 บาท เพิ่มขึ้น จำนวน 109 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 194.64 ฉบับละ 5 บาท ลดจำนวนการใช้หมุนเวียนจำนวน 4 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 0.57 เนื่องจากสินค้าส่วนใหญ่ของชุมชนมีราคาตั้งแต่ 10 บาทขึ้นไป เช่น ราคา ไข่ไก่ โรตีสั้น เป็นต้น ทำให้มีการลดจำนวนใช้เบี่ยชยันมูลค่าฉบับละ 5 บาท ดังปรากฏในตารางที่ 16

ตารางที่ 17 แสดงจำนวนและร้อยละการใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

เบี่ยชยันที่นำออกใช้			การใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ระหว่างวันที่ 1 ธ.ค. 2552 – 28 ก.พ. 2553		
มูลค่าเบี่ยชยัน (บาท)	จำนวน (ฉบับ)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ครั้ง)	มูลค่า (บาท)	เพิ่มขึ้นร้อยละ
5	694	3,470	2,118	10,590	205
10	223	2,230	821	8,210	268

ตารางที่ 17 (ต่อ)

เบี่ยชยันที่นำออกใช้			การใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ระหว่างวันที่ 1 ธ.ค. 2552 – 28 ก.พ. 2553		
มูลค่าเบี่ยชยัน (บาท)	จำนวน (ฉบับ)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ครั้ง)	มูลค่า (บาท)	เพิ่มขึ้นร้อยละ
20	111	2,220	323	6,460	190
รวม	1,028	7,920	3,262	25,260	218

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในชุมชนใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างช่วงเดือน ธ.ค. 2552 – ก.พ. 2553 จำนวนทั้งสิ้น 3,262 ครั้ง เป็นเงิน 25,260 บาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 218 ของเบี่ยชยันที่นำออกใช้จริง แบ่งเป็น มูลค่าเบี่ยชยันฉบับละ 5 บาท จำนวน 2,118 ครั้ง เป็นเงิน 10,590 บาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 205 ฉบับละ 10 บาท จำนวน 821 ครั้ง เป็นเงิน 8,210 บาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 268 ฉบับละ 20 บาท จำนวน 323 ครั้ง เป็นเงิน 6,460 บาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 190 ดังปรากฏในตารางที่ 17

การใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของสมาชิกในชุมชน ทำให้ปริมาณเงินเพิ่มขึ้นจากจำนวน 7,920 บาท เป็นจำนวน 25,260 บาท ในระยะเวลา 3 เดือน

6. การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก

ตารางที่ 18 ปัญหาการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยชยัน

ประเด็นคำถามปัญหาการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยชยัน	จำนวนคน	ร้อยละ
1. สินค้าที่ซื้อขายโดยใช้เบี่ยชยันยังไม่หลากหลาย	115	41.07
2. ระยะเวลาที่ใช้เบี่ยชยันถูกจำกัด	57	20.36
3. ความไม่ชัดเจนในการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้าและบัตรเบี่ยชยัน	22	7.86
รวม	194	69.29

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 69.29 มีปัญหาและอุปสรรคจากการใช้เงินตราทางเลือกรูปแบบเบี่ยชยันในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ มากที่สุดคือ สินค้าที่ซื้อขายโดยใช้บัตรเบี่ยชยันยังไม่หลากหลาย ร้อยละ 41.07 รองลงมาคือ ระยะเวลาที่ใช้เบี่ยชยันถูกจำกัดร้อยละ 20.36 ดังปรากฏในตารางที่ 18

ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดตักวา ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร มีร้านค้าขายสินค้าและบริการเป็นจำนวนมากตั้งอยู่ใกล้พื้นที่ของชุมชน ปัจจุบันการบริหารจัดการของร้านสหกรณ์ชุมชนจำหน่ายเพียงสินค้าที่จำเป็นต่อการใช้ในชีวิตประจำวันเท่านั้น สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่จึงไปซื้อสินค้าจากภายนอกชุมชน

ตารางที่ 19 สิ่งที่ควรปรับปรุงในการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยชยัน

ประเด็นคำถามโครงการเงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยชยัน ควรปรับปรุงในเรื่องใดมากที่สุด	จำนวน	ร้อยละ
1. การประชาสัมพันธ์ให้มีการเข้าร่วมโครงการ	105	37.50
2. การชักจูงให้มีการเข้าร่วมโครงการ	108	38.57
3. การยอมรับการใช้บัตรเบี่ยชยันเพิ่มขึ้น	74	26.43
4. การเพิ่มสถานที่ การใช้บัตรเบี่ยชยันไปในชุมชนใกล้เคียง	28	10.00
5. ความชัดเจนเรื่องการปรับ/ลงโทษ ผู้ทำผิดกฎเกณฑ์การใช้บัตรเบี่ยชยัน	13	4.64
6. ควรปรับปรุงการติดประกาศกำหนดราคาที่ใช้บัตรเบี่ยชยันแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการให้ชัดเจน	11	3.93
7. ควรมีระยะเวลาการใช้ที่นานกว่านี้	26	9.29
8. เงื่อนไขข้อเสนอแนะต่อนายจ้าง	7	2.50
9. อื่น ๆ (โปรดระบุ)	1	0.36

หมายเหตุ เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ผลการศึกษาพบว่า สิ่งที่ต้องปรับปรุงในการใช้เงินตราทางเลือกรูปแบบเบี่ยชยันมากที่สุดคือ การชักจูงให้มีการเข้าร่วมโครงการ ร้อยละ 38.57 รองลงมาคือ ประชาสัมพันธ์ให้มีการเข้าร่วมโครงการ ร้อยละ 37.50 ดังปรากฏในตารางที่ 19

การเกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้สมาชิกในชุมชนต้องเร่งรีบทำงานเพื่อหาเงินมาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ส่งผลต่อการไม่มีเวลาเข้าร่วมเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มีเวลาในการสนทนาระหว่างเพื่อนบ้านน้อยลง จึงเป็นข้อจำกัดในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

การทดลองใช้เงินตราทางเลือกรูปแบบเบี่ยชยันของสมาชิกในชุมชนแผ่นดินทองคอย รุดตักวา ผู้นำชุมชนและคณะทำงานของชุมชน ได้ทำความเข้าใจ วัตถุประสงค์และวิธีการ การใช้เบี่ยชยัน แล้วจึงเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ชักชวนสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมโครงการ ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มีการทดลองใช้ และปฏิบัติงานร่วมกัน เมื่อมีการใช้เบี่ยชยันในระยะแรกพบปัญหา คือสมาชิกส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจเงื่อนไขการใช้เบี่ยชยัน ทำให้การควบคุมการใช้เบี่ยชยันเป็นเรื่องยาก เช่น ผู้รับเบี่ยชยันไม่ลงลายมือชื่อกำกับ ไม่นำเบี่ยชยันมาต่ออายุ เป็นต้น เมื่อพบปัญหาดังกล่าว คณะทำงานจึงจัดให้มีการประชุมเพื่อซักซ้อมความเข้าใจกระบวนการใช้เบี่ยชยันร่วมกัน ทำให้สมาชิกมีความเข้าใจเงื่อนไขการใช้เบี่ยชยันมากขึ้น ส่งผลต่อการใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การทดลองใช้เบี่ยชยันทำให้สมาชิกในชุมชนได้รับการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ทราบสาเหตุของปัญหา เรียนรู้ปัญหาและหาทางแก้ไขปัญหของชุมชนได้เพิ่มขึ้น เพื่อชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวา ผู้วิจัยทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 280 ตัวอย่าง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม สัมภาษณ์และสังเกตการณ์ สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย

ปัจจัยส่วนบุคคลของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวา

สมาชิกในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวา ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงร้อยละ 52.14 มีอายุระหว่าง 36 – 50 ปี มากที่สุดร้อยละ 31.79 ส่วนใหญ่เป็นผู้มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา หรือ ปวช. ร้อยละ 33.21 มีสถานภาพสมรสแต่งงานแล้วมากที่สุดร้อยละ 71.07 มีอาชีพรับจ้างทั่วไปมากที่สุดร้อยละ 26.07 มีรายได้ไม่น้อยกว่า 20,000 บาทต่อเดือน มากที่สุดร้อยละ 85.36 สำหรับประเด็นปัญหาแต่ละด้านมีดังนี้

ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ

ด้านปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ สมาชิกในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวา มีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับความสำคัญที่มีอิทธิพลต่อผลการตัดสินใจในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำส่งผลรายได้/รายรับ และส่งผลกระทบต่อรายจ่าย/ค่าใช้จ่ายมีการเปลี่ยนแปลง

เนื่องจากชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวามีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร มีโรงงานอุตสาหกรรม สถานที่ราชการ หลายแห่งตั้งอยู่ใกล้พื้นที่ของชุมชน ทำให้การกระจายรายได้เข้าสู่ชุมชนได้อย่างทั่วถึง ชุมชนส่วนใหญ่มีพื้นที่เป็นของตนเอง สามารถปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เพื่อทำเป็นอาหาร เลี้ยงตนเองและครอบครัว หากมีจำนวนมากสามารถนำออกจำหน่ายเพื่อเพิ่มรายได้ ดังนั้นปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำจึงไม่มีผลกระทบต่อชุมชนมากนัก

ข้อมูลระดับความสำคัญที่เกี่ยวกับประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก

ด้านประโยชน์การใช้เบี้ยขยัน สมาชิกในชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวา มีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับความสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนในท้องถิ่น ทำให้เงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชนไม่รั่วไหลไปภายนอกชุมชน เป็นสิ่งใหม่ที่น่าเรียนรู้และทดลองใช้ ทำให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือระหว่างกันภายในชุมชน

การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก

ด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี้ยขยัน สมาชิกในชุมชนตัดสินใจใช้เบี้ยขยันมากที่สุด คือสร้างรายได้/มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น ทำให้สมาชิกในชุมชนขยันทำงานมากขึ้น เช่น นักเรียน นักศึกษา เมื่อมีเวลาว่างจะหางานทำ เพื่อนำรายได้มาช่วยเหลือครอบครัว ร้านค้ามีรายได้มากขึ้น นอกจากขายสินค้าได้รับเป็นเงินบาทแล้ว ยังได้รับเป็นเบี้ยขยันสามารถนำเบี้ยขยันมาซื้อสินค้าภายในชุมชนได้ ทำให้ประหยัดเงินบาทและมีเงินออมเพิ่มขึ้น

ด้านการเข้าร่วมโครงการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี้ยขยัน ปัจจัยที่ไม่สนใจเข้าร่วมโครงการมากที่สุดคือรู้ว่าไม่ประโยชน์ แต่ไม่กล้าทดลองใช้ เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ยังไม่ทั่วถึง

การวิเคราะห์การใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ตารางที่ 20 แสดงอัตราความเร็วในการหมุนเวียนของเงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี้ยขยัน

มูลค่า เบี้ย ขยัน (บาท)	เบี้ยขยัน นำออกใช้		เบี้ยขยันคงเหลือ		เบี้ยขยันทั้งสิ้น		การใช้เบี้ยขยันหมุนเวียนใน การแลกเปลี่ยนสินค้า และ บริการ (ธ.ค. 2552 - ก.พ. 2553)		
	จำนวน (ฉบับ)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ฉบับ)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ฉบับ)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ครั้ง)	มูลค่า (บาท)	V (ครั้ง ต่อ 1 เดือน)
5	694	3,470	106	530	800	4,000	2,118	10,590	1.02
10	223	2,230	77	770	300	3,000	821	8,210	1.23
20	111	2,220	39	780	150	3,000	323	6,460	0.97
รวม	1,028	7,920	222	2,080	1,250	10,000	3,262	25,260	1.06

หมายเหตุ V หมายถึงอัตราความเร็วในการหมุนเวียนของเงิน

ด้านการใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ (ตารางที่ 20) สมาชิกชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั้กว่า ใช้เบี้ยขยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเริ่มตั้งแต่เดือน ธ.ค. 2552 – ก.พ. 2553 เบี้ยขยันมีมูลค่าฉบับละ 5 บาท 10 บาท และ 20 บาท จำนวนเบี้ยขยันทั้งหมด 1,250 ฉบับ เป็น เงิน 10,000 บาท จำนวนที่นำเบี้ยขยันออกใช้ในการ

หมุนเวียน 1,028 ฉบับ เป็นเงิน 7,920 บาท จำนวนครั้งที่ใช้เบี้ยขยันหมุนเวียนในการซื้อขายสินค้าและบริการ 3,262 ครั้ง คิดเป็นเงินจำนวน 25,260 บาท อัตราความเร็วในการหมุนเวียนของเงินโดยรวมเป็น 1.06 ครั้งต่อเดือน แสดงได้ดังนี้

$$\text{กำหนดให้ } M = 7,920 \text{ บาท}$$

$$P.Q = 25,260 \text{ บาท}$$

$$\text{จาก } M.V = P.Q$$

$$\text{จะได้ } 7,920V = 25,260$$

$$\text{แทนค่า } V = \frac{25,260}{7,920}$$

$$V = 3.19 \text{ ครั้งต่อ 3 เดือน}$$

$$V = 1.06 \text{ ครั้งต่อเดือน}$$

ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีปริมาณเงินของสำนักคลาสสิกด้านอุปทานของเงินตามสมการแลกเปลี่ยน

เบี้ยขยันที่ไม่ถูกนำมาใช้จำนวน 222 ฉบับ เป็นเงิน 2,080 บาท เนื่องจากระยะเวลาการทดลองใช้ระบบเงินตราทางเลือกมีจำกัด การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การสร้างความรู้ความเข้าใจระบบเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการไม่ทั่วถึง เป็นเรื่องใหม่จึงต้องใช้เวลาในการเรียนรู้มาก และกิจกรรมการใช้เบี้ยขยันมีน้อย สินค้าในชุมชนไม่หลากหลาย จึงต้องควบคุมไม่ให้นำเบี้ยขยันออกมาใช้หมุนเวียนมากเกินไปจนเกิดความเดือดร้อน เพราะอาจทำให้เกิดปัญหาเงินเฟ้อ ทำให้ค่าของเบี้ยขยันลดลง จนกระทั่งไร้ค่าไม่เป็นที่ยอมรับ

การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก

ด้านปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี้ยขยันประกอบด้วย

1. สินค้าไม่หลากหลาย
2. ระยะเวลาการใช้จำกัด
3. ความไม่ชัดเจนในการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนในการซื้อขายสินค้าและบริการ
4. การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ทำให้ขาดความรู้ ความเข้าใจกระบวนการใช้

เงินตราทางเลือก

5. การกิจในชีวิตประจำวันเร่งรีบทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

เพิ่มขึ้น

ด้านการปรับปรุงการใช้เงินตราทางเลือก ควรทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โดยมีการชักจูงสมาชิกในชุมชนเข้าร่วม โครงการ จัดทำกิจกรรมประชุมกลุ่มย่อยเพื่อทำความรู้ความเข้าใจร่วมกัน

2. การอภิปรายผล

การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานทำให้ขาดรายได้ ปริมาณเงินมีจำนวนจำกัดไม่เพียงพอต่อความต้องการ ปัญหาที่สำคัญของท้องถิ่นคือปัญหาการว่างงาน เงินตราทางเลือกจึงเป็นเครื่องมือถูกนำมาแก้ไขปัญหาการว่างงานในท้องถิ่น ในต่างประเทศได้นำระบบเงินตราทางเลือกแก้ไขปัญหาการว่างงานแล้ว ในรูปแบบต่าง ๆ 1,900 ระบบทั่วโลก (Lietaer 2004 : 31) การใช้ระบบเงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยชยันของบุคคลในชุมชนแผ่นดินทองคอยรดดี๊กว่า มีความคิดเห็นที่สามารถแก้ไขปัญหาการว่างงานได้ มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น สร้างรายได้เพิ่มขึ้น มีเงินออมเพิ่มขึ้น เงินไม่รั่วไหลไปภายนอกชุมชน มีการสื่อสารกันมากขึ้นสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปัญหาการใช้เบี่ยชยันคือ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง สมาชิกไม่เข้าใจระบบเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการมากนัก ทำให้ร้านค้าเข้าร่วมโครงการน้อย จึงมีผลทำให้สินค้าไม่หลากหลายรวมทั้งระยะเวลาการใช้บัตรเบี่ยชยันมีจำกัด การใช้เบี่ยชยันหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการทำให้ปริมาณการซื้อขายสินค้าและบริการภายในชุมชนเพิ่มขึ้น การใช้ระบบเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ จึงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาการว่างงาน การขาดแคลนเงิน และสามารถทำให้เศรษฐกิจภายในชุมชนดีขึ้น ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจการแบ่งปัน เมื่อเศรษฐกิจภายในชุมชนดีขึ้นส่งผลให้เศรษฐกิจภายในประเทศดีขึ้นด้วย รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการสื่อสารสมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

3. ข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการพัฒนาระบบเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ดังนี้

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

1. ผู้นำชุมชน ต้องได้รับการยอมรับ จากบุคคลภายในชุมชน และเป็นผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
2. มีการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง มีการวางแผน ดำเนินการ ติดตามผลการดำเนินการ ตรวจสอบ ประเมินผล เพื่อสามารถปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาดได้ทันต่อเหตุการณ์

3. การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ มีการใช้สื่อในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เช่น เอกสารเผยแพร่ โปสเตอร์ คู่มือการใช้เบาะรถยนต์ และการแนะนำชกุงบุคคลภายในชุมชนเข้าร่วมโครงการ

4. ผู้นำชุมชนและคณะทำงานต้องมีความเข้มแข็งในการทำงาน เช่นการทำงานเป็นทีม มีการเรียนรู้ ทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ให้ตรงกัน และเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับของบุคคลภายในชุมชน เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในการใช้เบาะรถยนต์ เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่ และเป็นครั้งแรกที่มีการทดลองใช้ภายในชุมชน

5. ปัญหาการใช้เบาะรถยนต์ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในชุมชนยังไม่หลากหลาย เนื่องจากภายในชุมชนยังไม่มีมีการคิดค้นผลผลิตเพื่อสามารถนำมาตอบสนองต่อความต้องการ ได้อย่างเพียงพอ ทำให้ต้องพึ่งสินค้าจากภายนอก ดังนั้น ควรมีการเพิ่มผลผลิตที่ตรงต่อความต้องการ โดยมีการศึกษาความต้องการในสินค้าและบริการของบุคคลภายในชุมชน

6. สร้างจิตสำนึกในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ให้มีความสามัคคีในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการชักจูงเข้าร่วมโครงการอย่างทั่วถึง โดยมีการจัดประชุมอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เพื่อสามารถทำความเข้าใจร่วมกันได้

2. สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการวางระบบ รูปแบบการใช้เงินตราทางเลือกให้เป็นมาตรฐาน เพื่อสามารถทำให้เป็นที่ยอมรับ และเป็นข้อตกลงร่วมกันในการปฏิบัติ

3. ระยะเวลาในการทดลองใช้เงินตราทางเลือกควรมีระยะเวลาตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป เพื่อสามารถทราบปัญหา เรียนรู้ปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้

4. ชุมชนที่ศึกษา ควรเป็นชุมชนที่มีการจัดตั้งแบบเป็นองค์กร มีระบบในการบริหารจัดการภายในชุมชนมีสินค้าและบริการที่หลากหลาย

บรรณานุกรม

- กรุงเทพธุรกิจ. วิกฤตการณ์ทางการเงินครั้งนี้จะจบลงเมื่อไร และอย่างไร [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 กันยายน 2552 เข้าถึงจาก <http://www.stock2morrow.com/forums/showthread.php>
- ถวิล นิลใบ. วิกฤตเศรษฐกิจจากสถานการณ์ Subprime [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 2 ตุลาคม 2552 เข้าถึงจาก <http://www.eco.ru.ac.th/tawin/article/Subprime.pdf>
- บุญธรรม กิจปรีดาวิสุทธิ. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.
- ประเจิด สินทรัพย์. เศรษฐศาสตร์มหภาคเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. “ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์.” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)
- ปีทมาวดี โพนนุกูล ชูชุกิ และคณะ. “การศึกษาภาคสนาม.” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)
- พลอยบงกช ชุ่มเพ็งพันธ์. “การฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนในภาคตะวันออก : กรณีศึกษาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในชุมชนพวา จังหวัดจันทบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, 2550.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- พิสมัย ศรีเนตร. “ระบบเงินตราชุมชน : กรณีศึกษาเบ็ญกุดชุม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.
- มานิดา คอยระงับ. “การแพร่ของนวัตกรรมระบบเงินตราชุมชน : เบ็ญกุดชุม ในอำเภอเบ็ญกุดชุม จังหวัดยโสธร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ลิตาร์, เบอร์นาร์ด. เงินตราแห่งอนาคต. แปลโดย จินตลา วิเศษกุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา, 2547.
- วัชรารักษ์ สุริยาภักดิ์. ศิลปการต้อนรับและการบริการ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 20 ตุลาคม 2552 เข้าถึงจาก <http://servicearts.wordpress.com>
- วีรพงษ์ รามางกูร. วิกฤตการณ์แฮมเบอร์เกอร์ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 8 สิงหาคม 2552 เข้าถึงจาก http://www.prachachat.net/news_detail.php

สกฤติ อีสริยานนท์. “เศรษฐศาสตร์การเมืองของการแลกเปลี่ยนชุมชน : กรณีศึกษา เปรียบเทียบ การ แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างชุมชนที่ดำเนินการ โดยภาครัฐและภาค ประชาชน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการ บริหารจัดการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, 2549.

สายใยไทยทั้งเมือง. ชุมชนเข้มแข็ง [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน 2552 เข้าถึงจาก

<http://www.weopenmind.com/board/index.php>

สุธรรม รัตนโชติ. การวิจัยเชิงพฤติกรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : ท็อป, 2551.

สุพจน์ แสงเงิน และคณะ. “กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน : ศึกษากรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรูดตึกวา.” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย, พฤษภาคม 2546. (อัคราเสนา)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เบี้ย ๆ บุญ ๆ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ภูมิคุ้มกันผลกระทบวิกฤตรอบใหม่ของคนจน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 18 กันยายน 2552 เข้าถึงจาก <http://thaingo.org/cgi-bin/content/content2/show.pl>

อนุสรณ์ สรพรหม และคณะ. การเงิน การธนาคาร และนโยบายการเงิน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 25 เมษายน 2553 เข้าถึงจาก

http://www.ssru.ac.th/linkssru/Subject_New/3592102/soc10/.../print.htm

อภิชัย พันธเสน และคณะ. “การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อ การพึ่งตนเอง.” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัคราเสนา)

อภิรักษ์ จันตะนี และคณะ. สถาบันการเงิน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 กันยายน 2552 เข้าถึงจาก

<http://aphinant.aru.ac.th/wp-content/uploads/2008/10/chapter-72.doc>

อมรศักดิ์ มาลา. ความเป็นไปได้ของการใช้ระบบเงินตราชุมชนในประเทศไทย [ออนไลน์]. เข้าถึง เมื่อ 11 กรกฎาคม 2552 เข้าถึงจาก

<http://www.econ.chula.ac.th/others/pub/Community.pps>

อรพินท์ สุวรมงคล. “เงินตราชุมชน กรณีศึกษาเรื่องเบี้ยกุดชุม.” สารนิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ชุมชนแผ่นดินทองอยุธยา^๗ ตักวา

ภาพที่ 18 สัญลักษณ์ชุมชนแผ่นดินทองคอรุตตะกาว

ภาพที่ 19 ชุมชนแผ่นดินทองคอรุตตะกาวเป็นศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง

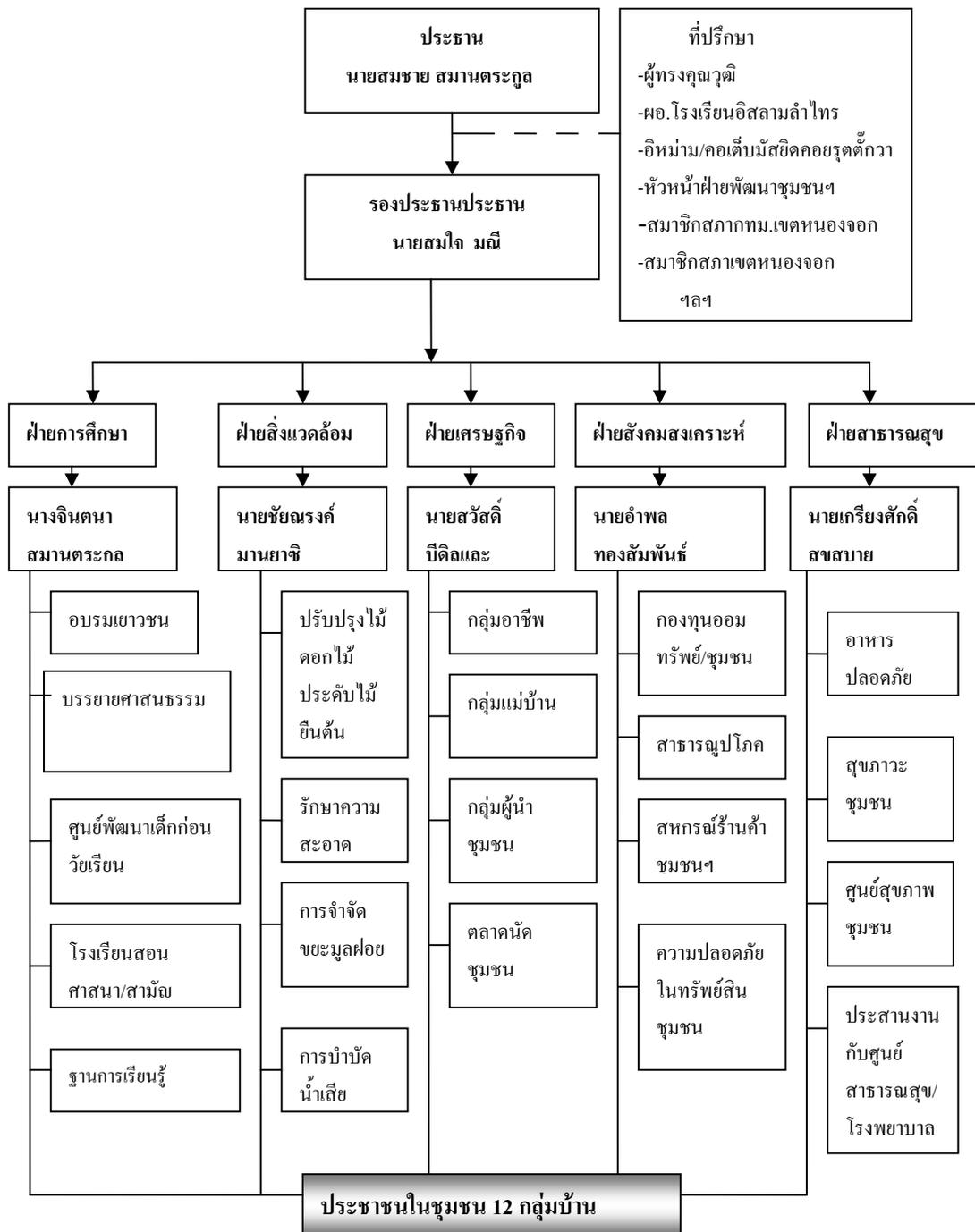
ภาพที่ 20 โรงเรียนอิสลามลำปาง

ภาพที่ 21 มัสยิดคอรุตตะกาว

โครงสร้างการบริหารงานชุมชนแผ่นดินทองอยุธยา

ภาพที่ 24 โครงสร้างการบริหารงานชุมชนแผ่นดินทองอยุธยา

ชุมชนคอยรุตต์กัว" ตั้งอยู่หมู่ 5 แขวงโคกแฝด เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "ชุมชนลำไทร" ชุมชนแห่งนี้ได้รับการบุกเบิกเมื่อประมาณ 130 ปีที่ผ่านมา โดย "นายอับรอฮิม-นางชานี บิดิลและ" สองสามีภรรยาที่อพยพถิ่นฐานจากปัตตานีมาอยู่แถบลุ่มน้ำแสนแสบ (บริเวณบ้านเจียรคับในปัจจุบัน) จากพื้นที่ป่าที่ได้รับการปรับปรุงและพัฒนาเป็นสวน ไร่ นา จนทำเป็นอาชีพหลัก โดยยึดหลักการปกครองดูแลเป็นระบบครอบครัวและลูกหลานสืบมา ประชากรในหมู่บ้านลำไทรร้อยละ 90 เป็นชาวมุสลิมนับถือศาสนาอิสลาม ประกอบอาชีพหลักคือ การทำเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด เลี้ยงหงส์ เลี้ยงนก เลี้ยงวัว เลี้ยงแพะ

ปี 2537 "ชุมชนคอยรุตต์กัว" ได้จดทะเบียนขึ้นเป็นชุมชนตามระเบียบของ กทม. โดยใช้ชื่อว่า "ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว" ปัจจุบันชุมชนคอยรุตต์กัวมีจำนวน 163 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 677 คน

ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว ดำเนินการพัฒนาตั้งแต่แรกเริ่มให้คนรู้จักท้องถิ่น หรือที่มาของชุมชน จนกระทั่งมีกระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกกระบบ ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัวเป็นชุมชนที่มีความน่าอยู่แบบชนบทในเมืองหลวง สร้างความรู้และประสบการณ์การใช้ชีวิตว่าควรปฏิบัติอย่างไร และควรปฏิเสธอย่างไร การเลือกปฏิบัติเช่นนี้ทำให้สามารถเลือกสรรความรู้ที่มีอยู่นำมาใช้ในการดำเนินชีวิตและการเผยแพร่สู่สาธารณชนได้ ประกอบกับคณะกรรมการของชุมชนมีวิสัยทัศน์และมีแผนงานที่จะพัฒนาหมู่บ้านลำไทรหรือชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว จึงได้จัดทำศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นฐานการเรียนรู้แบ่งเป็น 7 ฐานการเรียนรู้ ดังนี้

ฐานที่ 1 พลังงานทดแทนและการผลิตไบโอดีเซล มีการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ฐานนี้จะเรียนรู้ขั้นตอนและหลักการผลิตไบโอดีเซล

ฐานที่ 2 เกษตรแบบผสมผสาน การทำไร่นาสวนผสม เรียนรู้การทำสวนเกษตรแบบผสมผสาน และการจัดสรรที่ดิน

ฐานที่ 3 การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจและสัตว์สวยงามชนิดต่าง ๆ ศึกษาวงจรชีวิตของหงส์ ซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจประจำชุมชน

ฐานที่ 4 ต้นไม้กับบ้าน มีทั้งไม้ดอก ไม้ประดับ และไม้ยืนต้น

ฐานที่ 5 ชีวิตาเพื่อชีวิตกับสิ่งแวดล้อม เรียนรู้การทำน้ำส้มควันไม้ ซึ่งเป็นผลผลิตที่ได้จากการเผาถ่าน

ฐานที่ 6 พิพิธภัณฑ์เครื่องมือเครื่องใช้ในชุมชน เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนที่ใช้กันในอดีต

ฐานที่ 7 โรงเรียนเกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ เก็บผักปลอดสารพิษ เช่น มะละกอ ถั่วพืยกยาว ค่ะน้ำ เป็นต้น

บนพื้นที่ 14 ไร่ 81 ตารางวา ตามอัตราส่วน แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 30% ประมาณ 4 ไร่เศษ เลี้ยงปลาและพื้นที่น้ำ 30% ประมาณ 4 ไร่เศษ พื้นที่ปลูกไม้ผลและพืชผัก 30% ประมาณ 4 ไร่เศษ พื้นที่ปลูกบ้านพักอาศัยและสัตว์เลี้ยง 10% ประมาณ 2 ไร่เศษ

องค์ความรู้ของชุมชนแผ่นดินทองคอรุดตักว

องค์ประกอบหลักของการเรียนรู้ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ

1. แหล่งการเรียนรู้ แบ่งเป็น 4 แหล่งใหญ่

1.1 ครอบครัว

1.2 มัสยิดคอรุดตักว

1.3 ผู้นำในชุมชน

1.4 สถาบันการศึกษา

2. องค์ความรู้ เป็นสิ่งที่เกิดจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่มีมาแต่ในอดีต และได้นำมาสร้างสรรค์ ดัดแปลง ปรับปรุง ประยุกต์ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคมในบริบทของชุมชนในสังคมปัจจุบัน

3. วิธีการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการผ่านกระบวนการเรียนรู้โดยวิธีการสอนและวิธีการปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือพ่อแม่หรือผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสในครอบครัว ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีความต้องการอยากเรียน หรือถูกบังคับให้เรียนด้วยการจูงใจด้วยผลความสำเร็จของคนรุ่นก่อน

การศึกษาขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ มี 5 ขั้นตอน

1. การรับรู้ตระหนักในปัญหา

2. การวิเคราะห์ปัญหา

3. การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา

4. การดำเนินการแก้ไขปัญหา

5. การประเมินผลการแก้ไขปัญหา

องค์ความรู้ต่าง ๆ เกิดจากการปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นมาภายใต้กรอบแนวคิด “รู้อดีต คิดปัจจุบัน ทนอนาคต”

การปรับตัวของชุมชนมี 2 ลักษณะ คือ ปรับตัวทางเศรษฐกิจ แบ่งเป็น 3 ด้านคือ การผลิต การบริโภค และด้านการกระจายผลผลิต และการปรับตัวทางด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต

กลยุทธ์การปรับตัวคือ ดึงเอาจุดแข็ง จุดเด่นเป็นกลยุทธ์ในการปรับตัวของชุมชน การยึดหลักคำสอนของศาสนา ระบบเครือญาติ การศึกษา การสื่อสาร และการมีส่วนร่วม

ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน คือความกล้าตัดสินใจ ที่จะกระทำการใด ๆ ให้ประสบผลสำเร็จ และการเผยแพร่ การประชาสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชนแผ่นดินทองอรุณรัตน์

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนแผ่นดินทองอรุณรัตน์เป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะสมแก่การประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีน้ำท่วมถึง อยู่ใกล้แหล่งน้ำคือคลองลำไทรและคลองลำจรเข้ตาย สามารถจับสัตว์น้ำในคลองดังกล่าวขึ้นมาเพื่อใช้เป็นอาหารในการดำรงชีวิตประจำวันได้ อาชีพหลักในสมัยก่อน คือ อาชีพเกษตรกรรมหรืออาชีพทำนา อาชีพรองเป็นการหาสัตว์น้ำ ส่วนใหญ่ทำเพื่อยังชีพภายในครอบครัวเท่านั้น นอกจากนี้ยังนิยมเลี้ยงสัตว์ปีกประเภทเป็ด ไก่ เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารบริโภคภายในครอบครัว ดังนั้นเศรษฐกิจของชุมชนแผ่นดินทองอรุณรัตน์ในอดีตเป็นเศรษฐกิจแบบเพียงพอหรือเศรษฐกิจแบบยังชีพ

ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีการขายต่อพื้นที่ดินให้กับบุคคลอื่นภายนอกชุมชน การเข้ามาอยู่ของบุคคลภายนอกเป็นผลให้ชุมชนมีการขยายตัวของประชากรเพิ่มขึ้น พื้นที่ในการทำเกษตรลดน้อยลง ชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนเปิดจึงรับเอาความเจริญหรือเศรษฐกิจแบบสังคมเมืองเข้ามาภายในชุมชน มีบริษัท โรงงานอุตสาหกรรม สถานที่ราชการเกิดขึ้นใกล้พื้นที่ของชุมชน ทำให้การประกอบอาชีพหลักจากเดิมคืออาชีพทำนาลดลง เปลี่ยนเป็นการประกอบอาชีพรับจ้างตามบริษัท หรือ โรงงานอุตสาหกรรม ประกอบอาชีพรับราชการ ลูกจ้างในหน่วยงานราชการ เป็นต้น

แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลง แต่ชาวบ้านในชุมชนแผ่นดินทองอรุณรัตน์ยังมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมหลากหลายรูปแบบ ในลักษณะของการปลูกพืช เช่น การทำสวนผลไม้ การปลูกพืชไร่ การปลูกพืชสวนครัว เช่น พริกชี้หนู พริกชี้ฟ้า การทำเกษตรกรรมในลักษณะของการเลี้ยงสัตว์ ทั้งประเภทสัตว์เศรษฐกิจ และสัตว์สวยงาม เช่น หงส์ ไก่วง ไก่ต๊อก ไก่แจ้ นกยูง ปลานิล ปลาชุก การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ เพื่อจำหน่าย เพื่อความสวยงาม และเพื่อบริโภคภายในครอบครัว ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาดูแลภายนอก

องค์กรทางเศรษฐกิจในชุมชน ประกอบด้วย

สหกรณ์ร้านค้าชุมชนแผ่นดินทองอรุณรัตน์ จัดตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาชุมชนในรูปแบบของการพึ่งตนเอง ส่งผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจในชุมชนและเป็นสวัสดิการทางสังคมที่ให้กับคนในชุมชน เป็นความร่วมมือระหว่างโรงเรียนอิสลามลำไทรกับ

ชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตตี๊กว่า มีการบริหารงานโดยคณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ร้านค้า เป็นสถานที่ขายสินค้าจำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวันของชุมชน และอุปกรณ์การเรียนของเด็กนักเรียน เปิดให้ชาวบ้านและนักเรียนในชุมชน สมัครเป็นสมาชิกถือหุ้นและมีการจ่ายปันผลเมื่อสิ้นปีของทุกปี ในอัตราร้อยละ 3 ต่อปี แต่เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นชุมชนเมือง มีร้านค้าสะดวกซื้อ ห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ มากมาย ทำให้สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ไปซื้อของจากภายนอกชุมชน ดังนั้นสหกรณ์ร้านค้า จึงต้องมีการพัฒนาในการบริหารจัดการ และการได้รับความร่วมมือในการซื้อขายสินค้าจากสมาชิกภายในชุมชนเพิ่มขึ้น เพื่อสามารถทำให้กิจการของสหกรณ์ร้านค้า ดีขึ้น ส่งผลต่อผู้ถือหุ้นได้รับเงินปันผลมากขึ้น เศรษฐกิจโดยรวมภายในชุมชนดีขึ้นตามไปด้วย

ร้านค้าชุมชน มีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถนำเอาผลิตผลที่ตนมีอยู่ ออกมาวางจำหน่ายในพื้นที่บริเวณมัธยมข้าง โรงเรียนอิสลามลำไทร เป็นการส่งเสริมอาชีพในท้องถิ่น และเพิ่มรายได้กับชาวบ้านในชุมชน

สภาพเศรษฐกิจของชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตตี๊กว่า มีการเปลี่ยนแปลงจากการได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นเศรษฐกิจทางการค้า เพื่อหวังผลกำไร เดิมชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตตี๊กว่ามีอาชีพทำนาเป็นหลัก ได้หันมาประกอบอาชีพอื่น ๆ ทดแทน ให้ความสำคัญกับเงินตรามากขึ้น แต่หากเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนมากนัก เนื่องจากชุมชนยังมีวิถีชีวิตในการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน

ภาพแสดงด้านเศรษฐกิจ

เกษตรกรรม - การปลูกพืช

ภาพที่ 25 แสดงการถ่ายทอดความรู้ผลผลิต “แก้วมังกรแดงสยาม”

ภาพที่ 26 แสดงผลิตผลจากสวน ไร่ นำนามาแปรรูปและจำหน่าย

เกษตรกรรม - การเลี้ยงสัตว์

ภาพที่ 27 หงส์ดำสัตว์เศรษฐกิจของ
ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดคักวา

ภาพที่ 28 นกกระเรียน สัตว์เลี้ยงเพื่อ
อนุรักษ์

ภาพที่ 29 เปิดป่อกิ่งสัตว์เลี้ยงเพื่อ
ความสวยงาม

ภาพที่ 30 บ้านพักโฮมสเตย์ของชุมชน
แผ่นดินทองคอยรุดคักวา

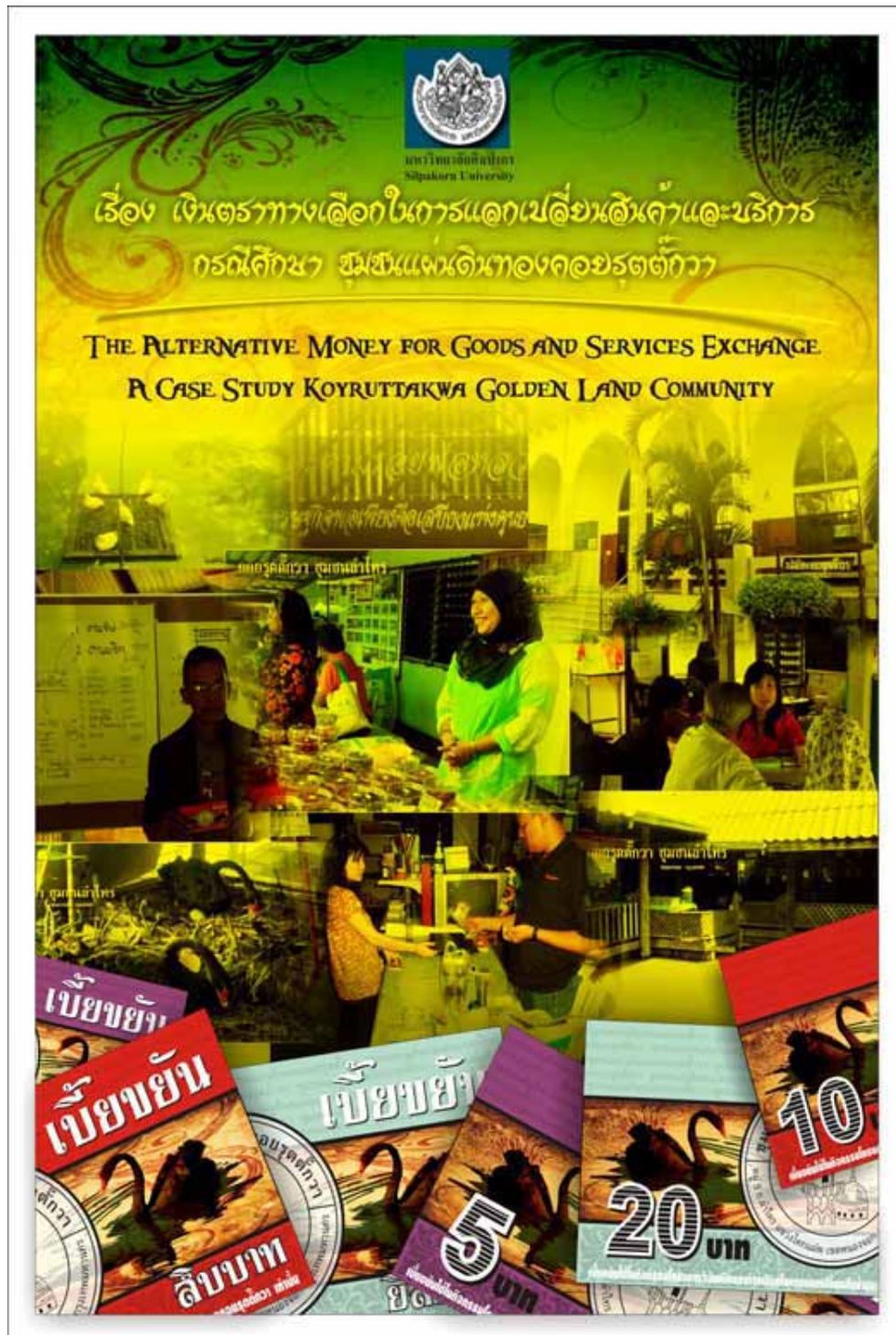
ภาพที่ 31 สหกรณ์ร้านค้าชุมชน
แผ่นดินทองคอยรุตต์กัว

ภาพที่ 32 แสดงสินค้าภายในสหกรณ์ร้านค้า
ชุมชน แผ่นดินทองคอยรุตต์กัว

ภาคผนวก ข

โครงการวิจัยเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ภาพที่ 33 แสดงภาพรวมกิจกรรมโครงการวิจัยเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

โครงการวิจัยเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กรณีศึกษาชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว

หลักการและเหตุผล

สถานะปัญหาเศรษฐกิจภายนอกชุมชนส่งผลกระทบต่อการค้าดำรงชีวิตของสมาชิกภายในชุมชน ทำให้วิถีในการดำเนินชีวิตมีการเปลี่ยนแปลง สมาชิกในชุมชนต้องดิ้นรนออกไปขายแรงงานภายนอกชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเงินตราประจำชาติ (เงินบาท) มาใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้ง ๆ ที่ภายในชุมชนมีทรัพยากรที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่จำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวันอย่างเพียงพอ แต่ไม่มีเงินในการซื้อขายสินค้าและบริการ เพื่อแก้ไขปัญหาเงินที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงนำเครื่องมือเงินตราทางเลือกมาเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เป็นข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกภายในชุมชนใช้เงินตราทางเลือกเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กระตุ้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ทำให้เกิดผลผลิตที่หลากหลาย เกิดการสร้างงานภายในชุมชนลดการว่างงาน เกิดเศรษฐกิจการแบ่งปัน มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกภายในชุมชน สร้างความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการภายในชุมชน ฟื้นฟูทรัพยากร วัฒนธรรมภายในชุมชน ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง ไม่ต้องพึ่งพิงภายนอก

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการค้าสินค้าใช้ระบบเงินตราทางเลือก
2. ศึกษารูปแบบ และประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก
3. ศึกษาการใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ
4. ศึกษาปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก

เป้าหมาย

ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว ใช้เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการภายในชุมชนอย่างทั่วถึง มีการนำทรัพยากรที่มีอยู่ผลิตสินค้าและบริการได้อย่างหลากหลาย มีร้านค้าเข้าร่วมโครงการหลายประเภท เพื่อสามารถตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างเพียงพอ สมาชิกภายในชุมชนมีความรักสามัคคี พึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง

วิธีดำเนินการ

1. นำเสนอโครงการกับผู้นำชุมชน
2. แต่งตั้งที่ปรึกษา ประกอบด้วย

นายบรรจง	สมานตระกูล	อิหม่ามมัสยิดคอยรุดดี๊กว่า
นายนิทัศน์	รักไทย	ผู้อำนวยการโรงเรียนอิสลามลำไทร
นายบุญเหลือ	สมานตระกูล	ผู้อำนวยการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ
3. แต่งตั้งคณะทำงานภายในชุมชน ประกอบด้วย
  - 3.1 นายสมชาย สมานตระกูล ผู้นำชุมชน
  - 3.2 นายวิวัฒน์ สมานตระกูล หัวหน้ากลุ่มบ้านที่ 5
  - 3.3 นางสุจิตรา มานยาชิ อาสาสมัครสาธารณสุขศูนย์สุขภาพชุมชน
4. จัดประชุมเพื่อทำความเข้าใจกระบวนการใช้เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ กำหนดกิจกรรมการใช้เงินตราทางเลือก และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กับ ที่ปรึกษา คณะทำงาน และสมาชิกภายในชุมชน
5. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์โครงการเงินตราทางเลือกภายในชุมชน
6. ทดลองใช้เงินตราทางเลือกในกิจกรรมของชุมชน และ ร้านค้าที่เข้าร่วมโครงการ
7. ประชุมสรุปบทเรียนการทดลองใช้ครั้งแรก เพื่อทราบปัญหา อุปสรรค และชักชวนความเข้าใจร่วมกัน เพื่อสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันเหตุการณ์
8. ประชุมหารือกับคณะทำงาน และติดตามความคืบหน้าการทดลองใช้เงินตราทางเลือกอย่างต่อเนื่อง

ระยะเวลาดำเนินการ

ระยะเวลาดำเนินงานตั้งแต่ 1 พ.ย. 2552 – 28 เม.ย. 2553 รวมระยะเวลา 6 เดือน

ตารางที่ 21 แสดงระยะเวลาการดำเนินงานโครงการวิจัยเงินตราทางเลือก

รายการ	2552		2553			
	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.
1. นำเสนอโครงการวิจัย/ดำเนินกิจกรรมการทำความรู้ความเข้าใจกระบวนการใช้เงินตราทางเลือก กับ ที่ปรึกษา คณะทำงาน และสมาชิกภายในชุมชน	←→					
2. ทดลองใช้เงินตราทางเลือก (เบียชยัน) / ติดตามการดำเนินงาน		←→				
3. สรุปทบทวน การทดลองใช้เบียชยัน เดือน ธ.ค. 52 / แก้ไขปัญหาที่พบ และวางแผนกระบวนการทดลองใช้เบียชยันเดือน ม.ค. 53/ติดตามการดำเนินงาน			←→			
2. ทดลองใช้เงินตราทางเลือก (เบียชยัน) / ติดตามการดำเนินงาน		←→				
4. สรุปทบทวน การทดลองใช้เบียชยัน เดือน ม.ค. 53 / แก้ไขปัญหาที่พบ และวางแผนกระบวนการทดลองใช้เบียชยันเดือน ก.พ. 53/ติดตามการดำเนินงาน				←→		
5. สรุปทบทวน การทดลองใช้เบียชยัน เดือน ก.พ. 53					←→	
6. เก็บรวบรวมข้อมูล	←→					
7. วิเคราะห์ข้อมูล	←→					
8. สรุปผลการวิจัย					←→	
9. จัดทำบทความวิจัย และนำเสนอผลงาน					←→	

งบประมาณ

(หน่วย : บาท)

1. เงินกองทุน	10,000.00
2. ค่าออกแบบ+ค่าพิมพ์ (เบียชยัน)	5,000.00
3. ค่าตอบแทน	9,000.00
4. ค่าโฆษณาประชาสัมพันธ์	1,000.00

5. ค่ารับรอง	1,000.00
6. ค่าเดินทาง	2,000.00
7. อื่น ๆ	<u>5,000.00</u>
รวมค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น	<u>33,000.00</u>

ผู้รับผิดชอบโครงการ

1. น.ส. หทัยรัตน์	วงศ์จรรย์ไพฑูรย์	นักวิจัย
2. นายสมชาย	สมานตระกูล	คณะทำงาน
3. นายวิวัฒน์	สมานตระกูล	คณะทำงาน
4. นางสุจิตรา	มานยาชิ	คณะทำงาน

หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน

สถาบันพัฒนาองค์กร องค์การมหาชน (พอช.)

การประเมินผล

1. จากแบบสอบถามสมาชิกผู้ใช้เบี้ยขยัน
2. จากการสัมภาษณ์ ที่ปรึกษาโครงการ คณะทำงาน ร้านค้าชุมชน ผู้ใช้เบี้ยขยัน
3. จากการสังเกตการณ์ และเข้าร่วมกิจกรรมการใช้เบี้ยขยัน

ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้เงินตราทางเลือก
2. ทราบรูปแบบ และประโยชน์การใช้เงินตราทางเลือก
3. ทราบการใช้เงินตราทางเลือกหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ
4. ทราบปัญหา อุปสรรค และสิ่งที่ควรปรับปรุงในการใช้เงินตราทางเลือก

การวางระบบเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

การใช้เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เพื่อให้การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ จำเป็นต้องมีการวางระบบเงินตราทางเลือก ข้อมูลที่ต้องนำมาพิจารณาประกอบด้วย

1. ข้อมูลเบื้องต้น

วัตถุประสงค์ของระบบ คือสร้างงาน สร้างรายได้ เพิ่มการผลิต

กำหนดพื้นที่ที่ใช้ระบบ

กำหนดสมาชิกที่ใช้ระบบ

2. คุณลักษณะของเงินตราทางเลือก

เงินตราทางเลือกจะมีมูลค่าเทียบเท่ากับ 1 หน่วยเงินตราของประเทศหรือไม่

เงินตราทางเลือกควรใช้ชื่ออะไร ซึ่งควรมาจากสิ่งที่คุ้นเคย สร้างความเชื่อมั่น

และความภาคภูมิใจแก่สมาชิกภายในชุมชน

เงินตราทางเลือกควรมีรูปแบบใด มีขนาดเท่าใด สะดวกต่อการพกพา มีความคงทน ควรมีรูปประกอบอะไรบ้าง เช่น ภาพของสัญลักษณ์ หรือบุคคล ภายในท้องถิ่น

เงินตราทางเลือก ควรยากต่อการปลอมแปลง กระดาษที่มีลักษณะเฉพาะ มีลำดับหมายเลข การลงลายมือชื่อกำกับ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับสมาชิกผู้ใช้

2.5 กำหนดหน่วยใดบ้าง เช่น 5 บาท 10 บาท หรือ 1 ชั่วโมง 8 ชั่วโมง เป็นต้น และจำนวนกี่ฉบับ เพื่อพิมพ์เงินตราทางเลือก

2.6 บันทึกการจัดสรรเงินตราทางเลือก เพื่อให้สมาชิกเห็นว่ามีกรพิมพ์เงินตราทางเลือกเป็นจำนวนเท่าใด ออกใช้เป็นจำนวนเท่าใด และออกให้แก่ผู้ใดบ้าง เพื่อความโปร่งใส

ตัวอย่างรูปแบบเงินตราทางเลือก

ภาพที่ 34 ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “TLALOC”

ที่มา : ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, “ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)

ภาพที่ 35 ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “HOURS”

ที่มา : ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, “ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (อัดสำเนา)

ภาพที่ 36 ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบียดชุมชน”

ที่มา : ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, “ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์,” เอกสารเผยแพร่เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มกราคม 2547. (ัดสำเนา)

เมื่อได้พิจารณาข้อมูลเบื้องต้น คุณลักษณะของเงินตราทางเลือก และตัวอย่างรูปแบบเงินตราทางเลือกแล้ว การใช้เงินตราทางเลือกในการวิจัยครั้งนี้ จึงได้กำหนดกรอบของเงินตราทางเลือกคือ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างงาน สร้างรายได้เพิ่ม ประหยัดเงินบาท ใช้ในพื้นที่ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตักวา มีสมาชิกภายในชุมชนเป็นผู้ใช้เงินตราทางเลือก มีหน่วยเทียบเท่ากับเงินบาท ใช้ชื่อว่า “เบียดชุมชน” เนื่องจากได้รับเบียดชุมชนครั้งแรกเกิดจากการจ้างแรงงาน ใช้กระดาษอย่างดี ไม่ฉีกง่าย ฉีกขาดยาก เพื่อรักษาความคงทน มีขนาดที่พอเหมาะสะดวกต่อการพกพา มีรูปสัญลักษณ์ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตักวา เป็นมัสยิด เป็นสถานที่ชุมชนให้ความเคารพ และมีรูปหงส์ เป็นสัตว์เศรษฐกิจของชุมชน เพื่อป้องกันการปลอมแปลงด้านหลังมีหมายเลขกำกับ มีช่องว่างให้ผู้รับเบียดชุมชนลงลายมือชื่อ และวันที่กำกับ มีช่องระบุระยะเวลาการใช้เบียดชุมชน และลงลายมือชื่อผู้มีอำนาจ เพื่อรับรองการใช้เบียดชุมชน ดังนั้นจึงจัดพิมพ์เงินตราทางเลือกในรูปแบบ “เบียดชุมชน” มีมูลค่าฉบับละ 5 บาท จำนวน 800 ฉบับ ฉบับละ 10 บาท จำนวน 300 ฉบับ และฉบับละ 20 บาท จำนวน 150 ฉบับ รวมเป็นเงิน 10,000 บาท ตามตัวอย่างดังนี้

ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบ็ชยัน”

ภาพที่ 37 ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบ็ชยัน” มูลค่าฉบับละ 5 บาท (ด้านหน้า)

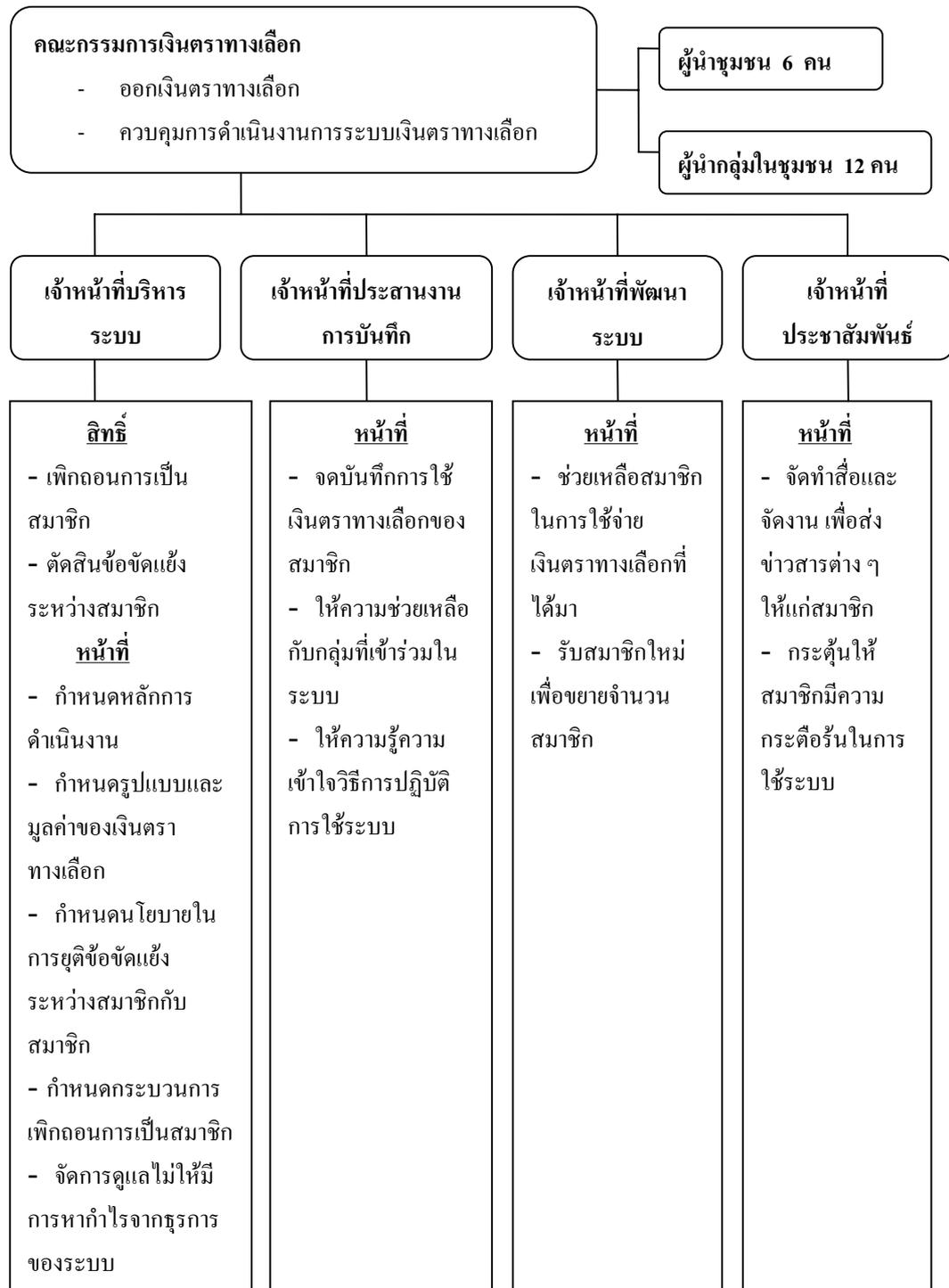
ภาพที่ 38 ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบ็ชยัน” มูลค่าฉบับละ 5 บาท (ด้านหลัง)

ภาพที่ 39 ตัวอย่างเงินตราทางเลือก “เบ็ชยัน” มูลค่าฉบับละ 10 บาท (ด้านหน้า)

โครงสร้างองค์กรกลาง

ภาพที่ 43 โครงสร้างองค์กรกลาง

องค์กรกลางเป็นผู้บริหารจัดการระบบเงินตราทางเลือก เพื่อให้ระบบเงินตราทางเลือกสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงกำหนดสิทธิ์ หน้าที่ความรับผิดชอบ เพื่อให้การดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ไม่ทำงานซ้ำซ้อน โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ ตามโครงสร้างองค์กรดังกล่าว

คณะกรรมการเงินตราทางเลือก ควรหารือกันถึงบทบาทและศักยภาพของระบบในอนาคตว่าจะเพิ่มประเภทของสินค้าและบริการที่ผลิตในท้องถิ่นได้หรือไม่ อย่างไร เพื่อให้มีสินค้าและบริการที่หลากหลาย สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างครบถ้วน ไม่ต้องพึ่งพิงภายนอก สามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน

แสดงการจัดทำโครงการวิจัยเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ผู้วิจัยปรึกษากิจการจัดทำโครงการวิจัยเงินตราทางเลือก กับ อ. สมชาย สมานตระกูล ประธานชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์แก้ว ในวันที่ 1 พ.ย. 2552 ที่บ้าน อ. สมชาย

ภาพที่ 44 หทัยรัตน์ (ผู้วิจัย) ปรึกษากิจการจัดทำโครงการวิจัยเงินตราทางเลือก กับ อ. สมชาย สมานตระกูล (ประธานชุมชน)

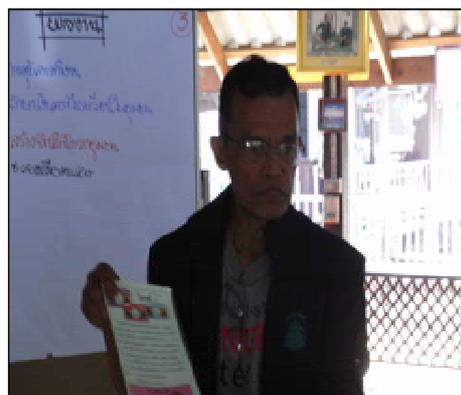
ประชุมเพื่อซักซ้อมความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับกระบวนการใช้เงินตราทางเลือก กับที่
ปรึกษา คณะทำงานและสมาชิกภายในชุมชน ในวันที่ 7 ธ.ค. 2552

ภาพที่ 45 อ. สมชาย อธิบายระบบ
เงินตราทางเลือก กับ
สมาชิกในชุมชน

ภาพที่ 46 ผู้เข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็น โครงการวิจัย
เงินตราทางเลือก

ภาพที่ 47 อ. สมชาย อธิบายรายละเอียด
เงื่อนไขการใช้เบี้ยขยัน

ภาพที่ 48 อ. สมชาย แสดงตัวอย่าง
เบี้ยขยันกับสมาชิกใน
ชุมชน

การกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ในการใช้เบี้ยขยันเพื่อหมุนเวียนในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในชุมชน เกิดจากความคิดของชุมชนเอง ผู้วิจัยได้ประสานงานกับ ประธานชุมชน มีการแต่งตั้งที่ปรึกษา คณะทำงานภายในชุมชน เพื่อสามารถเข้าใจบริบทของชุมชนได้อย่างถ่องแท้ และทำกิจกรรมให้เหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชน สามารถสร้างประโยชน์สูงสุดให้กับชุมชนได้อย่างแท้จริง

การดำเนินกิจกรรมเริ่มจากเบี้ยขยัน ออกโดยผู้วิจัย เพื่อใช้ในโครงการวิจัยเรื่องเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ประกอบด้วย เบี้ยขยันฉบับละ 5 บาท จำนวน 800 ฉบับ เป็นเงิน 4,000 บาท ฉบับละ 10 บาท จำนวน 300 ฉบับ เป็นเงิน 3,000 บาท และ ฉบับละ 20 บาท จำนวน 150 ฉบับ เป็นเงิน 3,000 บาท รวมจำนวนทั้งสิ้น 1,250 ฉบับ เป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท

เบี้ยขยันสามารถใช้แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการภายในชุมชนได้เท่านั้น มีมูลค่าเทียบเท่ากับเงินบาท ใช้คู่กับเงินบาท หรือใช้เบี้ยขยันเพียงอย่างเดียวก็ได้ ผู้รับเบี้ยขยันต้องลงลายมือชื่อ และวันที่กำกับทุกครั้งตามช่องว่างที่กำหนดไว้ด้านหลังของเบี้ยขยัน มีอายุการใช้งาน 1 เดือน เมื่อครบกำหนดให้นำมาต่ออายุการใช้เบี้ยขยันที่คณะทำงาน มีผู้รับมอบอำนาจลงลายมือชื่อกำกับและระบุระยะเวลาการใช้เบี้ยขยัน ผู้นำเบี้ยขยันมาต่ออายุต้องเสียค่าธรรมเนียมการต่ออายุ 5% ของมูลค่าเบี้ยขยันที่นำมาต่ออายุทั้งหมด เพื่อกระตุ้นการใช้เบี้ยขยันและนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการพัฒนาชุมชน ระยะเวลาการต่ออายุภายใน 3 วันนับจากวันครบกำหนด หากพ้นกำหนดระยะเวลาการต่ออายุใช้เบี้ยขยันถือว่าเบี้ยขยันมีมูลค่าเท่ากับ 0.00 บาท (ศูนย์บาท)

กิจกรรมการใช้เบี้ยขยัน ประกอบด้วย

1. การจ้างงาน มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นการทำงาน สร้างงาน สร้างรายได้เพิ่ม คณะทำงานภายในชุมชนเป็นผู้กำหนดคุณสมบัติของผู้จ้างงาน ผู้รับจ้างงาน ตลอดจนเงื่อนไขการได้รับเบี้ยขยัน ดังนี้

คุณสมบัติผู้จ้างงาน เป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชน มีการจ้างงาน ได้รับการยอมรับด้านความซื่อสัตย์ ไว้วางใจได้ ผู้จ้างงาน สามารถรับเบี้ยขยันได้กับคณะทำงาน ด้วยจำนวนที่เหมาะสม เมื่อได้รับเบี้ยขยันแล้วให้นำไปใช้จ่ายด้านการจ้างงานเท่านั้น

คุณสมบัติผู้รับจ้างงาน เป็นสมาชิกที่อยู่ในชุมชน มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ได้รับค่าจ้างเป็นรายวัน

หลักเกณฑ์การได้รับเบี้ยขยัน

- 1) ได้รับเบี้ยขยันเพิ่มในอัตราร้อยละ 10 ของค่าจ้าง
- 2) ได้รับเบี้ยขยันไม่เกินเดือนละ 2,000 บาท

2. กิจกรรม “เบี้ยคุณธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้น ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดี ปลูกฝังจิตสำนึกในการทำความดีตั้งแต่เด็ก ๆ

คุณสมบัติผู้ได้รับเบี้ยขยัน คือ เป็นเด็กอายุระหว่าง 7 – 15 ปี เป็นผู้มีความขยันในการทำงาน เช่น รับจ้างทำงานพิเศษ เพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว มีความประพฤติดี เป็นที่ยอมรับของชุมชน

3. กิจกรรม “โบนัส” ชุมชน

เมื่อสมาชิกในชุมชนซื้อสินค้าจากร้านสหกรณ์ ได้รับโบนัสเป็นเบี้ยขยัน ในอัตราร้อยละ 5 ของมูลค่าการซื้อสินค้าแต่ละครั้ง ทำให้ร้านสหกรณ์ชุมชน มีปริมาณการขายเพิ่มขึ้น เนื่องจากการกระตุ้นให้ผู้ซื้อ ซื้อสินค้าตั้งแต่ 100 บาทขึ้นไป เพื่อสามารถได้รับเบี้ยขยันเพิ่มขึ้น

ภาพแสดงรายละเอียดการจัดทำกิจกรรม

งานมัสยิดคอยรุตตีกว่า วันที่ 30 ธ.ค. 2552 จัดขึ้น เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน มีการใช้เบี้ยขยันในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ภาพที่ 49 นายบรรจง สมานตระกูล
(อิหม่ามมัสยิดคอยรุตตีกว่า)
กล่าวเปิดงานประจำปีมัสยิด

ภาพที่ 50 ร้านขายโรตีมี่ธงเบี้ยขยัน
แสดงเป็นสัญลักษณ์สามารถ
ใช้เบี้ยขยันซื้อโรตีมี่ได้

ภาพที่ 51 ร้านขายก๋วยเตี๋ยวเข้าร่วม
โครงการเงินตราทางเลือกใน
งานมัสยิด

ภาพที่ 52 ร้านขายกล้วยทอด เข้าร่วม
โครงการเงินตราทางเลือกใน
งานมัสยิด

ภาพที่ 53 การแสดงการแต่งกายชุดแต่งงาน ของผู้นับถือศาสนาอิสลาม แต่งกายโดยเด็ก
นักเรียน โรงเรียนอิสลามลำไทร

ประชุมกิจกรรมสนับสนุนเยาวชนคนดี วันที่ 29 ม.ค. 2553 โดยการให้เบ็ยขยัน
สนับสนุนการทำความคิดแก่เยาวชนชุมชน

ภาพที่ 54 อ. วิวัฒน์ กล่าวในที่ประชุม
เรื่องการสนับสนุนการทำ
ความคิด

ภาพที่ 55 นางสุจิตรา (คณะกรรมการ) ผู้ร่วม
ดำเนินกิจกรรมสนับสนุนเยาวชน
คนดี

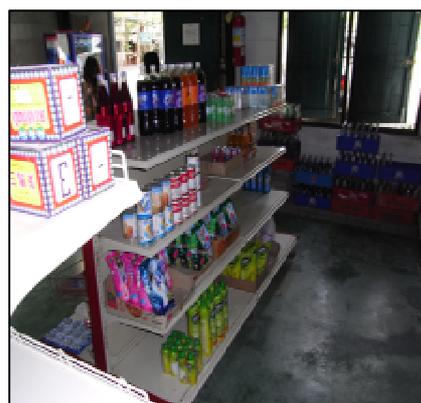

ภาพที่ 56 เยาวชนผู้ได้รับ “เบ็ยขยัน”

สหกรณ์ร้านค้าชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว เป็นศูนย์รวมจำหน่ายสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวันของชุมชน มีการใช้เบี้ยขยันในการซื้อสินค้า และมีการให้โบนัสเป็นเบี้ยขยัน ในอัตราร้อยละ 5 ของมูลค่าราคาสินค้าที่ซื้อทั้งสิ้น เป็นการสนับสนุนการดำเนินงานของสหกรณ์ร้านค้าชุมชน

ภาพที่ 57 สหกรณ์ร้านค้าชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กัว

ภาพที่ 58 สินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันมีจำหน่ายที่สหกรณ์ร้านค้าชุมชน

ภาพที่ 59 เครื่องใช้ไฟฟ้า และอุปกรณ์เกี่ยวกับการประปา ในสหกรณ์ร้านค้าชุมชน

ภาพที่ 60 สินค้าทั่วไปภายในสหกรณ์ร้านค้าชุมชน

ภาพที่ 61 หทัยรัตน์ (ผู้วิจัย) เข้าร่วมกิจกรรมใช้เบียดันซื้อสินค้าที่สหกรณ์ร้านค้าชุมชน

ประชุมสรุปผลงาน โครงการเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ภาพที่ 62 อ. สมชาย กล่าวสรุปผลงาน
โครงการวิจัยเงินตราทางเลือก

ภาพที่ 63 ผู้เข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็น สรุปผลงาน
โครงการวิจัยเงินตราทางเลือก

ภาพที่ 64 คุณศรีไพร (ผู้เชี่ยวชาญงานด้านพัฒนาชุมชน) เข้าร่วมสัมภาษณ์ เจ้าของร้านค้า
ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยเงินตราทางเลือก

การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

โครงการวิจัยเงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ
ชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตักวา
เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2552 - 28 กุมภาพันธ์ 2553

ผู้ทำวิจัย คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร ร่วมมือกับ
ชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตักวา
 ผู้สนับสนุนการทำวิจัย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรมหาชน (พอช.)

ภาพที่ 65 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์

โอกาสดี

โอกาสดีสำหรับชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตักวา นักศึกษา คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดทำโครงการวิจัย “เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ ของชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตักวา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างงาน สร้างรายได้ สร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือ ความไว้วางใจกันของบุคคลในชุมชน ให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง

โครงการวิจัยนี้เริ่มวันที่ 1 ธันวาคม 2552 ถึง 28 กุมภาพันธ์ 2553....เตรียมพบกับเบ๊ยขยันในเร็ว ๆ นี้ สนใจรายละเอียดติดต่อ

1. อ. สมชาย สมานตระกูลและคณะ
2. ทพรัตน์ โทร: 089-799-2051

“ชุมชนพึ่งตนเองได้ คือความยั่งยืนของชุมชนอย่างแท้จริง”

ภาพที่ 66 แผ่นพับหน้า 1

“เบี้ยขยัน”

1. เบี้ยขยัน ออกโดย ผู้วิจัยและคณะกรรมการ โครงการวิจัยฯ
2. เบี้ยขยันนี้ใช้ในกิจกรรมโครงการวิจัยฯ นี้ เท่านั้น
3. สามารถใช้แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้ในชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตตี้กัวเท่านั้น
4. สามารถใช้แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง
5. มีมูลค่าเทียบเท่ากับเงินบาท
6. ใช้คู่กับเงินบาทหรือใช้คู่pongเพียงอย่างเดียวได้
7. มีมูลค่า 5 บาท 10 บาท และ 20 บาท
8. มีอายุการใช้งาน 1 เดือน
9. การต่ออายุต้องให้ผู้ออกเบี้ยขยันหรือผู้รับมอบอำนาจลงลายมือชื่อกำกับและเสียค่าธรรมเนียมการต่ออายุ 5%
เพื่อเป็นค้ำประกันชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตตี้กัว
10. การต่ออายุภายใน 3 วัน นับจากวันครบกำหนด หากพ้นกำหนดถือว่าเบี้ยขยันมีมูลค่าเท่ากับ 0.00 (ศูนย์บาท)
11. ต้องลงลายมือชื่อและวันที่ทุกครั้งเมื่อได้รับเบี้ยขยัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ร่วมกับ ชุมชนแผ่นดินทองคอยรูตตี้กัว

ภาพที่ 67 แผ่นพับหน้า 2

ตัวอย่าง “เบี้ยขยัน” ที่ใช้แล้ว

ภาพที่ 68 ตัวอย่างด้านหลัง “เบี้ยขยัน” มูลค่าฉบับละ 5 บาท (ใช้แล้ว)

ภาพที่ 69 ตัวอย่างด้านหลัง “เบ็ยยัน” มูลค่าฉบับละ 10 บาท (ใช้แล้ว)

ภาพที่ 70 ตัวอย่างด้านหลัง “เบ็ยยัน” มูลค่าฉบับละ 20 บาท (ใช้แล้ว)

ภาคผนวก ค
แบบสอบถาม

เลขที่.....

แบบสอบถาม

เรื่อง เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ
กรณีศึกษา : ชุมชนแผ่นดินทอง คอยรุตักวา

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก
2. ศึกษาประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก ในด้านการบริการ
3. ศึกษาปัญหา อุปสรรคการใช้ระบบเงินตราทางเลือก ในด้านการบริการ

คำชี้แจง

1. แบบสอบถามแบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้
ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล
ตอนที่ 2 ปัจจัยและประโยชน์ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตรา
ทางเลือก
ตอนที่ 3 ข้อมูลที่เกี่ยวกับความคิดเห็นการใช้ระบบเงินตราทางเลือก
ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะ
2. โปรดทำเครื่องหมาย ลงในช่อง หน้าข้อความที่ตรงกับข้อมูลของท่าน
3. ข้อมูลที่ได้จากการสอบถามในครั้งนี้จะเก็บเป็นความลับเพื่อใช้ในการศึกษาเท่านั้น

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

1. เพศ

- ชาย หญิง

2. อายุ

- น้อยกว่า 20 ปี 36-50 ปี
 21-35 ปี 50 ปีขึ้นไป

3. ระดับการศึกษา

- ประถมศึกษา หรือต่ำกว่า ปริญญาโท
 มัธยมศึกษา หรือ ปวช. ปริญญาเอก
 อนุปริญญา หรือ ปวส. อื่นๆ (โปรดระบุ).....
 ปริญญาตรี

4. สถานภาพสมรส

- โสด แยกกันอยู่
 แต่งงานแล้ว หม้าย
 หย่าร้าง อื่น ๆ (โปรดระบุ) .....

5. อาชีพ

- เกษตรกรรม พนักงานบริษัทเอกชน
 รับจ้างทั่วไป นักเรียน/นักศึกษา
 รับราชการ อื่น ๆ (โปรดระบุ) .....

6. รายได้ตนเองต่อเดือน

- น้อยกว่า 20,000 บาท 40,001 - 50,000 บาท
 20,001 - 30,000 บาท มากกว่า 50,000 บาท
 30,001 - 40,000 บาท

ส่วนของผู้วิจัย

1.....

2.....

3.....

4.....

5.....

6.....

ตอนที่ 2 ปัจจัยและประโยชน์ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจใช้ระบบเงินตราทางเลือก

5 = มากที่สุด 4 = มาก 3 = ปานกลาง 2 = น้อย 1 = น้อยมาก

ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ	ระดับทัศนคติ				
	5	4	3	2	1
7. ส่งผลรายได้/รายรับของท่านมีการเปลี่ยนแปลง					
8. ส่งผลให้รายจ่าย/ค่าใช้จ่ายของท่านมีการเปลี่ยนแปลง					
9. ส่งผลทำให้ภาระหนี้สินของท่านมีการเปลี่ยนแปลง					
10. ราคาสินค้าที่ผลิตภายในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง					
11. ราคาสินค้านำมาจากภายนอกชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง					

ประโยชน์การใช้ระบบเงินตราทางเลือก (เบียดเบียน)	ระดับทัศนคติ				
	5	4	3	2	1
12. เป็นสิ่งใหม่น่าศึกษาเรียนรู้และทดลองใช้					
13. มีประโยชน์ต่อท่านและชุมชนท้องถิ่นของท่าน					
14. ช่วยให้มีการซื้อขายระหว่างกันเพิ่มขึ้น					
15. ช่วยประหยัดเงินบาทที่ใช้ซื้อขายสินค้าระหว่างกัน					
16. ช่วยทำให้มีเงินเหลือ สามารถนำไปลดหนี้สินได้					
17. ช่วยกระตุ้นให้คนทำงานเพิ่มขึ้น					
18. ช่วยกระตุ้นให้เกิดสินค้าที่ผลิตจากคนในชุมชนเพิ่มขึ้น					
19. ทำให้เงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน ไม้รั่วไหลไปภายนอกชุมชน					
20. ทำให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือระหว่างกันภายในชุมชน					

ส่วนของผู้วิจัย

7.....

8.....

9.....

10.....

11.....

12.....

13.....

14.....

15.....

16.....

17.....

18.....

19.....

20.....

ตอนที่ 3 ปัญหา อุปสรรคในการใช้ระบบเงินตราทางเลือก (เบี่ยงเบน)	ส่วนของผู้วิจัย
21. เหตุผลที่ท่านไม่สนใจเข้าร่วมโครงการ (สนใจตอบตั้งแต่ข้อ 22 เป็นต้นไป) ☐ ไม่สนใจ ไม่ชอบ ไม่อยากรู้ ยุ่งยาก (จบแบบสอบถาม) ☐ รู้ว่ามีประโยชน์ แต่ไม่กล้าทดลองใช้ (จบแบบสอบถาม) ☐ รอให้มีการใช้กันอย่างแพร่หลายก่อน (จบแบบสอบถาม)	21.....
22. เหตุผลที่ท่านสนใจเข้าร่วมโครงการ (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ☐ น่าจะเป็นสิ่งที่ดี มีประโยชน์ ☐ ไม่เห็นว่าเสียหายอะไร ☐ อยากทดลองเพราะ ☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ) ..... เห็นว่าเป็นสิ่งแปลก ☐ ถูกชักชวนให้สมัครตามเพื่อน	22.....
23. สินค้าประเภทใดที่ท่านคาดว่าจะใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงเบน ซื้อขายระหว่างกัน (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ☐ พืชผลทางการเกษตร ☐ สินค้าอุปโภค บริโภค แปรรูป ☐ สินค้าหัตถกรรม ☐ การให้บริการต่าง ๆ ☐ อาหาร, ยาสมุนไพรต่าง ๆ ☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)	23.....
24. ท่านตัดสินใจใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงเบน ด้วยเหตุผลข้อใด มากที่สุด (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ☐ สร้างรายได้/มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น ☐ ประหยัดเงินบาท มีเงินออมเพิ่มขึ้น ☐ ทำให้สินค้าภายในชุมชนมีการซื้อขายเพิ่มขึ้น ☐ ลดการพึ่งพิงเงินทุนจากแหล่งเงินกู้ ☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)	24.....
25. ท่านคิดว่ารูปแบบวิธีการดำเนินการของเงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี่ยงเบน มีความเหมาะสมหรือไม่ ☐ เหมาะสม เพราะ..... ☐ ไม่เหมาะสม เพราะ..... ☐ ไม่มีความเห็น เพราะ.....	25.....

26. ท่านคิดว่า ข้อใดเป็นปัญหาการใช้เงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี้ยขยันมากที่สุด

- สินค้าที่ซื้อขายโดยใช้บัตรเบี้ยขยันยังไม่หลากหลาย
- ระยะเวลาที่ใช้บัตรเบี้ยขยันถูกจำกัด
- ความไม่ชัดเจนในการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้าและอุปโภคบริโภค
- อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

27. ท่านคิดว่า โครงการเงินตราทางเลือกในรูปแบบเบี้ยขยัน ควรปรับปรุงในเรื่องใดมากที่สุด (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- การประชาสัมพันธ์ให้มีการเข้าร่วมโครงการ
- การชักจูงให้มีการเข้าร่วมโครงการ
- การยอมรับการใช้บัตรเบี้ยขยันเพิ่มขึ้น
- การเพิ่มสถานที่ การใช้บัตรเบี้ยขยันไปในชุมชนใกล้เคียง
- ความชัดเจนเรื่องการปรับ/ลงโทษ ผู้ทำผิดกฎเกณฑ์การใช้เบี้ยขยัน
- ควรปรับปรุงการตีประกาศกำหนดราคาที่ใช้เบี้ยขยันแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการให้ชัดเจน
- ควรมีระยะเวลาการใช้ที่นานกว่านี้
- เงื่อนไขเอื้อประโยชน์ต่อนายจ้าง
- อื่น ๆ (โปรดระบุ) .....

ส่วนของผู้วิจัย

26.....

27.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะ

โปรดระบุถึงข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความอนุเคราะห์ของท่านที่ให้ข้อมูลในครั้งนี้

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

กรณีศึกษา : ชุมชนแผ่นดินทอง คอยรูตักวา

- คณะกรรมการเงินตราทางเลือก/เจ้าหน้าที่บริหารระบบ/เจ้าหน้าที่พัฒนาระบบ/เจ้าหน้าที่ประสานงานการบันทึก/เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์

1. ปัจจัยใดที่ท่านตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัย ครั้งนี้

---

2. ท่านได้เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจการใช้บัตรเบี่ยงนัยอย่างไรบ้าง

---

3. การกำหนดคุณสมบัติของนายจ้าง เพื่อเข้าเป็นสมาชิกใช้บัตรเบี่ยงนัยเป็นอย่างไรบ้าง

---

4. การกำหนดคุณสมบัติของผู้รับจ้างเป็นอย่างไรบ้าง

---

5. ท่านคิดว่าควรทำอย่างไรเพื่อให้มีร้านค้าเข้าร่วม โครงการมากขึ้น ทำให้มีสินค้าที่หลากหลายสามารถตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างเพียงพอ

---

6. การกำหนดเงื่อนไขการใช้บัตรเบียด ควรปรับปรุงอย่างไรบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ในชุมชนของท่าน

---

7. การทำวิจัยครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อท่าน และชุมชนของท่านอย่างไรบ้าง

---

8. ข้อคิดเห็น และเสนอแนะ

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความอนุเคราะห์ของท่านที่ให้ข้อมูลในครั้งนี้

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง เงินตราทางเลือกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

กรณีศึกษา : ชุมชนแผ่นดินทอง คอยรูตักัว

- สมาชิกเข้าร่วมโครงการ (นายจ้าง/ผู้รับจ้าง/ร้านค้า/ผู้ใช้เบี้ยขยัน)

1. ปัจจัยใดที่ท่านตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัย ครั้งนี้

---

2. ท่านได้ชักชวนเพื่อนเข้าร่วมโครงการด้วยหรือไม่อย่างไร

---

3. ท่านมีความเข้าใจการใช้บัตรเบี้ยขยันหรือไม่อย่างไร

---

4. ท่านคิดว่าควรทำอย่างไรเพื่อให้มีร้านค้าเข้าร่วมโครงการมากขึ้น ทำให้มีสินค้าที่หลากหลายสามารถตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างเพียงพอ

---

5. การกำหนดเงื่อนไขการใช้บัตรเบี้ยขยัน ควรปรับปรุงอย่างไรบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ในชุมชนของท่าน

---

6. การทำวิจัยครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อท่าน และชุมชนของท่านอย่างไรบ้าง

---

7. ข้อคิดเห็น และเสนอแนะ

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความอนุเคราะห์ของท่านที่ให้ข้อมูลในครั้งนี้

ภาคผนวก ง
การทดสอบค่าความเชื่อมั่น โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS

แสดงค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.94

RELIABILITY ANALYSIS - SCALE (ALPHA)

N of

Statistics for Mean Variance Std Dev Variables

SCALE 44.6667 84.1609 9.1739 14

Item-total Statistics

ตารางที่ 22 แสดงการคำนวณค่าความเชื่อมั่น

	Item	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Alpha if Item Deleted
A1	ส่งผลรายได้/รายรับของท่านมีการเปลี่ยนแปลง	42.1333	67.7747	.8612	.9253
A2	ส่งผลให้รายจ่าย/ค่าใช้จ่ายของท่านมีการเปลี่ยนแปลง	42.1667	68.4885	.8161	.9269
A3	ส่งผลทำให้ภาระหนี้สินของท่านมีการเปลี่ยนแปลง	42.3667	71.6195	.7554	.9290
A4	ราคาสินค้าที่ผลิตภายในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง	42.0667	72.3402	.6606	.9320
A5	ราคาสินค้านำมาจากภายนอกชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง	42.0000	77.2414	.3394	.9423
B1	เป็นสิ่งใหม่ที่น่าสนใจและทดลองใช้	41.0333	74.7230	.7777	.9297
B2	มีประโยชน์ต่อท่านและชุมชนท้องถิ่นของท่าน	41.0000	76.0690	.5685	.9342
B3	ช่วยให้มีการซื้อขายระหว่างกันเพิ่มขึ้น	41.0000	78.9655	.3710	.9388
B4	ช่วยประหยัดเงินบาทที่ใช้ซื้อขายสินค้าระหว่างกัน	40.9667	74.3092	.6733	.9315
B5	ช่วยทำให้มีเงินเหลือ สามารถนำไปลดหนี้สินได้	41.4333	69.2885	.7965	.9276
B6	ช่วยกระตุ้นให้คนทำงานเพิ่มขึ้น	41.1333	71.1540	.7672	.9286
B7	ช่วยกระตุ้นให้เกิดสินค้าที่ผลิตจากคนในชุมชนเพิ่มขึ้น	41.2333	70.8057	.8735	.9256
B8	ทำให้เงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชนไม่รั่วไหลไปภายนอกชุมชน	41.0333	74.9299	.6529	.9321
B9	ทำให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือระหว่างกันภายในชุมชน	41.1000	73.2655	.8318	.9279

Reliability Coefficients

N of Cases = 30.0

N of Items = 14

Alpha = .9356

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวหทัยรัตน์ วงศ์จิรไพฑูรย์
ที่อยู่	51/109 หมู่ 1 ถนนเพชรเกษม ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 73120
ที่ทำงาน	บริษัทเอแคป แอควาเซอร์รี่ จำกัด (มหาชน) 195 อาคารเอ็มไพร์ ทาวเวอร์ 2 และ 3 ชั้น 22 ถนนสาทรใต้ แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร 10120
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2538	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต จากสถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัย
พ.ศ. 2551	ศึกษาต่อระดับปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการประกอบการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2534 - 2535	เจ้าหน้าที่บัญชี บริษัทเฟดเดอร์ไรด์ ทรานสปอร์ต จำกัด
พ.ศ. 2535 - 2540	ผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยบัญชีเงินทุน บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ เอส ซี เอฟ จำกัด (มหาชน)
พ.ศ. 2542 - 2545	เจ้าหน้าที่บัญชี สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (กองทุนเพื่อการลงทุนทาง สังคม) ธนาคารออมสิน
พ.ศ. 2546 - 2547	เจ้าหน้าที่บัญชี สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
พ.ศ. 2547 - 2548	เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ บริษัท เอสซีบี แคปปิตอล เซอร์วิส จำกัด
พ.ศ. 2548 - 2551	ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายบัญชีและการเงิน บริษัทบริหารสินทรัพย์สุขุมวิท จำกัด
พ.ศ. 2551 - ปัจจุบัน	ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายปฏิบัติการ บริษัทเอแคป แอควาเซอร์รี่ จำกัด (มหาชน)